

I xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

**«RAQAMLASHTIRISH DAVRIDA
KUTUBXONA SOHASI EKOTIZIMI:
HAMKORLIK, INTEGRATSIYA VA
INNOVATSIYALAR»**

I Международная научно-практическая конференция

**«ЭКОСИСТЕМА БИБЛИОТЕЧНОЙ
СФЕРЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ:
СОТРУДНИЧЕСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И
ИННОВАЦИИ»**

**2024 yil 15 mart
Tashkent**

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti:
O'zbekiston Respublikasi Toshkent sh.
Mirzo Ulug'bek tumani, Yalang'och dahasi 127 «A»
+99871 230-28-02
konf_dsmi@mail.ru

**МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ, НАУКИ И ИННОВАЦИЙ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ ИСКУССТВ И КУЛЬТУРЫ УЗБЕКИСТАНА
КАФЕДРА «БИБЛИОТЕЧНЫЕ ФОНДЫ И БИБЛИОГРАФОВЕДЕНИЕ»**

**I XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI
«RAQAMLASHTIRISH DAVRIDA KUTUBXONA SOHASI EKOTIZIMI:
HAMKORLIK, INTEGRATSIYA VA INNOVATSIYALAR»
2024-yil 15-mart**

**МАТЕРИАЛЫ I МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ЭКОСИСТЕМА БИБЛИОТЕЧНОЙ СФЕРЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ:
СОТРУДНИЧЕСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И ИННОВАЦИИ»
15 марта 2024 г.**

**MATERIALS OF THE I INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE
"ECOSYSTEM OF THE LIBRARY SECTOR IN THE ERA OF DIGITALIZATION:
COOPERATION, INTEGRATION AND INNOVATION"
March 15, 2024**

ЧАСТЬ 2

Ташкент 2024

УДК 021:004(100)

ББК 78.30 (0)

Экосистема библиотечной сферы в эпоху цифровизации: сотрудничество, интеграция и инновации = Raqamlashtirish davrida kutubxona sohasi ekotizimi: hamkorlik, integratsiya va innovatsiyalar = Ecosystem of the library sector in the era of digitalization: cooperation, integration and innovation, 15 марта 2024 г.: сб. материалов I междунар. науч.-практ. конф. / ГИИК Узбекистана; отв. ред. Жумаев С.С.; ред.кол.: Давлатов С.Х, Байтураев Т.Д., Муминходжаева Л.Н., Гребенюк М.В. - Ташкент, 2024. - Ч.2.- 175 с.

Настоящий сборник составлен по материалам I международной научно-практической конференции **«ЭКОСИСТЕМА БИБЛИОТЕЧНОЙ СФЕРЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ: СОТРУДНИЧЕСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И ИННОВАЦИИ»**, состоявшейся 15 марта 2024 года в Ташкенте и посвящен спектру тем, связанных с трансформацией библиотечной сферы в условиях цифровой эры.

Сборник предназначен для специалистов, научных работников, преподавателей, аспирантов, магистрантов, студентов для использования в научно-исследовательской и образовательной деятельности.

Авторы опубликованных материалов несут ответственность за подлинность и точность цитат, имен, названий и другой информации, а также за соблюдение законов об интеллектуальной собственности.

© ГИИКУз, 2024

© Коллектив авторов, 2024

Оглавление

Общие вопросы внедрения информационных технологий в области культуры

1.	<i>Абдуллаева Хафиза Олимходжаевна</i>	Духовно-эстетическая основа развития человека	6
2.	<i>Алимасов Виктор</i>	М.Ю. Лермонтов библиофил сифатида	9
3.	<i>Васильченко О.А.</i>	Совершенствование образовательного процесса в подготовке профессиональных кадров	11
4.	<i>Икрамов Сайфулла Тургунович</i>	Роль культуры чтения в формировании общественного мнения среди молодежи	15
5.	<i>Исмоилов Ҳамдам</i>	Замон қаҳрамони муаммолари	18
6.	<i>Йўлдошев Иброҳимжон Жўраевич</i>	Ўзбек китобатчилиқ терминологияси ривожда хорижий тилларнинг ўрни	21
7.	<i>Кошелева Антонина Фёдоровна Курбанова Нигора Рахимджоновна</i>	Виртуальные хранилища в сфере информатизации культуры и искусства	29
8.	<i>Кудрявцев А.Н.</i>	Классика в период глобализации	33
9.	<i>Маликова Севар Саматовна</i>	Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Битирувчи талабаларни келажак иш фаолиятларига доир баъзи масалалар хақида	36
10.	<i>Мамажонов Д.</i>	Жаҳоннинг илғор тажрибаси – таълимда сифат кафолати	39
11.	<i>Масалимов Илхом</i>	Фильмларда жанг сахналари, актёр пластикасининг ўзига хослиги ва ифодавийлиги	45
12.	<i>Нишонбоева Қ.В.</i>	Жадид маърифатпарварлари кутубхоналари илм-фан марказлари сифатида	49
13.	<i>Расулов Саййид-Акмал</i>	«Ўзбек» этноними хусусида	54
14.	<i>Содиқова Муқаддам Исламовна</i>	Ёш авлодни ёт ғоялардан ҳимоялашда маънавият ва маърифатнинг асослари	60
15.	<i>Туробов Бобоназар Юсупович</i>	Маданиятлар кетма-кетлигини ўрганишда матинларнинг ўрни	63
16.	<i>Умаров Абдусалом Адилович</i>	Ўзбекистонда кутубхоначилик бўйича давлат сиёсатининг хусусиятлари	65
17.	<i>Юсупова Венера Исметовна</i>	Взаимосвязь традиционного узбекского театра кукол с образовательной программой	69

кафедры "Искусство театра кукол" Государственного института искусств и культуры Узбекистана			
18.	<i>Abrayev Ziyodulla Jurayevich</i>	Zamonaviy kutubxonalarni rivojlantirishda marketingdan foydalanish	<i>77</i>
19.	<i>Adilov Anvar Djuraevich</i>	Relationship of text, musical and imagery solutions in uzbek clips	<i>80</i>
20.	<i>Egamberdiyev F.T.</i>	Yurtimizda milliy estrada konsertlarini tashkillashtirishda raqamli texnologiya vositalaridan foydalanish	<i>91</i>
21.	<i>Fayziyev T.R.</i>	Kutubxonani boshqarish: asosiy tushunchalar va toifalar	<i>96</i>
22.	<i>Zohidjon Jumanazarov Eldor o'g'li Ubaydullayev Nodir Baxtiyor o'g'li</i>	Raqamlashtirish asrida kutubxona ekotizimi: hamkorlik, integratsiya va innovatsiyalar	<i>98</i>
23.	<i>Isxakov Mirsoat Mirsultanovich</i>	Virtual ko'rgazmaning maqsadi va vazifalari	<i>103</i>
24.	<i>Kurbanov Izzatbek Kuranbayevich</i>	Milliy estrada san'atini rivojlantirilishiga yangicha yondashuv	<i>107</i>
25.	<i>Kuziyeva Tuxtaxon Umarov Kamoliddin</i>	Yoshlarning kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda innovatsion yondashuvlar	<i>109</i>
26.	<i>Mamatqosimov J.A.</i>	Aktyorlik san'ati: ma'naviy-estetik vosita sifatida	<i>113</i>
27.	<i>Mamatqosimova N.E.</i>	Zamonaviy madaniy jarayonlarni tashkil etish asoslari	<i>116</i>
28.	<i>Mardonov Zafar Muzaffarovich</i>	Integration and innovation in the implementation of state library policy	<i>120</i>
29.	<i>Melikuziev Iqbal Mamasodikovich</i>	The formation of the art of cinematography in the 60-70s, the emergence of its specific traditions	<i>124</i>
30.	<i>Murotova Yulduz Faxriddin qizi</i>	Davlat kutubxona siyosatini amalga oshirishining ayrim jihatlari sharhi	<i>131</i>
31.	<i>Murotova Yulduz Faxriddin qizi</i>	Main tasks for addressing priority areas of information-library development	<i>135</i>
32.	<i>Nazarov F.R.</i>	Nasriy asarning sahnaviy talqini	<i>139</i>
33.	<i>Oblanazarova A.A.</i>	Mediasavodxonlik va uning ahamiyati	<i>142</i>
34.	<i>O'tarova Munisa Ozodovna</i>	Kitobxonlarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishda kutubxonalarda o'tkaziladigan ommaviy tadbirlarning roli	<i>145</i>

35.	<i>Rustamaliyeva Shahnoza</i>	Oilada farzandlarning mutolaa madaniyatini shakllantirishda onaning o‘rni	<i>150</i>
36.	<i>Sayfullayev Muzaffar Alisherovich</i>	Tabirlarni loyihalash	<i>154</i>
37.	<i>Shamuratova Nozima Ismoil qizi</i>	Online kutubxona xizmatlari yordamida mustaqil ta’limni takomillashtirish	<i>157</i>
38.	<i>Todjiddinov Umid Todjiddinovich</i>	Kino prodyuserining malakaviy tasnifi	<i>160</i>
39.	<i>Usmanova Lola Djurayevna</i>	The functional relationship between the actions of the actor and the puppet	<i>163</i>
40.	<i>Valiyev Soxibjon Zokirjon o‘g‘li</i>	Bo‘lajak aktyorlarda mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish	<i>165</i>
41.	<i>Xusanov Husniddin O‘rinovich</i>	Issues of effective use of artificial intelligence in the development of scientific activity	<i>168</i>
42.	<i>Yuldasheva Diyora</i>	Musiqali teatr aktyorligi yo‘nalishi talabalarini o‘qitishda ba’zi masalalar	<i>171</i>

УДК 7.03

ДУХОВНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА

Абдуллаева Х.О.

Государственный институт искусства и культуры Узбекистана

Аннотация: в статье говорится, что имидж лидера является инструментом, позволяющим выявить, прогнозировать и удовлетворить потребности, что влияет на формирование этих потребностей.

Ключевые слова: лидерство, мораль, философское, религиозное учение, Человек.

Кто такой человек? Человек – разумное существо, поэтому у него много качеств. Человек должен обладать человеческими качествами, свойственными имени человека. Человечество всегда стремилось воплотить в себе образ человечества, поведение и поступки, соответствующие ему по тому или иному качеству.

Правила этикета и поведения современных людей формировались и совершенствовались на протяжении веков. Эти качества выражаются в каждом человеке: внутренние и внешние качества, самообладание, поведение, поведение.

В философских и религиозных учениях древнего Востока и Запада через основные понятия морали пытались найти ответ на вопрос, в чем состоит сущность человека, на какие нравственные критерии он опирается в своих отношениях с самим собой и другие. Всю свою деятельность человек обычно выполняет разумом и мышлением. Этические критерии имеют большую роль и значение в определении характера выводов и планов человека. Добродетель возникает, когда правильно направляющий ум сотрудничает и гармоничен с движением добродетельных эмоций. Во время такой гармонии разума и эмоций разум всегда повелевает добром, а правильные и чистые чувства легко и быстро подчиняются разумным приказам.

Моральные нормы, критерии нравственной зрелости определяются возможностями и потребностями определенного исторического периода, условий. [1:128]. Критерии нравственности и безнравственности заключаются в запрещении или одобрении поведения людей в тот или иной период исходя из конкретных условий и потребностей. Моральные запреты определяются общественным мнением и законами, основанными на различных убеждениях. Уровень нравственной зрелости определяется не личностью, а обществом. Оценка отношений между людьми как моральных или аморальных зависит также от уровня веры, убеждений, мировоззрения, интересов членов общества.

Всю свою деятельность человек обычно выполняет разумом и мышлением. Этические критерии имеют большую роль и значение в определении характера выводов и планов человека. Добродетель возникает, когда правильно направляющий ум сотрудничает и гармоничен с движением добродетельных эмоций. Во время такой гармонии разума и эмоций

разум всегда повелевает добром, а правильные и чистые чувства легко и быстро подчиняются разумным приказам.

«Кто говорит, что все люди коррумпированы, тот один и тот же человек искажено» из хадиса.

Человек, который не дает беспристрастной оценки себе, не может быть беспристрастным в оценке других. В жизни не мораль должна быть подчинена интересу, а интерес должен быть подчинен нравственности. Если интерес будет считаться выше морали, люди пойдут на путь отрицания простой, очевидной для всех истины. Такие люди существовали среди человечества и будут существовать. Актуальность воспитательной работы определяется и такими причинами. Абай, великий казахский поэт, говорит: «Ребенок человека вскормлен временем, и кто плох, тот виноват в своих современниках».

На самом деле увеличение количества негативных ситуаций в нравственности и поведении людей также является выражением обстановки в обществе. Мы говорим, что сначала развратится человек, потом развратится общество. Но кризисы в жизни общества напрямую отражаются на духовной жизни людей.

Говоря о счастье, необходимо остановиться на удаче. Любовь – это свободное выражение человеческой природы.

Объект любви – перманентная красота и бесполезная красота.

Одной из самых широких категорий практической этики является совесть. Это возможность проанализировать собственную деятельность, действия и цели.

Сила и мощь духовности человека определяются уровнем его способности объективно оценивать свои действия. Совесть, как и некоторые другие основные понятия практической этики, имеет оценочную природу. Но эта оценка никогда не фокусируется на объекте, она оценивает поведение субъекта, то есть субъект выступает как внутренний объект для самого себя.

Совесть не является выражением уникальной способности человека к духовному анализу, духовным критериям. У каждого человека есть свои особенности. Однако сознание человека формируется на основе общечеловеческих, национальных, духовных ценностей, оно смешивается с его уникальными потребностями и интересами, мировоззрением и культурой, уровнем духовной зрелости и становится духовным критерием, позволяющим оценить его деятельность.

Хусейн Вайз Кошифи говорит о скромности: «Скромность и отношение – одно из важных условий поддержания порядка в мире. Ни у кого не останется совести, если он потеряет чувство юмора. В этом случае порядок в мире будет нарушен. Люди будут равнодушно смотреть друг на друга» [2:116].

«Хайо от веры, Хайоли, вежливость всегда ведет к добрым делам» (хадис)

«Покров целомудрия, маска совести — тщеславие. Покров целомудрия людей, окутанный покровом скромности, не может быть разорван. (А. Авлони)

Восток и Запад представляют собой историческое развитие человечества и центры цивилизации. На этой земле люди своим умом и самоотверженным трудом создали

цивилизации, написанные золотыми буквами в истории истории. Отсюда выросли мыслители, сделавшие великие открытия в области науки, техники и техники. Их достижения сегодня стали достоянием всего человечества и продолжают служить ему. Эти достижения признаны цивилизационными в науке благодаря их влиянию на поднятие развития общества на новый высокий уровень.

Исследователи по-разному определяют понятие «цивилизация». В частности, шотландский историк и философ А. Фергюсон (1773-1816) использует понятие «цивилизация» для выражения определенного этапа всемирно-исторического процесса. Французское Просвещение использовало его для обозначения общества, основанного на разуме и справедливости. Немецкий философ О. Шпенглер (1880-1936), напротив, употреблял его в смысле антипода культуры, т.е. для характеристики стадии процесса разрушения культуры, а английский социолог и историк А. Тойнби (1889-1975) использовали его для обозначения уникальных и относительно закрытых обществ.

В Узбекской национальной энциклопедии «цивилизация (лат. *Civilis* — относится к гражданству, государству) цивилизация: 1) В широком смысле — любая форма существования сознательных существ; 2) синоним слова культура. Этот термин часто используется в смысле материальной культуры; 3) исторический тип культуры, ограниченный во времени и пространстве (египетская цивилизация, месопотамская цивилизация и др.); 4) называется стадией общественного развития после дикости и варварства.

Понятие «цивилизация» появилось в XVIII веке в тесной связи с понятием «культура» [1:548]. Поэтому это понятие и по сей день продолжает определяться по-разному. Действительно, дать ему совершенное и окончательное научное определение — трудная задача.

Поскольку он комплексен, он является редким показателем развития, который создается в результате деятельности человека и в то же время разрушается при его участии.

Сегодня это можно рассматривать как показатель высокого уровня развития науки, культуры, техники, технологий во времени и пространстве.

Цивилизации не являются непрерывным и постоянно меняющимся процессом. Они возникают как обострение кризисов, возникающих на определенном этапе исторического развития, и необходимость их устранения.

Цивилизации возникают и одновременно разрушаются под воздействием объективных и субъективных факторов. Они «не могут длиться долго». Потому что они не могут удовлетворить потребности развития. Но каждая возникшая и рухнувшая цивилизация не исчезает бесследно, а создает почву для следующей. В этом смысле их изучение и использование их возможностей важно для развития человечества.

Стало традицией изучать цивилизации, возникшие в ходе развития человечества, разделяя их на две – Восток и Запад. Такое их разделение происходило не только по регионам, но и: а) формировалось в разные периоды; б) также предполагается, что оно включает в себя региональные и уникальные национальные особенности. Но такие взгляды не означают, что они полностью «отчуждены» или противопоставлены друг другу. Потому что: во-первых,

цивилизация служит всему человечеству и его развитию, независимо от региона или страны, в которой она создана; во-вторых, цивилизация – великие открытия в области науки, техники, техники, культуры и просвещения; в-третьих, цивилизации связаны друг с другом и могут приносить пользу друг другу независимо от периода, региона или страны, в которых они были созданы.

Литература:

1. Нурматова М., Мухаммаджонова Л., Этические основы духовности.- Т.: Университет, УзМУ. 2021.
2. Юсупов Э. Духовные основы человеческого совершенства. Т., Университет, 2018, 38с.
3. Мухаммаджонова Л. Этика и имидж государственного служащего. Учебное пособие – Т.: Университет, 2018.
4. Юсупов Э. Духовные основы человеческого совершенства. Т., Университет, 2018, 46с.

УЎК 002

М.Ю. ЛЕРМОНТОВ БИБЛИОФИЛ СИФАТИДА

Алимасов В.

ф.ф.н., Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти профессори

Барча даҳо ижодкорлар сифатида рус шоири ва адиби М.Ю. Лермонтов (1814-1841) ҳам библиофил бўлган. Лермонтовшунос И. Андрониковнинг ёзишича, бўлғуси шоир ва адиб уч ёшида, онасидан эшитган эртақ ва кўшиқлардан таъсирланиб кўз ёши тўкар экан. У рус халқ эртақлари ва кўшиқларини, шоҳ Грозний ва Разин, Пугачев кўзғолонлари ҳақидаги хикояларни севиб тингларкан. Кейинчалик ушбу эртақ, кўшиқ ва хикоялар шоир фалсафий-бадий ижодининг асосини ташкил қилган (1, 6 бет.) Шоирнинг чет эл, айниқса француз ва немис тили ҳамда адабиётига қизиқиши гувернанткалари Ж.Капе ва Ж.П.К. Жандро таъсирида шаклланган. Москва университети пансионатида киргунча у француз, немис тилини мукамал билган, ушбу тиллардаги асарлардан хабардор бўлган. Пансионат ва университетга ўқиш йилларида Пушкин, Полежаев, Грибоедов, Огарёв ва декабристларнинг тақиқланган асарларини ўқийди. Ўша пайтда, Огарёвнинг келтиришича эркинлик, адолат ҳақидаги "янгроқ шеърларни Тунлари яшириниб ёд олар эдик" (2, 7 бет).

Шоирнинг ёшлик пайтларидаги машқларида француз адиблари Сент-Анж, Ж.Ф. Лагарп шеърларини рус тилига, инглиз шоири Л.Стерн китобидан парчаларни француз тилига ўтиргани сақланиб қолган. У француз адиблари В.Гюго, О.де Бальзак, Ж.Санд, П.Ж.Беранженинг асарларини ўқиган. Агар Лермонтов асарларини ўқисак, уларда француз адиблари Ж.Ротру, Ф.Лорашфуко, А.Р. Лесаж, Вольтер, Ж.Ж.Руссо, Ж.Ф.Дюси, Ж.Ф.Лагарп,

Э.Парни, Ж.Б. Луве де Кувре, А.Шенье, Ф.Б.Шатобриан, В. Дюканж, А.Виньи, О.Бальзак, Ж.Санд, А.О.Барбье, А.Карр, А.Арно, П.Мериме, А.Мюссе асарларидан лавҳалар, иборалар ёки эпиграммалар келтирилишини кўрамиз. " Наполеон", "Ўлаётган гладиатор", "Корсар", "Вадим" ва "Замонамиз қахрамони" асарларида француз романтизми таъсири сезилиб туради. Тадқиқотчиларнинг таъкидлашича, Лермонтов Ж.Ж.Руссо китобларини ўқигач, улардаги реализмдан сентиментализмга ён босиш усулини танқид қилган. У В.Гюго, О.де Бальзак, Ж. Санд романлари ва П.Ж.Беранже халқ кўшиқларидаги реализмни маъқул кўрган. Шоирнинг халқ кўшиқлар ва эртаклари асосида яратилган шеър ва поэмаларида Беранже таъсири кузатилади (3, 108-130 бетлар). Бу француз шоирлари ва адиблари билан шунчаки танишиш эмасди, Лермонтов уларнинг асарларини изчил мутаола қилган, фалсафий-бадий ғояларидан баҳраманд бўлиб, уларни рус муҳитига кўчирган.

Лермонтов фалсафий бадий тафаккурининг шаклланишида антик давр адабиёти, мифологияси ва файласуфлари қарашларининг, асарларининг таъсири катта. Шоир латин тилини билган, шу тилдаги китобларни мутаоло қилган. Унинг асарларида Сукрот, Платон, Аристотель, Вергилий, Цицерон, Архимед, Нерон Юлий Цезарь, Плутарх, Тацит номлари тилга олинади, уларнинг, матнга мувофиқ, фикрлари келтирилади. "Ўлаётган гладиатор"даги оташин, гуманистик пафос қадимги Рим ва бедил Европа тилакларини эрмакларидан шоирнинг нафратланаётганидан дарак беради.

Лермонтов инглиз шоирлари ва адиблари китобларини оригиналда ўқиш учун инглиз тилини ўрганади. У Шекспир, Ж.Байрон, В.Скотт, Т.Мур, С.Ричардсон, У.Додд, Р.Бёрнс, С.Т. Колдрижнинг китобларини ўқийди. Масалан, у сургунлигида бувисидан Шекспирнинг тўла асарлар тўпламини юборишни сўраган. Бу тўплам инглиз тилида чоп қилинганди (4, 622 бет). Шоир Шекспирнинг барча китобларини ўқишни истаган, бу мисол унинг библиофил эканини тасдиқлайди.

Лермонтов ва Пушкин-икки даҳо. Пушкиннинг Лермонтов китобларини ўқигани маълум эмас, аммо Лермонтов Пушкиннинг ўлимига бағишланган "Шоирнинг ўлими" шеъри билан рус мумтоз шеърятига дадил кириб келган.

Ҳалок бўлди шоир! - номус тутқини-
Кўксида оловли қасос, кўрғошин,
Ифлос фиски-фужур чулғади уни,
Йиқилди ҳам қилиб у мағрур бошин!..

Бу Шоирнинг Шоирга буюк эҳтироми, "ифлос фиски-фужур"га тўла киборлар ҳаётига лаънати эди. Лермонтов Пушкиннинг барча асарларидан хабардор бўлган, унинг кутубхонасида шоир асарларидан тортиб то уларга ёзилган тақризларгача тўпланган. Бу унинг пушкиншуносликка меҳридан дарак беради.

Лермонтовнинг Пушкин фалсафий-бадий меросидан хабардорлиги ҳақида кўп ёзилган, бироқ иккала шоирнинг библиофил бўлгани деярли тилга олинмайди. Уларнинг иккаласи ҳам антик давр адабиёти ва мифологиясидан тортиб, то ўзлари яшаган давр муаллифларининг китобларигача яхши билишган. Уларнинг фалсафий-бадий ижоди ана шу улкан маънавий меросни рус ҳаёти ва рус кишиси қалбига кўчирилган давомидир.

Адабиётлар:

1. Лермонтов М.Ю. Танланган асарлар 1-том. -Тошкент: Ўздавнашр, 1955.
2. Ўша асар.
3. Восприятие русской культуры на Западе. -Ленинград, 1975.
4. Лермонтовская энциклопедия. -Москва: Сов.энциклопедия, 1981.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ПОДГОТОВКЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАДРОВ**

Васильченко О.А.

п.н., и.о. профессора кафедры «Вокал»

Государственный институт искусств и культуры Узбекистана

Аннотация: Данная статья освещает роль педагога в подготовке профессиональных кадров. Применение новых информационных технологий в процессе обучения. Значение преподавателя и творческие способности студентов. Особое внимание отводится эффективности самостоятельной работы студента, что способствует самореализации их в учебном процессе.

Annotation: This article highlights the role of the teacher in the training of professional personnel. Application of new information technologies in the learning process. The importance of the teacher and the creative abilities of students. Particular attention is paid to the effectiveness of student's independent work, which contributes to their self-realization in the educational process.

Ключевые слова профессионализм, образование, информационные технологии, самостоятельная работа.

Key words: professionalism, education, information technology, independent work.

*Стремление овладеть современными знаниями,
быть просвещенными и обладать высокой культурой
должно стать для всех нас жизненной потребностью*
Ш.Мирзиёев[1]

Важным условием развития Узбекистана на современном этапе является формирование совершенной системы подготовки кадров на основе богатого интеллектуального наследия народа и общечеловеческих ценностей, достижений современной культуры, экономики, науки, техники и технологий. Национальная программа по подготовке кадров ориентирована, прежде всего, на формирование нового поколения кадров с высокой общей и профессиональной культурой, творческой и социальной активностью, способных ставить и

решать задачи на перспективу. Поэтому необходимо решать эти важные вопросы с позиций современной науки и в соответствии с жизненными потребностями.

В вузовской профессионализации особая роль принадлежит преподавателю, формирующему интеллектуальный и гуманистический потенциал общества. «Чем выше профессионально-творческий, духовный потенциал ученого-педагога, тем благоприятнее условия для развития духовности студентов, совершенствования их учебной и профессиональной подготовки, тем больше способов самореализации. Деятельность педагога – неотъемлемая часть учебно-воспитательного процесса вуза, оказывающая существенное влияние на его микросреду, развитие и воспитание личности» [2.95с].

Потребность в педагоге, последовательно и полноценно реализующем социальный и профессиональный эффект образования, формирующем личность студента способного к творчеству, самореализации, ставит перед высшей школой новые задачи. И поэтому сегодня становится все более очевидным, что решение подобных задач подвластно только высокопрофессиональным педагогическим кадрам, от которых, в свою очередь, зависит новое качество образования. В соответствии с современной концепцией модернизации образования в педагогической науке и практике ведется активный поиск условий, обеспечивающих выпускникам вузов высокий уровень квалификации, необходимый для компетентного осуществления профессиональной деятельности.

Профессионализм сегодня является необходимым условием самореализации человека в обществе. Он предполагает не односторонне-профессиональное, узкоспециализированное становление человеческой личности, а гармоничное и всестороннее развитие человека как полноценного члена современного общества с его сложной структурой социальных связей и взаимодействий. Истинный профессионализм опирается, таким образом, на сущностные черты личности, в то же время он, в свою очередь, воздействует на формирование и развитие этих черт, влияет на степень их проявления в жизни и деятельности человека .

Профессиональное развитие личности это рост, становление профессионально значимых личностных качеств и способностей, профессиональных знаний и умений, активное качественное преобразование личностью своего внутреннего мира, приводящее к принципиально новому его строю и способу жизнедеятельности – творческой самореализации в профессии [3.]

Современные пути модернизации профессионального образования определены в задачах, поставленных в Указе Президента Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева о мерах по реализации государственной политики в области образования и науки. В частности, особое внимание было уделено разработке комплекса мер, направленных на выявление и поддержку одаренных детей и молодежи, как важной государственной задаче. «Мы должны воспитать молодежь достойной наших великих предков образованными и просвещенными личностями». [4]

За годы независимости проведена реформа образования и укрепление нравственных устоев общества, реализация основных концепций и принципов национальной независимости, повышение чувства ответственности за судьбу и будущее нашей страны, особенно к

подрастающего поколения, сформировалась система пропаганды, направленная на укрепление иммунитета молодежи.

Согласно принятым специальным распоряжениям президента Ш.Мирзиёева, «...в специальной программе коренного совершенствования сферы высшего образования отмечено, что должны быть предприняты конкретные меры по адаптации образовательных стандартов к международным стандартам, совершенствованию образовательных программ и планов, созданию учебников нового поколения...» [5.172с.]

И сегодня основная задача высшего образования сводится к тому, чтобы студенты смогли овладеть всей суммой знаний и навыков, необходимых для получения высшей квалификации, не уступающим зарубежным аналогам. «Мы мобилизуем все силы и возможности нашего государства и общества для того, чтобы наша молодежь обладала самостоятельным мышлением, высоким интеллектуальным и духовным потенциалом, ни в одной сфере не уступала своим сверстникам из других стран, была счастлива и уверена в своем будущем». [6]

Подготовка молодого поколения к реальной жизни, как одна из важнейших социальных задач современности, не может ограничиваться лишь расширением возможности приобретения некоторых знаний. Истинная личность сегодня должна быть интеллигентной – помимо овладения знаниями и профессиональными навыками человеку необходимо ориентироваться на морально-этические нормы. С заметными изменениями в социально-экономическом развитии многих стран, стремительным ростом впечатляющих научных открытий и технологических решений отмечается тревожная тенденция к забвению этических ценностей, традиций народной культуры.

И сегодня перед педагогической наукой и практикой поставлена задача создания такой педагогической системы, которая способна обеспечить высокое качество подготовки специалистов и их профессиональное становление, в частности, молодого педагога как источника научного знания, носителя духовной культуры, национальных культурно-исторических традиций и опыта.

Задача обучения состоит в нахождении такого учебного материала, который вовлекал бы обучаемого в конкретную деятельность, имеющую в его глазах цель и интерес. Необходимо найти типичные виды деятельности, результаты которых по настоящему заинтересуют обучаемых, и которые невозможно выполнять механически. Американский философ, психолог и педагог Дж.Дьюи считал, что – обучаемый по настоящему учится только тогда, когда осознает роль изучаемых истин в получении результатов важной для него деятельности.

Несомненно, учебные занятия по педагогическим технологиям позволяют молодым людям сосредоточить свои мысли на своих идеях, удовлетворяя свои самые важные достижения и стремления к решению своих проблем. Основными причинами, по которым сегодня учебные заведения уделяют особое внимание использованию педагогических технологий в образовательном процессе являются:

- педагогические технологии позволяют широко внедрять системный подход к учебно-воспитательному процессу.

- педагогическая технология побуждает педагога проектировать технологическую цепочку с точки зрения образовательного процесса до создания диагностической системы и управления этим процессом.

- Поскольку педагогические технологии основаны на использовании новых информационных методов, их применение обеспечивает реализацию Национальной программы подготовки кадров. [7. 180 с.]

Использование любой педагогической технологии в преподавании и обучении зависит от личности обучаемого, который обучает студентов, и подготовки преподавателя.

При осуществлении профессиональной подготовки преподаватели могут выстраивать такое взаимодействие со студентами и вовлекать их в такие элементы или направления педагогической деятельности, которые будут вызывать у обучающихся веру в свои силы, положительные эмоции, содействуя этим становлению эмоционального компонента культуры самовыражения.

Самостоятельная работа студентов педагогического вуза в ходе профессиональной подготовки в большей степени становится ориентировано на понимание самого себя как будущего педагога, на соотнесение своих индивидуально-личностных качеств с построенным в сознании образом идеального педагога. Благодаря этому в ходе профессиональной подготовки становится целенаправленным самообразование, позволяя преподавателям максимально задействовать в образовательном процессе потенциал организации и выполнения студентами разных видов самостоятельной работы. Таким образом, характеристикой становления самопознания как компонента культуры самовыражения студентов является выяснение, осмысление ими своих особенностей как педагогов, а также уровня владения знаниями и умениями, составляющими основу их профессиональной компетентности.

Самостоятельная работа студента является ведущим видом учебно-познавательной деятельности освоения изучаемых дисциплин. Современные требования к учебно-воспитательному процессу в вузе ориентируют студентов на систематическую учебно-научно-исследовательскую работу в виде подготовки докладов, презентаций, участия в научно-практических конференциях; публикаций в научных сборниках и журналах; участия в конкурсах, тематических концертах, музыкально-образовательных лекториях и фестивалях, где предварительная подготовка к основному результату осуществляется в режиме самостоятельной работы студентов.

Внедрение информационных технологий может не только интенсифицировать учебно-воспитательный процесс на занятиях, но и усилит побудительный мотив к обучению. Это объясняется стремлением молодежи идти в ногу со временем и осознанием процессов общей информатизации культуры. С другой стороны, внедряемые информационные технологии предполагают не только субъективный аспект (оценку их «привлекательности» студентами), но и объективный (те конкретные инструментальные возможности, которые они привносят в

процесс обучения). Информационно-компьютерные технологии способны не только придать старому содержанию новую форму, но и наполнить традиционную методику новым содержанием,

Применение компьютера и других технических средств – это не самоцель. Развитие общества сегодня диктует необходимость использования новых информационных технологий во всех сферах жизни. Современный педагог должен использовать компьютер в своей деятельности, задачей которого является, воспитание нового поколения грамотных, думающих, умеющих самостоятельно получать знания граждан.

Итак, профессиональное образование в ВУЗе представляет собой специально организованный и контролируемый процесс, в ходе которого происходит становление личности, самосовершенствование человека, овладения профессиональным мастерством – необходимые условия воспитания молодого поколения. Сегодня новое время выдвигает новые требования. Чтобы удовлетворить новые запросы культурной сферы, безусловно, требуются и новые люди, молодые специалисты, компетентные в различных областях современной жизни.

Литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан «О стратегии дальнейшего развития Республики Узбекистан». // Собрание законодательства Республики Узбекистан. - Ташкент: 2017.
2. Коваль Н.А. Духовность в системе профессионального становления специалиста. Москва. 1997.С.95.
3. Цвык В.А. Профессионализм: Социально-философский анализ. Диссертации по гуманитарным наукам - <http://cheloveknauka.com/professionalizm-1#ixzz6N3rOXj3o>
4. <http://uza.uz/ru:laws/novyezakony-respubliki-uzbekistanshahvat-mirzиеev-my - dolzhny-vospitat-molodezh-dostoynoy-nash - 15.07.2017>
5. Мирзиёев Ш. М. Мы построим наше великое будущее вместе с нашим мужественным и благородным народом.-Т., «Узбекистан», 2017, стр. 472
6. Мы все вместе построим свободное, демократическое и процветающее государство Узбекистан. Выступление на торжественной церемонии вступления в должность Президента Республики Узбекистан на совместном заседании палат Олий Мажлиса. Тошкент - «Ўзбекистон» - 2016
7. Ишмухамедов Р., Абдукодиров А., Пардаев А. Инновационные технологии в образовании. - Ташкент: Истедод, 2008. - 180 с.

РОЛЬ КУЛЬТУРЫ ЧТЕНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

Икрамов С.Т.

доцент кафедры «Культурология»

Государственный институт искусств и культуры Узбекистана

Аннотация: В данной статье речь идет о социально-педагогическая проблема освоения культуры чтения. Перечисляются различные эффективные социально – педагогические технологии чтения, обеспечивающие полноценное восприятие и понимание текста читателем.

Annotation: This article deals with the social and pedagogical problem of learning the culture of reading. Various effective social and pedagogical reading technologies are listed, ensuring full perception and understanding of the text by the reader.

Ключевые слова: общество, педагогика, чтение, книга, компьютеризация, технологии чтения.

Key words: society, pedagogy, reading, book, computerization, reading technologies.

На сегодняшний день мир абсолютно изменился по сравнению с тем каким он был полвека назад. Наступил новый период. Сейчас происходят радикальные общественные преобразования во всех сферах человеческой жизни. Это затронуло и экономику, и культуру, и образование. Данный этап дал толчок для возрождения общественного интереса к подлинным ценностям духовной культуры.

Ежедневно мы стараемся сохранить социальный опыт, накопленный предыдущими поколениями, помня о том, что культура - это тот след, по которому мы можем отыскать в своих народах лучшее, что было у них в прошлом, и пойти по этому следу в будущее.

Общеизвестно, что сегодня много внимания уделяется «добыванию денег» и все меньше проявляется беспокойства о духовном развитии человека. Как ни горько, но все это может привести к тому, что мы станем материально богатыми, но духовно бедствующими. Чтобы этого не допустить нам необходимо обратить пристальное внимание к нашему духовному обогащению, а оно невозможно без привития культуры чтения каждому из нас.

Следует подчеркнуть, что чтение является одним из важнейших способов обучения, так как оно связано с грамотностью и цивилизационным развитием: «С 2008 года все большее число развивающихся стран оценивают навыки чтения учащихся младших классов начальной школы». Это показывает, насколько важна эта деятельность для личных достижений, а также для общества в целом, и любое незнание этой жизненно важной деятельности, особенно в раннем возрасте, означает, что существует много проблем в образовательном процессе: «ученики, которые не умеют читать, не имеют необходимые навыки для успешного обучения в более поздних классах»[1].

Для подтверждения вышесказанного важно отметить следующие факты: - во-первых, чтение - это «сложный когнитивный процесс декодирования символов с целью создания или получения значения (понимание прочитанного). Это средство овладения языком, общения и обмена информацией и идеями».[2]

«Чтение - это деятельность с определенной целью. Человек может читать, чтобы получить информацию или проверить имеющиеся знания, или чтобы критиковать идеи писателя или стиль письма. Человек может также читать для удовольствия или для расширения знаний о языке, который читается. Цели для чтения направляют читателя к выбору текстов. [3]

Для привития культуры чтения каждому из нас можно использовать различные методы и технологии. Эффективными в этом плане являются социально - педагогические методы развития культуры чтения. Любая педагогическая технология обладает средствами, активизирующими и интенсифицирующими деятельность обучающихся, а в некоторых технологиях эти средства составляют главную идею и основу эффективности результатов. Применение любой технологии чтения предусматривает выполнение действий, предшествующих чтению текста, непосредственного чтения текста и результирующих действий после прочтения текста. Выполнение действий, предшествующих чтению текста связано с диагностикой фоновых знаний, навыков и умений чтения. Во время непосредственного чтения текста на основе применяемой технологии решаются познавательные-коммуникативные задачи. Рассмотрим некоторые технологии чтения, обеспечивающие полноценное восприятие и понимание текста читателем.

Поисковое чтение, его еще также называют: просмотрное, сканирующее, быстрое, выборочное чтение. Уже из названия ясно, что общее представление о читаемом материале складывается после прочтения заголовков, подзаголовков, отдельных абзацев. Цель поискового чтения – выбрать из текста необходимую информацию по определённой проблеме, объединить информацию по отдельным вопросам из нескольких текстов, найти в тексте или в массиве текстов интересующие данные: факты, характеристики, цифровые показатели, указания.

Ознакомительное ориентировочное чтение – установление в тексте наличия информации относящейся к определенной проблеме, представляющей для читающего интерес; антиципирует изучающее познающее чтение.

Изучающее чтение, его еще называют аналитическое чтение. Оно нацелено на максимально полное и точное понимание содержащейся в тексте информации, на вдумчивое её осмысление.

Экранное чтение – чтение информации с электронных носителей, обладающих широкими аудио и визуальными ресурсами. Это на сегодняшний день самый распространенный вид чтения, который используется абсолютно всеми членами общества, которые в состоянии читать.

Смысловое чтение – вдумчивое проникновение в текст с целью такого понимания материала, которое даёт возможность анализировать, сравнивать, сопоставлять и оценивать полученную ранее и новую информацию. **Критическое чтение** требует от читателя полного понимания содержания текста, умения соотнести авторское мнение с личной точкой зрения, с собственным жизненным опытом. Критическое чтение заставляет читателя корректировать собственные убеждения или даже отказываться от них, если они противоречат новым знаниям.

Данный вид чтения непосредственно используется в ВУЗах сферы искусств и культуры, так как есть определенные направления образования, которым необходимо в будущем целиком и полностью обладать данной технологией чтения и целенаправленно ее применять в связи с профессией.

В итоге следует отметить, что компьютеризация оказала сильное влияние на чтение как инструмент культурного развития личности. При декларируемой обществом ценности чтения, в молодёжной среде складывается деструктивная тенденция лояльности к невежеству, чтение интенсивно вытесняется новыми информационными технологиями, сохраняются, доминируют только две функции чтения: образовательная и релаксационная. Снижение статуса чтения ведет к возрастающему дефициту знаний, мешает передовому движению общества на пути к прогрессу, сказывается на уровне общей образованности. Научно-технический прогресс, не только не приближает молодёжь к чтению и книге, а скорее отдаляет и от них, и от созданных человеком в ходе истории материальных и духовных ценностей, формируя рационально-потребительский тип сознания.

Исходя из вышесказанного следует подчеркнуть, что необходимо как можно больше уделять внимание духовному обогащению личности, и культура чтения в этом занимает особое место.

Список литературы:

1. ЮНЕСКО: упущенные возможности: влияние повторения оценок и раннего ухода из школы. Статистический институт ЮНЕСКО - 2012. Канада
2. Википедия ... <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
3. NCLRC: <http://www.nclrc.org/essentials/reading/reindex.htm>

ЗАМОН ҚАҲРАМОНИ МУАММОЛАРИ

Исмоилов Ҳ.

*“Жаҳон тиллари ва адабиёти” кафедраси доценти, филология фанлари номзоди
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти*

Аннотация: Ушбу мақолада замонамиз қаҳрамонлари ва улар кимлар эканлиги ҳақида сўз юритилади. Ҳозирги пайтда юртдошларимизнинг ҳар қайсиси замон қаҳрамонига айланиши мумкин. Негаки мустақил юртимизда бунинг учун кенг имкониятлар шароитлар мавжуд. Бунинг учун кишилардан фақат фидойилик талаб қилинади.

Калит сўзлар: жамият, қадимги, алломалар, фикр, ҳақиқат, замон, руҳ, мамнуният, мустақиллик, ижодкор.

Бадий адабиётнинг жамият ҳаётида тутган ўрни ҳақида қадимги аждодларимиз бўлган буюк алломалар кўп ҳикматли фикрларни ёзиб қолдирганлар. Бу соҳада Президентимизнинг

ушбу гаплари ҳам ҳозирги янги туғилиб келаётган адабиётимиз учун дастурий фикр бўлиб қолиши табиий: “Ҳаммамиз яхши тушунамиз – адабиёт тарихий ҳақиқатни тиклаш билан бирга, халқимиз адибларимиздан бугунги кунимиз ҳақида, замонамиз қаҳрамонлари ҳақидаги янги-янги асарлар кутаётгани табиийдир. Кейинги йилларда ана шундай руҳ билан йўғрилган бир қанча шеърӣ асарлар пайдо бўлаётганини мамуният билан таъкидлаш жоиз”[1.138].

Мустақиллик ўзбек адабиёти шаклланишида давом этмоқда. Лекин адибларимиз ҳали кўпроқ изланиш йўлида ижод қилмоқда, ҳали бадиий адабиётда замон қаҳрамони ким ва қандай бўлиши ҳақидаги фикр тўла пишиб етилмади. Лекин бу соҳада мустақиллик даврида бўлганидек аниқ бир тавсия, кўрсатма, қолип бериб бўлмайди, ижодкорга ундай ёзасан, бундай ёзасан деган фикрни билдириш нотўғри бўлар эди. Негаки ижодкор ўз қалбига қулоқ солиб асар яратади.

Шундай бўлсада, ушбу мақолада ўзимизнинг замонавий қаҳрамонни яратиш соҳасидаги баъзи фикрларимизни билдиришни лозим деб топдик. Маълумки, ўзбек адабиёти болалар ва катталар адабиёти сингари турларга шартли равишда тақсимланади. Ҳозирга пайтда айниқса болалар адабиётида замонавий қаҳрамон қиёфасини яратиш долзарб бўлиб турибди. Албатта, яқин ўтмишда мактабда яхши ўқийдиган, ўқитувчилар топшириғини сўзсиз бажарадиган, катталар ўғитига амал қиладиган “яхши бола” замон қаҳрамони бўлиб келди. Буларнинг барчасини инкор этмаган ҳолда замонавий бола образига маълум даражада мустақил фикрлай оладиган, санъат ва адабиётга ихлос қиладиган, ўзининг фикр доирасида мустақиллик мафкурасини тушуна оладиган, бой маънавият сари интилаётган, хорижпарастликни инкор эта оладиган, замон талаби асосида бир неча тилларни билишга ва энг янги техникаларни эгаллашга қизиқаётган болалар образини яратиш ҳозирги болалар адабиётининг асосий вазифаси бўлиб қолмоқда.

Президент ана шундай образлар яратишга умид билдириб қуйидагиларни ёзади: “Ишонамизки, ёзувчи ва драматургларимиз ҳам бугунги авлоднинг фидокорона меҳнати, бунёдкорлик салоҳияти, замондошларимизнинг маънавий-руҳий дунёси, ҳаётга кириб келаётган ва ҳал қилувчи кучга айланаётган ёшларимизнинг пок орзу-интилишлари ўзининг теран бадиий ифодасини топган янги асарлар билан халқимизни хушнуд этадилар”[1.138].

Юқоридагилардан кўринадики, янги адабиётимиздаги замонавий қаҳрамон болалар образи ҳар қандай тазйик, қолиплардан ҳоли равишда эркин талқин этилиши лозим. Бунинг учун мактаб ва коллежларда таҳсил олаётган ва замонавий адабиёт қаҳрамони бўла олиш даражасидаги ўқувчи ёшларнинг ҳаёти, психологияси, тумуш тарзи, интилишлари, қизиқиш ва ўйлари, иқтидори кабиларни чуқур ўрганиш, “яхшилар” ва “тарбиясизлар” ўртасидаги қарама-қаршиликларни ҳаққоний ёритиш талаб қилинади. Айниқса шаҳар ва қишлоқларда яшаётган иқтидорли ўсмир ва қизларнинг интилишлари, уларнинг қизиқишлари бадиий акс эттирилса мақсадга мувофиқ бўлади. Янги қаҳрамонни яратишда миллий менталитетимиз, анъаналаримизга, одоб-ахлоққа эътибор қаратиш муҳим масалалардан бири ҳисобланади.

Олий таълим олаётган ёки халқ хўжалигининг турли соҳаларида хизмат қиладиган ёшлар ҳам янги адабиётимизнинг замонавий қаҳрамони бўла олади. Негаки ёшларнинг ўсмирларга қараганда ҳаёт тарзи, интилишлари, дунёқараши анчагина ўсган, ҳаёлат олами

анча кенгайган бўлади. Яна шу нарса маълумки, ёшлар ҳаёти бу даврда мураккаб паллага киради. Улар яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам бирдай қабул қилишга тайёр туради. Ёзувчилар ёшлар ҳақидаги ўз асарларида уларнинг юқоридаги хусусиятларини эътиборга олиши зарур бўлади, акс ҳолда қаҳрамон схематик, қолипчи ва зеркарли бўлиб қолади.

Намунали қаҳрамон сифатида ёзувчилар ҳар соҳада иқтидорли, турли мукофатлар совриндорлари, халқ хўжалиги соҳаларида илғор, тадбиркор, маънавийли ёшларни олиши мумкин. Бунинг учун уларнинг ҳаёти, фаолияти, оилавий шароити, қаҳрамонни ўраб турган муҳит, уни муваффақиятларга олиб борган йўл - барчаси чуқур ўрганилади. Қишлоқ ёшлари ҳаётини бадиий тасвирлашда ёш фермерлар, тадбиркорлар, хунармандлар образларини яратиш мақсадга мувофиқ. Миллий армиямиз сафларида ўз йигитлик бурчини ўтаётган ёш зобитлар ва аскарлар образларини яратиш ўқувчиларни ватанпарварлик, юртга садоқат руҳида тарбиялашга хизмат қилиши табиий. Албатта иқтидорли ёшларнинг ҳам, тадбиркор ёки фермер ёшларнинг ҳам, хунармандларнинг ҳам ҳаёти бир текисда кечмайди, турли қарама-қаршилиқлар, юксалиш ва таназуллар, ғалаба ва мағлубиятларга бой бўлади. Шунингдек уларнинг атрофини турли тоифадаги, характердаги одамлар ўраб туради. Ёзувчи ўз қаҳрамони характерини ана шундай муҳитда, қарама-қаршилиқларда очиб берса образ ниҳоятда жонли чиқади. Республика ва жаҳонга спорт турлари орқали танилаётган ёшларимиз талайгина. Уларни ғалаба шохсупчасига бўлган машаққатли йўлини бадиий ифодалаш осон иш эмас. Лекин ёзувчи ўз иқтидори билан машхур спортчилар қиёфасида ҳозирги замон ўзбек спортчисининг умумлашма образини яратиш бериши мумкин.

Умуман, ёшларнинг ҳозирги кунлардаги ҳаётини чуқур ўрганиш орқали баркамолликка интилаётган ёшлар образи вужудга келишига шубҳа йўқ ва бу ўз навбатида мустақиллик даври ўзбек адабиётини бойитади ҳамда ёшларни маънавий тарбиялашга хизмат қилади.

Катта ёшдаги кишилар қиёфасида ҳам замонавий қаҳрамон образини яратиш мумкин. Бунинг учун чуқур ҳаёт тажрибасига эга бўлган ўрта ёш ва кекса олимлар, ижодкорлар, халқ хўжалиги ходимлардан иборат намунавий ҳаёт кечираётган, пири бадавлат, ҳар томонлама етук кишилар ҳаёти батафсил ўрганилади ва бадиий ифода этилади. Албатта янги замон қаҳрамони ёш авлод қуршовида, бошқа кишилар билан ўзаро мулоқотда гавдалантиради, бу билан унинг ўз ҳаёти давомида амалга оширган ишлари, жамиятга келтирган фойдаси, ўз шогирдларини етук мутахассис бўлишига қўшган хиссасини, мустақиллик давридаги миллат равнақи йўлида амалга ошираётган хизматлари бадиий ифодасини топади.

Замон қаҳрамони қиёфасини яратишда халқимиз тарихи, анъаналари ва фольклорга эътибор бериш орқали асарнинг бадиийлиги ҳамда таъсирчанлигини ошириш мумкин. Асардаги бадиий образ пишиқ, пухта чиқиш учун бадиий қаҳрамон яратишнинг барча адабий унсурларидан фойдаланилади.

Кўринадики, қадимги даврларда Тоҳир ва Зухралар, Фарҳод ва Ширин, Лайли ва Мажнунлар, Юсуф ва Зулайҳолар, Отабек ва Кумушбибилар, Анвар ва Раънолар замон қаҳрамонлари сифатида ўзбек адабиётидан жой олган эди. Уларнинг ҳаёти, маънавий қиёфаси ҳамон ёшларимиз учун тақлид мактаби бўлиб қолмоқда. Янги давр - мустақиллик даври ҳам

ёзувчи, шоир ва драматурглар олдига янги замон қахрамонини яратишдек эзгу вазифани қўймоқда. Бу вазифани бажариш ижодкорлар зиммасига катта масъулият юклайди.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: Маънавият, 2008.

ЎЗБЕК КИТОБАТЧИЛИК ТЕРМИНОЛОГИЯСИ РИВОЖИДА ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИНГ ЎРНИ

Йўлдошев И.Ж.

филология фанлари доктори, профессор

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Дунёнинг кўпгина тилшунослари тилларнинг ўзаро алоқаси хусусида кўплаб илмий изланишлар олиб боришган. Олиб борилган тадқиқотларнинг кўпчилигида бу масалага ижтимоий-тарихий ҳамда психологик нуқтаи назардан ёндошилган, яъни муайян бир тил тарихини ўрганиш орқали мазкур тилнинг ўз тараққиёти давомида тарихнинг у ёки бу даврида бошқа тиллар таъсирига тушиши ва бунинг натижасида тиллар ўртасида ўзаро сўз алмашиш ҳодисаси кузатилган. Табиийки, тиллар ўртасида ўзаро сўз алмашиш алоқасининг миқдорий натижалари турли тилларда турлича бўлади. Жаҳон тиллари орасида ҳеч қачон ва ҳеч қаерда бошқа тиллар таъсирига тушмаган ёки ўз луғат бойликларидан бошқа тилларга бермаган тил топилмаса керак.

Таъкидлаш лозимки, баъзи туркий тилларда бўлганидек, ўзбек китобатчилик терминологияси шаклланишининг дастлабки босқичларида ўзбек адабий тилининг луғат бойлигидан айни соҳага оид терминлар яратишда асосий манба ўлароқ етарли даражада фойдаланилмаган. Бу йўналишда асосий устунликка, биринчи навбатда, араб тили, кейин эса, форс-тожик тили эга бўлган. Шу боис, ўзбек китобатчилик терминологиясининг шаклланишида араб ҳамда форс-тожик тилларининг ўрни катта бўлган.

Араб тилининг таъсири. Ўзбек тили лексикасида арабча сўзларнинг мавжудлиги ўтмишда Ўрта Осиё ҳудудларининг араблар томонидан эгалланиши ҳамда унинг тарихий-ижтимоий оқибатлари билан боғлиқдир. Содир бўлган сиёсий ҳамда маънавий ўзгаришлар маҳаллий халқлар интеллектуал турмуш тарзининг барча соҳаларига араб тили ва араб маданиятининг кириб келишига замин яратди. Бунинг натижасида, араб тилининг кенг тарқалиши, бу тилда ёзишга, ўқишга, муомала қилишга ва диний ақидаларни бажаришга тўғри келгани маҳаллий халқларнинг маълум даражада араб тилини эгаллашига олиб келди. Бу ҳол ўз навбатида ўзбек-араб икки тиллилиги ҳодисасини туғдирди. Чунки маҳаллий халқ томонидан араб тили ўрганилишининг яна муҳим сабабларидан бири, бизнингча, араблар билан бирга ислом дини билан кириб келган муқаддас Қуръони Каримнинг араб тилида бўлганлигидир. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, араб тили ўзбек тилига, баъзи тиллардаги

(адигей тили, лак тили каби Доғистон халқлари тиллари) сингари, фақат ислом дини тили сифатидагина эмас, балки фан тили, расмий идоравий услуб тили, бадий адабиёт тили сифатида ҳам таъсир этди. Натижада, маҳаллий халқ вакиллари ўз она тили билан бир қаторда араб тилида эркин ёзадиган ва гапира оладиган бўлди. Ўрта осиелик машҳур олимлар Хоразмий, Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Форобий, Аҳмад ал-Фарғоний кабилар ўз илмий асарларини араб тилида ёзганлар.

Туркий тилларга дастлаб диний, сўнгра ижтимоий-сиёсий, илмий ва маданий терминологияга оид арабизмлар кириб келди. Арабча сўзлар нафақат туркий тилларга, балки у билан доимий бирга яшаб келган форс-тожик тилига ҳам ўз таъсирини кўрсатди. Кўпгина адабиётларда ўзга тиллардан сўз ўзлаштиришнинг асосий манбаи сифатида бошқа тиллардан қилинган таржималар кўрсатилади. Албатта, бу тўғри. Китобатчилик соҳасида ҳам арабча ёки форсча лексик бирликларнинг ўзбек тилига кириб келишида у тиллардан қилинган давлат аҳамияти даражасидаги таржималарнинг ўрни катта бўлган. Бундай таржимачилик ишларидан кўзда тутилган асосий мақсад туркий халқларни Шарқда такомил топган фан ва адабиёт ютуқлари билан кенг таништиришдир. Шу мақсадда, асосий таржималар араб ва форс тилларидан амалга оширилган.

Арабча сўзларнинг ўзбек тилига кириб келишидаги яна бошқа бир манба бу араб китобатчилик санъатининг бутун борлиғи билан туркий халқлар, биринчи навбатда, ўзбек халқи маданиятига кучли таъсир этиши билан боғлиқдир. Биз биламизки, араб китобатчилиги ислом дини ёйилишининг дастлабки босқичларида муқаддас Қуръони Каримнинг кўчириб тарқатилишига бўлган эҳтиёж натижасида шаклланди ва ривож топди. Тарихий вазият араб китобатчилик санъати билан бирга унга оид терминларнинг ўзбек тилига кўп миқдорда кириб келишига катта шарт-шароит яратиш берди. Бу билан биз исломиятга қадар бугунги Ўзбекистон заминида китобатчилик иши бўлмаган, дейиш фикридан йироқмиз. Албатта, исломиятга қадар ҳам биз яшаб турган ҳудудда фан, маданият гуллаб-яшнаган, лекин улар ҳақидаги ёзма манбалар бизгача тўлиқ йетиб келмаган. Баъзи бир манбалар, хусусан, “юнон, арман ва суриялик тарихчи олимларнинг, шунингдек, Ўрта Осие-Эрон эпоси материаллари, улуғ мутафаккир Фирдавсийнинг ўлмас “Шоҳнома”си, С.П.Толстов ҳамда Я.Фулломовнинг археологик кузатишлари натижасида тўпланган материалларга асосланиб, Хоразм ва Ўрта Осие жаҳон маданияти тараққиётининг қадимий ўчоқларидан бўлганлигини, ҳозирги ўзбеклар, тожиклар ва туркманларнинг қадимий авлодлари юксак маданиятга эга бўлганликларини билиб оламиз”.

Ўрта Осиеда, хусусан, қадимги Ўзбекистон ҳудудида нафис китоб яратиш санъати XI-XVI асрларда ўзининг энг юқори чўққисига чиққан, десак янглишмаймиз. Бу даврларда қўлёзма асарни кўчириш, китобхон дидига уйғун шаклда безаш, уни жузлаш, муқовалаш, сақлаш каби жараёнларни ўз ичига олувчи китобатчилик соҳаси санъатнинг махсус бир йўналишига айланди. Шунингдек, китобатчилик санъат даражасига кўтарилган соҳа бўлиши билан бирга ўзида жуда оғир ва мураккаб жараёнларни мужассамлаштирган эди. Бу ишларни амалга оширишда бир неча хил юксак малакали касб-ҳунар эгалари иштирок этиб, улар турли хилдаги меҳнат қуролларидан фойдаланган ҳолда фаолият кўрсатганлар. Ана шу жараён,

меҳнат қуроллари, вужудга келган касб-ҳунар номларини ифодаловчи сўзларнинг аксарият қисми бевосита араб тилидан ўзлаштирилди. Шундай ҳолатлар бўлдики, илгари ўзбек тилида фаол қўлланишда бўлиб келган баъзи ўзбекча (туркий) сўзлар ўрнини ҳам арабча ўзлашмалар эгаллади. Масалан, шундай сўзлардан бири арабча китоб сўзидир. Маълумки, қадимги туркий тилда «ёзув», «хат», «мактуб», «китоб» каби маъноларни ифодалашда асли туркий бўлган *битиг* термини кенг қўлланган. Лекин XV-XVI асрларга келиб, «муайян мазмундаги, сараламадаги қўлёзма матнларни бир муқова остида жузлаб тикилган асар» маъносини ифодалашда асли туркий битиг термини ўрнини арабча китоб термини тўлиқ эгаллади. Маҳмуд Кошғарийнинг ёзишича, қадимда ўзбеклар ёзув қуролларидан ҳисобланган сиёҳдонни *битигу* сўзи орқали ифодалашган. *Битигу* сўзининг этимологияси ҳам *битиг* сингари асли туркий «битмоқ» феълига бориб тақалиши маълум. Кейинчалик *битигу* термини ўрнини ҳам арабча довод сўзи тўлиқ эгаллайди. Маълум вақтга қадар битигу ва довод терминлари параллел тарзда қўлланган. Кейинчалик араб тили таъсирида *довод* туркий *битигу* сўзини лексикадан сиқиб чиқарган. Шунингдек, *битигу* ўрнида арабча яна бир термин – *миҳбара* ҳам *довод* терминига синоним тарзида муомалага кириб келган.

Алишер Навоий ўз асарларида китобатчиликка оид терминларни энг кўп қўллаган. Навоийнинг бу хизматлари ўзбек китобатчилик терминологиясининг шаклланишида ва тараққий этишида муҳим омил бўлди. Алишер Навоий асарлари лексикасини ўрганиш борасида олиб борилган тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, «Алишер Навоий асарларида бу темага (ёзув ва унга боғлиқ бўлган сўзлар) доир 136 та сўз қайдланган. Шулардан фақат бир сўз (туркча – ёзувнинг тури) ўзбекча ва бир сўз (нависандалик) форсча-тожикча ва ўзбекча, яна икки сўз (мужаллидлик, мулолик) ўзбекча ва арабча морфемалар қўшилишидан ясалган. Қолган барча сўзлар форсча-тожикча, арабча ҳамда уларнинг сўз ясовчилари қўшилиб келган ҳолда учрайди». Б.Бафоев ўз тадқиқоти натижаси сифатида айтадики, ёзувга доир терминларнинг 81 тасини арабча, 37 тасини форс-тожикча терминлар ташкил этади. Демак, китобатчиликка оид терминларнинг салмоқли қисми араб тилидан ўзлашган. Албатта, Навоий қўллаган бу терминларнинг барчаси ҳам бугунги кунга қадар яшай олмади. Лекин уларнинг муайян қисми бугунги ўзбек китобатчилик терминологиясида маънолари ё торайган, ё кенгайган ҳолатларда қўлланмоқда.

Форс-тожик тилининг таъсири. Маълумки, ўзбек халқи жуда қадимдан эроний тилда сўзлашувчи аҳоли билан бирга яшаб келган, шу жиҳатдан, уларнинг маданий-иқтисодий турмуш тарзида кўплаб муштараклик элементларини учратамиз. Биз юқорида айтдикки, жамиятдаги ҳар қандай ўзгариш, биринчи навбатда, тилда ўз аксини топади. Демак, ўзбек халқи турмуш тарзидаги бу яқинлик ўзбек тилига ўз таъсирини кўрсатмай қолмади.

Маълумки, тилларнинг ўзаро таъсири икки кўринишда бўлади. Биринчиси, тилларнинг ўзаро генетик жиҳатдан яқинлиги нуқтаи назаридан, иккинчиси, тиллар ўртасида генетик жиҳатдан ҳеч қандай алоқалар бўлмаган ҳолдаги яқинлик, яъни сўз ўзлаштиришдир. Ижтимоий-тарихий шарт-шароит фақатгина бир тилнинг иккинчи тилга таъсир этиш йўналишини белгилаб беради, холос. Икки тил ўртасидаги ўзаро алоқанинг натижалари нафақат мазкур тилнинг тараққий этишидаги асосий омил бўлган тарихий шароитларга, балки

шу тил структурасининг ўзига хос хусусиятларига ҳам боғлиқ бўлади. Ўзбек тили форс-тожик тилидан ҳар икки жиҳатга кўра ҳам таъсирлана олди.

Ҳозирги ўзбек тили лексикасида анчагина миқдорда форсча-тожикча сўзлар бўлиб, ўзбек тили лексикасида туркий сўзлардан кейин миқдор жиҳатидан иккинчи ўринда туради. Албатта, айтилган бу фикрлар умумий ўзбек тили лексикасига тегишлидир. Ўзбек тилининг барча терминологик системаларида бу миқдор кўрсаткичи бир хилда эмас. Масалан, ўзбек қурувчилик терминологиясида форсча-тожикча ўзлашмалар арабча ўзлашмаларга нисбатан кўп миқдорни ташкил этади. Лекин ўзбек китобатчилик терминологиясида бунинг тамоман аксини кўрамыз, яъни форсча-тожикча ўзлашма терминлар арабча ўзлашмаларга нисбатан анча кам миқдорни ташкил этади. Бу ходиса, айниқса, синхрон аспектда янада яққол кўзга ташланади. Чунки, айтилган соҳа терминосистемасида диахрон аспектда соф ҳолда учровчи форсча-тожикча терминлар мавжуд бўлган бўлса, синхрон аспектда (назм ва наср тилида «мактуб» маъносида қўлланувчи нома терминидан ташқари) бундай ҳолат деярли кузатилмайди. Улар аксарият ҳолларда форсча-тожикча аффикслар, префикс ва аффикслаган сўзлар ўзбекча ёки арабча сўзлар (асос)га қўшилиб келади. Ёки форс-тожик тилида соф арабча негизлар асосида форсча-тожикча морфемалар ёрдамида кўп миқдорда янги сўзлар вужудга келтирилди. Бу сўзлар поетик нутқ, расмий ёзишмалар тили ва илмий услуб учун қулай ва зарурий сўз ва терминлар эди. Ўзбек тили мана шундай нутқий воситаларга муҳтожлик сезганида бунинг форс-тожик тилидан олди. Диахроник аспектда соф ҳолда учровчи форсча-тожикча ўзлашмалар (бу терминларнинг баъзилари адабиётларда стилистик бўёқдорликни ошириш мақсадида бугун ҳам муомалада бўлиб туради): *дафтар, қилк, сиёҳ, фиҳраст, хома, хомазан, хоматарош, исканжа, муҳра, нол, нома, номабар, номаоро (хушхат котиб), нависанда, хушнавис, нигор (ишланган расм, сурат, тасвир), нигоранда, нигорши, нигорхона, нишон, рўзнома, сарнома, сарсухан, шероза* (китоб муқоваларини муқовалашда уни яхшилаб тутиб турувчи ипак тасма; муқова, муқова нақшлари) ва бошқалар.

Рус тили ва у орқали Европа тилларининг таъсири. Маълумки, рус тилининг ўзбек тилига таъсири форс-тожик, араб тилларига нисбатан анча кейинги вақтларда содир бўла бошлаган. Бу жараён, асосан, XIX асрнинг иккинчи ярмидан, яъни Ўрта Осиёнинг чор Россияси томонидан истило этилишидан эътиборан бошланди. Рус тилидан сўз ўзлаштириш лексема ўзлаштириш усулининг икки турига кўра, биринчиси, ўзича, яъни лексемани ҳеч қандай ўзгаришсиз олиш, иккинчиси, калькалаб олиш орқали амалга оширилди. Дунё тилшунослигида бошқа тиллардан термин ўзлаштириш масаласига алоҳида эътибор билан қаралади ва у доимо тилшунос олимларнинг диққат марказида турибди. Бу йўналишда кўплаб илмий тадқиқот натижалари эълон қилинмоқда. Кўпгина тилшунослар замонавий терминологларни «утилитарист» бўлишларини, яъни ўзлашма термин ҳақида ақл билан иш кўриш ва унга аниқ баҳо беришни, бунда терминологиянинг энг асосий тамойили бўлган системалиликка қатъий амал қилишни тавсия этадилар. Бизнингча, дунё тараққиётида содир бўлаётган тез ўзгаришлар даврида бу тамойилга амал қилиш фақат фойдадан холи эмас. Бунинг ҳозирда дунёнинг кўпгина тилларидаги айнан ўзлашган сўзлар миқдори ҳам тасдиқлаб турибди. Айтилган шундай ҳолатни туркий тиллар мисолида ҳам кўришимиз мумкин. Масалан,

турк тилшуноси профессор Ҳамза Зулфиқорнинг ёзишича, сўнги йилларда фан-техника соҳасида содир бўлган «кескин тараққиёт натижасида Европа тилларидан жуда кўплаб лексик бирликлар турк тилига оқиб келмоқда. Шунга иқрор бўлишимиз керакки, ўз тилимизда ясалган терминлардан кўра бошқа тиллардан олинган сўз ва терминлар миқдори анчагина кўпдир. Умуман, терминлар масаласи барча тараққий этган давлатларда ҳам муаммо бўлиб турибди. Ғарб халқлари термин яратишда ўлик тил ҳолига келиб қолган латин ва юнон тиллари элементларидан ҳамда ўз тиллари имкониятларидан самарали фойдаланишга ҳаракат қилмоқдалар. Махсус муассасалар ҳозир ҳам термин яратиш иши билан жиддий шуғулланмоқдалар. Биздаги ҳолат тамоман бошқача. Биз улар тайёрлаб берган сўз ва терминларни айнан олиш йўлидан боряпмиз». Бундай ҳолатни дунёнинг кўплаб тилларида ҳам кузатиш мумкин. Демак, рус тили ёки Европа тилларидан айнан термин ўзлаштириш биргина ўзбек тили учун эмас, балки дунёнинг кўпгина тилларига хос бўлган хусусиятдир. Зотан, тиллар ўзаро алоқа қилмасдан тараққий эта олмайди.

И. Рус тили ва у орқали Европа тилларидан сўзларни ўзича, яъни ҳеч қандай ўзгаришсиз ўзлаштириш. Сўз ўзлаштиришнинг бу усулида бир тилдаги сўз иккинчи тилга айнан ёки баъзи бир фонетик ўзгаришлар билан қабул қилинади. Лексеманинг бундай усулда ўзлаштириш ҳодисаси шу тилда бошқа тилдан кириб келган фан-техника янгилиги ва унга оид тушунчани ифодаловчи сўз ёки уни таржима қилиш имконияти, зарурияти бўлмаган ҳолатларда амалга оширилади. Ўзбек терминологияси, хусусан, китобатчилик терминологиясида рус тили ва у орқали Европа тилларидан айнан ёки ҳеч қандай ўзгаришсиз ўзлаштирилган терминлар миқдори анчагина бўлиб, улар ўзбек тилига, асосан, рус тилидан бевосита олинган. Лекин бу лексемалар ичида генетик манбаларига кўра турли тилларга мансуб, яъни рус тилининг ўзи учун ҳам ўзлашма қатлам ҳисобланган луғавий материал мавжуд. Шунинг учун ўзбек китобатчилик терминологиясидаги мавжуд рус тили ва у орқали Европа тилларидан айнан ўзлашган терминлар генетик-этимологик манбага кўра иккига бўлинади:

1. Рус тилининг ўз терминлари: *корешок, оттиск, гранка, атлас, завод, полоса* ва бошқалар.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ўзбек китобатчилик терминологиясидаги рус тили ва у орқали Европа тилларидан ўзлашган терминларни тарихий-этимологик нуқтаи назардан таҳлил қилганимизда рус тилининг ўз сўзлари ниҳоятда кам сонни, асосий қисмини рус тили орқали Европа тилларидан ўзлашган терминлар ташкил қилар экан.

2. Рус тили орқали Европа тилларидан ўзлашган сўзлар. Буларнинг генетик-этимологик таҳлили қуйидаги кўринишга эга:

а) грек тилидан рус тили орқали ўзлашган терминлар. Грекча ўзлашмаларнинг рус тилига ўтиш жараёни умумславян бирлиги давридан бошланган. Кейинги даври VI асрда бўлиб ўтган Болқон урушидан кейинги воқеалар билан боғлиқдир. Бунда Византиянинг славян давлатларини христианлаштиришдаги фаол иштироки ғарбий славян тилларига, ундан рус тилига кўплаб грекча сўзларнинг ўзлашувига кенг йўл очди. Албатта, китобатчиликка оид грекча терминларнинг рус тилига ўзлашиши муайян бир даврни ўз ичига олмайди, балки бу

жараён турли даврларда турлича бўлган. Қуйида рус тили орқали ўзлашган китобатчиликка оид грекча терминлар таркиби билан танишамиз: *фототипия* (*photos* - ёруғлик, нур ва *typos* - намуна, тамға, қолип, из), *типография* (*typos* - намуна, тамға, қолип, из ва *grapho* - ёзаман), *термография* (*therme* - иссиқ ва *grapho* - ёзаман), *стереотипия* (*stereos* - қаттиқ ва *typos* - намуна, тамға, қолип, из), *монотип* (*monos* - бир ва *typos* - намуна, тамға, қолип, из), *монография* (*monos* - бир ва *grapho* - ёзаман), *автотипия* (*autos* ўзим ва *typos* - намуна, тамға, қолип, из), *антология* (*anthologia* - гул териш, танлаш, «*anthos*» - гул, *lego* - тераман, танлайман), *библиофил* (*biblion* - китоб ва *philia* - севги, муҳаббат), *диафания* (*diaphanes* - шаффоф), *гектограф* ҳамда *гектография* (*hekaton* - юз (сон) ва *grapho* - ёзаман), *гелиография* (*helios* - қуёш ва *grapho* - ёзаман), *дактилография* (*daktylos* - бармоқ ва *grapho* - ёзаман), *диазотипия* (*di* - икки ҳисса (азот) ва *typos* - намуна, тамға, қолип, из), *диазография* (*di* - икки ҳисса (азот) ва *grapho* - ёзаман), *ксерография* (*xeros* - қуруқ ва *grapho* - ёзаман), *криптография* (*kryptos* - махфий ва *grapho* - ёзаман), *литография* (*lithos* - тош ва *grapho* - ёзаман), *логограмма* (*logos* - сўз ва *gramma* - ёзув белгиси), *термография* (*therme* - иссиқ ва *grapho* - ёзаман), *полиграфия* (*polys* - кўп ва *grapho* - ёзаман), *параграф* (асли «*paragrapho*»дан *paragraphos* ясалган – ёнидан ёзаман: китоб, мақола ёки расмий ҳужжатларда § белгиси ҳамда тартиб сон билан белгиланадиган матннинг мустақил бир қисми) ва бошқалар.

б) лотин тилидан рус тили орқали ўзлашган терминлар. Умуман, лотин тили рус тили лексикасининг бойишида ўзига хос ўрин эгаллайди. Айниқса, илмий-техникавий ҳамда ижтимоий-сиёсий соҳаларга оид терминологияда грекча ўзлашмаларнинг таъсири сезиларли даражада бўлган. Рус тилига лотинча ўзлашмалар поляк ва украин тиллари орқали кириб келган ва бу жараён, асосан, XVI-XVIII асрларга тўғри келади. Лотин тилидан рус тили орқали ўзбек тилига айнан ўзлашган китобатчиликка оид терминларнинг асосий қисми рус тилидаги шакл ва шамоийли билан бир хилдир. Масалан: *вокабула* (*vocabulum* - сўз), *интерлиньяж* (*inter* - оралиғида, ўртасида ва *linea* - чизиқ, чегара), *иллюстрация* (*illustratio* - ёритиш, кўргазмани тасвирлаш), *инкунабула* (*incunabula* - ёш болалик даври; илк қадам), *капитал* (*capitellum* - бош, каллак), *корректор* (*corrector* - тўғриловчи, тузатувчи), *корректур* (*correctio, correctura* - тўғрилаш, тузатиш), *контртитул* (*contra* - қарши ва *titulus* - ёзув, сарлавҳа), *конволют* (*convolutus* - бирлаштирилган, ўралган), *кодекс* (*codex* - китоб), *капител* (*capitellum* - бош), *литера* (*lit(t)era* - ҳарф), *манускрипт* (*manuscriptum*: *manus* - қўл ва *seribo* - ёзаман), «*лигатура*» (*ligatura* < *ligare* - ўзаро боғлаш), *реферат* (*refero* - хабар бераман), *репродукция* (*re* - лотин тилидаги олд қўшимча бўлиб, янгилаш, ҳаракатни такрорлаш каби маъноларни ифодалайди ва *productio* - ишлаб чиқариш ҳамда асар), *потатор* (*roto* - айлантираман > *rotator* - айлантирувчи), *серия* (*series* - қатор), *сигнатура* (*signatura* - ифодаламак, кўрсатмоқ), *эклибрис* (*ex libris* - китобдан) ва ҳ.з.

в) француз тилидан рус тили орқали ўзлашган терминлар: *тираж* (*tirage* - нусхалаш, босиш), *медиieval* (*medieval* - Ўрта асрга оид), *буклет* (*bouclette* – бежирим узук, ҳалқача), *брошюра* (*brocher* - тикмоқ > *brochure* - тикилган), *дешифровка* (*dechiffrier* - ўйлаб топиш, ечиш), *журнал* (*journal*) - кундалик, газета), *папье-маше* (*papier mache* - эзилган қоғоз) ва бошқалар.

г) немис тилидан рус тили орқали ўзлашган терминлар: *диамант* (*Diamant* - олмос):

саҳифадаги жадвал устунлари сарлавҳаларини теришда қўлланадиган 4 пунктли кеглдан иборат босмаҳона ҳарфини ифодалайди, ушбу сўз француз тилида ҳам мавжуд ва айни маънода қўлланади; *ляссе* (*Lesereichen* - лентали хатчўп), *декель* (*Deckel* - қоплама) ва бошқалар. Шу ўринда айтиб ўтмоқчимизки, немис тилининг бошқа тилларга нисбатан қўшма сўз ясаш имкониятлари анча кенг. Бу имкониятни барча Европа тиллари учун ҳам бир хилда деб бўлмайди. Шундай фикрлар ҳам борки, славян тиллари учун қўшма сўзлар ясаши у қадар характерли ҳисобланмайди. Немис тилига хос бўлган бу қулайлик бу тилда тузилишига кўра ихчам ва моҳиятан аниқ бўлган терминологик тамойилнинг асосий талабларига жавоб берувчи қўшма сўз шаклидаги терминлар миқдорининг сезиларли даражада кўп бўлишига олиб келди. Баъзида немис тили ички қонуниятлари асосида қўшни ёки қариндош тил элементларидан фойдаланган ҳолда ҳам қўшма сўзлар ясалаверади.

Ўзлашма терминлар орасида компонентлари Европа тиллари элементларидан иборат бўлиб, муайян тилда ясалгандан кейин рус тилига ва у орқали ўзбек тилига ўзлашган терминлар ҳам мавжуд. Масалан, немисча *Kolumnentitel* қўшма сўзи рус тилига ва у орқали ўзбек тилга *колонтитул* шаклида ўзлашган ва у «ҳар бир саҳифанинг устки ҳошиясига ёзилган китоб ёки асарнинг номи, муаллифнинг фамилияси, луғатларда шу саҳифадаги биринчи ва охириги сўз ҳақидаги маълумот» маъносини ифодалашга хизмат қилади. Бу термин аслида немис тили негизида икки хорижий компонентларнинг қўшиливи натижасида ҳосил бўлган: французча *colonne* (устун), лотинча *titulus* (ёзув, сарлавҳа). Шунга ўхшаш, немисча *Kolumnenziffer* қўшма сўзи рус тилига *колонцифра*, ўзбек тилига *колонцифр* шаклида ўзлашган ва у «китоб ва журнал каби босма нашр бетларига қўйилган тартиб рақами» маъносини ифодалайди. Немис тилида бу сўз французча *colonne* (устун) ҳамда поляк тилидан немис тилига ўзлашган дея тахмин қилинган *ziffer* (бу сўзнинг дастлабки ўзлашма манбаси арабча *رقص* сўзидан бўлиб, унинг бирламчи маъноси *ноль*, кейинчалик *рақам*, *сон* маъноларида қўллана бошланган. Ушбу элемент италянчага *cifra*, французчага *chiffre*, инглизчага *cipher* шаклида ўзлашган) сўзларининг қўшиливидан ясалган.

Шунингдек, немис тилини рус тили учун (гўё рус тили ўзбек тили учун бўлгани сингари) бошқа тиллардан ўзлашган сўзларни ўзида тайёрлаб берувчи воситачи тил сифатида ҳам кўрамиз. Масалан, рус тилидаги ва айни замонда ўзбек тилидаги *матрица* термини немис тилидан ўзлашган. Унинг немис тилидаги шакли *Matrize* бўлиб, у немис тилига лотин тилидан ўзлашган, унинг лотинчадаги шакли *matrix* (бачадон; манба, бошланиш)дир. Рус ва ўзбек тилларидаги *пергамент* термини ҳам асли грекча *pergamos* ҳамда *pergamenos* сўзларининг немис тилидаги *pergament* шаклидан айнан қолип кўчирилган кўринишидир.

Ўзбек тилидаги *курсив*, *фолиант* терминлари ҳам рус тилига немис тилидан айнан ўзлаштирилган. Аслида, немисча *Kursiv* ва *Foliant* сўзлари лотин тилидаги «*cursivus*» (югурувчи) ҳамда *folium* (варақ) сўзларининг немисчалаштирилган шаклларидир.

Шунга ўхшаш ҳолатлар француз тили воситасида ҳам амалга ошган. Масалан, ўзбек ва рус тилларидаги *гуашь* термини рус тилига француз тилидан ўзлашган. Унинг француз тилидаги шакли *gouache* бўлиб, италянча *guazzo* (сувли бўёқ)нинг француз тилидаги ўзлашма

шаклидир. Бюллетень терминининг этимологик илдиши янада чукуррок: лотинча «*bulle*» (мухрланган ҳужжат) > италянча «*bulletino*» (ёзув, ёзма қайд, варақа) > французча «*bulletin*» (сайлов қоғози; журнал; ёзув, қайд этиш; маълумот). Ўзбек китобатчилиқ терминологиясида шундай кўринишга эга бўлган яна бир қанча ўзлашма терминлар мавжуд:

- лотинча «*minium*» (киноварь - қизил рангли минералдан тайёрланган қизил бўёқ; сурик - қизғиш, тўқ сарик ёки қизғиш-жигаранг бўёқ) > италянча «*miniatura*» > французча «*miniature*» > русча *миниатюра* > ўзбекча *миниатюра*;

- италянча «*carto*» (қоғоз) // «*cartone*» > французча «*carton*» > русча *картон* > ўзбекча *картон*;

- лотинча «*memoria*» (хотира) > французча «*memoires*» > русча *мемуар* > ўзбекча *мемуар*;

- лотинча «*frons*» (род падеж: «*frontis*» - *нешона, олд томон*) «*aspicere*» (кўрмоқ) > французча «*frontispice*» > русча *фронтиспис* > ўзбекча *фронтиспис*;

- лотинча «*folium*» (варақ) > немисча «*Folie*» > полякча «*folga*» > русча *фольга* > ўзбекча *фольга* ва бошқалар.

Бундан ташқари, немис тилининг ўз сўзлари бўлган ва рус тили орқали ўзбек тилига айнан ўзлашган терминлар сирасига яна куйидагиларни киритиш мумкин:

- немисча «*Kegel*» > русча *кегель* > ўзбекча *кегель*: босмахона ҳарфларининг катта-кичиклиги;

- немисча «*Kante*» > русча *кант* > ўзбекча *кант*: китоб тайёрлашда мукованинг қирқиладиган чети;

- немисча «*Vorsatz*» > русча *форзац* > ўзбекча *форзац*: китобнинг муқова тавақаси билан блокини бириктириб турадиган ўртасидан букланган қоғоз варағи;

- немисча «*Falzen*» > русча *фальцовка* > ўзбекча *фальцовка*: босилган варақларни маълум тартибда, саҳифа рақамлари тўғри келадиган қилиб буклаш;

- немисча «*Tiegel*» > русча *тигель* > ўзбекча *тигель*: қоғозни босма формага босадиган металл тахта ва бошқалар.

Ўзбек тилига ўзлашган шундай терминлар борки, уларнинг компонентлари рус тилиники эмас:

- ўзбекча *романпринт* < русча *романпринт* < лотинча «*ratare*» (айлантирмоқ) + инглизча «*print*» (босмоқ, чоп қилмоқ);

- ўзбекча *диапозитив* < русча *диапозитив* < грекча «*dia*» (орқали, воситасида) + лотинча «*positivus*» (ижобий);

- ўзбекча *цинкография* < русча *цинкография* < немисча «*Zink*» (лотинча «*zincum*» - рух) + грекча «*grapho*» (ёзаман);

- ўзбекча *автореферат* < русча *автореферат* < грекча «*autos*» (ўзим) + лотинча «*refero*» (хабар бераман, маълумот бераман);

- ўзбекча *гелиография* < русча *гелиография* < грекча «*helios*» (куёш) + французча «*gravure*» (ўйма нақш);

- ўзбекча *тексопринт* < русча *тексопринт* < лотинча «*texera*» (тайёрлаш, қуриш) + инглизча «*print*» (босмоқ, чоп қилмоқ);

- ўзбекча *линотип* < русча *линотип* < лотинча «*linea*» (чегара, чизиқ) + грекча «*typos*» (намунa, тамға, қолип, из) ва бошқалар.

Кўриб ўтилган бу ўзлашма терминларнинг баъзиларида уларнинг тилдан тилга ўзлашиб бориши, шунингдек, жамият тараққиётида содир бўлган техник ўзгаришлар натижасида маъно ҳажмининг кенгайиши, лексик маънонинг аввалгисига нисбатан кенгрок воқеликни ифодалаши кузатилади. Масалан, *миниатюра* терминининг илк маъноси «қадимги қўлёзма китобларни ранг-баранг қилиб бўяшда ишлатилган қизил, тўқ сариқ ёки қизғиш рангли бўёқни англаган» бўлса, ҳозирда у «Ўрта асрга оид қўлёзма асарлар ва китобларда бўёқлар билан чизилган нафис расм, сурат, безакли бош ҳарф ёки лавҳа; нозик ва чиройли қилиб ишланган кичкина расм, сурат; шундай сурат ва расм солиш санъати; адабиёт, театр, эстрада ва ш.к.даги кичик ҳажмли жанр» каби маъноларни ифодалашга хизмат қилмоқда.

Шунингдек, баъзи терминларда тарихий тараққиёт жараёнида лексема маъноси қўламининг торайиши ёки лексик маънонинг аввалгига нисбатан торроқ воқеликни ифодалаши, яъни маъно торайиши ҳодисаси содир бўлган. Масалан, умуман «қоғоз» маъносидаги *картон* лексемаси ҳозирда фақат «махсус ишланган қалин, қаттиқ қоғоз тури» га нисбатан қўлланади.

Ҳозирги ўзбек адабий тили лексикасининг бойишида калькалаш йўли билан сўз ҳосил қилишнинг муҳим ўрни бор. Калькалаш йўли билан ўзга тилга мансуб сўз намунаси (андозаси) асосида ўз тил материали билан янги сўз ҳосил қилинади. Демак, калькалаш йўли билан янги сўз ҳосил қилинар экан, бу ҳам тилнинг ички имкониятлари асосида сўз ясалиши ҳисобланади.

Демак, ўзбек китобатчилиқ терминологиясининг ривожланиши фақат ўз сўзлари ҳисобигагина эмас, балки талайгина хорижий тиллар негизида ҳам амалга ошади. Бундай ҳолат вақтинчалиқ жараён бўлмасдан тарихий тараққиёт босқичларида абадий давом этаверади.

УДК 004

ВИРТУАЛЬНЫЕ ХРАНИЛИЩА В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ КУЛЬТУРЫ И ИСКУССТВА

Кошелева А.Ф.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Социально–гуманитарные науки и педагогика»

Государственный институт искусств и культуры Узбекистана

Курбанова Н.Р.

старший преподаватель кафедры «Социально–гуманитарные науки и педагогика»

Аннотация: В данной статье уделяется внимание методам защиты и сохранности информации посредством виртуальных хранилищ в сфере культуры и искусства. Информационное развитие рассматривается не только как необходимое условие конкурентоспособности, но и как важный фактор всестороннего развития.

Annotation: This article focuses on methods of protecting and preserving information through virtual storage in the field of culture and art. Information development is considered not only as a necessary condition for competitiveness, but also as an important factor in comprehensive development.

Ключевые слова: культура, искусство, информатизация общества, цифровые технологии, виртуальное хранилище, популяризация культуры.

Key words: culture, art, informatization of society, digital technologies, virtual storage, popularization of culture.

Сложившаяся система образования в Узбекистане такова, что становится абсолютно ясной необходимость применения инновационных форм и методов наряду с традиционными.

Одним из стратегически важных направлений обучения является глобальная и все более глубокая информатизация общества. Информационное развитие страны рассматривается сегодня не только как необходимое условие ее конкурентоспособности в мировом сообществе, но и как важный фактор социально-экономического развития, эффективного использования человеческого потенциала, повышения качества жизни населения и обеспечения национальной безопасности.

Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев справедливо отмечает: «Великая история не исчезает бесследно. Она хранится и воспроизводится в генетическом коде народа, в его исторической памяти и в его деяниях. Именно в этом и заключается ее могучая сила. Сохранение и изучение, передача из поколения в поколение исторического наследия является одним из главных приоритетов нашего государства». [1, с. 2]

Появление цифровых хранилищ привело к значительным изменениям в способах доступа, сохранения и популяризации культурных артефактов. Эти платформы обеспечивают централизованную инфраструктуру для хранения и управления разнообразным цифровым контентом, таким как изображения, видео, файлы и 3D-модели различных объектов культурного наследия [2, с. 182].

Сегодня мировые эксперты выделяют два направления использования электронных технологий в сфере информатизации сферы искусства и культуры:

- 1) электронные копии традиционных культурных хранилищ (электронные музеи, библиотеки, выставки, базы данных и т.д.);
- 2) электронные формы новых культурных объектов (компьютерные программы, сети, технологии, цифровые произведения искусства и т.д.), которые со временем могут стать

объектами культурного наследия, но по способу сохранения близки к категории нематериального наследия.

Современные ученые описывают потенциальные возможности применения системы в виртуальных учебных средах и распределенных архивных хранилищах, что подчеркивает ее широкую значимость и соответствие различным контекстам [3, с. 49].

Виртуальное хранилище - важное решение для организаций культуры в сохранении наследия. Благодаря использованию технологий и цифровых инструментов такое хранилище обеспечивает безопасное сохранение, отображение и совместное использование культурных материалов.

23 мая 2022 года в Министерстве туризма и культурного наследия Узбекистана состоялась презентация платформы культурного наследия и творчества. Целью платформы культурного наследия и творчества является обеспечение защиты культурного и природного наследия и содействие творчеству, развитие устойчивого туризма в Узбекистане. Также важным аспектом является способствование реализации культурных программ и инициатив. В них включена программа ООН по сотрудничеству в области устойчивого развития. Кроме того, в центре внимания стратегия развития нового Узбекистана на 2022-2026, а также усиление охраны культурного и природного наследия, развитие культурных и творческих индустрий и развитие устойчивого туризма в Узбекистане [4, с. 1].

Среди задач платформы в качестве наиболее важных мы выделяем:

- определение культурных программ, реализуемых в Узбекистане;
- усиление ценностного подхода к реализуемым проектам;
- учет при реализации любых программ и проектов в области культуры, их соответствия современному ходу событий и потребностям дня;
- укрепление на постоянной основе уже имеющихся международных связей и создание новых;
- коммуникации и помощи в области культурного наследия;
- обмен опытом между местными учреждениями культуры.

Внедрение таких технологий включает в себя не только рекламные усилия; оно подразумевает стратегический подход к привлечению мировой аудитории и предоставлению услуг, привлекательных для целевой демографической группы, включающей как очных, так и цифровых посетителей. В современных условиях, многие города используют культурное наследие, культурные мероприятия и учреждения для улучшения своего имиджа, стимулирования городского развития и привлечения посетителей, а также инвестиций. И в первую очередь следует выделить деятельность в этом направлении таких городов Узбекистана, как Самарканд, Ташкент, Бухара, Хива.

Отрадным фактом для узбекистанцев стало включение в список всемирного наследия ЮНЕСКО 5 объектов Узбекистана: Ичан-кала (внесена в 1990 году), исторический центр Бухары (1993), исторический центр Шахрисабза (2000), Самарканд — перекрёсток культур (2001), Западный Тянь-Шань (2016) [5, с. 1].

Зачастую в Европе в последние годы началось осуществление нескольких инициатив, связанных с использованием информационно коммуникационных технологий в области культурного наследия. В частности, в образовательной деятельности Италии, Испании и Польши. В некоторых университетах были открыты новые специальности, касающиеся литературы, культурологии и истории (в контексте культурного наследия). Такая же задача поставлена сегодня и перед учеными Узбекистана. В России и Европе Информационно коммуникационные технологии широко используются в новых специальных курсах. В частности, во Флорентийском университете факультет литературы и философии открыл университетскую степень (три года) для подготовки «Операторов по культурному наследию». Там специальными дисциплинами выступают: «специальные курсы по информатике», «прикладной информатике», «обработке изображений и лабораториям» по использованию компьютеров для оцифровки, архивирования, каталогизации.

В настоящее время в Узбекистане создано более 1000 мультимедийных и электронных учебников по культурному наследию. Не секрет, что электронный учебник реализует процесс обучения от его цели до результата. Однако технологии в нем разные и зависят от технического состояния высших учебных заведений и мастерства авторов-педагогов. Технология электронного учебника включает в себя субъект образовательного процесса от его цели до его результатов и предполагает реализацию обучающей, развивающей, воспитывающей, ценностно-ориентационной и культурологической функций.

В этом контексте операционная программа «Наука и образование для умного роста», финансируемая европейскими фондами, поддерживает создание и развитие Центра передового опыта Heritage.BG (www.nasledstvo.bg). Как отмечается на сайте, «проект реализуется двенадцатью ведущими организациями, которые являются основой национальной научной инфраструктуры в культурно- творческой области (архитектура, кино, телевидение, видеоигры и мультимедиа) культурного наследия, дизайна, включая дизайн одежды, фестивалей, музыки, исполнительского и визуального искусства, издательского дела, радио». Основная цель проекта - создание современной инфраструктуры для исследований и инноваций в области креативной индустрии [6, с. 1].

В свете изложенного перед высшим образованием Узбекистана особую актуальность приобретает задача в поиске новых подходов в подготовке специалистов сферы искусств и культуры нового формата.

Список использованной литературы:

1. Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на церемонии открытия 43-й сессии Совета Министров иностранных дел Организации исламского сотрудничества. 18.10.2016. [Электронный ресурс]: URL: <https://president.uz/ru/lists/view/34> бс.
2. Patel, M.; White, M.; Mourkoussis, N.; Walczak, K.; Wojciechowski, R.; Chmielewski, J. Metadata requirements for digital museum environments. Int. J. Digit. Libr. 2005, 5, 200 p.. [Google Scholar] [CrossRef]

3. Karafotias, G.; Gkourdoglou, G.; Maroglou, C.; Koliniatis, C.; Loumos, G.; Kargas, A.; Varoutas, D. Developing VR applications for cultural heritage to enrich users' experience: The case of Digital Routes in Greek History's Paths (RoGH project). *Int. J. Cult. Herit.* 2022, 7, 32–53. [Google Scholar]

4. В Узбекистане запускают платформу культурного наследия и творчества. [Электронный ресурс]: URL <https://kun.uz/ru/news/2022/05/24/v-uzbekistane-zapuskayut-platformu-kulturnogo-naslediya-i-tvorchestva> 2с.

5. В Узбекистане запустят платформу культурного наследия и творчества [Электронный ресурс]: URL <https://www.gazeta.uz/ru/2022/05/24/culture-heritage/>

6. Центр передового опыта Heritage.BG [Электронный ресурс]: URL <https://www.nasledstvo.bg/>

КЛАССИКА В ПЕРИОД ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Кудрявцев А. Н.

и.о. доцента кафедры «Режиссура кино, ТВ и радио»

Государственный институт искусств и культуры Узбекистана

«В начале июля, в чрезвычайно жаркое время, под вечер, один молодой человек вышел из своей каморки, которую нанимал от жильцов в С—м переулке, на улицу и медленно, как бы в нерешимости, отправился к К—ну мосту...» [1].

Именно так начинается один из самых известных социально-философских романов Ф.М. Достоевского «Преступление и наказание». Так и тогда, в июле. В Санкт-Петербурге именно в эти жаркие летние дни каждый год проходит День Достоевского - карнавал в честь писателя, приуроченный к началу действия этого многослойного романа. Этот праздник, придуманный в Музее Достоевского, отмечается традиционно в первую субботу июля. Ведь невозможно переоценить его роль и влияние на литературу в частности и культуру в целом. Личность Федора Михайловича привлекает внимание столь же мощно, как и его творчество. За свои пятьдесят девять лет он пережил столько, сколько не пережил весь пятивековой род Достоевских, который берёт своё начало от боярина Данилы Ивановича Иртищева которому 6 октября 1506 года было пожаловано имя «Достоев» в Поречской волости Пинского уезда, к северо-западу от Пинска. Кажется иногда, что судьба намеренно играла с ним во все известные, мыслимые и немыслимые варианты человеческой биографии – каторга и ссылка, расцвет и слава. По данным ЮНЕСКО, Достоевский сегодня – один из самых цитируемых и переводимых русских авторов в мире. Творчество Достоевского – одно из тех важнейших явлений в истории русской литературы XIX века, которому суждено было стать в XX веке определяющим для всей мировой культуры и актуальным в нашем непростом XXI веке.

Глубокое сочувствие человеческому страданию, в каких бы сложных и противоречивых формах оно ни проявлялось, интерес и внимание ко всем униженным и отвергнутым, сделали Достоевского одним из величайших писателей-гуманистов мира. Кроме того, он основал жанр психологической прозы, став первым представителем яркого персонализма в России, и оказал влияние на становление таких знаковых и фундаментальных философских направлений 20-го века, как экзистенциализм и фрейдизм. Творчество Ф. М. Достоевского оказало прямое воздействие в частности на многих лауреатов Нобелевской премии по литературе: Кнута Гамсуна, Томаса Манна, Германа Гессе, Андре Жида, Уильяма Фолкнера, Эрнеста Хемингуэя, Альбера Камю, Бориса Пастернака, Жан-Поля Сартра, Александра Солженицына, Генриха Бёлля, Иосифа Бродского, разделявшего высокую оценку писателя Анной Ахматовой и многих других. Более того Достоевский оказал на физика-теоретика Альберта Эйнштейна, по его словам, «Большее влияние, чем любой научный мыслитель, даже больше, чем «король математики» - Гаусс» [2]. «Жестокий талант», «икона самопознания», «великий провидец» — какими только эпитетами не награждали Федора Михайловича ещё при жизни. Чтобы постичь Достоевского, может порой не хватить и целой жизни, так как познать то придется в первую очередь самого себя.

Но где легендарный Невский проспект, где Владимирская площадь - район Петербурга, где писатель жил в самом начале творческого пути, а потом в конце жизни, где Кузнечный переулок, в котором находится дом-музей писателя, где все эти многочисленные и реальные места связанным с Достоевским и его героями и где мы? Сегодняшние, современные, а не 1866 года выхода в печать этого большого и сложного труда. Живущие в самом центре Азии и читающие Ф.М. Достоевского чаще всего онлайн, или слушающие его романы в аудио-формате на своих прокачанных смартфонах. Почему «проклятые» вопросы, поднятые Родионом Раскольниковым почти два века назад, волнуют нас, узбекистанцев, до сих пор? Возможно потому, что находясь в семипалатинской ссылке, Ф.М.Достоевский впервые задумался о взаимодействии России именно с азиатским миром. Кстати, именно этот, Семипалатинский период, продолжает оставаться наименее изученным в жизни и творчестве классика. Хотя охватывает время с марта 1854 г. и опять же по июнь 1859 г., когда осуждённый писатель, после четырехлетнего заключения в Омском остроге, был этапирован на территорию современного Казахстана солдатом штрафной роты 7-го Сибирского линейного батальона. И именно здесь, среди песков, под палящим солнцем и обжигающим ветром, Ф.М. Достоевский пришел к выводу, что будущее России в Азии, именно там нужно сосредоточить всю энергию страны: «Со стремлением в Азию у нас возродится подъем духа и сил». Не верить и не соглашаться с доводами признанного и дальновидного классика русской литературы просто невозможно [3].

В современном Узбекистане чтут и популяризируют память этого великого русского писателя. К его прошедшему, 200-летнему юбилею Национальный центр по правам человека Республики издал красочную книгу с цитатами Фёдора Михайловича Достоевского, переведенными на узбекский язык. Кроме этого в одном из оздоровительных лагерей под Ташкентом были проведены игровые конкурсы по творчеству писателя. А ещё в Ташкенте

состоялась читательская конференция для учащихся "Детские образы в произведениях Ф.М.Достоевского", а в октябре того же года в ташкентском филиале Российского государственного педагогического университета им. А.И.Герцена – был организован просмотр художественного фильма "Белые ночи" по мотивам одноименного произведения. И выходит, ответ на вопрос примерившего на себя роль высшего судьи и отказавшего в жалости к старухе-процентщице несостоявшегося юриста, до сих пор не найден и продолжает волновать многих представителей не только интеллигенции но и простых читателей уже двадцать первого века. Вот яркий пример- год назад учительница узбекского языка Нигора Холмухамедова из общеобразовательной школы "Сехрие" в Ташкенте, выиграла международный конкурс педагогического мастерства «Хрустальная чернильница». Обычно этот конкурс проводится среди преподавателей русского языка и литературы из разных стран мира. Но смелые и дальновидные организаторы «Хрустальной чернильницы» поддержали кандидатуру именно Нигоры Холмухамедовой, преподающей узбекский язык и грамматику. Нигора тогда решила инновационно и оригинально объединить в теме конкурсного урока творчество Федора Достоевского и Алишера Навои. Она увидела, провела явные и убедительные параллели между двумя этими величайшими писателями, жившими в разные эпохи, на разных концах евразийского континента и творивших в разных жанрах литературы. Но объединенных единым порывом – найти смысл человеческой, достойной, гуманной жизни человека в непростом времени и стремительно развивающемся обществе. Думаю, никто не будет сегодня спорить, что с точки зрения геостратегии, подобная переориентация соответствует актуальному переходу к особенному периоду расстановки глобальных сил в новом, беспокойном и быстро меняющемся мире. И насколько это вышло удачно, можно судить по результату. Нигора Холмухамедова не просто стала одним из многочисленных призеров, но и победила в конкурсе почти трёхсот других преподавателей. Выходит герои с берегов далекой, холодной и мрачной Невы до сих пор близки нам, живущим среди песков, под палящим солнцем и обжигающим ветром, своим желанием найти ответы на те самые вопросы Фёдора Михайловича Достоевского – кто мы, куда идем, зачем живём и имеем ли право? И поверьте, сколько будет эпох, форм государственности, языков и наций, столько будут ставиться эти вопросы и находиться всё новые и новые, актуальные времена, ответы.

А это значит, что самое время, в первые дни нашей чилли – самого жаркого времени лета на Востоке, достать с полки томик Фёдора Михайловича или загрузить файл с читательского сайта, и начать субботним, июльским вечером заново перечитывать: «В начале июля, в чрезвычайно жаркое время, под вечер, один молодой человек вышел из своей каморки...».

Список использованной литературы:

1. «Преступление и наказание». Ф.М.Достоевский, АСТ, 2018 г.
2. «Мир, каким я его вижу» А.Эйнштейн, АСТ, 2017 г.
3. «Биография, письма и заметки из записной книжки Ф.М. Достоевского». РГБ

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ БИТИРУВЧИ ТАЛАБАЛАРНИ КЕЛАЖАК ИШ ФАОЛИЯТЛАРИГА ДОИР БАЪЗИ МАСАЛАЛАР ҲАҚИДА

Маликова С.С.

"Вокал" кафедраси профессори в.б., педагогика фанлари номзоди

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Аннотация: Мақола “Вокал ижрочилиги” йўналишининг битирувчи талабаларини ўқитиш ва келажакда Болалар мусиқа ва санъат мактабларида педагогик иш фаолиятларига тайёрлаш масалаларига бағишланган.

Abstract: The article is dedicated to teaching the subject of “Musik Pedagogy” to students graduating from the “Vocal Performance” department and preparing them for pedagogical work in music and art schools in the future.

Калит сўзлар: мусиқа педагогикаси, қобилият, тафаккур, тасаввур, иқтидорлик, овоз, эшитиш, хис-туйғу, товуш, интервал, аккорд, гармония.

Keywords: musik pedagogy, ability, thinking, imagination, capaci, voice, hearing, feeling, tone, interval, chord, harmony.

"Вокал ижрочилиги" йўналишининг ўқув режасига "Мусиқа педагогикаси" фани киритилган. Бу фан талабаларга нимани ўқитади, қандай маълумотларга эга бўлиб, келажак иш фаолиятида қайси йўналишларда улардан фойдаланади? Ўқув режада мавжуд бўлган Педагогика, Касб педагогикаси, Психология фанларидан "Мусиқа педагогикаси", "Мусиқа психологияси" фанларини фарқи нималарда? Бу фанларни қандай малакага эга бўлган мутахассис ўқитиши керак? - деган саволлар туради.

“Мусиқа педагогикаси” илмий ҳамда ўқув фани сифатида мусиқа тарбияси ва таълимнинг тарихи, назарияси ва услубиёти масалаларини ўрганади. Мусиқий-педагогик асослар ва уларнинг қонун-қоидаларини ўрганиш унинг тадқиқот предмети ҳисобланади. Мусиқа педагогикаси юкори малакали профессионал мусиқачиларни тайёрлашда ҳам, умумий мусиқа тарбиясига оид муаммоларни ҳал этиш, мусиқа ўқув юртларини ташкил этиш ва бошқариш, замонавий мусиқий-педагогик технологияларни ўзлаштиришда ҳам муҳим назарий ҳамда умумпедагогик аҳамиятга эга.

Мусиқа тасвирий санъат каби нафис, гўзал, нафосат санъат тури бўлиб, туғма қобилият - овоз, эшитиш, хис-туйғу, шу билан бирга, мураккаб олий математика фани сингари бир олам тафаккур, тасаввур ва иқтидорликни талаб қилади. Мусиқачи нота товуши, интервал, аккорд сирларини, гармония оламини ўрганиб хис қилиш, чолғу созида уни чалиб оҳанг яратиш, тингловчининг қалбини мусиқа оламига олиб кириб, унга завқ - шавқ бера олиш учун болалиқдан тинмай меҳнат қилади. Соатлар, кунлар, йиллар мобайнида қилган меҳнати эвазасига тингловчининг олқишига, яхши баҳоси ва ширин сўзига сазовор бўлади. Жаҳон бундай оғир меҳнат билан умрини мусиқага бағишлаган, лекин, асарлари тан олинмаган дохий композитор ва ижрочиларни билади, ижодларини кадрлайди. Таниқли

итальян композитори Джузеппе Вердининг болалари ва хотини ўз даврида нонга зор бўлиб яшаган, йўқчиликдан бевакт ўлиб кетган. Бугунги кунда эса унинг 26 та операси, Реквиеми жаҳон саҳналарини забт этган, унинг асарларини саҳналарда куйлаш таниқли ва ёш артистлар учун шараф ҳисобланади. Асрлар оша ўлмас ижодлари бизнинг кунимизгача етиб келган, бугунги кунда олам меҳрига ва олқишига сазовор бўлган қатор буюк композиторларнинг асарлари ва бу асарларни ёш авлодга Мусиқа педагогикаси, Вокал, Дирижёрлик, Хор синфи, Вокал ансамбли, Жамоалар билан ишлаш услубиёти фанларини ўргатиб келаётган тажрибали педагогларнинг иш услублари, улар яратган монография, дарслик ва қўлланмалари мутахассислар учун мактаб ва ноёб манбаа вазифасини бажариб келмоқда.

Педагогик билим ва малакалар, педагогик маҳорат аввалом бор туғма иқтидорни, шу билан бир қаторда кўпроқ таълим ва кундалик қаттиқ меҳнат талаб қилади. Мавжуд адабиётлар, машхур амалиётчи педагоглар ва бугунги кунда ўз ижодий услубларини ёш авлод педагогларига қолдираётган устозларнинг (Агрикол И., Альябев А., Анисимов А., Апраксина О., Виноградов К., Джовани Баттиста Ламперти, Додонов А., Дмитриевский Л., Иоган Христиан Лобе, Егоров А., Казачков С., Краснощеков В., Левандо П., Попов С., Птица К., Соколов Вл., Чесноков П., Эмиль Жак-Далькроз, Щацкая В., Мирзаев Қ., Рузиев Ш., Пирматов Ш., Шарафиева Н.,) иш тажрибасини ўрганиш бунга жонли мисол бўла олади. Ёшларга таълим бериш, уларни зарур сифатли билимлар билан қуроллантириш санъат соҳаси мутахассиси, юқори малакали педагогнинг вазифаси ва даражасига боғлиқ бўлса, бўлажак педагогнинг иқтидорини ривожланиб ўсиши, маҳорати аввалом бор ўқиш даврида олган яхши таълим ва педагогик амалиёт тажрибасига, тинмай илм-билимга интилиши, адабиётларни ўзлаштиришга қизиқиши, ўз устида мустақил ишлаб изланишига ҳам боғлиқдир.

“Педагогика” тарбия ҳақидаги фан сифатида тарбиянинг моҳиятини тушунишни, унинг қонунларини очиб бериши ва шу орқали инсон манфатлари тарбия жараёнига таъсир этишини назарда тутса, “Мусиқа педагогикаси” фанининг ўқитиш методикаси ва дидактикаси қуйида келтирилган компонентлардан иборатдир:

- Предметнинг дидактикаси турли йўналишларни (вокал, дирижёрлик, вокал ансамбли, хор, оркестр, чолғу созлари) ўргатиш, ўрганиш ҳамда таълим мазмуни ташкил қилади. Бунда иштирок этаётган учта компонент бир – бири билан узвий алоқада бўлиб, улардан бирортасини эътибордан четда қолдириш мумкин эмас.

Педагогик жараёнда ўқувчи ўқитувчи раҳбарлигида билим олишга, ўрганати, ўзлаштиради, шу қаторда ўқувчига мустақил равишда ўз устида тинмай ишлашни, асарларни чалиб, куйлаб, асарни ёдлаб келиш вазифалари берилади. Навбатдаги дарсларда асар образи, техникаси ва мукамал ижро устида ишланади. Бу жараён доимий бўлгандагина ўқувчининг қобилияти, иқтидори ўсиб унади. Мусиқа асарини ўрганиш ёки ўргатишдан бошласак, табиий равишда нимани (қайси мазмундаги ўқув материални) ўрганмоқчимиз ёки ўргатмоқчимиз, деган савол туғилади. Ўқувчига белгиланган дастурдаги турли характердаги мусиқий асарларни (4-6 та) ўргатишнинг педагогик жараёни:

- мусиқа асари ҳақида маълумот бериш, ўқувчи билан биргаликда асарни таҳлил қилиш, чалиб ёки аудиоёзувини эшитиш;

- ўқувчини мусиқий идрокани ривожлантириш - асарларнинг муаллифлари, тузилиши, шакли, лади, темпи ҳақида фикр юритишга ўргатиш;
- ўқувчини мустақил ўқишга, ишлашга ўргатиш - асарни қисмларга бўлиб чалиш, куйлаб ўрганиш вазифаси бериш (ўқувчи ҳар куни камида 2 соат мустақил шуғулланиши шарт);
- билим олишга, фикрлашга - асар муаллифлари, яратилиш тарихи, матни билан танишиб ёд олишга, эстетик завқланиш воситасида хотираси, нутқи, дунёқарашини ўстириш;
- асар тўлиқ ёд олингандан сўнг ўқувчидан уни мукамал ижро этишда мусиқий тасаввур, ғоя ва мазмунни тафаккур қилиш, ҳар бир асар ғоясига мос образга кириб ижро этишни ўргатишни кафолатлайдиган жараёндир.

“Мусиқа педагогикаси” фани БМСМ, Маҳсус ихтисослаштирилган ва ўрта мактабларни илғор ўқитувчиларнинг тажрибаларини ўрганиш жараёнида ёш ўқитувчиларнинг фаолиятларини ҳам ўрганиб боришни, мавжуд муаммо, ютуқ ва камчиликларни аниқлаш мақсадида кузатиш, интервью олиш, анкеталаштириш, педагогик хужжатларини ўрганиш методларидан фойдаланишни, имтихон, концертларда ўқувчиларнинг ижодий чиқишларини кузатиб ютуғ ва камчиликларини таҳлил қилиш ва баҳолашни ўргатади.

Мусиқа педагогикасида тарбия методлари мусиқа санъати асарлари, уларнинг шакллари, жанрлари, миллий ва маданий хусусиятлари билан боғлиқ бўлган аниқ кўринишга эга бўлади. Шу тарзда ўқувчида халқ, миллий, мумтоз ва замонавий мусиқага бўлган муносабат шаклланади. Маҳсус мусиқа тарбияси методлари умумий мусиқа тарбияси методларидан ҳажми, амалга оширилиш даражаси ва хусусияти билан фарқ қилади. Шунингдек, турли даврлардаги; мактаблардаги тарбия методларини ва мусиқа фаолиятининг турларини фарқлаб ўрганилади. Шулар билан бир қаторда талабалар куйида келтирилган масалаларни ўрганадилар:

- Ҳаваскор жамоаларда ва БМСМларнинг бугунги кундаги аҳволи, иш юритиш ва иш услуби, муаммолари ва ислоҳ қилиш зарур бўлган масалалари;
- Вокал, Вокал ансамбли, Хор фанларида ўқитувчи - педагогнинг педагогик иши, вазифалари, хужжатлар билан ишлашини ўрганиш;
- Конкурс ва кўрикларга ўқувчиларни тайёрлашдаги муаммоли масалалар ҳақида сўз юритилади.
- Маданият бўлимлари иш услуби, вазифалари, молиявий таъминланиши ва ҳ.к.

Шу кунларда Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг ўқув-меъёрий хужжатларини такомиллаштириш бўйича Республика ишчи гуруҳи тузилди ва кенг муҳокамага қўйилди.

Республикада умумий ўрта талим мактаблар сони 10 мингдан ортиқ ва уларда бутун тизим хужжатлари ўқитувчилар учун электронлашган, мусиқа ва санъат мактаблари сони эса 1000 га ҳам етмайди, лекин хужжатларни электронга ўтказиш (журнал, иш режа, дастур ва ҳ.к) ягона платформа ишлаб чиқиш зарур. Ўқув режа, низом, бадал тўлови низомларига, ўзгартириш киритиш лозим. Ягона журнал, ўқув дастурлари ишлаб чиқилса ва ундаги барча малумотлар адабиётлар билан тўлиқ кўсатилиши керак.

Вокал, Вокал ансамбли, Хор синфлар, Чолғулар учун Ўқув дастурларини ҳам бир хил қилиб шу дастурдаги асарларни мактаб кутубхоналарига берилса, чунки ўқитувчи ўқув

дастурдаги баъзи асарларни топа олмайди. Ҳар бир мутахассисликлари бўйича наъмуна қилинган ўқув дастуридаги асарларнинг ноталарини ҳам электрон китоби тақдим этилиши зарур.

2-3 йил олдин БМСМ лар учун концепсия ишлаб чиқилган, жуда тўғри фикрлар берилган бўлиб, мутахассислар кенг муҳокаларда иштирок этдилар, концепсияда кўп фойдали ўзгаришлар киригилган эди, лекин бу концепсия номаълум сабабларга кўра амалга ошмай қолди.

Юқорида қайд қилинганларни инобатга олиб БМСМларни малакали мутахассислар, керакли ҳужжатлар, электрон адабиётлар, нота асарлари билан таъминлаш давр талабидир ва бу тизимни бир мунча масалалар бўйича ислоҳ қилиш зарур экан деган хулосага келамиз.

Фойдаланилган адабиёт:

1. Қодиров К.Ф.Муסיқа педагогикаси: Қисқача курс. – Тошкент.: ЎзДК, 2013.- 3 б.

ЖАҲОННИНГ ИЛҒОР ТАЖРИБАСИ – ТАЪЛИМДА СИФАТ КАФОЛАТИ

Мамажонов Д.

Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

*Бизнинг вазифамиз одамлар таълим олиш учун
ўтадиган дарвозани қўриқлаш эмас, балки
ушбу дарвозадануларнинг нимани олиб чиқиб
кетаётганлиги назорат қилишдан иборат.*

Сеамюс Пюрсей

Жанубий Африка Республикасидаги университетга кираверишда шундай сўзлар ёзиб қўйилган:

«Ҳар қандай миллатни йўқ қилиш учун атом бомбаси ёки узоқ радиусга таъсир қиладиган ракеталарга ҳожат йўқ. Фақат таълим сифати пасайтирилса ва имтиҳонларда талабаларга алдаш учун имконият яратилса бас».

Бундай врачлар қўлига тушган беморлар ўла бошлайди.

Бундай қурувчилар қурган бинолар қулайди.

Бундай иқтисодчилар ва ҳисобчилар қўлидаги пуллар изсиз йўқолади.

Бундай диний уламолар туфайли инсонлар маънан ўла бошлайди.

Бундай юристлар ва судьялар қўлида адолат йўқлик сари юз тутди...

Қонун чиқарувчилар қўлида бошқарув йўқ бўлади.

«Таълимнинг барбод бўлиши — миллатнинг касодга учрашидир»

Дунёнинг шиддат билан ривожланаётган бир шароитида рақобат муҳитининг кескинлашуви жараёни негизида, илмий тадқиқотлар самарадорлигини ошириш, кадрлар тайёрлаш сифатини тубдан ислоҳ қилиш, илғор инновациялардан унумли фойдаланиш, замонавий билимларни иқтисодий ўсишнинг асосий омилига айлантириш масалаларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этмоқда. «Билимларга асосланган иқтисодиётга ўтишда хизматлар соҳаси (шу жумладан, бошқарув) 85 фоизга қадар ўсади, олий маълумотли мутахассисларга бўлган эҳтиёж эса 90 фоиздан ортади. АҚШ олимлари тадқиқотларига кўра, олий маълумотли инсоннинг меҳнат унумдорлиги бундай маълумотга эга бўлмаган инсонга нисбатан 5 баравар юқори бўлади».

Бугунги дунёда Олий таълим тизимини стратегик бошқариш механизмларини такомиллаштириш ва янгилаш, таълим сифатини ошириш йўллари ва концепцияларини ишлаб чиқиш, рақобатбардош ва етук кадрлар тайёрлашда дунё тажрибасидан фойдаланиш мазкур муаммонинг долзарблигини оширмоқда.

Агарда бундай ҳолат ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар орасидаги ўзаро муносабатларда сақланиб қоладиган бўлса, инсоният ҳамжамиятини ташвишлантирадиган назорат қилиб бўлмайдиган жиддий қарама-қаршиликларни келтириб чиқаради.

Таълим тушунчасининг кенгайиши, трансформациясига назар соладиган бўлсак, таълимнинг охириги вақтларда расмий мактаблар ва ҳатто олий таълим билан ҳам айнан бир хил мазмун-моҳият касб этиш ҳолатлари камайиб бормоқда.

Таълим функцияларини нафақат мактаблар ва ОТМлар, балки турли ижтимоий институтлар бажаришмоқда. Муҳим таълим функциясини корхоналар ўзига олишмоқда. Сабаби йирик саноат корхоналари ўз таркибида албатта кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш билан шуғулланувчи тузилмаларга эга.

Бундай норасмий таълимнинг мақсади анъанавий мактаб тизимининг қарама-қаршиликларини ва камчиликларини тўлдиришни мақсад этади ва расмий таълим қондира олмайдиган таълим эҳтиёжларини қондиришга қодир ҳисобланади. ЮНЕСКО маърузасида таъкилданишича: Эндиликда **“Ўқимок”, таълим олиш мактаб деворлари билан чагараланмаслиги лозим**. Барча мавжуд муассасалар, таълим олишга мўлжалланганлиги ёки йўқлигидан қатъий назар таълим мақсадларида фаолият юритишлари лозим.

Функционал тайёрлаш концепциясидан шахсни тайёрлаш концепциясига ўтишда, ушбу ёндашувнинг моҳияти нафақат устворликларнинг ўзгариши, балки мутахассисларни тайёрлашнинг давлат буюртмасидан шахснинг эҳтиёжларини қондиришгача бўлган таълим индивидуаллигининг тавсифини намоён этган ҳолда ҳар бир инсоннинг ўзини намоён этиши ва ривожланиши имкониятларини ва қобилиятларини руёбга чиқаришга имкон беради.

Жаҳон тажрибасидан келиб чиқиб, узлуксиз ва катталар таълимига тўхталадиган бўлсак, узоқ бўлмаган ўтмишда ҳам таълимга, яъни маълум бир мутахассислик бўйича дипломга эга бўлиш қариликгача тинч ва таъминланган ҳаёт кечириш кафолати сифатида қараб келинган ва шундай ҳам бўлган эди.

Мактаб таълими ҳаттоки олий таълим ҳам бугунги кунда узоқга етмай қолмоқда. Дженерал Моторс корпорацияси президенти бу борада шундай дейди: **“Бизга тўрт ва ҳатто**

олти йиллик ҳам эмас, балки қирқ йиллик таълим(малака)га эга бўлган мутахассислар керак”.

Юксак малакага эга бўлган мутахассиснинг билими товарга айланиши туфайли таълим соҳасидаги бозор муносабатлари ривожланади. Натижада билимнинг ижтимоий капиталнинг асосига айланиши, билим олиш билан боғлиқ ҳолда фойданинг ортишига олиб келадики, бунда ушбу товарни истеъмол қилувчиси бўлиб инсон, умуман жамият ва аниқ корхоналар ҳисобланади.

Таълим соҳасида бозор муносабатларининг ривожланиши давлат томонидан молиялаштириш муаммоларини келтириб чиқариши ва мураккаблаштириши ҳеч биримизга сир эмас.

Хусусан, XX асрнинг 60 йилларида кўпгина мамлакатлар томонидан таълимга йўналтирадиган маблағлар ҳажми кескин оширилган бўлса, 1980 йилларнинг бошидан аксарият ҳам ривожланган ҳам ривожланаётган давлатлар таълимга сарфлашадиган маблағларини қисқартиришди ёки тез-тез амалга оширишадиган бўлишди, барқарорлашди. Ҳатто таълим давлатнинг ижтимоий сиёсатдаги энг устувор соҳаси ҳисобланган, мудофаага нисбатан кўпроқ маблағ ажратиладиган АҚШ да ҳам давлат томонидан молиялаштириш муаммолари кескинлашди.

Замонавий таълим тенденцияларини таҳлил этиш асосида **иккита**, яъни бир томондан бир-бирига қарама-қарши, бошқа томондан эса бир-бири билан ўзаро боғлиқ ва бир-бирини тўлдирувчи глобал жараёнларни ажаратиш мумкин. Ушбу жараёнлар таълимнинг **диверсификациялашуви ва интернационализациялашувидир.**

Диверсификациялаш янги таълим муассасаларини ташкил этиш, жамоат ташкилотларига таълим функцияларини бериш, янги таълим йўналишлари, янги курслар ва фанларни, фанлараро дастурларни яратиш билан боғлиқ. Таълим олувчиларни танлаш жараёнлари, қабул қилиш ва ўқитиш усуллари ўзгармоқда.

Таълимнинг интернационализациялаш масаласида эса (байналминаллашуви), аксинча миллий тизимларнинг яқинлашуви, уларнинг умумий универсал компонентларда, турли миллий маданиятлар асосида бир-бирини бойитишини англатади. Байналминаллашувнинг дастаклари бўлиб талабалар, ўқитувчилар ва тадқиқотчиларни айрибошлаш, дипломларни ва илмий даражаларни, умумий таълим стандартларини ва ҳ.к.ларни тан олиш ҳисобланади.

Шундай қилиб, замонавий дунёда таълим ривожланишининг қуйидаги асосий тенденцияларини ажратиш мумкин:

- “таълим = ўрганиш” парадигмасидан “таълим = тикланиш” парадигмасига ўзгариши;
- узлуксиз таълим концепциясининг ривожланиши;
- бевосита таълим беришдан талабалар билан индивидуал алоқада-таълимнинг индивидуаллиги устуворлигига босқичма-босқич ўтиб бориши;
- Интернет-технологиялар ва бошқа замонавий таълимдаги технологиялардан фойдаланиш жараёнининг фаоллашуви;
- Бутунжаҳон глобаллашув жараёнига мос ҳолда таълимнинг байналминаллашуви;

- Дистанцион (масофавий) таълимнинг ривожланиши.

Ҳар қандай мамлакатда ислохотларни амалга ошириш **иккита омил** – уларни **амалга ошириш механизми йўқлиги ва ресурсларнинг етишмаслиги** сабабли мураккабликларга дуч келади.

Барчамизга яхши маълумки, 1999 йил 19 июль куни 29 та давлат вакиллари Болонья декларациясини имзоладилар. Унда ягона Европа таълим тизимини яратишнинг умумий мақсадлари ва тамойиллари шакллантирилди. Асосий мақсад таълим сифатини ошириш ва талабалар, докторантлар ҳамда профессор-ўқитувчиларнинг юқори мобиллигини таъминлаш учун шарт-шароитларни яратиш, бошқача айтганда, кенг имкониятларга эга бўлган очик ва янги жамиятни яратиш деб белгиланди.

Бундай ёндашув Европанинг исталган университетларида ўқиш имкониятини берар эди.

Шундай қилиб, Европа унинг ҳудудидаги мамлакатлар миллий таълим тизимларида рўй берган умумий ва чуқур ўзгаришлар даврига кирди. **Бу жараёнларнинг асосий элементлари бўлиб қуйидагилар саналди:**

1. Миллий таълим тизимларининг ўзаро яқин ёки мос келувчи олий таълим малакалари ва икки даражали дастурларига ўтиши (шартли равишда - бакалавр/магистр);

2. Техникум таълимининг “боши берклиги”дан кутулиш ва йўқотилган ўқув йиллари ўрнига “қайта ўқиш” ҳолатларини максимал даражада бартараф этиш учун олий таълимнинг ноуниверситет сектори (ўрта махсус, касб-хунар таълимининг аналоги) мақомини ошириш;

3. Меъёрий ўқув муддатларини қисқартириш тенденцияси. Европада олий таълимдаги янги малакаларнинг таққослама тузилмаси қуйидагича: бакалавр – 3 йилдан кам эмас; магистр – 5 йилдан кам эмас;

4. Докторлик дастурларини ташкил этиш ва унинг тузилмасидаги ўзгаришлар. Илмий даражалар икки бўғинли тузилмаларининг бекор қилиниши. Бир қатор мамлакатларда бакалавр малакасини олгандан сўнг докторлик дастурига чиқиш мумкин. Моҳияти турли мамлакатлардаги университетларнинг ҳамкорликдаги докторлик тадқиқотларини амалга ошириш (кейинчалик – Умумевропа докторлик институти)дан иборат бўлган “Европа докторанти” дастури рағбатлантирилади.

5. Таълим сифатини таъминлашнинг янги, асосан номарказлашган механизмлари ва тадбирлари – ўз-ўзини баҳолаш, ташқи, иложи борича – халқаро, сифат аудити, мустақил ташкилотлар томонидан аккредитациялаш, сифатни баҳолашнинг барча тадбирлари ва натижаларининг оммавийлиги, олий ўқув юрларининг бошқарув ва молиявий фаолияти шаффофлиги, “таълим сифатини бошқариш” концепциясини амалга оширишга ўтиш кабиларни жорий қилиш.

Болонья жараёнидан келадиган ҳақиқий самара республикамиз олий таълими учун малакали ишчи кучларининг халқаро бозорига чиқиши билан эмас, балки аввало, ўқув жараёнини ташкил этишнинг халқаро тажрибаларидан республикамизда мутахассислар тайёрлаш сифати ва унинг самарадорлигини оширишда фойдаланиш имкониятлари билан белгиланади.

Бундан ташқари, Болонья жараёни доирасида қуйидагилар кўзда тутилади:

- таълимнинг бутун умр мобайнида (айниқса, дипломдан кейинги шакллар) тасарруф этила олинишини таъминлаш учун масофавий ва узлуксиз таълимни ривожлантириш;
- олий таълим амал қилишининг айрим йўналишларини ташкил этишнинг янги дастакларини, масалан, ўқув юкламасининг академик соати ўрнига жамғариб борилувчи ўтказма кредитларни жорий қилиш;
- иш берувчилар манфаатларини ҳисобга олган ҳолда таълим мазмунини ўзгартириш;
- дипломга ягона илова;
- европача олий таълим тизимини прагматик ва меҳнат бозорига йўналтирилган тизимга айлантириш;
- европача таълим рақобатбардошлигини икки бўғинли тизим – таянч бўғинидаги оммавий тайёргарлик ва кейинги босқичдаги танловли (тўловли) тайёргарлик таъминлайди.

Болонья келишуви “3+2” тизимидаги ягона бўғинли таълимни таклиф қилади: дастлабки уч йилдаги ўқитиш бакалавр даражасини, кейинги икки йиллик таълим эса магистр даражаси олинишини кўзда тутди. Ҳар бир бўғинда маълум бир миқдордаги синов бирликлари (кредитлар)ни жамғариш лозим бўлиб, биринчи бўғин учун у 180-240 бирликка, иккинчи бўғин учун эса 90-120 бирликка тенгдир. Битта синов бирлиги 25-30 аудитория машғулотларига ва мустақил тайёргарликка мос келади. Талабанинг Европадаги бир университетдан иккинчисига ўтишида кредитларнинг ягона европача тизим бўйича қайта синовларни топшириши кўзда тутилади.

Ўқиш тугагандан сўнг ҳар бир битирувчи ягона кўринишдаги **Diplom supplement** дипломига иловани ҳам олиб, бу дипломларнинг конвертирланиши имкониятини беради. Иқтидорли талабалар ва олимлар эга бўладиган мобиллик уларнинг ўқиши ва ишлаши учун янги имкониятларни очди.

Таълим маҳсулдор қўйилмалар соҳаси деб тан олингандир. Таълимга инвестицияларнинг самарадорлигидаги юқори кўрсаткичлар уларнинг келгусида янада оширилиши зарурлигини тасдиқлайди.

Буюк Британия университетлари рейтинги қуйидаги кўрсаткичлар асосида шакллантирилади:

- талабалар сонининг университет персоналига нисбати;
- ўтказилаётган илмий тадқиқотлар ҳажми;
- фан докторлари сони;
- кутубхонага сарфлар;
- ётоқхона тақдим этилиши;
- ўқишга кирганлар сонига нисбатан ўқишни тугатганлар улуши;
- -биринчи курсга қабул қилинадиганлар сони;
- битирувчилар бандлиги;
- чет эллик талабалар улуши;
- ўқитувчиларнинг баҳоси.

Ҳар бир кўрсаткич максимал мумкин бўлган баҳо берилгандаги баллар билан баҳоланади ва рейтинг кўрсаткичи алоҳида кўрсаткичларнинг йиғиндиси сифатида ҳисоблаб чиқарилади.

Бу рейтингда энг олдинги ўринларни Кембридж ва Оксфорд университетлари эгаллайди.

• **Немис университетлари рейтинги қуйидаги кўрсаткичлар асосидан аниқланади:**

- амалиётга яқинлаштирилганлик;
- ўқитиш (сифат) даражаси;
- коммуникациялар (алоқалар);
- назарий даража;
- тадқиқотлардаги ҳамкорлик;
- тадқиқотчилик ютуқлари;
- талабаларнинг фаолияти;
- маъмурий бошқарув даражаси.

• **Таълим соҳаси турли мамлакатлардаги давлат сиёсатининг тамойиллари**

- Жамият таълим даражасининг юқорилигидан манфаатдор. Ҳамма учун умумий таълим олиш имкониятлари мавжуд бўлиб, умумий мажбурий ўрта таълим олиш амалга оширилади.
- Давлатга тааллуқли бўлган умумий ўрта таълим ва ихтисослаштирилган мактаблар тармоғи кенгайтирилмоқда. АҚШда мактабларнинг 90 фоизи давлатга тегишли.

Давлат бюджети ҳисобига таълим тизимини молиялаштириш ортиб бормоқда. Турли манбалар ҳисобига маблағлар жалб этилмоқда.

А.Мэддисон томонидан олиб борилган тадқиқотларнинг кўрсатишича, иқтисодий ўсиш суръатлари билан аҳоли таълим даражаси орасида тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд. Шу нарса аниқланганки, таълимга ажратилган маблағлар 1 фоизга ортса бу ўз навбатида мамлакат ЯИМнинг 0,35 фоизга ортишига олиб келади. Бундан ташқари баъзи бир баҳолашларнинг кўрсатишича, ривожланган мамлакатларда таълим давомийлигининг 1 йилга ортиши ЯИМнинг 5-15 фоизга ортишига олиб келади.

Таълимнинг иқтисодий ўсишга таъсирини ўрганиш шунингдек, ЕИ мамлакатларида ҳам олиб борилган. Натижада хайратланарли тасдиқлар олинди, яъни таълим даражасининг ортиши макроиқтисодий унумдорликни оширади. Хусусан ушбу тадқиқотларнинг кўрсатишича:

- ўрта мактабга боришнинг 1 фоизга ортиши ЯИМнинг аҳоли жон бошига йилига 1 фоиздан 3 фоизгача ортишга олиб келади;
- бир йилга ўртача статистик таълимнинг ортиши аҳоли жон бошига маҳсулот ишлаб чиқаришни 6 фоизга кўтаради;
- олий маълумотлилар орасида инсон капиталининг йилига 1 фоизга ортиши аҳоли жон бошига ЯИМнинг 5,9 фоизга ўсишини таъминлайди.

ЮНЕСКО маълумотларига кўра охириги 25 йил ичида халқаро талабаларнинг сафарбарлиги 300 фоизга ўсди. 2025 йилга бориб уларнинг сони - 4,9 млн.га етиши башорат этилмоқда.

Ҳозирги вақтда халқаро таълим бозори - бу экспортнинг энг динамик ривожланаётган сектори. ЮНЕСКОнинг прогнози бўйича 2025 йилга келиб хорижда таълим олувчи талабалар сони 7 миллион кишига етади. Қатор давлатларда экспортдан келадиган даромад миқдори катта бўлиб, давлат бюджетининг асосини ташкил этмоқда. АҚШда чет элдан келадиган талабалар томонидан тўланадиган пул маблағлари ҳукуматнинг олий таълимга ажратадиган маблағларига нисбатан 10 марта юқори. Шунингдек, текин таълим ривожланган мамлакатлар (Германия, Франция, Чехия)да ҳам хорижликларнинг яшаш учун тўловлари шаклида ҳам сезиларли даромад олишади.

ТНЕ нашрига кўра, «Хорижий талабалар ва ходимларнинг юқори улушига эга бўлган, бутун дунё олимлари билан ҳамкорликда тадқиқотлар олиб боришаётган барча таълим муассасалари бутун дунёда аъло даражадаги репутацияга эга бўлишмоқда».

Жумладан, республикамизда ҳам хорижий таълим олувчиларга кенг кўламли таълим хизматларини кўрсатишни амалга оширадиган бўлсак, биринчи навбатда мамлакатга валютанинг кириб келиши учун муҳим манбага айланади. Шу билан бирга, бугунги дунёда синовдан ўтиб ўзини оқлаган тажрибага кўра талабалар таркибининг интернационаллашуви таълим бериш жараёнининг яхшиланишига олиб келади.

ФИЛЬМЛАРДА ЖАНГ САҲНАЛАРИ, АКТЁР ПЛАСТИКАСИНING ЎЗИГА ХОСЛИГИ ВА ИФОДАВИЙЛИГИ

Масалимов И.

*“Кино, телевидение ва радио режиссёрлиги” кафедраси ўқитувчиси
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти*

Аннотация: Мазкур мақолада фильмларда актерларнинг пластика имкониятлари ҳамда ҳаракат билан боғлиқ бўлган фильмларда роль устида ишлаш жараёнида пластиканинг аҳамияти, актёр пластикасининг фильмларда ифодавийлик масалалари ёртилган. Мақолада роль устида ишлаш жараёнида, актер пластикасини шакиллантириш борасда услубий тавсиялар берилган.

Abstract: This article regards the plasticity of actors in films and the importance of plasticity in working on role that requests movement, and the importance of actor plasticity in films. The article provides methodological advice on the formation of actor plastics while working on a role.

Калит сўзлар: фильм, эпизод, кино, кинематография, пластика, роль, режиссёр, ҳаракат, жанр, услуб.

Keywords: film, episode, cinema, cinematography, plastic, role, director, movement, genre, style.

Кино санъати, муסיқа, рақс ва бошқа санъат турлари орқали ҳам инсонларни тарбиялаш, уларга эстетик завқ бағишлаш, эзгуликка ундаш каби мақсадлар қўйилган бўлиб, уни амалга ошириш учун эса ижрочининг маҳоратига таяниш тўғри натижадир. Асарини етуклик даражасига олиб чиқадиган пухта драматургия бу режиссёрлик талқини бўлса, уларнинг асосий ғояларини томошабинга етказиб, ҳаяжонга келтирадиган бу ижрочининг сўз санъатидир. Лекин бу икки омилни юзага чиқарувчи, уни томошабин олдида турли сахнавий хатти-ҳаракатлар орқали юзага чиқарувчи бу актёрнинг пластикасидир. Шундай экан, режиссура учун сўз ва маҳорат нақадар муҳим бўлса, ушбу муҳимликни баён этувчи бу актёр пластикасидир. [1.Б-23].

Ўтган асрнинг 60 йилларида бутун жаҳон кино санъатида катта қизиқишлар ва миллионлаб кино мухлисларнинг олқишлари билан кутиб олинган янги жанр пайдо бўлди. Бу жангари фильмлар, қўпол қилиб айтганда, ур-йиқитлар асносида яратилган янги фильмлар жаҳон кинопрокатларида рекордлар ўрната бошлади ва бу жанр тез орада янги шохларини чиқариб, мавзу ва даврга қараб бир неча турларга бўлиниб кетди. Хусусан, жангари комедия, экцентрик комедия, жангари детектив, тарихий, ҳарбий ватанпарварлик жангари фильмлари. Умуман олганда, кино жанрларининг барча турларига жанг сахналари кириб борди. Жанг сахналари билан фильмларни тўлдириш юзага келди. Фильмнинг томошавийлигини янада ошириш мақсадида шарқ жанг санъати усулари асносида Осиё фильмлари, сўнгра бутун жаҳон жангари фильмлари пайдо бўла бошлади. Даставвал ушбу жангари фильмлар асосан ур-йиқитларнинг фильмда мақсадсиз, шунчаки томошабинни қизиқтириш учунгина фойдаланилди.

Аста-секин эса жангари фильмларда ғоя, олий мақсад ва албатта қаҳрамон каби эзгу тушунчалар пайдо бўла бошлади. Мана шу пайдо бўлган ғоялар асносида жангари фильмларда тартиб пайдо бўла бошлади, яъни жангари фильмдаги бўлаётган воқеалар, ундаги қаҳрамонларнинг фаолияти барчаси эзгуликка хизмат қилиши керак эди. Оқ ва қора, эзгулик ва ёвузлик курашида эзгулик ғалаба қозониши шартлари пайдо бўлди. Жангари фильмлар йиллар ўтиб такомиллашиб, мураккаблашиб борди. Жангари фильмлар ичида жаҳон кинеси шедеврлари пайдо бўлди. Айнан жанг сахналарга бой бўлган тарихий шахслар ҳақидаги фильмлар, тарихдаги бўлиб ўтган турли даврдаги урушлар ҳақида энг сара фильмлар экран юзини кўрди. Тўғри, баъзи бир хорижий жангари фильмларида ўта вахшийлик, бузғунчилик каби ғоялар ҳам илгари сурилади, бироқ бундай жангари фильмлар узоқ умр кечирмайди. Томошабин бу каби фильмларни томоша қилади ва тез унутиб юборади. Умуминсоний ғояларни илгари сурувчи, қўллаб-қувватловчи ғояларга бой бўлган жангари фильмлар эса томошабинлар қалбида узоқ яшайди ва биз ҳар сафар шундай фильмларни такрор-такрор кўраверамиз. Ҳозирги кундаги замонавий фильмларнинг аксариятини айнан жангари фильм турлари ташкил қилади.

Ўзбек халқи – буюк халқ. Ўзбек халқининг қаҳрамонлари жуда кўп. Айнан мана шу қаҳрамонлар ҳақида фильмлар суратга олиш пайти келмадимикин? Эзгуликка хизмат қилувчи, ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбияловчи жангари фильмлар суратга олиш пайти келди.

Жангари фильм деганда, фақат ур-йикит эмас. Энг аввало, драматургик жиҳатдан, ғоя, мазмун жиҳатдан пишиқ бўлган фильмлар яратиш керак. Фильмдаги жанг сахналари эса шунчаки тўлдиручи вазифани ўтасин. Вахшийликка йўл қўйилмасин. Ҳарбий ватанпарварлик мавзусидаги фильмлар суратга олиб ватанимиз сарҳадаларида хизмат қилаётган замон қаҳрамонларини фильмларда гавдалантиришимиз керак. Айнан мана шу мавзуга бизнинг кино тарихимизда бир неча бор қўл урилди. “18-квадрат”, “Матонат”, “Сардор”, “Ҳаёт мамот”, “Остона”, “Жасур” каби фильмлар шулар жумласидандир. Ушбу фильмлар суратга олиниши учун кўп меҳнат ва куч сарф этилди. Шу фильмлар орасида айримлари томошабинларда катта таассурот қолдирди. Ғоя ва мазмун жиҳатдан савияли чиқди. Шахсан менда “18 квадрат” фильми илик таассурот қолган. Ушбу фильмда қаҳрамонларнинг ҳар хил қийин вазиятларда қолиши, экстремал шароитларда ҳаракатланиши, ҳар қандай мураккаб вазиятларда ўз мақсад йўлидан қайтмаслиги актёрлар томонидан очиб берилган. Актёрлар Тохир Саидов ва Саид Мухторов ўзига берилган вазифани яхши уддалаган. Умуман олганда, фильм ўзимизга хос жангари фильм сифатида яратилган. Жангари фильмларда томошабин фильмдаги қаҳрамонни нима учун қаҳрамон бўлганлигини сценарий муаллифи ёзганлигидан эмас, режиссёр берган вазифа ва актёрнинг яратган образидан билиб олиши керак. Томошабин актёрнинг ижроси орқали уни қаҳрамон эканлигини ҳис қилиш керак. Унинг қаҳрамон эканлигини муаллиф ёзадиган бўлса, барча ўшани қаҳрамонлигига ишонади. Лекин қаҳрамон бўлиш учун унинг қаҳрамонлигини исботлаш учун бадиий тўқималар асосида бўлсада, қаҳрамонга шарт-шароит яратиш ва актёр ижросида ҳақиқий қаҳрамонга хос жасоратга бой бўлган эпизодларни кўришимиз керак.

Ҳарбий ватанпарварлик мавзусидаги жангари фильмдаги қаҳрамоннинг бошидан кечаётган воқеалар давомида қаҳрамон тушиб қолган мураккаб вазиятларда қандай ҳаракат қилиши, мақсади йўлида, ватанга жонини фидо қилишга тайёр эканлигини исботловчи тасвирлари кўришимиз зарур. Бунинг учун эса маълум бир шарт-шароит, жанглари, омавий жанг сахналари, яқка олишувлар, экстремал ҳолатларга бой бўлган шартли шарт-шароитларни актёрга яратиб бериш керак.

Ана шу вазиятларда қаҳрамони яратиб бера олган актёр замонавий актёр бўла олади, десак тўғри бўлади. Ана шунда юқорида келтирилган фильмларимиз янаям томошавийлиги ошиб қаҳрамонларимизга бўлган ишонч янаям ортади. Бу муаммоларнинг ечими эса яна ўша актёрларимиз ўз устида ишлашлари ва мутахассис масаласи.

Режиссёрнинг омавий жанг сахналари ва мураккаб трюкларни сахналаштирувчи мутахассис билан ҳамкорлигини йўлга қўйиш керак. Юқорида “Матонат” номли фильм тилга олинди. Ушбу фильм чегарада божхона ходимларнинг фаолияти ҳақида. Мавзу яхши танланган, ғоя бор. Фильмда кечаётган воқеалар кетма-кетлиги, темпоритми ҳам яхши топилган. Актёрлар таркиби ҳам яхши. Бош ролларни халқимиз ардоғидаги актёрлар Тохир Саидов ҳамда Боир Холмирзаевлар ижро этишган. Актёрларимиз яратган образларига тўлақонли куч билан ёндашишган. Фильмдаги ижроларига қойил қолмай иложимиз йўқ. Фильмда асосий қаҳрамон ролини ижро этган Боир Холмирзаев ҳамда Тохир Саидовнинг яқка олишув сахнаси бор. Ушбу жанг сахнаси жанглари сахналаштирувчи мутахассис томонидан

сахналаштирилган. Лекин ушбу эпизодни кўрсангиз беихтиёр сизда ишончсизлик пайдо бўлади. Наҳотки, биз божхона ходимини шунчалар кулгули ҳолатини томошабинга тақдим қилсак. Божхона ходимининг жисмоний имкониятларини, унинг абжирлигини айнан ўша эпизодда очиб беришимиз керак эмасми? Режиссёрнинг шу жангни қабул қилиб олганига “қойил” қоласиз.

Ўз қаҳрамонларимиз маҳобатини янада ошириш ўрнига унга беўхшов кулгули жанг сахнасини яратиб берамизми? Ваҳоланки Тоҳир Саидов ва Боир Холмирзаев жисмоний имконият даражасида энг маҳоратли талабчан актёрлар ҳисобланади. Улар учун янада мураккаб жанг сахнасини сахналаштириш мумкин эди. Натижада ўша эпизод бойиб қолар эди. Ушбу фильмда яна бир жанг сахнаси бор бўлган эпизод мавжуд. Воқеа шундай. Божхона ходимини ҳароба бир етўлага қамаб қўйишган ва уни қочиб кетмаслиги учун кўриқлаш мақсадида букри одамни қўйиб қўйишади. Ана шу объектга актёр Боир Холмирзаев келиб букрини уриб йиқитади ва ўз ҳамкасбини кутқариб кетади. Букрини уриб йиқитиш шартмикин? Жиноий тўда бошлиғи шундай масъулиятли ишга бир бечора букрини қолдириб кетгани бироз ишончсиз. Бу бир режиссёрнинг хатоси. Бу режиссёрнинг савиясизлиги деб бутун бир ўзбек киносини қоралаш нотўғри. Бугунги кунда кино саноатимизда катта изланишлар ва ютуқлар жуда кўп. Ушбу фильмда эса жанг сахналари сахналаштирувчи мутахассис ҳам шунчаки кўл учида ишни бажаргану, режиссёрга ҳам бу маъқул тушган. Фильмдаги арзимас майда хатоликларга энди йўл қўймаслик керак.

Ҳар бир ўзбек фильмининг яралишида миллат, деган сўз ётади. Бизнинг қўлимиздан яралаётган ҳар қандай маҳсулот миллатимизнинг буюклигига исбот бўла олиши керак. Мамлакатимизда олиб борилаётган туб ислохотлар, илм-фан, техника, иқтисод, аграр, ҳарбий, умуман барча соҳаларда олиб борилаётган ишлар бугун жаҳон халқларини лол қолдирапти. Мамлакатимиз кундан-кунга кучга тўлиб жаҳон миқёсида ўзининг ҳурмат-эътиборини мустаҳкамлаб бормоқда. Мана шундай бир пайтда театр ва кино санъатида майда хатоликларни қилмасликка интилиш зарур. Юртимизда ижод учун яратиб берилаётган шароитларга муносиб жавоб қайтариш устувор вазифаларидан биридир. Шундай экан, санъат асарларини яратишда жиддий меҳнат қилишимиз керак бўлади.

Яна худди шундай камчиликларни “Жасур” фильмида кўришимиз мумкин. Тан олиш керакки, драматургик жиҳатдан фильм ўта пишиқ ишланган. Умуман олганда, фильм яхши чиққан. Лекин ушбу фильмни ҳам жанг сахналари, мураккаб трюклар билан бойитиш мумкин эди. Фильм бош қаҳрамони ҳақиқатдан жасур эканлигини исботловчи эпизодларни қўшиш керак эди. Ҳа, бундай эпизодлар жуда кўп фильмда. Лекин ҳақиқий жанг майдонида душманни сўз билан ҳар доим ҳам енгиб бўлмайди. Ушбу фильмда ҳам оммавий жанг сахналарини бойитиш, бош қаҳрамон учун яққа олишувлар яратиб берилса, янада фильм ишонали чиқар эди. Жасурнинг жасур эканлигига томошабинлар кўпроқ ишонар эди.

Фильм майда нарсалардан, нозик меҳнатларда яралади. Фильм яратиш учун шунчаки сценарий бўлса, уни суратга олиб кетаверасан, дегани эмас, албатта. Кино яратишнинг ўзига яраша қонун-қоидалари ва инжиқликлари бор. Биз хоҳламасак ҳам бўйсунимиз шарт бўлган қоидалари бор. Режиссёр жангари фильмдаги жангларни танладими? Демак, жангари

фильм турлари ҳақида етарлича билим тўлашга мажбур. Жангари фильмни бошқа фильмларда фарқини, нозик қирраларини ажрата билиши зарур. “Фильм суратга олиш қонун-қоидаларини биламан”, деб шунчаки фильм яратиб кетавериш ярамайди. Ҳар бир эпизод устида ижод қилиш керак. Албатта, актёр ҳам бу борада ўзига берилган образ устида янада кўпроқ изланишини талаб этилади. Жангари фильм суратга олиш майдончасида режиссёр етарли билимга эга бўлмаса, ҳеч бўлмаса актёр ўз таклифини кирита олиши керак. Ўзига шароит ярата билиш керак. Жанг сахналарига бўлган муносабатини тўғри ташкил қила олиши ва режиссёрни ҳам илҳомлантира олиши керак [2.Б-23].

Юқоридаги фикрлардан келиб чиқиб шунини айтиш мумкинки, жангари фильмлар суратга олиш учун ҳам актёр, ҳам режиссёр ҳамкорликда, биргаликда масъул. Биргаликда меҳнат қилишлари зарур. Аввало актёр жангари фильмда суратга тушишга тайёр бўлиши керак. Фильмларда шундай камчиликлар юзага келмаслиги учун режиссёр ва экшен постановкачиси ҳамкорлигини тўғри йўлга қўйиш, ҳамкорлик давомида фильмнинг жанри, персонажларнинг характерлари, актёрларнинг жисмоний имкониятларини яхши ҳисобга олган ҳолда оммавий жанг сахналари, яққа олишувлар, трюклар, ҳаракатларга боғлиқ бўлган ижро услублари устида жиддий иш олиб бориш керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Маҳаматов. М. Режиссура асослари. Тошкент. – 2008 й.
2. Исмоилов А. Саҳна ҳаракати (қиличбозлик). Т.:–2007 й.
3. [proyektri.ru“Постановшиктрюков”https://proektoria.online/catalog/professions/postanovsh-hik-tryukov](https://proektoria.online/catalog/professions/postanovsh-hik-tryukov)

ЖАДИД МАЪРИФАТПАРВАРЛАРИ КУТУБХОНАЛАРИ ИЛМ-ФАН МАРКАЗЛАРИ СИФАТИДА

Нишонбоева Қ.В.

*“Маданиятшунослик” кафедраси доценти, тарих фанлари номзоди
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти*

Шўролар ҳукмронлиги даврида китоб- кутубхона- китобхон тизими бир қадар чуқур ўрганилган бўлса ҳам, у социалистик тузум манфаатидан келиб чиқиб бутунлай мафкуралашган, кўпроқ сиёсий мақсадларни кўзлаган эди. Кўриниб турибдики, ўзида жуда катта маънавий бойлик- китобларни жамлаган кутубхоналарнинг ижтимоий роли маълум бир тарихий шароитда намоён бўлиб, кутубхоначилик иши ҳам алоҳида ўзига хос йўллар билан ривожланмасдан, балки жамият тараққиётининг умумий қонуниятларига бўйсунган ҳолда фаолият олиб борган. Бу эса жамиятнинг маънавий, руҳий ва ахлоқий имкониятларини янгилаш зарурати билан боғланиб кетади “... кутубхона маҳаллий аҳоли учун билимлар дунёсига очилган дарча бўлиб узлуксиз таълимнинг, шахснинг ва ижтимоий гуруҳларнинг

мустақил қарор қабул қилиши ва маданий ривожланишининг муҳим асосларидан биридир”. Ўзбекистоннинг ўз сиёсий мустақиллигини қўлга киритиши бошқа соҳаларда бўлгани каби кутубхоначилик соҳасида ҳам кескин бурилишларни бошлаб берди. Аниқроқ айтадиган бўлсак, кутубхона асосий маърифат ўчоғи сифатида фаолият олиб бора бошлади. Бугунги тезкор жараёнда китоб ўқувчида дунёни англаб олишда кўмак бериш билан бир қаторда унинг илмий дунёқарашини шакллантиради, ижобий ҳарактерини таркиб топтиради, ҳаёт ва турмуш зиддиятларини қандай қилиб ечиш йўллариини ўргатади. Шу боис ҳам қадимда ота – боболаримиз кутубхоналар ташкил қилиб, авлодлар занжирини мустақкамловчи маънавий мерос сифатида уларни сақлаб, бизга мерос қолдиришга ҳаракат қилганлар.

Ўзбекистон шаҳарлари азалдан илм-фан маркази сифатида машҳур бўлиб, бунда кутубхоналар катта роль ўйнаган. Айниқса, IX-XII асрларда, Амир Темур ва Темурийлар даврида мамлакатда улкан кутубхоналар ташкил этилди, илм-фан юксалди. Кейинги асрлар, хусусан, хонлиқлар даврида ҳам минтақадаги йирик шаҳарлар, хусусан, Самарқанд, Бухоро, Хива, Қўқон шаҳарларида ҳукмдорлар саройларида йирик кутубхоналар фаолият юритган.

Биламизки тараққийпарвар жадиждларнинг орзуси туркистонлиқларни таноззулдан чиқариш, илғор халқлар қатори жаҳон маданияти тизимидан жой олиш, ўз маданиятини дунё оммасига танитишдан иборат эди. Бу борада илм -фаннинг аҳамияти чексиз эканлиги ва уни тарғиб қилишда кутубхоналарнинг роли катта эканлигини ўз вақтида тўғри тушуниб етганлиқларини кўриш мумкин.

Ўз даврининг йирик маърифат ва зиё тарқатувчиларидан бўлган Шарифжон Маҳдум Садри Зиё маълумотларига қараганда, XX асрнинг бошида биргина Бухоро шаҳрида 13 та кутубхона, 96 та қироатхона бор эди. Бухоро шаҳридаги ҳукмдор саройидаги кутубхонада хитой, уйғур, пушту, форс, араб ва бошқа тиллардаги қўлёзмалар сақланган. Кутубхонада китобдор, мушриф, рисолачи ва мирзолар хизмат қилганлар. Сарой кутубхонасида амирларнинг шахсий коллекциялари билан бирга 47.500 жилд турли тиллардаги қўлёзма ва тошбосма китоблар сақланган. (1)

Шарифжон Маҳдум Садр Зиё XIX аср охири- XX аср бошларида кўзга кўринган фан ва маданият арбобларидан бири бўлиб, ўз даврида катта китобсевар ҳам эди. Бир неча тарихий-маданий, тарихий -бадий асарлар унинг қаламига мансуб бўлиб, 1910 йилда энг йирик шеърый йўлда “Тазкир ул- ашъор” номли тазкирасини яратади. Кўплаб асарларни Шарифжон Маҳдум ўз қўли билан хуснихатда кўчирган. Шарифжон Маҳдумнинг ўз сўзлари билан айтганда, унинг китобга муҳаббати чексиз бўлган. Билимнинг турли соҳаларига оид қўлёзмаларни тўплашга, куч ҳам , маблағ ҳам аямаган.” Ҳар қачон, кимда бўлмасин яхши китоб кўрсам, уни қўлга киритишга ҳаракат қилдим”, (2) , деб ёзади Шарифжон Маҳдум эсдаликларида. Юқоридаги фикрлардан кўриниб турибдики, Шарифжон Маҳдум Садр Зиё ўз даврида илмнинг муайян соҳалари бўйича ноёб ёки турли замонларнинг машҳур ҳаттотлари кўчирган китобларнинг мисли кўрилмаган беқиёс ҳазинасини яратиб, биз авлодларига мерос қолдирди.

Бухоро шаҳрида энг бой шахсий кутубхона амирзода Ҳашматга тегишли бўлган. У Бухоро амири Музаффарнинг ўғли бўлиб, ўзидан бир неча асарлар ҳам қолдирган. Мамлакатда яна бир нечта йирик шахсий кутубхоналар бўлган.

XX аср бошида жадиличлик ҳаракати раҳнамолари минтақа шаҳарларида маърифатни кенг тарғиб қилиш мақсадида дастлабки оммавий кутубхоналарга асос солдилар. Уларнинг шахсий маблағлари ва хайриялар ҳисобидан ташкил қилинган ушбу кутубхоналарда жамланган адабиётлар мазмуни ва йўналиши жиҳатидан сарой кутубхоналаридан анча фарқ қилиб, замон руҳини акс эттириб турар, халқ оммаси, айниқса, ёшларнинг дунёқарашини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга эди.

Хусусан, 1908 йилда Наманганда Исҳоқжон ўғли Ибрат томонидан «Матбааи Исҳоқия» номли илк нашриёт қошида «Кутубхонаи Исҳоқия» номли кутубхона ташкил этилди. Шунингдек, Бухоро шаҳрида ҳам «Ёш бухороликлар» ҳаракати томонидан «Маърифат» кутубхонаси ташкил этилади. «Маърифат» кутубхонасида мамлакатда ва хорижда чиқарилган янги адабиётлар, газета ва журналлар жамланган эди. Кутубхонада Истанбулда чоп этилган «Ҳикмат», «Сиротил мустақим», «Таърифи муслимин» журналлари, Россияда чоп этилган «Таржимон», «Иршод», «Вақт» газеталари ва «Шўро» журнали, Туркистонда чоп этилган жади́д матбуоти намуналари жамланган эди. 1913 йилда Самарқандда Маҳмудхўжа Бехбудий томонидан янги усул мактаблари учун дарсликлар чоп этиш, маҳаллий матбуотни ривожлантириш мақсадида ташкил этилган «Нашриёти Бехбудия» кутубхона ташкил этилади. Кутубхонада замонавий адабиётлар билан бир қаторда ўша давр матбуот намуналари, диний, тарихий адабиётлар ҳам жамланган эди. 1914 йилда Тошкентдаги «Турон» жамияти қошида ҳам кутубхона ташкил этилади. 1915 йилда Қўқон шаҳрида Ҳамза Ҳакимзода томонидан «Ғайрат» кутубхонаси ташкил этилади. (3) . Ушбу масалага янада чуқурроқ эътибор бериб, тарихга мурожаат қиладиган бўлсак, китобни улуғлаш, болалар ўртасида илм маърифат асосларини тарғиб қилиш мақсадида кутубхона ташкил этишда жади́дчилик ҳаракатининг вакиллари ҳам ибрат кўрсатганлар. Масалан, наманганлик маърифатпарварлардан бири Исҳоқжон Ибрат ўз уйида «Кутубхонаи Исҳоқия» деб номланган кутубхона ташкил қилган. Ушбу кутубхона фондидан ўзбек, рус, турк, татар, форс, тожик тилларида яратилган адабиётлар ўрин олган. Исҳоқжон Ибратнинг кутубхонаси нафақат у ўқиган ўқувчиларга, шунингдек қишлоқ аҳолисига ҳам хизмат қилган. Кутубхонадаги китоблар уларнинг характери, йўналишига кўра бир неча бўлимларга ажратилган. Хусусан, мактаб ўқувчилари учун мўлжалланган бўлимдан С. Саидазизовнинг «Устои аввал», Абдулла Авлонийнинг «Биринчи муаллим», «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ», Р. Юсуфбек хожи ўғлининг «Раҳбари ҳисоб» каби дарслик ва ўқув қўлланмалари ўрин олган. (4) Ибрат кутубхонаси доимий равишда бойиб борган. Маърифатпарварлар томонидан кутубхона фаолиятининг йўлга қўйилиши, китобхонлар томонидан китобларнинг олиниши ва топширилиши қайд этилган дафтарларнинг юритилиши, шунингдек ўқувчиларнинг китоб мутолаа қилишлари, ўқишлари шахсан назорат қилиб борилган.

Ўша даврларда кутубхоналарни ташкил этишдан асосий мақсад энг аввало ёшлар, мактаб ўқитувчилари, мадраса талабалари, зиёлиларни янги адабиётлар, дарсликлар, матбуот

билан мунтазам таништириб бориш эди. Чунки бу адабиётлар ва газеталарни бошқа бирор жойдан топиш амри маҳол эди.

Китоб асрларни асрларга, замонларни замонларга, ришталарни ришталарга уловчи восита. Шунинг учун ҳар бир инсон, ҳар бир китобхонда китоб ўқиш, ахборот олиш маданиятини янада ривожлантиришимиз керак. Китоб ўқиш маданияти жуда кенг тушунча ва мураккаб муаммо бўлиб, тахминан қуйидаги ҳолатларни ўз ичига олади: **китоб танлай билиш; китобни қандай ўқишни билиш; китоб ўқи ганда нималарга эътибор бериш ва нималарни эслаб қолиш; керакли маълумотларни қаердан, қандай, қайси воситалардан фойдаланиб топиш; олинган билимни ёки хабарни қандай етказиб бериш; қайта ўқиш китобхонлик маданияти ва кўникмасини шакллантириш;**

Айни пайтда ахборот коммуникация соҳасидаги охириги ютуқларни ўзлаштириш билан бирга, ёшларни китоб ўқишга бўлган қизиқишини оширишга, уларни китоб билан дўст бўлишга, аҳолининг китобхонлик маданиятининг янада оширишга алоҳида эътибор қаратиш лозим бўлади. Бунинг учун, аввало, миллий адабиётимиз ва жаҳон адабиётининг энг сара намуналарини ижтимоий тармоқларга жойлаштириш ва уларни кенг тарғиб қилишга алоҳида эътибор беришимиз муҳим аҳамият касб этади. Бу борада давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев шундай деб таъкидлайди: “Дунёда ҳар қайси давлат, ҳар қайси халқ биринчи навбатда ўзининг интеллектуал салоҳияти, юксак маънавияти билан кудратлидир. Бундай енгилмас куч манбаи эса аввало инсоният тафаккурининг буюк кашфиёти китоб ва кутубхоналарда. Китоб ўқимаган одамнинг ҳам, миллатнинг ҳам келажаги йўқ”. (5)

Ҳақиқатдан ҳам инсон дунёқарашини шакллантириш, таълим тарбия, ахлоқ меъёрларини қарор топтириш, маънавий баркамол инсонни тарбиялашда илм фан ва китоб муҳим аҳамият касб этади. Инсон руҳияти доимо маънавиятга, илм олишга мойилдир.

Инсон ўзига керакли маънавий озукани илм маърифат орқали англайди. Инсоннинг илмий салоҳияти ортган сари олижаноб, адолатли, юксак бўлиб боради. Азизиддин Насафий ёзишича: “Инсоннинг вазифаси узлуксиз маърифатга интилиш ва ўз борлигини нур билан тўлдириш, илм топиб мусаффоликка етишишдир.

Ўз моҳиятини тўғри ва теран англаган ҳамда шунга муносиб равишда илм олишга интилган одам, шубҳасиз комиллик сари одим қўйган бўлади. Энг содиқ дўст китоб билан яқинлашиш ёшларимизга ҳар қачонгидан да зарур. Зеро, айни пайтда таъсир доираси жуда кенг ва кучли бўлган, замонавий технологияларга асосланган медиамаконда китобнинг ўлмас бойлик, беминнат маслаҳатгўй эканини улар чуқур англаши шарт. Китобхонлик масаласига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратилаётган ҳозирги кунда нафақат ёшлар, балки мутолаадан анча йироқлашиб қолган катта авлод вакиллари ҳам бунга жиддий ёндошиши керак. Ёшларнинг китоб ўқишга бўлган қизиқишини кучайтиришга, уларнинг китоб билан дўст бўлишига, аҳолининг китобхонлик савиясини янада оширишга алоҳида эътибор қаратилиб, 2020 - 2025 йилларда китобхонлик маданиятини ривожлантириш ва қўллаб қувватлаш миллий дастури қабул қилинишининг ҳам катта аҳамияти бор. Ёшларни адабиётга, китобга, маърифатга бўлган эҳтиёжини қондириш, келажак авлодни олий инсоний фазилатлар билан тарбиялаш бош мақсадга айлантирилса, натижада инсоният тафаккури буюк

мўъжизалар яратишига бугун уларни ишонтириш зарур. Бунинг исботи учун Шарку Фарб ренессанслари даврини ёдга олиш ва бу борада илм, ки тоб ва маърифатнинг ўрни бекиёс катта эканлигини ёшларимиз онгига сингдириш зарур.

Бугунги глобаллашув даври ва ахборот асрида мустакилликни қўлга киритган миллатнинг, инсоннинг мутолаа эҳтиёжи давлат эҳтиёжи даражасига кўтарилди, мамлакатнинг ривожланиши, орзу қилаётганимиз- Учинчи Ренессанс бунёдкори бўлмиш ёш авлоднинг қалби китобларимиз катида келаётган олий қадриятларимиз, инсоний фазилатларимиз билан тарбия топиши бош мақсад қилиб олинганда, мавзу доирасидан келиб чиқиб тахлил қиладиган бўлсак китобхонлик маданияти ва унинг аксиологик тахлили бугунги кун учун ниҳоятда долзарб эканлигини кўрсатади.

Мутахассислар фикрига мурожаат қиладиган бўлсак, ўтган аср охири ва XX1 аср бошига келиб, фонтастик асарлардаги хаёлларни ҳам ортда қолдириб кетадиган шундай техник ихтиролар қилиндики, улар инсониятнинг ўз- ўзи ва дунё билан мулоқотидаги маромни, мувозанатни бузиб юборди. Аввал йўлдош телевидение, сўнгра интернет, мобиль алоқа воситалари имкониятлари ва улардаги маълумотлар тезлиги қалб тарбияси борасидаги устозликни китоб мутолаасидан тортиб олди. Инсоннинг маънавий дам олишига, тафаккур этишига ўз қалбида кечаётган ҳиссиётларни мушоҳада қилишига ўрин ҳам, фурсат ҳам қолдирмайдиган шиддатли ҳаёт маромини яратди. Боз устига бу шиддатли қуюн қалб ва руҳиятнинг асрлар давомида шаклланган эзгулик, раҳмдиллик, меҳру вафо, гўзалликка ошуфталик, ҳалоллик, садоқат, ҳаё ва одоб каби бойликларини одамзод онгидан сиқиб чиқариб, ўрнида эса жаҳолат, шафқатсизлик, бераҳмлик, очкўзлик ва ҳудбинлик каби иллатларни пайдо бўлишига йўл очиб берди

Ушбу ҳақиқатларни англаган ҳолда, давлатимиз адабиётни, китобхонликни ривожлантиришга алоҳида эътибор бераётганлигининг сабаблари ҳам ана шулар деб тушуниш мумкин.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига йўллаган Мурожаатномасидаги “Нажот- таълимда, нажот тарбияда, нажот билимда” деган даъватнинг моҳиятида ҳам ана шу мақсадлар ётибди. Аниқроқ айтадиган бўлсак, давлатимиз раҳбари Олий Мажлис ва Ўзбекистон халқига Мурожаатномасида 2023 йилда таълим соҳасини жиддий ислоҳ қилиш, ёш авлод тарбиясида аниқ самарага эришишни жамият, миллат олдида турган муҳим вазифалардан бири сифатида эътироф этар экан, албатта тараққиётнинг янги босқичида таълим- тарбия тизимини йўлга қўйишда китобхонлик маданиятининг ўрни бекиёсдир.

Замонамиз маърифатлари ҳам илм ва ибрат масаласида ўз нуктаи назарлари, қарашларини ўзларининг илмий ижодий меросига муҳрлаб кетганлар. Ана шу руҳий куч қувват, ҳеч шубҳасиз илму маърифат ва оқилона ибратда юзага келади. Маърифат нури билан йўғрилган билим ва иқтидор кишида ҳаётий жараёнлардан ибрат ола билишга рағбат беради. Аммо билимнинг даражаси, унинг мукамал эгалланганлиги бу ўринда муҳим аҳамиятга эгадир Илм эса ўз ўрнида китоб орқали шаклланади.

Айниқса, маънавий ислохотлар жараёни сифат жиҳатдан ўзининг янги поғонасига кадам қўяётган бугунги кунда жамият ҳаётида миллий кадриятлар ва анъаналарни чуқур қарор топтиришда, ёш авлоднинг маънавий тараққиёти, онгу тафаккури, дунёқарашини юксалтиришда мислсиз аҳамиятга эга бўлган мутолаа маданияти ва китобхонлик маданиятини шакллантиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Ўз даврида биз юқорида тилга олган жадид маърифатпарварларимизнинг орзуси туркистонликларни таноззулдан чиқариш, илғор халқлар қатори жаҳон маданияти тизимидан жой олиш, ўз маданиятини дунё оммасига танитишдан иборат эди. Бу борада илм -фаннинг аҳамияти чексизлиги ва уни тарғиб қилишда кутубхоналарнинг роли катта эканлигини ўз вақтида тўғри тушуниб етганликларини кўриш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Семёнов А.А. Среднеазиатские рукописные фонды и важность их изучение. Материалы I Всесоюзной научной конференции востоковедов в Ташкенте. Т.: 1958. -стр. 84.
2. Ўзбекистон Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик Институтининг фонди. 2460 сон қўлёзма. 1 -Б варақ. Каталогга кириш сўз.
3. Н.Мустафаева. XX асрда Ўзбекистонда маданият ва тафаккур. Тарихшунослик тахлили.. Т.: Наврўз нашриёти. 2014 йил.
4. Иброт .Сўфизода. Т.: “Шарқ”. 1999й. 112 бет.
5. Ўзбекистон Республикаси тПрезидентининг “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутооласи ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора -тадбирлар тўғрисида” (2017 йил 13 сентябрь) қарори.

«ЎЗБЕК» ЭТНОНИМИ ХУСУСИДА

Расулов Саййид-Акмал

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти доценти

«Ўзбек» этнонимининг дунёга келиши Ўрта Осиёнинг мўғуллар томо-нидан босиб олиниши даврига бориб тақалади. Регионда Суғдиёна, Хоразм, Бактрия давлатлари мавжуд эди. Шу даврда истилога учраган мамлакатлар тақдири 300 йил мобайнида мўғуллар ихтиёрида бўлди. Мўғул истибдоди тугагандан сўнг Россия «Россия», Ҳиндистон «Ҳиндистон», Хитой «Хитой»... атамалари остида юритилиб келади.

Ўзбекистончи?

VI-VIII асрларда Ўрта Осиёда араблар истилоси ва Ислоннинг қабул қилиниши ерли халқлар ижтимоий, сиёсий ҳаёти ва маданиятида янги бос-қични бошлаб берди. Худудда яшовчи элатлар бир динга эътиқод қилувчи, *форсий ва туркий тилда*

сўзлашувчи яхлит халқ сифатида шаклланди. Худуд «Мовароуннахр» деб юритилди. Шу даврда форсий диалектга кирувчи Суғд тилининг фаолиятдан тушуши ва зороастризмнинг ислом билан алмашинуви «*Сугдиёна*» атамасининг «*ғойиб*» бўлишига олиб келди. Суғд тили то XIV асргача қисман фаолиятда бўлсада, X асрдан «*суғд халқи*» тушунчаси минтақада юритилмай қўйилди.

Турк тили қаердан келди?

Манбаларда келган афсонада айтилишича, Милоддан аввалги 200-300 йилларда Хитой томонидан *хуннлар* тазйикқа учраб, йўқ қилишга ҳукм қилинган. Олтойда яширинган бир ховуч *хуннлардан*, қўл-оёғи чопиб ташланган тўққиз ёшли бола қолган. Ўлимдан асраб қолган бўри ундан ўнта ўғил туғиб, шулардан *Ашин халқи қайта дунёга келди*.

«А» – хитойча сўз қўшимчаси *олийжаноблик белгиси*; «шино» – қадим мўғул (сяньбий) тилида бўри демак – *ашина* «олийжаноб бўри» дегани. Икки юз йил *ашинлар* Олтойда униб, ўсишди. *Туркий қонун ва тилни* ўзлаш-тиришди, мўғул қиёфа юмшаб, *туркий этник қиёфага* киришди. Улар *Туркютлар* деб юритилишди.

Олтой орқали угор-фин, турк, мўғул қабилалари: қипчоқ, хун, қирғиз, ёкут бошқа халқлар ўтган. VI асрда бу ерда турк этник гуруҳдаги олтой-кижи ва тил ҳамда маданият жиҳатидан уларга яқин телес, теленгит, туба, челканс, тардушлар яшашган. Туркий тилининг шарқий тармоғидаги шева-ларда сўзлашган. Туркютлар бу тилни Суғдиёнага олиб келишди.

«*Турк*» – қадим туркий тилида «*кучли*» демак. *Ашинлар* бу сўзнинг кўпликдаги шаклига эски сяньбин тилидадаги сўнгқўшимча – «*ют*» қўшишди. Натижада «*турк+ют*» – *туркют* атамаси дунёга келди.

Икки дарё оралиғидаги ўлка халқи Форс империяси таъсирида бўлиб, VIII асрга келиб *туркий* халқларнинг Бактрия ва Суғдиёна кенгликликларини босиб олиши натижасида ерли халқлар туркийлашди. Хуллас, бу худудга форсийга рақобатчи туркий тил туркютларнинг миграцияси сабаб келди. Форслар империяси таъсирида бўлган Суғд халқи икки – *форсий ва туркий* диалектда сўзлаша бошлади. Бу милонинг 560 йиллари сўнгида содир бўлиб, аралаш никоҳлар сабаб, ўлкага турк тили ёйилди.

603-704 йилларда Ғарбий-турк хоқонлиги юзага келди. Хоқонлик туркзабон аҳолининг бирлашувида муҳим ўрин тутди – этник гуруҳларнинг кейинги ривожига туртки бериб, ҳозирги давр туркзабон халқлар шакл-ланиши омили бўлди.

658 йилда Ғарбий-турк хоқонлиги бошқараётган суғд ерлари хитойнинг Тан империяси томонидан босиб олинди. 600 йиллар сўнгида Ғарбий-турк хоқонлиги йўқликка юз тутди. 698-766 йилда хитойлар ўрнига Ғарбий-турк хоқонлиги қолдиқлари – туркашлар келишди. Улар асосан Балхаш атрофида ўрнашди. Ашин элатлари – хуннлар Суғдиёнани тарк этиб, Европада турғун-лашди. Венгерлар шулар авлоди.

XI-XIII асрларда Шарқий Туркистон (Еттисув, Шош, Фарғона), Афғо-нистон, Шимолий Эрон ва Хоразм ерларини ўз тасарруфига олган жуда катта майдонда Олтойдан келган *мўғул-туркий* қабилалар бирикувидан ташкил топган Қорахонийлар салтанати

хукмронлик қилди. Ўлкага турк тили янада кенг ёйилди. Айнан шу даврда (XII аср) яшаган тарихчи Мажид-ид-дин ас-Сурхакотий Самарқандда Қорахонийлар династияси тарихи ҳақида ёзган «Туркистон тарихи» асарида бу худудга нисбатан «*Туркистон*» топонимини қўллади.

Ундан аввалроқ, Сомонийлар даврида яшаган Бухоролик тарихчи Абу Бакр Наршахий (899-959) VIII аср бошларида, суғд шоҳи Тархун ҳукм-ронлиги даврида Мовароуннаҳр худудига нисбатан «*Туркистон*» атамасини қўллаган ва ҳ.к..

«*Туркистон*» топонимининг илк қўлланилиши манбаи 639 йилда суғд тилида ёзилган хат бўлиб, самарқандлик қизни қулликка сотилиши ҳақидаги 25 қатордан иборат матнли ҳужжат эди. Ҳужжат 1969 йили 628 йилда битилган хитой ҳужжати билан бирга Турфон яқинида топилган.

Умуман, «турк» атамаси илк бор 542 йилга тааллуқли хитой солно-маларида учрайди. Европа хроникаларида турклар ҳақида византиялик тарих-чилар Менандр ва Феофан ёзишади. У турк ҳокони Силзибулнинг Юстинга жўнатган элчилари ҳақида эди.

«Ўзбек» этнонимичи?

XIV аср охирларига яқин Дашти-Қипчоқ худудларида мўғул Ўзбекхон (1312-1342) жорий қилган, Исломга эътиқод қилувчи *турк-мўғул кўчманчи қабилалари иттифоқи* юзага келди.

XV асрга келиб, Мовароуннаҳрни забт этган мўғул элатига мансуб, Жўжихон ўғилларидан бирининг авлоди Шайбонийхон бошчилигидаги *мўғул-нинг ўзбек уруғи* кўчманчи қавмлари билан шу жанубий ўлкаларга юриши, бу ердаги диний-ижтимоий ўзгаришлар даврига тўғри келди. Амударёнинг нариги тарафидаги мусулмонлар билан Туркистонликлар диний қардошлик алоқалари Темурийлар инқироzi ва ҳалокати сабаб узилди. Мовароуннаҳр улардан мустақил бўлди. Мовароуннаҳрнинг жанубий сув худуди Амударё

Турон ва Эрон орасида чегара шаклини олди.

Мўғул ўзбекларининг ерли халқ билан қисман ассимиляциясидан сўнг

Суғдлар орасида «ўзбек» атамаси оммавий равишда қўлланила бошланди. «Ўзбек» этноними шарқий Дашти-Қипчоқ минтақасининг барча *турк-мўғул элатлари учун йиғма атама бўлиб қолди*. Улар ўзларини «ўзбеклар» деб аташди. Бу тарихда Шайбонийхон юритган сиёсат асосий омил бўлиб, ерли Суғд халқи «ўзбек», «Туркистон» эса «Ўзбекистон» деб юритилди. Натижада икки забонда сўзлашувчи Суғдлардан икки – *тожик ва ўзбек* халқлари дунёга келишди. Бу даврда «*тожик*» атамаси форсийзабон арабларга нисба-тан қўлланилгани сабаб, бу этноним ҳозирги тожикларга меърос қолди.

XVI асрдан «Ўзбекистон» топоним-атама учрайди. Сафавийлар подшоҳи Тахмасп I (1524-1576) тарихий ҳужжатларида Мовароуннаҳрнинг Шайбо-нийлар давлатини «Ўзбекистон» – деб атайди.

Демак, шундан келиб чиқиб, ҳозирда «ўзбек» атамаси остида аталувчи халқ аслида туркий забонда сўзлашувчи *суғдлардир*. Шайбонийхонга эргашиб келган мўғул-ўзбеклар

эса, айрим манбалар хабар беришича, Қашқадарёнинг Чирокчисида ўтроклашган элатлар дейилади.

«Ўзбек» этнонимичи?

«Ўзбек» этноними хусусида тарихий манбалардан факт:

«Ўзбек» сўзининг келиб чиқиши ҳақида бир қатор гипотезалар мавжуд. Уларнинг асосийлари:

«Ўзбек» сўзи Ўрта Осиё минтақасида мўғуллар босқинидан анча аввалда *ўғузлар* орасида юзага келган.

«Ўзбек» сўзининг *шахс исми* сифатида илк тилга олиниши XII асрга тўғри келади. Бу шаклда «Ўзбек» сўзи араб ва форс тарихий манбаларида учрайди. Усома ибн Мункиз (вафоти 1188) «Ибратли китоб»ида Салжуклар даврида Эронда содир бўлган воқеалар ҳақида сўз юритиб, «Бурсуқ лашкари етакчиларидан бири 1115-1116 йилларда Мосул ҳукмдори – “лашкарлар амири” *Ўзбек эди*», – дейди.

Рашид-ид-дин «Ўғуз Илдегиз сулоласининг сўнгги ҳокими Ўзбек Музаф-фар (1210-1225) эди», – деб хабар беради.

1221 йилда Ҳоразмшоҳ Жалолиддин армиясининг Афғонистондаги лашкарбошиларидан бирининг исми Жаҳон Паҳлавон Ўзбек Той эди.

Мавзу шу давр адабиётида ҳам учрайди. Масалан, Алишер Навоий «Садди Искандарий» достонида «*ўзбек*» этнонимини Мовароуннаҳрнинг этник гуруҳларидан бири сифатида тилга олади:

*«... Яна юз минг ўзбак мўғул бирла зам,
Юз эллик минг ул сори қалмоқ ҳам.*

*Бўлуб борчаси олти юз минг киши,
Бориға ҳунар кин ила разм иши.*

*Ясаб Чин элин турки чинийсиришит,
Тароватда андоқки боғи бихиит... ».*

Яна:

*«... Яна манғит ўзбак била ёндашиб,
Ики зулфдек тузлари чирмашиб.*

*Кумушдек ёруғ барчанинг кўҳаси,
Боз узра довулгалар чаркасий.
Алар ёнида Мовараннаҳр эди,
Ики руд аросида ўн шаҳр эди... ».*

Шундай қилиб, «*ўзбек*» сўзи Ўрта Осиёга мўғуллар келишидан анча аввал пайдо бўлган. XIV асрга келибгина бу сўз чингизийлар томонидан ўзлаштирилган эди.

Ҳозирги ўзбеклар ўзбекми?

Йирик совет Шарқшуноси, лингвист-олим, тарих фанлари доктори, про-фессор И.М.Дьяконов ва антрополог олим, филология фанлари доктори, профессор Л.В.Ошанин турк халқлари миграциясида юз берган оқибатлар ҳақида ўша давргача шаклланган фикрларга танқидий қарашди. Шу муаммо устида ўтказган тадқиқотлари натижаларидан келиб чиқиб, бу ҳақдаги интервьюда фикр билдирган эдилар. Унга кўра:

«Маълумки, қадимги турклар антропологик тип бўйича монголоид бўлишган. Бу деган сўз улар кўзи тепа милки – эпикантус (“мўғул қовоқ”) доминант генига эга бўлишган. Бу хусусият ҳақиқий монго-лоидларнинг 80-90 фойизида учрайди. Шундан келиб чиқиб, агар турклар ҳақиқатдан ҳам, тарих гувоҳлик беришича, улар пайдо бўлган Хитой чегараларидан Туркия томон буткул кўчишганда эди, ўзлари билан эпикантусни олиб келарди. Бироқ бу хусусият улар мозийда ўтиб келган – шарқдан ғарбга томон йўналишида камайиб боради. Қирғизларда: 85% аёлларда, 50% эркакларда; қozoқларда: 35% аёлларда, 22% эркакларда; ўзбекларда: 18% аёлларда, 13% эркакларда; турк-манларда: 10% аёлларда, 6% эркакларда; озарбайжонлар орасида фақат 2% бўлса, туркларда деярли учрамайди.

Бу деган сўз, “эстафета бўйлаб” тил ҳаракатда бўлиб, популяция юз берган бўлсада, кўриб турганимиздек унчалик сезиларли даражада эмас. Аёнки, бир халқ эгаллаб турган худудга, бошқа халқ ўзи билан янги тил олиб келган».

Бу йўналишда Л.В.Ошанин ҳозирги Туркменистон худудларида яшаган массагетлар скелетларини ташхис қилган. Тадқиқот шуни кўрсатдики, масса-гетлар биологик нуқтаи назардан туркманлар билан юз фойиз ўхшашликка эга эканлар. Бошқача айтганда, Массагетлар бу худуддан ҳеч қаерга кетишмаган, улар фақат сўзлашув тилини ўзгартиришган халос.

Бу илмий тадқиқотлар натижасига таяниб, тўла ишонч билан айтиш мумкинким, *Сугд халқи* мўғул-турк ва бошқа босқинлар сабаб ҳеч қаерга кетмаган. Улар сўзлашув тилини ўзгартириб, кейинчалик тожик ва ўзбек миллатига «парчаланишган». Суғд халқининг туркий лаҳжада сўзлашувчи қисми «ўзбек» этнонимини ўзлаштирган халос. Айтилганлардан келиб чиқиб, худудимизда яшаётган халқ «ўзбек» *атамаси остида «тартибга солинган», «ўзбек халқи»* тушунчаси остида англанилувчи *сугдлар*, деб биламиз.

Ўзбек халқи тарихи мўғуллар босқини сабаб дунёга келгани йўқ – унинг тарихи узоқ. Бу тарих қадимий Суғдиёна, Хоразм ва Бактрия давлатлари билан ўлчаниб, Мелоддан аввалги VIII, VII ва III асрларга бориб туташади. Тўғри, турли даврларда бу халқ турли этнонимлар билан аталган.

Тарихий манбалардан факт:

XVII асрнинг биринчи ярмида яшаган энциклопедист-олим Маҳ-муд ибн Вали Мовароуннаҳр аҳолиси ҳақида қуйидагиларни ёзади:

«Бу мамлакат халқи ҳар бир даврда махсус исм ва лақабга эга бўлган. Тўра ибн Ёфас давридан то Мўғулхонгача бу мамлакат халқи турклар деб юритилган... Кейинроқ,

Ўзбекхон давлати байроғи кўта-рилгандан то шу кунларгача мамлакат аҳолиси ўзбеклар деб аталишади».

Темурийзода Бобур мирзо Мовароуннаҳр тахти учун мўғуллар – Шай-бонийхон билан олиб борган жанглардан сўнг мағлубиятга учраб, Кобул томон кетди. Натижада Мовароуннаҳр тахти мўғуллар қўлига ўтди. Мўғул хонлари бу ҳудудда то совет давригача 500 йил ҳукм юритишди.

Бу давр ҳақида шарқшунос-турколог, фалсафа фонлари доктори Аҳмад-Заки Валидий «Ўзбек уруғлари» мақоласида ёзади:

«Бугунги ўзбеклар, Шайбонийхон ўғилларининг ўзбеклари Мова-роуннаҳр ва Хоразмга Жўжи улусининг бутун муассасалари ва таши-килотлари билан келган эдилар. Ҳатто ҳукуматда қабилаларнинг эгаллаган ўринлари ҳам кўпайганди. Ўзбеклар темурийларни енгар экан, ҳар ерда ўзларининг ташикилотларини ўрнатдилар.

Шундай қилиб, Олтин Ўрданинг «ич эли» ҳисобланган ва саройга яқин ҳамда яхшигина маданиятли унсурлар ҳам келган эдилар. Бунинг ила баробар Мовароуннаҳрга келган шайбонийлар, тарихчи Ўтамыш Ҳожининг таъбирига кўра, эскидан “Ўзбек эли”... манғитларнинг ўтроқ улуслари яшамоқда бўлган Туронзаминда, том маданий қисм заминиди ҳоким бўлган халқдир».

Ўрта Осиёда то XX аср иккинчи ўнйиллиги бошларигача Бухоро, Хоразм ва Қўқон хонликлари тепасида мўғулнинг ўзбек уруғлари вакиллари ҳукмронлик қилишди. Бухорода Манғит уруғига мансуб Саййид Олимхон, Хевада Қўнғирот уруғига мансуб Саййид Абдуллахон, Қўқонда Минг уруғига мансуб Шохрухбийхон мўғул ўзбекларидан эдилар. *Сугд халқи* бу узоқ даврда «ўзбек» атамасига кўникди – ўзини ўзбек сифатида таниди.

Қанчадан-қанча дарё океанга чучук сув тўкмасин, уммон ўзлигини йўқотмагани каби хитой, араб, мўғуллар босқини сабаб келганлар ассими-ляция юз бериб, ерли халққа сингиб битди. 300 йил мўғуллар истилосидан сўнг руслар руслигича, ҳиндлар ҳиндлигича, хитой хитойлигича қолганидек,

сугд халқи сугдлигича қолди.

Рус-совет олимлари И.М.Дьяконов ва Л.В.Ошанин тадқиқодлари натижа-сига кўра *«агар турклар ҳақиқатдан ҳам, тарих гувоҳлик беришича, улар пайдо бўлган Хитой чегараларидан Туркия томон буткул кўчишганда эди, ўзлари билан эпикантусни олиб келарди».* Бу факт ҳозирги ўзбекларда – 18% аёлларда ва 13% эркаклардагина учрайди. Яъни, мўғул-турк элатларининг Мовароуннаҳрга келиши сабаб, сугдлар ҳеч қаерга кетишгани йўқ. Улар сиёсий-ижтимоий шарт-шароитлар сабаб сўзлашув тилини ўзгартиришди. Келганлар эса қайд қилинганидек, кўпқавмли сугд халқига сингиб, яхлит халққа айланди. Миллатимиз вакиллари турфа қиёфалик экани шундан.

«Туркистон» атамаси ҳозирда рус политологик дискурсида минтақа-мизда жойлашган беш постсовет республикаларига нисбатан қўлланиб кела-ди. Бу совет давридан мерос. 1924 йилга келиб, Ўрта Осиё ҳудуди рес-публикаларга тақсимланганда юртимиз «Ўзбекистон ССР» деб номланди. Айрим хорижлик сиёсатдонлар ўз

чиқишларида тарихимизни янгитдан “бичишга” уриниб, “Ўзбек” этнонимининг юзага келиши совет даври “мева-си”, – дейишларида шуларнга таянишаётган бўлса эҳтимол.

Тарихни аниқ билмай, ёки билатуриб объектив ёндашмаслик уни бузиб кўрсатиш каби иллатни келтириб чиқармоқда. Бу қарашларнинг ниш ури-шига қарши муносиб жавоб бериш айниқса кино ва телеижодкорлар зим-масига юксак масъулият юклайди.

Санъатимиз ўтмишига назар ташлар эканмиз тарихий жанрда яратилган «Алишер Навоий», «Тоҳир ва Зухра», «Улуғбек юлдузи», «Ибн Сино» каби бадиий фильмлар, «Навоий», «Бобур», «Имом ал-Бухорий», «Алғул ёхуд Мирзо Улуғбек» каби телеспектакль ва видеофильмларни эслаймиз. Хал-қимиз шу асарлар атмосферасида камол топди – ватанпарварлик руҳида улғайди.

Президентимизнинг кино санъатига кўрсатаётган маънавий ва амалий ғамхўрлиги сабаб диёримиз даҳолари, давлатчилигимиз асосларини кўз-кўз қилувчи қатор фильмлар томошабинларга ҳавола қилинди. Улар: «Ат Терми-зий», «Мендурмен Жалолиддин», «Баҳодир Ялангтўш» каби фильмлар.

Шу каби янги, салоҳиятли бадиий, хужжатли ва илмий-оммабоп фильм-ларни мамлакатимиз, айниқса жаҳон томошабинига тухфа қилиш миллатимиз ва давлатчилигимиз тарихини оламга танитиш демакдир. Бу савобли ишга қўл уришга ижодий имконияти ва салоҳияти етарли режиссёр, оператор, расом ва актёрларимиз мўл. Натижа Янги Ўзбекистон куриш ҳаракатларига муносиб, аҳамиятли ҳисса бўлиб хизмат қилади.

ЁШ АВЛОДНИ ЁТ ҒОЯЛАРДАН ҲИМОЯЛАШДА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТНИНГ АСОСЛАРИ

Содиқова М.И.

*“Жаҳон тиллари ва адабиёти” катта ўқитувчиси
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти*

Аннотация: Ушбу мақолада ўсиб келаётган ёш авлодни четдан кириб келаётган ёт ғоялардан асраш, миллатимизга хос бўлмаган одатлар, тушунчалардан ҳимоя қилиш ҳақида сўз юритилади. Негаки ҳозирги пайтда “оммавий маданият” деб номланган ғоя ёшларнинг онгини заҳарлашда давом этмоқда. Буларнинг барчасига қарши қаратилган миллий ўзлигимизни мустаҳкамлаш долзарб вазифа бўлиб қолди.

Калит сўзлар: маънавият, маърифат, ғоя, ақл-идрок, тафаккур, зўравонлик, тараққиёт, инсоният.

Халқимиз азалдан маънавият ва маърифат масалаларига жиддий эътибор қаратиб келган. Бинобарин, мамлакатимизнинг Биринчи Президенти Ислом Каримов таъкидлаганидек, “Маърифатли халқни ҳеч қачон енгиб бўлмайди. Маърифатли халқни

йўлдан оздириб, бошқа йўлга солиб бўлмайди”. Чунки, маърифатли халқ ўз ҳаётини ақл-идрок билан куради, ўз ҳаёт йўлини ақл билан танлайди. Маънавий - маърифий ҳамда тафаккур орқали танланган йўлни эса ҳеч ким ўзгартира олмайди.

Инсоният тарихи шундан далолат берадики, турли мафкуравий хуружлар, зўравонликлар ва урушлар ижтимоий тараққиёт кушандаси, ривожланишнинг тўсиғига айланиб келган. Мутахассисларнинг таҳлил-рига кўра, сўнгги беш минг йил давомида инсоният ҳаммаси бўлиб 292 йил урушларсиз, тинчликда яшаган. Қолган вақтларда эса 14 мингдан ортиқ урушлар бўлиб ўтган, бу урушлар 3 миллиарддан ортиқ кишининг ҳаёт неъматини қуритган, миллионлаб одамларнинг мажруҳ, бошпанасиз қолишига, минглаб шаҳар ва қишлоқларнинг вайрон бўлишига, пировард натижада эса инсониятнинг тарихда улкан йўқотишларига сабаб бўлган.

Бугунги кунга келиб истилочилик қуроли тубдан ўзгарди. Аввал бирор мамлакатни босиб олиш учун қанчадан-қанча қурол-аслаҳалар, қимматбаҳо техника, минглаб аскарлар ва анча вақт талаб эътилар эди. Ҳозирги кунда эса бирор мамлакатни бўйсундириш учун унда яшовчи халқнинг “маданий ўзаги”ни қўпоришнинг ўзи кифоя қилмоқда. Аслида, ғоя орқали, маданият орқали инсон, айниқса, ёш авлод тафаккурини забт этиш ҳам халқни, ҳам мамлакатни, ҳудудни босиб олишнинг бироз маданийлашган кўриниши ҳисобланади. Бугунги глобаллашув шароитида дунё манзарасини ўзгартирмоқчи бўлаётган бу каби мафкуравий хуруж тинчлик ва барқарорликка, тараққиётга жиддий хавф солмоқда. Мавжуд мафкуравий хуружларнинг асосий шакллари ва йўналишлари тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, диний экстремизм, “оммавий маданият” каби кўринишларда намоён бўлмоқда. Мафкуравий хуруж ижтимоий-сиёсий ҳаракат, оқим ёки сиёсий куч ўз манфаатини ифодаловчи мафкурасини кўрkitиш, зўрлик ёки ишонтириш орқали бошқаларга тикиштиришдир. Мафкуравий хуруж жамият, давлат ёки халқ, миллат ёки элат тақдирига хавф солувчи фожиали оқибатларга олиб келадиган мафкуравий тазйиқлар мажмуидир. Ана шундай ҳаракатлар натижасида дунёнинг айрим ҳудудларида маънавий йўқотишлар юз бераётганини, миллатнинг асрий қадриятлари, миллий тафаккури ҳамда турмуш тарзи издан чиқаётганини, одоб-ахлоқ, оила ва жамият ҳаёти, онгли яшаш тарзи жиддий хавф остида қолаётганини кузатиш мумкин. Куч орқали, мажбурлаш, зўравонлик, ахборот орқали таъсир қилиш, одамларни бирор-бир ғояга ишонтириш онгни бошқариш технологияларига ўрин бўшатапти. Куч орқали мақсадга эришиш инсоният томонидан бирдек қораланади, чунки бунда инсонга жисмоний оғрик, шикаст, моддий зарар етказилади. Ишонтириш воситасида ҳаракат қилаётганларни эса бирор нарсада айблаш қийин, зеро, улар тарғиб қилаётган ғоялар ортида қандай манфаатлар яширинганини билиш осон эмас. Ваҳоланки, сўз, фикр, ахборот орқали инсон тафаккурини забт этиш ундай ғоя намоёндалари учун қулай йўлдир. Бироқ бунда истилочининг ким экани номаълум бўлади, ҳатто аҳоли ўзини босиб олиш учун ким кураш олиб бораётганини англамайди ҳам. Бу кураш яширин равишда, зимдан оширилгани боис, унга уюшқоқ ҳолда қаршилиқ кўрсатиб бўлмайди, айнан шу омил бундай қарашларнинг муваффақиятини белгилаб беради. Маънавий асосдан маҳрум қилинган халқ яхшилик ва ёмонлик, оқ ва қора, эзгулик ва қабихлик ўртасидаги фарқни англамай қолади. Бундай жамият

инсон онги ва қалби учун кечаётган курашда ожиз ва ҳимосиз бўлиб қолади. Кўп ўтмай бу жамиятда мутлақо бегона маданиятнинг ҳукмронлиги устун келиб жамият ўзгалар томонидан забт этилади. Шунинг учун, маданий глобаллашув соясида жамиятга кириб келаётган “оммавий маданият”нинг салбий таъсири ҳақида бонг уриш—давр талабига айланмоқда. Мутахассисларнинг фикрича, илм-фанда “ғайри-маданият” деган илмий тушунча шаклланмаганлиги учун “оммавий маданият” тушунчаси қўлланилмоқда. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти Ислом Каримов таъ-бири билан айтганда, “оммавий маданият” деган никоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик, уларни кўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди. Шунини унутмаслик керакки, бугунги кунда инсон маънавиятига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламидаги глобаллашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан зиён етказиши мумкин. “

Табиий захираларга бой, геополитик нуқтаи-назардан қулай ҳудудда жойлашган юртимизга кўз олайтирадиган, бизга ҳукмини ўтказишни истайдиган турли кучларнинг мавжудлиги сир эмас. Бу кучлар маблағ, “курол-аслаҳалар”га эга. Уларнинг энг ёвуз курули – миллий қадриятларимизга тўғри келмайдиган, энг ёмони, ёш авлоднинг қалби ва тафаккурини захарлайдиган бузғунчи ғоялардир. Бугунги дунёнинг мафкуравий манзараси, маънавий-маърифий глобаллашув содир бўлиши мумкин бўлган ҳолатлардан қутулишга, турли ахборот хуружларидан ҳоли бўлишга қаратилиши керак. Бу эса бир давлат ёки бир миллат вазифаси эмас, уни халқаро миқёсда, ўзаро ҳамкорликда ва ҳамжиҳатликда ҳал этиш лозим. Маънавий-маърифий глобаллашув шароитида бунёдкор ғояларнинг умумийлашув жараёни юзага келади. Демократия, гуманизм, тинчлик ва озодлик, қонун устиворлиги, инсон ҳуқуқ ва зркинликлари каби ғоялар бундай шароитда умумбашарий қадриятга айланади. Эзгу, бунёдкор ғояларнинг универсаллашуви, уларнинг умумбашарий қадриятларга мутаносиблиги инсониятни вайронкор ғоялардан сақлайди. Бугунги кунда дунё тараққиёти шу даражага етдики, эндиликда мафкуравий кураш, маънавий салоҳият етакчи ўринга чиқди. Агар жамиятда маънавиятга эҳтиёж бўлмаса, у ривожланмайди. Маънавиятнинг юксалиши жамият тараққиёти, шахс камолотига ҳар доим ижобий таъсир кўрсатади. Маънавият жуда чуқур ҳамда кенг маъноли тушунча бўлгани боис ҳар бир инсонга миллий ўзлигини арглашга, миллий ва умумбашарий қадриятларга садоқат, ўз Ватанини, халқини, ота-онасини, фарзандларини севишга ўргатади. Зеро, маънавият инсоннинг улуғлигини, ақл-идрок, тафаккур, маданият ва маърифат соҳиби эканлигини намоён этадиган ва амалда исботлайдиган хислатлар йиғиндисиدير. У инсонни маълум даражадаги жисмоний, ақлий, ахлоқий ва руҳий балоғати ва дурёқарашини ифодаловчи тушунчалар мажмуидир. Бу борада инсон маънавиятини юксалтириш воситаси сифатида барча санъат турлари – театр, кино, рассомчилик, ҳайкалтарошлик, мусиқа энг асосий йўналишлардан ҳисобланади. Буларнинг ҳаммаси ўзида акс эттирган маъно орқали инсонларни маълум бир фикрга йўналтириши ва

албатта, унда мавжуд бўлган фикрларни рад қилиши ҳам мумкин. Шу боисдан, ҳозирги замон ёшларининг маънавиятини юксалтириш учун санъат ва маданият соҳасига катта эътибор беришимиз ва яратилаётган санъат асарлари орқали ёш авлоднинг маънавий салоҳиятини оширишимизга энг тўғри йўл, деб қарасак муболаға бўлмайди.

Бугунги кунда юртимиз аҳолисининг 60 фоиздан кўпроғини ёшлар ташкил қилади. Демак, ёшлар масаласига жиддий қарашга тўғри келади. Уларни нима қизиқтираётганини ва интернет орқали қандай маълумотларни олаётганлигини эътибордан четда қолдириш мумкин эмас. Айнан ахборот асрининг ёшларга таъсир кўрсатаётган ижобий ва салбий томонлари ҳақида кўпроқ фикр алмашилса, интернет тармоқларидан унумли фойдаланиш тизими шакллантирилса кўплаб салбий оқибатларга олиб келувчи иллатларнинг олди олинган бўлар эди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, маънавият йўқ жойда, тараққиёт ҳам, бахт-саодат ҳам, буюк келажак ҳам бўлмайди. Демак, жамият тараққиёти маънавият ва маърифатга таянади. Шундай экан, бугунги кунда маънавий- маърифий соҳаларда олиб бораётган ишларимизнинг таъсир ва самарасини кучайтириш давр талабидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И.А. Юксак маънавият - энгилмас куч. Тошкент, 2015
2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. Тошкент, 1996

МАДАНИЯТЛАР КЕТМА-КЕТЛИГИНИ ЎРГАНИШАДА МАТИНЛАРНИНГ ЎРНИ

Туробов Б.Ю.

*“Овоз режиссорлиги ва операторлик маҳорати” кафедраси ўқитувчиси
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти*

Ахборот объектив дунё ёки унинг элементар бирликлари онгидаги акс эттириш маҳсули сифатида маълум нарсанинг мазмуни ва маъносини этказишнинг идеал хусусиятига эга. Белги маълумот маъносининг моддий ташувчисига айланади. Энг кенг тарқалган ишора тизими тилдир. Маънолар орқали шахснинг ўзига хослиги, индивидуаллиги, ўзига хослиги намоён бўлади. Инсон маданиятдан маъно олади ва уни ҳаётига бағишлайди. Маънолар идеал дунёнинг бир бўлаги сифатида эмас, балки ҳаракатлар ва алоқа сифатида мавжуд. "Ижтимоий вақт ва маконда маъноларнинг ҳаракати" ижтимоий алоқанинг моҳиятини қандай белгилайди А. В. Соколов. Аммо маънолар материалга эмас, балки идеал воқеликка тегишли, шунинг учун уларнинг ҳаракатини "ер атмосферасида" кузатиш ёки ўта аниқ хронометр билан ўлчаш мумкин эмас. Улар материал билан эмас, балки идеал "асбоблар" билан ўрнатилади.

Ижтимоий макон "одамлар томонидан интуитив равишда сезиладиган улар ўртасидаги ижтимоий муносабатлар тизими. Ижтимоий маконда маъноларнинг тарқалиши уларни коммуникатор билан муайян ижтимоий муносабатларда бўлган одамлар томонидан идрок

этилишини англатади. А. В. Соколов ижтимоий вақтни замондошлар бошидан кечирадиган ва ижтимоий ўзгаришларнинг интенсивлигига қараб ижтимоий ҳаётнинг интуитив туйғуси деб атайди. Ижтимоий вақт ва маконда коммуникатордан (хабарни жўнатувчидан) қабул қилувчига (хабарни олувчи) ўтадиган маънолар, унинг фикрича, билим, рағбатлантириш, ҳис-туйғуларни ифодалайди. Ижтимоий мулоқот бошланиши учун инсон ўз маъноларини аниқлаши ва амалга ошириши, яъни уларни алоқа хабари мазмунига айлантириши керак.

Семиотик ёндашув нуқтаи назаридан, матнлар жамиятда айланиш учун яратилган ижтимоий маълумотдир. "Маданиятни узатишнинг асосий канали бўлган матнлар маданий меросни сақлашга ҳисса қўшади, чунки матн тузилишига хос бўлган полисемия уларга ўзгарувчан ижтимоий-маданий контекстга мослашишга имкон беради." Матн дунёнинг ҳақиқий тажрибасини, унинг ҳақиқий ҳолатини акс эттиради, бу одамга тегишли бўлиб, унга қарши бўлмаган ҳар қандай вазиятда эмас. Матнда бўлиш дунёда иштирок этиш сифатида берилади. Матн эса инсон моҳиятининг моддий эквивалентига айланганлиги сабабли, инсон, маданият ва ижтимоийлик ўртасидаги эквивалентлик шунга мос равишда ўрнатилади. Ижтимоийлашув жараёнида шахсни шакллантирадиган ижтимоий муносабатлар объективлаштириш акти орқали маданиятнинг объектив оламига ўтади.

Ижтимоий-маданий макон, И.В.Колинконинг фикрича, "тузилмавий ташкилотнинг кенгайиши ва тузилиши, биргаликда яшаши ва о'заро та'сири, маданий элементларнинг мувофиқлашуви ва семантик мазмуни хусусиятларига эга бўлган дунё модели шаклланишининг муҳим жиҳати ҳисобланади. "Ижтимоий-маданий макон" категорияси тушунчалар йиғиндиси сифатида намоён бўлиб, уни универсал умумий социологик категорияга айлантиради ва иқтисодий, сиёсий, педагогик, жисмоний, туристик ва ҳоказо маконларни ўз ичига олади". Ижтимоий-маданий макон - бу ғоялар ва қарашлар, тиллар ва анъаналар, эътиқодлар ва меъёрларни тарқатиш майдони. Инсоннинг омон қолиш учун фазони тадқиқ этиши асосий йўналишларни, жойни тушунишни, узоқ ва яқинни тушунишни маълум даражада тушунишга олиб келди. "Ижтимоий-маданий макон ўзига хос конфигурация ва худудий миқёсга эга. Унда маданият марказлари ва чекка худудлар, пойтахтлар ва вилоятлар, шаҳар ва қишлоқ аҳоли пунктларининг контурлари белгилаб берилган". Ижтимоий-маданий маконнинг "геометрияси" ҳам маълум бир ўзига хосликка эга. У нафақат ташқи контурлар, балки шахснинг руҳий олами ичида жойлашган нарсалар билан ҳам тавсифланади. Инсоннинг ушбу ички руҳий маконининг "пульсацияси" кўпинча ҳаётнинг турли соҳаларида унинг ўзини ўзи англашнинг асосий векторларини белгилайди.

Б. Г. Мосалев социал-маданий маконнинг хусусиятларини таҳлил қилиб, бу маконда турли маданий анъаналар, нақшлар, маданий маънолар, қадриятлар, инновациялар яшаб, бири-бири билан ўзаро муносабатда бўлишини таъкидлайди. "Маданий хилма-хилликнинг фазовий жиҳати инсоният, жамият, миллат, минтақа ва турли ижтимоий жамоалар миқёсида намоён бўлади." О. В. Эстрина ва Н. В. Дулина социал-маданий маконни ўзига хос фазо-замон яхлитлиги сифатида белгилайди, бу маданиятнинг ижтимоий параметрлар билан биргаликдаги генезиси ва фаолияти натижасидир.

А.В.Соколов социал-маданий маконни табиий географик маконда барча ижтимоий-маданий институтлардан келиб чиқадиган маданий оқимлар, шунингдек, одамларнинг ижтимоий уюшмаган маданий фаолиятини ўз ичига олган яшаш муҳити сифатида жойлашган моддий-фазовий шаклланиш сифатида белгилайди.

Шундай қилиб, ижтимоий-маданий макон анча мураккаб тузилган. Унда нафақат давлат ҳокимияти органларининг маданият сиёсатини шакллантиришдаги мақсад ва манфаатларини акс эттирувчи норматив-ҳуқуқий ахборот ресурслари, балки маданиятнинг барча қўйи тизимлари, шу жумладан ноинституционал тизимларнинг мавжудлигини акс эттирувчи ахборот ресурслари ҳам мавжуд. Буларга қўйидагилар киради: макро- ва микросоциациялар майдони; ахборот ва имзо майдони; маданиятнинг турли қатламларини ривожлантириш бўйича мақсадли фаолият натижасида вужудга келадиган маданий кадрлар; турли субмаданиятлар; ижтимоий маданият муассасалари (библиографик - ахборот, музейлар, театрлар, бошқа маданият ва дам олиш муассасалари); кадрлар салоҳияти; маданият ва санъат муассасаларининг моддий-техника инфратузилмаси.

Адабиётлар:

1. Абдуллаев М., Умаров Э., Очилдиев А., Маданиятшунослик асослари. “Турон-иқбол”, Тошкент.: -2006 й.
2. Очилдиев А. Маданият фалсафаси. “Мухаррир” нашриёти. Тошкент.: -2010й.

ЎЗБЕКИСТОНДА КУТУБХОНАЧИЛИК БЎЙИЧА ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Умаров А.А.

*социология фанлари доктори, профессор, “Маданиятшунослик” кафедраси профессори
Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти*

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон Республикасида кутубхоначиликка оид давлат сиёсати, унинг ўзига хос жиҳатлари ва хусусиятлари тарихий-тадрижий аснода кўриб чиқилган. Вақт ўтиши билан кутубхоначилик амалиётидаги айрим ҳолатларнинг ўзгариши, пайдо бўлган янги тенденциялар таҳлил қилинган.

Summary: in the article, the state policy on librarianship in the republic of uzbekistan, its specific aspects and features are considered in a historical and progressive manner. over time, changes in some cases of librarianship practice, new trends that have appeared are analyzed.

Калит сўзлар: кутубхона, китобхон, мутолаа, мутолаа маданияти, ахборот-кутубхонна хизмати.

Keywords: library, reader, reading, reading culture, information-library service.

Мамлакатимизда китобхонликка, аҳолининг, хусусан ёшларнинг мутолаа маданиятини юксалтиришга доимий эътибор бериб келинади. Бу дегани, кутубхоначилик соҳасини ривожлантиришга, кутубхона хизмати билан аҳолининг кенг қатламларини қамраб олишга қаратилган давлат сиёсатининг изчиллигидан дарак беради.

Яқинда, яъни шу йил 21 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон – 2030» стратегиясини «Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йилида» амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида» ПФ-37-сон фармони билан тасдиқланган «Ўзбекистон – 2030» стратегиясининг Ҳар бир инсонга ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш учун муносиб шароитлар яратиш йўналиши бўйича 2024 йилга мўлжалланган амалий тадбирлар режасидаги 39-мақсад айнан кутубхоначилик билан боғлиқ бўлиб, “Ўзбек ва жаҳон адабиёти дурдоналарини кенг оммалаштириш, жамиятда китобхонлик ва аҳолига ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишни ривожлантириш” [1] деб аталади. Режага кўра ҳар йили дунёда энг кўп мутолаа қилинган, шунингдек давлатимиз тадрижий ривожланишига тааллуқли 100 та энг яхши бадиий асарларни таржима қилиш ва кутубхоналарга етказиш кўзда тутилган.

Кутубхона соҳасининг ижтимоий-маданий ҳаётимиздаги аҳамиятига, ёшлар тарбиясида, уларнинг замонга муносиб ҳар томонлама ривожланган ўғил-қизлар бўлиб етишишида таълим муассасалари билан бир қаторда кутубхоналарнинг ўзига хос хизмати борлигига кейинги йилларда айниқса жиддий урғу берилмоқда.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев юксак лавозимга биринчи сайланганига ҳеч қанча ўтмасдан мамлакатда китоб нашр этиш, мутолаа муаммоларига эътибор қаратди: 2017 йил 12 январда “Китоб маҳсулотларини чоп этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғибот қилиш бўйича Комиссия тузиш тўғрисида” ПФ-4789-сонли Фармонга [2] имзо чекди. Шу йил 13 сентябрда эса “Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини ривожлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора-тадбирлар дастури тўғрисида” ПҚ-3271-сон қарор [3] қабул қилди.

Орадан салкам бир йил ўтиб, 2018 йил 12 майда Президентимизнинг ёшларимизни ўзликни англаш, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш, улар ўртасида китобхонлик маданиятини ҳар томонлама оммалаштиришга йўналтирилган “Буюк алломалар, адиб ва мутафаккирларимиз ижодий меросини кенг ўрганиш ва тарғиб қилиш мақсадида ёшлар ўртасида китобхонлик танловларини ташкил этиш тўғрисида” ПҚ-3721-сонли қарори [4] эълон қилинди.

Давлатимиз раҳбарининг 2019 йил 7 июндаги “Ўзбекистон Республикаси аҳолисига ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишни янада такомиллаштириш тўғрисида” ПҚ-4354-сон қарори [5] эса мамлакатимизда кутубхона ишини, китобхонликни ривожлантириш масалаларини тўғри ўзанга солиб юборишга хизмат қилди. Нега бундай деётганимнинг маъносини кутубхоначилик тарихимизнинг яқин ўтмишига назар солинса, билинади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 20 июнда “Республика аҳолисини ахборот-кутубхона билан таъминлашни ташкил этиш тўғрисида”ги ПҚ-381-сон қарори

чикқан эди [6; Б. 10-13]. Орада ўтган 13 йилдан зиёд муддат ичида мазкур қарорни бажариш юзасидан катта ишлар амалга оширилди, албатта. Кутубхоналарга ахборот технологиялари кириб келди, уларнинг халқаро миқёсдаги амалиёт билан танишуви, интеграциялашув, қисман бўлса-да, рўй берди, илғор мамлакатлар кутубхоналарининг тажрибаларини ўрганиш муайян даражада йўлга қўйилди. Лекин, шу билан бирга, кутубхоначилик амалиётида салбий ҳолатлар ҳам кўзга ташланди.

Хусусан, ПҚ-381- сон қарор “аҳолини янада кенгроқ ва тизимли ахборот билан таъминлаш учун зарур шарт-шароитлар яратиш мақсадида” қабул қилинган эди. Ҳатто қарорда янгидан ташкил этиладиган “ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказлари юксак самара билан фаолият кўрсатишини ҳамда аҳолининг барча қатламлари улардан бемалол фойдалана олишларини таъминласин” (Қарорнинг 5- банди, 6- хатбоши), деган топшириқ берилганига қарамай, амалда Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва унга қарашли ўрта махсус касб-хунар таълими маркази ҳамда Халқ таълими вазирлиги таълим муассасаларини ҳар хил хавфлардан эҳтиёт қилиш мақсадида мактаб ва лицей-коллежлар ҳудудига бегоналар киришини назорат қилиш ҳақида ўзларининг ички йўриқномаларини чиқардилар. Таълим муассасалари Қарордаги топшириқни эмас, ўзларининг бевосида раҳбарлари чиқарган йўриқномаларни бажаришга киришиб кетдилар. Уларнинг ҳудудларига ўзларининг ўқувчи ва ўқитувчиларидан бошқалар эмин-эркин кира олмайдиган бўлди. Натижада оддий одамларнинг, шулар жумласидан, бобо ва бувиларнинг ҳам АРМлардаги китоблардан фойдаланиш имконияти деярли барҳам топди.

Маълумки, уч авлод бирга яшайдиган оилаларда, одатда, болалар тарбияси билан қўпинча бобо-бувилар шуғулланишади, дада-ойилар эса иш билан, хизмат билан машғул бўлишади (бу айниқса ўзбек оилалари учун типик ҳолатдир). Набираларини китоб ўқишга, мутолаага ўргатиш, уларнинг қалбида китобга ҳавас уйғотиш ҳам меҳрибон бобо-бувиларнинг зиммасида бўлар эди. Уларнинг кутубхонадан, янги китоблардан узилиб қолиши бориб-бориб невараларнинг ҳам китобдан узоқлашишига сабаблардан бири бўлди.

Хайриятки, жамиятда содир бўлган бу нохуш ҳолат илғор ва хушёр кишиларнинг диққатидан четда қолмади, албатта. Юртбошимиз мутолаа масаласининг ёшлар тарбиясидаги ва, умуман, жамият ҳаётидаги ҳал қилувчи аҳамиятига катта эътибор бераётганини 2019 йил 19 мартда у киши томонидан илгари сурилган беш ташаббуснинг туртинчиси айнан ёшларни китоб ўқишга жалб қилиш эканидан ҳам билса бўлади. Қувонарлиси, бу ташаббуслар кундан-кунга қанот ёзиб, мамлакатимизнинг энг олис сарҳадларигача етиб бораётган бир паллада ПҚ-4354-сон қарорининг қабул қилиниши бўлди. Тасаввур қилинг, республикамызда 186 та ҳаммабоб кутубхоналар – туман (шаҳар) ахборот-кутубхона марказларининг бирваракайига ташкил этилиши мамлакатимизда китобхонлик ҳаракатининг ривожига, мутолаа маданиятининг ўсишига нақадар кучли туртки беради.

Қарор билан 2019–2024 йилларда Ўзбекистон Республикасида ахборот-кутубхона соҳасини ривожлантириш концепцияси ҳамда 2019–2024 йилларда Ўзбекистон Республикасида ахборот-кутубхона соҳасини ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар дастури тасдиқлангани эса нур устига нур бўлган.

2023 йил 28 ноябрда Президентимизнинг «Ёшлар учун минг китоб» лойиҳасини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғриси»даги ПҚ-380-сон қарори қабул қилинди.

Қарордан кўзда тутилган асосий мақсад – «Ёшлар учун минг китоб» лойиҳасини амалга ошириш, яъни жаҳонда машҳур бўлган 1000 та китобни ўзбек тилига таржима қилиб, чоп этиш орқали ёшларни замонавий илм-фаннинг сўнгги ютуқлари билан яқиндан таништириб, уларнинг интеллектуал ва илмий салоҳиятини оширишга қўшимча шарт-шароитлар яратишдан иборат.

Таржима қилинадиган китоблар рўйхатини шакллантириш учун Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги Ёшлар ишлари агентлиги билан биргаликда илм-фан, маданият, санъат, адабиёт ва бошқа соҳаларда тажриба ва етук билимга эга олимлар ҳамда Республика Маънавият ва маърифат маркази, Дин ишлари бўйича қўмита мутахассисларидан иборат Экспертлар кенгашини тузади.

Мухими шундаки, давлат буюртмаси асосида чоп этилган китоблар Экспертлар кенгаши тавсиясига кўра Ёшлар ишлари агентлиги томонидан ахборот-кутубхона муассасалари, шу жумладан давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг кутубхоналарига, шунингдек, уларнинг электрон нусхалари китобхонлар кенг фойдаланиши учун муаллифлик ҳуқуқи эгаси билан келишилган ҳолда Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ва Фанлар Академияси тизимидаги кутубхоналарга беғараз тақдим этилади.

Лойиҳа доирасида мамлакатимизда китобхонликни кенг ёйиш мақсадида вазирликлар, идора ва ташкилотлар ҳамда ахборот-кутубхона муассасалари ўртасида яқин мақсадли ҳамкорликни йўлга қўйиш, жумладан Ўзбекистон Миллий кутубхонаси, Фанлар академияси ва Республика болалар кутубхонаси имконияларидан тўла-тўқис фойдаланиш, манфаатдор нодавлат телеканалларни жалб этган ҳолда китобхонликни тарғиб қилишга қаратилган медиа маҳсулотларни тайёрлаш ва уларнинг эфирга узатилишини таъминлаш билан бирга фаол китобхонларни доимий рағбатлантириб бориш назарда тутилган.

Шунингдек, Ташқи ишлар вазирлиги Адлия вазирлиги билан ҳамкорликда таржима қилинадиган асарларнинг муаллифлик ҳуқуқини сотиб олишга доир ҳужжатларни мамлакатимизнинг хорижий давлатлардаги элчихоналари ва консулликлари орқали расмийлаштиришда Ёшлар ишлари ҳамда Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиларига амалий ёрдам кўрсатиши белгиланган.

Қарорда Иқтисодиёт ва молия вазирлигига 2024 йилдан бошлаб ҳар йили ҳудудлардаги ахборот-кутубхона муассасаларининг фондларини тўлдириш, янгилаш ва уларнинг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, ўзбек ва жаҳон адабиёти дурдоналарини кенг оммалаштириш, жамиятда китобхонликни ҳамда аҳолига ахборот-кутубхона хизмати кўрсатишни ривожлантириш мақсадлари учун Давлат бюджетидан зарур бўлган маблағларни назарда тутиш топширилгани ҳар бир ҳамкасбимизни қувонтиради, албатта.

Президентимиз Шавкат Мирзиёев ёшларнинг интеллектуал салоҳиятини ўстириш, китобхон авлодни тарбиялаш йўлида собитқадам эканликларига 2023 йил 22 декабрь куни ўтказилган Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг кенгайтирилган йиғилишида жамиятимизда китобхонлик маданиятини ошириш қўллаб-қувватланиши; муаллиф ва

таржимонларга бериладиган қалам ҳақи кўпайтирилиши; нашриёт ва матбаа корхоналарининг молиявий имкониятларини кенгайтириш мақсадида улар 5 йилга солиқлардан озод қилиниши ҳақидаги фикрлари ёрқин мисолдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. <https://strategy.uz/index.php?news=1871>.
2. "Халқ сўзи", 2017 йил 13 январь.
3. <https://lex.uz/docs/3338600>.
4. <https://lex.uz/docs/4887792>.
5. <https://lex.uz/docs/4372449>.
6. Ахборот-кутубхона ва ахборот-ресурс марказлари ишини ташкил қилиш: Хужжатлар тўплами/ Тузувчилар: Т.Егорова, О.Қиличбоев; Мухаррирлар: И.Мамина, Ҳ.Маматраимова. Масъул муҳаррир А.Умаров. – Т.: Алишер Навоий номидаги Миллий к-наси нашриёти, 2007. – 172 б.
7. <https://lex.uz/docs/6678312>.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ТРАДИЦИОННОГО УЗБЕКСКОГО ТЕАТРА КУКОЛ С ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММОЙ КАФЕДРЫ "ИСКУССТВО ТЕАТРА КУКОЛ" ГОСУДАРСТВЕННОГО ИНСТИТУТА ИСКУССТВ И КУЛЬТУРЫ УЗБЕКИСТАНА

Юсунова В.И.

*доцент кафедры «Искусство театра кукол»
Государственный институт искусств и культуры Узбекистана*

Аннотация: В этой работе прокладывается нить, связывающая истоки узбекского традиционного искусства театра кукол с его нынешним положением, и рассматриваются все предпринимаемые меры со стороны государства, образовательных программ, педагогических методов и творчества профессиональных деятелей кукольного искусства для развития данного направления с сохранением национальной идентичности.

Summary: In this work, a thread is laid connecting the origins of the Uzbek traditional art of puppet theater with its current situation, and all measures taken by the state, educational programs, pedagogical methods and creativity of professional artists of puppet art for the development of this direction with the preservation of national identity are considered.

Ключевые слова: Искусство театра кукол, чодир жамол, чодир хайол, фонус хаёл, системы кукол, узбекский национальный театр кукол.

Keywords: The art of puppet theater, chodir jamol, chodir khayol, fonus khayol, puppet systems, Uzbek national puppet theater.

Искусство театра кукол в Узбекистане на сегодняшний день проходит свой очередной подъём, обеспечиваемый всесторонней поддержкой государства, заинтересованностью зрителей и выходом кукольных театров на международную арену, где специалисты этой области обмениваются знаниями, открытиями, достижениями с зарубежными коллегами. Так, начиная с 2018 года на самом высоком правительственном уровне целенаправленно разрабатываются и подписываются соответствующие Указы и Постановления, в которых отражены положения, касающиеся поддержки театров кукол и их работников. Среди них постановления Президента Республики Узбекистан Ш.М.Мирзиёева "Об утверждении Концепции дальнейшего развития национальной культуры в Республике Узбекистан", "О мерах по коренному совершенствованию деятельности в сфере охраны объектов материального культурного наследия", "О мерах по совершенствованию деятельности Министерства культуры Республики Узбекистан", "О дополнительных мерах по дальнейшему развитию сферы культуры и искусства Узбекистана" и Указ "О мерах по дальнейшему повышению роли и значения сферы культуры и искусства в жизни общества". Так, "в программах развития социальной и производственной инфраструктуры Республики Узбекистан на 2021 — 2023 годы было предусмотрено строительство в Навоийской, Наманганской, Сырдарьинской, Кашкадарьинской, Хорезмской и Ташкентской областях зданий кукольных театров, реконструкция и оснащение современным оборудованием отведенных зданий" [1]. Во исполнение Постановлений Правительства совместной работой Министерства культуры, хокимиятов областей и квалифицированных специалистов театральной сферы в соответствии с передовым зарубежным опытом и использованием технических решений современного градостроительства была разработана концепция новых зданий государственных театров. И уже 1 июня 2023 года к Международному Дню защиты детей в Навои распахнул свои двери Областной детский театр. В Государственном институте искусств и культуры Узбекистана с 2021/2022 учебного года открылось направление по специальности "Технология изготовления кукол", также на заочном отделении будущие специалисты осваивают режиссерское и актерское искусство театра кукол, драматургию театра кукол. В Национальном институте художеств и дизайна имени Камолиддина Бехзода готовят художников для кукольных театров. Также в столице нашей страны ежегодно проходит Республиканский фестиваль театров кукол, где свои творческие работы представляют ведущие коллективы из разных уголков республики - из Ташкента, Нукуса, Самарканда, Бухары, Андижана, Джизака, Хорезма, Кашкадарьи, Ферганы, Термеза. Театры демонстрируют свои лучшие постановки с применением современных технологий и режиссёрских решений. А в соответствии с предложениями Министерства культуры Республики Узбекистан "об организации 21-27 марта ежегодной «Недели театральных представлений» и проведения в ее рамках культурно-просветительских мероприятий, в частности выставок произведений художников театра, презентаций театральных костюмов и декораций, организации диалога между зрителями и творческими деятелями, бесплатного посещения населением государственных театров в эти дни", у жителей и гостей наших городов есть возможность бесплатно посещать все театральные мероприятия, организуемые в этот

период. [2] Помимо этого, организована гастрольная деятельность театров в отдалённые регионы, что способствует популяризации театрального искусства среди всего населения и повышению духовно-просветительского уровня народа. [3] Важной вехой стал пункт Указа Президента, согласно которому нашему Республиканскому театру кукол был присвоен статус и наименование «Узбекский национальный театр кукол». Это действительно очень значимое признание того, что этот театр сумел соединить древние узбекские народные традиции кукольного искусства с современными достижениями.

Что же мы подразумеваем под древними узбекскими народными традициями кукольного искусства? Что позволило им сохранить свои особенности и пройти проверку временем и политическими коллизиями? Почему и каким образом узбекские традиционные приёмы осознанно сохраняются и поддерживаются деятелями современного кукольного искусства? Если обратиться к истории, то на территории современного Узбекистана традиция театра кукол уходит к VI-IV вв. до н.э., к эпохе правления династии Ахеменидов. Кукольные представления разыгрывались в многолюдных местах - на базарах, народных гуляниях и празднествах. Пока ещё самыми примитивными средствами в них показывались короткие эпизоды из жизни простого народа - о щедрости или чаще жадности богачей и беззащитных бедняках, юмористические и, порой, трогательные сцены возлюбленных, истории о дружбе и предательстве - все самое яркое и злободневное переходило на импровизированные подмостки портативного театра кукол.

Будучи живым организмом, меняющимся в соответствии с окружающими условиями, особенно политическими, кукольное искусство претерпевало спады и всплески в своём развитии. Так, во время арабских завоеваний и внедрения исламского мировоззрения, когда большая часть театральных видов искусства вытеснилась, кукольному театру удалось остаться в Средней Азии, хотя его искусство стало идеологизировано. В этот период суфизма был создан устав "рисоло", где были прописаны требования и условия для актёров-кукольников. В это время кукольное искусство стало служить пропаганде идей ислама. Дальнейшее развитие искусства театра кукол мы наблюдаем в трудах поэтов, путевых очерках историков и ориенталистов, научных трактатах и в других письменных памятниках Мирхонда, Алишера Навоий, Захриддина Мухаммада Бобура, и многих других. В качестве примера можно обратиться к рубай Омара Хаяма (1040-1123гг) - великого мастера персидско-таджикской литературы, который учился в Самарканде, Бухаре и Балхе, много путешествовал по Средней Азии, изучал искусство местных народов.

Мы - послушные куклы в руках у Творца.

Это сказано мною не ради словца.

Нас по сцене Всевышний на ниточках водит

И пихает в сундук, доведя до конца.

А в другом его рубай есть описание современного ему театра теней:

Этот мир - эти горы, долины, моря -

Как волшебный фонарь. Словно лампа - заря.

Жизнь твоя - на стекло нанесенный рисунок,

Неподвижно застывший внутри фонаря.

Даже технику представления театра теней, где экран-фонарь стоял неподвижно, а тени-фигурки двигались и кружились мы можем "увидеть" в рубае поэта из Хорезма Пахлавана Махмуда (1247-1326), где он впервые употребляет термин «фонус хаёл», который в дальнейшем будет обозначать узбекский театр теней.

Мы растеряны, кружась в карусели мира сего,

Погружаемся в размышление как фонус хаёл.

Если солнце - свет то мир - лишь фонарь,

Как куклы, мы ищем дорогу во тьме ночной.

Свой расцвет театр кукол с набравшими популярность марионетками и перчаточными куклами получил в XIVв. при правлении Темура и династии Темуридов, о чем свидетельствуют исторические источники. Из творчества великого узбекского поэта Алишера Навои мы узнаём, что уже в XV-XVI вв. были развиты все основные виды театра кукол.

"Небосвод, подобно кукольнику,

ловко показывает из-за своей ширмы тысячи образов;

ширму свою он построил без гвоздя и опор,

нижнюю часть сделал круглой,

там появляются сотни серебристых кукол

и организует собрание артистов,

играть с таким количеством кукол - обман и фокус для народа". ("Смятение праведных")

Описание небосвода в данном построчном переводе стихотворения Навои относится к узбекскому перчаточному театру кукол. Его конструкция такова, что ширму-чодир актер надевает на себя, на голову и пояс опирает палочки, формирующие сцену, нижнюю часть ширмы он собирает и подвязывает на пояс, так она и в самом деле получается круглой. Малая форма подобного театра позволяет использование в представлении одновременно только двух кукол. Большое же количество кукол, вплоть до нескольких десятков, мог себе позволить только театр марионеток, уже во времена Алишера Навои получивший название «Чодир хаёл». Именно о таком театре упоминается в стихотворении, когда представления показывались ночью, и актер, находящийся над куклами, управлял ими сверху с помощью ниток.[5] Таким образом творчество Навои раскрывает нам особое место и значение искусства театра кукол, пользовавшееся популярностью и у знати, и у духовенства, и у простого народа. Поэт достаточно конкретно описывает жанровые разновидности кукольных спектаклей своего времени, сценическое устройство, терминологию театра кукол и мастерство кукольников, которые умеют показать на своей ширме множество кукол и массу разнообразных сюжетов. Навои описывает ряд терминов: «чодар» («чодир») - ширма, сценическое устройство традиционного театра кукол, «кугирчок» (узб.) и «луъбат» (персидско-таджикское) - кукла, «кугирчокчи» и «луъбатбос» - кукольник; «лаъб» - представление, «суват» - персонаж, образ; «жилва» - действие кукол; а термином «хайлагар» (ловкач, иллюзионист) поэт подчеркивает высокое мастерство актеров-кукольников. Более скромным по своему распространению в XV-

XVI вв. на территориях Хорасана и Мавераннахра был театр теней "фонус хаёл", поскольку его основной аудиторией был двор и определенные круги духовенства, что обуславливает соответствующий репертуар и манеры исполнения.

Таким образом, по историческим данным мы можем воссоздать все 3 вида узбекского традиционного театра кукол, дать им определения, характеристики и определить их место в сегодняшней летописи истории театра кукол.

Само название «чодир жамол» очень точно выражает особенности узбекского театра перчаточных кукол. «Чодир» - ширма, как говорилось выше, в виде большого мешка, сделанного из красной, коричневой или другой однотонной яркой ткани. Слово «жамол» переводится как красота, а в переносном смысле можно перевести как яркий, светлый, дневной. В отношении театра сочетание этих терминов говорит о том, что представления шли днём при естественном свете. В постановках театра чодир жамол могло быть задействовано от 8 до 12 кукол, занятых в 4-5 действиях спектакля, при одновременной работе только 2х кукол. Как уточняется в "Истории театра кукол Узбекистана", если в представлениях чодир хаёл и фонус хаёл инсценировались легенды и фантазии, то в чодир жамол разыгрывались реальные, бытовые, знакомые зрителям события, происходившие в городе, в квартале-махалле, на базаре, в медресе и даже во дворце. Этот театр был очень близок народу по духу, и здесь в сатирической форме говорилось о том, что народ не мог высказать вслух. В узбекском театре «чодир жамол», как и во многих других театрах кукол стран Азии и Европы, актёры использовали устройство "сафил" - пищик, благодаря которому их куклы говорили особым «кукольным» языком и нередко можно было различить возрастные, характерные черты и даже мужские и женские голоса. Что касается внешнего вида, технологии изготовления кукол и управления, то у кукол театра «чодир жамол» были головы, руки и платья, а туловищем становились руки актера. Головы кукол делали обычно из дерева и согласно характеру персонажа искусно раскрашивали. Так, у индуса-ростовщика и танцовщицы цыганки голова и руки были коричневые, у угольщика, дервиша - черными. В конце XIX века в Ферганской долине и Ташкенте появились куклы, головы которых были сделаны из папье-маше и фарфора. Изготавливали, раскрашивали и одевали кукол сами кукольники под руководством главного кугирчобоза-уста. Причем, этот процесс считался священным, при нём читались молитвы. Глаза кукол рисовали и обводили черной краской, иногда делали из бусинок черного, желтого, коричневого и зеленого цветов. Брови, бороду и усы делали из шерсти, иногда рисовали. Руки кукол были из коричневой, желтой или черной кожи, позднее их стали делать их тряпок. Пальцы рук только намечались. Дошедших до нас кукол театра «чодир жамол» можно разделить на четыре группы:

1. Сатирические персонажи: Бой манка – гнусявый бай, Раис - блюститель шариата и одата, Бойхинди - ростовщик-индиец, Хажи кампир - старуха-паломница, Ганжа гелин - сваха или сводник, Кукнори - наркоман, Бойсаид кизи- дочь Байсида, Турагелди кизи - дочь Турагелди, Окпошшо кизи - дочь «белого царя».

2. Народные типы: Пояки - мелкий торговец табаком, Еким киз - сиротка, октош- казачка, Абрам- мужик- русский крестьянин, Абрам - мужик, Абрам хотини – жена Абрама, Боух -

бухарский еврей, Ойкиз Шура - русская девушка, туркман киз - туркменка, Янга - молодая женщина, сопровождающая жениха и невесту в свадебной церемонии.

3. Портреты народных артистов, детальному изображению которых уделялось особое внимание - Бекназар карнайчи - карнаист, Бибихон - жена Бекназара, Эрناзар-маймунчи - дрессировщик обезьян, Масхарабоз - актер и герой узбекского традиционного «человеческого» театра, Дорбоз - канатоходец, Тутихон - певица и танцовщица, Кумрихон - певица и танцовщица выступает в паре с Тутихон.

4. Животные и мифологические существа: коравой - собака, Маймун - обезьяна, ялмогиз кампир - баба Яга. Аждахо - дракон, шайтон - черт.

Но были и два основных персонажа - это бунтарь и весельчак Палван Качаль - у него было смуглое румяное лицо, большой горбатый нос, густые брови, лихо закрученные усы, и небольшая чёрная борода, торчащие уши, широкий рот и глаза из черных бус, на голове шапка из черного, синего или белого меха или конической формы колпак (иногда с кисточками или бубенчиками) и яркая малиновая желтая или темно-красная рубаха; и жена, иногда возлюбленная Палвана Качаля – Бичахон: молодая, красивая женщина с белым или смуглым лицом, крупными черными глазами и загнутыми бровями, с румянцем на щеках и черной родинкой на лице. Одета она была в платье из ситца, шелка или атласа, на голове повязка или платок, концы которого опускаются на пояс вместе с длинными заплетенными в косички волосами, на шее - ожерелье. Словом, внешность Бичахон свидетельствует о кокетливом и веселом характере персонажа. В театре «чодир жамол» разыгрывались пьесы, передаваемые из уст в уста. Они чаще всего имели комедийную сатирико-юмористическую направленность, и, главным образом, отображали удивительные, смешные и поучительные приключения Палвана Качаля, который стал любимым героем узбекского народа, таким же, как Насреддин Афанди, Алпамыш, Бур углы. Не случайно иногда и театр, и комедию называют «Палван Качаль».

Узбекский традиционный театр марионеток, получивший название «чодир хаёл», по устройству ширмы-сцены, по технологии изготовления кукол, технике исполнения, и по тематике представлений оказался более совершенным, сложным по сравнению с театром «чодир жамол». Слово «хаёл» переводится как воображение, мечта, грезы, фантазия, вымысел, иллюзия. Это и стало характерной чертой этого вида театра, здесь разыгрывались сюжеты из мифологии и народного героического эпоса в необычайных художественных формах, а "самостоятельно движущиеся" на чёрном фоне куклы, приводимые в движение при помощи привязанных к деревянной палочке «дастчуп» чёрных ниток, пропадающих для взора зрителя на чёрном фоне внутренней декоративной стенки палатки «ички парда», создавали иллюзию волшебства. Куклы могли появляться на подмостках не только сверху, на нитках, но и снизу - из-под пола - иногда на шестиках на проволоках. Так же немаловажным отличием театра «чодир хаел» было то, что в каждом представлении могли принять участие 40-50 кукол. А управляли ими чаще всего 3 актера - корфармон, кугирчокбоз и ученик Шогирт. На сцене одновременно могли находиться 10-15 кукол, и 2-3 из них обязательно действовали. Это действительно требовало немалого мастерства и профессионализма актеров-кукловодов. Если

обратиться ко внешнему виду кукол театра «чодир хаёл», то они были значительно крупнее, сложнее и разнообразнее, чем в театре «чодир жамол». Здесь герои не только обобщенно-символические или вымышленные, но присутствуют и персонажи, изображающие конкретных исторических лиц. А социальная иерархия, неравенство и несправедливость передавались размером кукол. Так, например, Фарраш – подметальщик, должен был быть втрое меньше какого-либо хана. [5]

«Фонус хаёл» - театр теней, где рисунки, прикрепленные вокруг фонаря, вращались против часовой стрелки с комментариями ведущего кукольника. Но в XIX-XXвв. этот театр практически прекратил своё существование, и на сегодняшний день мы можем видеть только вставки каких-то элементов этого театра в кукольном представлении. [6]

Узбекский театр рос, изменялся, развивался, так зачем же в современных реалиях среди обилия высочайших технологий и выразительных средств деятели искусства театра кукол стремятся сохранить наши узбекские традиционные техники? Какими средствами они пользуются? Где на сегодняшний день можно увидеть те самые древние традиционные узбекские театры - чодир жамол, чодир хаёл и фонус хаёл? Ответ в том, что самое ценное - это наша история, наша неповторимая национальная идентичность с её колоритом, образностью, юмором, пестротой, неподдельной симпатией и любовью к тонкому уму и красоте. Всё это и побуждает сохранять наши традиции как в культуре, так и в искусстве, в том числе в искусстве театра кукол. Так, одним из самых известных наших современников мастеров-кукольников Хивы является М.Ш.Курязов. Он создал собственную мастерскую и студию «Джейхун». А в 1993 году при его непосредственной помощи был создан Хорезмский областной театр кукол под руководством Д.Атабаева, где и сегодня можно почувствовать дух средневековых базарных представлений. Здесь намеренно сохранены декорации, куклы, сюжеты, манера игры актёров, что помогает представить, как это выглядело столетия назад. А ныне действующий главный режиссёр Узбекского национального театра кукол Шамурат Юсупов поставил традиционные узбекские спектакли чодир жамол и чодир хаёл в Бухарском и Ташкентском театрах. Какими же средствами удаётся сохранять технику и мастерство для следующих поколений специалистов театра кукол? Благодаря сохранившейся традиции передачи ремесла посредством "уста-шогирт" - от мастера к ученику - многое осталось в неизменном виде. А сегодняшняя программа обучения в высшем учебном театральном заведении страны - Государственном институте искусств и культуры Узбекистана на кафедре "Искусство театра кукол" - наряду с современными техниками включает в себя темы, нацеленные на сохранение именно наших узбекских традиций в кукольном искусстве. Как уже было отмечено выше, традиционный театр кукол давал свои представления на базарах, в караван-сараях, то есть в местах многолюдных и, соответственно, очень шумных, поэтому актёр-кукольник должен был обладать прекрасно поставленным голосом, чтобы быть услышанным в толпе; должен был владеть техникой переключения голосовых регистров, так как приходилось озвучивать сразу несколько персонажей - и женских, и мужских (Бичехон и Качал), хорошо подражать голосам животных (имитация); иметь хорошую дикцию, так как наличие дефектов порождало бы узнаваемость в озвучивании персонажей. Заметим, что при

этом у актёров в замкнутом пространстве (театр "Чодир жамол") на обеих руках были надеты куклы, и для продуктивного звучания голоса, в первую очередь, у них правильным и мощным должен был быть забор дыхания и опора на него. Кроме всего прочего, актёр должен был уметь импровизировать и быстро входить в контакт со зрителем. Те же самые качества мы сегодня воспитываем в наших студентах на уроках по сценической речи в Государственном институте искусств и культуры Узбекистана. Наряду с общепринятой учебной программой воспитания актёров, в нашей программе для кукольников упражнения нацелены на то, чтоб выпускники знали специфику речевой выразительности, в том числе и узбекских персонажей с их характерными особенностями, чтобы, пользуясь выразительными возможностями своего голоса, воссоздавали легендарных героев. Актёры традиционного узбекского Театра кукол танцевали перед началом выступления, пели, играли на музыкальных инструментах. Следовательно, такие предметы как национальный танец, вокал, сценическое движение, кукловодство, ритмика, пластика являются неотъемлемой частью образовательной программы актёров и режиссёров-кукольников на кафедре "Искусство театра кукол" Государственного института Искусств и Культуры Узбекистана.

Таким образом, традиционный узбекский театр кукол, получая в качестве ресурса соответственно обученных актёров и режиссёров, продолжает развиваться, сохраняя лучшие свои качества, приумножая их, опираясь на опыт педагогов-мастеров и изучение мирового культурного наследия.

Использованные источники:

1. Указ Президента Республики Узбекистан "О мерах по дальнейшему повышению роли и значения сферы культуры и искусства в жизни общества" от 26.05.2020г. <https://lex.uz/docs/4829338>

2. Постановление Президента Республики Узбекистан "Об утверждении Концепции дальнейшего развития национальной культуры в Республике Узбекистан", <https://lex.uz/docs/4084932>

3. Постановление Президента Республики Узбекистан "О дополнительных мерах по дальнейшему развитию сферы культуры и искусства Узбекистана" от 3 февраля 2022 года (https://uza.uz/ru/posts/o-dopolnitelnyx-merax-po-dalneyshemu-razvitiyu-sfery-kultury-i-iskusstva_343483)

4. ЦЕНТР "СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ". Национальная культура в узбекистане: реформы и основные направления" - Жамшид Шарипов, начальник отдела развития социальной сферы Центра «Стратегия развития», 3336 | 23 Ноя. 2021 г. [2023.strategy.uz, https://strategy.uz/index.php?news=1441&lang=ru](https://strategy.uz/index.php?news=1441&lang=ru)

5. История кукольного театра Узбекистана. https://www.zinref.ru/000_uchebniki/02800_logika/011_lekcii_raznie_49/803.htm

6. Татьяна Смолякова "Краткий исторический очерк о происхождении театральных кукол" 2019г. <https://uzor-uz.turbopages.org/uzor.uz/s/narodnie-ramesla/nacionalnyie-igrushki/kratkiy-istoricheskiy-ocherk-o-proishozhdenii-teatralnyih-kukol/>

7. Кадыров М. "Узбекский традиционный театр кукол" Ташкент, 1979.

8. Рахманов М. "Узбекский театр". Ташкент, 1981

9. Государственный театр кукол Хорезмской области, Хива.

<https://www.advantour.com/rus/uzbekistan/khiva/khiva-puppet-theater.htm>

ZAMONAVIY KUTUBXONALARNI RIVOJLANTIRISHDA MARKETINGDAN FOYDALANISH

Abrayev Z.J.

Kutubxona axborot faoliyati ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy kutubxonalarni rivojlantirishda marketingdan foydalanish, kutubxonalarning marketing faoliyati, marketing tizimi haqida fikrlar va takliflar ham aytib o'tilgan.

Abstract: In this article, the use of marketing in the development of modern libraries, the marketing activities of libraries, and the marketing system are also mentioned.

Kalit so'zlar: Zamonaviy kutubxonalar, marketing, kommunikatsiya, globallashuv, raqamli iqtisodiyot hamda raqamlashtirish talabi.

Key words: Modern libraries, marketing, communication, globalization, digital economy and digitization demand.

O'zbekiston Respublikasi tarixiy rivojlanishining barcha davrlarida kitob va uni jamiyatda tarqatish yo'llaridan biri bo'lmish axborot-kutubxona va kutubxonachilik ishi inson madaniyatining ajralmas bir bo'lagi hisoblanib kelgan. Madaniy-tarixiy davomiylik va vorisiylik jarayonlarida odamlar o'rtasidagi, ularni hozirgi kuni bilan o'tmishi hamda kelajagi o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlashda kitob va kutubxona benazir vosita, avlodlar va ajdodlar ma'naviy aloqasining uzviy bo'g'inidir.

Hozirgi globallashuv jarayonlarida, kutubxonalar axborot xizmatlarining yagona manbai sifatida mavjud bo'lishini sekinlashtirishmoqda. Raqamli texnologiyalarning paydo bo'lishi bilan foydalanuvchi axborot manbalarini tanlash imkoniyatiga ega bo'ldi, shuning uchun kutubxona muassasalari axborot xizmatlarini ko'rsatish sifati va usullariga alohida e'tibor berishlari kerak. Kutubxona o'zining tuzilishi, majburiy tartib-qoidalari, qoidaviy vazifalari, xavfsizlik choralari va boshqa ma'lumotlar to'g'risidagi barcha toifadagi foydalanuvchilar uchun yetarli darajada maqbul bo'lgan axborot uzatishning turli kanallari orqali hamma ochiq bo'lishi kerak. Ijtimoiy muloqot usuli sifatida kitob, uni saqlash va mutolaa qilish jarayonlarini ta'minlovchi axborot-kutubxona – shaxsni tarbiyalash, uning tafakkurini o'stirish, shaxsning fikrlash tarzini shakllantirish, kasbga yo'naltirish va uning erkin shaxs bo'lib voyaga yetishida katta ahamiyatga ega. Fan va texnikaning taraqqiyoti tufayli axborot ko'lamini kundan kun ortib bormoqda. Bu esa, o'z navbatida, mutaxassislarining oldiga

yangi-yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Ya’ni kitobxonlarga, foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatuvchi axborot-kutubxona muassasalarida ularning axborotga bo‘lgan ehtiyojlarini zamonaviy texnologiyalar asosida aniq va tez qondirishni talab qilmoqda

Zamonaviy kutubxonaning asosiy strategik xususiyati eksklyuziv axborot resurslaridan foydalanish va madaniyat va san’at qadriyatlarini bilan tanishish kafolati sifatida foydalanish imkoniyati bo‘ladi. Kutubxonalar oldida foydalanuvchilar bilan munosabatlarni yangi bosqichga ko‘tarish va hamkorlik aloqalarini kengaytirish vazifasi turibdi. Bunda albatta, bizlar hozirgi marketing faoliyatiga yuzlanamiz. Sababi, marketing faoliyatining ko‘p qirraliligi shubhasizdir. Marketing nazariyasining rivojlanishi (ishlab chiqarish kontsepsiyasidan o‘zaro marketinggacha) kutubxona sohasida ham o‘z aksini topdi.

Hozirgi kunda kutubxona sohasida zamonaviy marketing texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari joriy qilish shart. Kutubxonashunos olimlarning fikricha, zamonaviy kutubxona foydalanuvchilar bilan munosabatlarning yangi darajasiga chiqishi, ko‘proq mijozga yo‘naltirilgan bo‘lishi, aloqa marketingi texnologiyalaridan foydalangan holda kutubxona va axborot xizmatlariga xizmat ko‘rsatish yondashuvini qo‘llashi kerak. Munosabatlar marketingi mexanizmlarini yangilash va maksimal ijtimoiy samaraga erishish kutubxona muassasasining resurs salohiyatidan oqilona foydalanish, shu jumladan sohaga asosida mumkin rivojlangan davlatlarning marketing tizimidan foydalanish zarur. Kutubxona faoliyatining marketing yo‘nalishi, uning yangi sifat standartlariga o‘tishi, foydalanuvchilarga xizmat ko‘rsatishning yangi shakl va texnologiyalarini joriy etish hamda kutubxona mutaxassislarining fikrlash modelini o‘zgartirish masalalari batafsil ko‘rib chiqilishi shart. Ayni vaqtdagi, iste’molchilarning xatti-harakatlarini sun’iy intellekt mexanikasidan foydalangan holda tahlil qilish zarur. Kutubxonalar bibliografik mahsulotlarni, uslubiy ishlanmalarni, professionallar uchun bloglarni va ko‘rgazma tadbirlarini ommalashtirish uchun bir nechta platformalardan (ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, kontent-bloglar, ilovalar) foydalanishni o‘z ichiga olgan bir necha marketing vositalaridan foydalanishi ayniqsa maqsadga muvofiqdir. Strategik yondashuv kutubxonalariga qo‘shimcha qiymat yaratish, brend ishonchini oshirish, sodiq auditoriyani tarbiyalash va kutubxonachilarga zamonaviy foydalanuvchining media maydonida raqobatbardosh mutaxassislar bo‘lish imkonini beradi.

O‘z-o‘zini tartibga soluvchi iqtisodiyotning paydo bo‘lishi va intellektual mahsulotlar bozorining shakllanishining zamonaviy sharoitida kutubxona-bibliografiya muassasalari va ulardan foydalanuvchilar o‘rtasida yangi munosabatlar paydo bo‘ladi. Bu umumiy kompyuterlashtirish va axborot resurslarini elektronlashtirish fonida yuz berayotgan kutubxona-bibliografik ishlar natijalari bilan profil bozorining faol to‘ldirilishi bilan bog‘liq. Foydalanuvchilar endi an’anaviy xizmatlar turlari bilan qanoatlanmaydilar, balki maxsus xizmatlar (har bir shaxsga mo‘ljallangan), o‘zlarining kasbiy, ta’lim yoki dam olish faoliyati uchun keng qamrovli kutubxona va axborot yordamini kutishadi.

Muayyan faoliyatni axborot bilan ta’minlash bo‘yicha kutubxona-bibliografiya markazlarining muvaffaqiyatli ishlashi uchun ko‘rsatiladigan xizmatlar uchun bir qator umumiy talablarni bajarish kerak:

belgilangan maqsadga muvofiqligi;

ijtimoiy maqsadlilik, ya'ni, xizmat foydalanuvchilarning ma'lum bir doirasi ehtiyojlarini qondirishi kerak;

zamonaviy talablarga javob berish (aniq bir xizmatni iste'mol qilishning jismoniy va aqliy imkoniyatlarini hisobga olgan holda, xizmat ko'rsatishning qulayligini ta'minlash, foydalanuvchining sog'lig'i va ish faoliyatini ta'minlash);

axborot talablarini bajarish (to'liq, ishonchli va iste'molchini taklif etilayotgan xizmat haqida o'z vaqtida xabardor qilish);

estetik talablarni bajarish (shu jumladan foydalanuvchi vaqtini tejash, xizmat ko'rsatishning tashqi shakli - mahsulot dizayni, xona dizayni, xodimlarning tashqi ko'rinishi va boshqalar) shular jumlasiga kiradi.

Kutubxona faoliyati va kutubxona xizmatidagi innovatsiyalarga nisbatan ikki xil nuqtai nazar mavjud. Birinchisi: innovatsiyalar – kutubxona ishining shakllari, usullari va turlariga taalluqli kutubxona faoliyatidagi o'zgarishlar (masalan, obuna va o'qish zallarida pullik xizmatlar, reklama, kutubxona jarayonlarini avtomatlashtirish va texnik jihozlash). Ikkinchidan: innovatsiyalar – bu kutubxona faoliyatiga kiritilgan, lekin u bilan bog'liq bo'lmagan o'zgarishlar, yangiliklar. Ularning joriy etilishi vaqt va mamlakatdagi iqtisodiy sharoit bilan belgilanadi. Kutubxonalar kelajakda viloyat yoki shahar infratuzilmasiga moslashish, undagi o'rnini aniqlash uchun omon qolish yo'llarini izlashi va noodatiy vazifalarni bajarishi kerak. Masalan, faoliyatning ustuvor yo'nalishlarini tanlash (kutubxona-klub, kutubxona-yoshlar markazi va boshqalar), kutubxonalarda turli xil dam olish tuzilmalarini (xotin-qizlar, faxriylar uchun klublar, bolalar uchun kompyuter sinflari) yaratish bunday yangiliklardan iborat. Amaliyotchilarning fikricha, innovatsion jarayonlarga kutubxonadan tashqari mutaxassislarni (psixologlar, sotsiologlar va boshqalar) jalb qilish ham kiradi.

O'zbektonda faoliyat yuritayotgan barcha kutubxona muassasalarida o'z faoliyatlari jarayonlarida albatta marketing faoliyatini va o'zlari taklif etayotgan xizmatlarni sifatini jahon darajasida standartlatish ustida ishlar olib borilmoqda. Tashkilotlarining mulk shaklidan qat'i nazar faoliyatini tahlil qilish strategik marketing bilan boshlanib, joriy (taktik) marketing bilan tugallanishi lozim. Kutubxonalarda marketing samaradorligining tahlilini quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirish zarur:

- ❖ kutubxonalarda marketing samaradorligini tahlil etish uslubiyatini ishlab chiqish;
- ❖ marketing samaradorligini tahlil etish, marketing xizmati tuzilmasi va boshqalar bo'yicha ishlarni olib borish borasida kutubxona ma'muriyati va rahbarining buyrug'ini chiqarish;
- ❖ marketing xizmati tuzilmasini shakllantirish;
- ❖ axborot marketing xizmati markazini yoki butun tashkilotni tuzish;
- ❖ kutubxona tashkilotlari tuzilmasining – marketing konsepsiyasiga mosligi mezonlarini baholash va tahlil etish, ma'lumotlar yig'ish;
- ❖ boshqaruv va ishlab chiqarish jarayonlarining marketing konsepsiyasiga mosligi mezonlarini baholash va tahlil etish, ma'lumotlar yig'ish;
- ❖ kutubxonalarda zamonaviy marketing samaradorligi ko'rsatkichlarini tahlil etish va hisoblash, ma'lumotlar yig'ish;

❖ aniq davrga mo'ljallab marketing samaradorligini oshirish dasturini ishlab chiqish, tasdiqlash va kelishish;

❖ dastumi joriy qilishni tashkil etish;

❖ dasturni joriy etishni rago'batlantirish.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar bugungi kunda kutubxonalar oldiga faqat kutubxona-bibliografiya markazlari ishining an'anaviy shakl va usullariga amal qilish bilan hal qilib bo'lmaydigan vazifalarni qo'ymoqda. Kutubxonalarning funksiyalari kengaymoqda, innovatsion jarayonlarning an'anaviy jarayonlar bilan uyg'unlashuvi zamonaviy talablarga javob beradigan yangi natija bermoqda. Kutubxonalar va kutubxonada ishlaydigan barcha mutaxassislar zamonaviy dunyoning infratuzilmasida o'zlarining munosib o'rnini egallashga intiladi. Kutubxona o'z faoliyatini ham kutubxonachilik, ta'lim, ommaviy axborot vositalari va axborot sohasidagi, butun jamiyatdagi doimiy dinamik o'zgarishlarni hisobga olgan holda tashkil qilishi kerak. Kutubxona muvaffaqiyatli va talabga ega bo'lishi uchun doimiy sohaga oid so'rovnomalarni hisobga olish va ularning haqiqiy ehtiyojlarini qondirish kerak. Yangi texnologiyalarni o'zlashtirish, yangi internet xizmatlari va korporativ kutubxona loyihalarini ishlab chiqish, veb-sayt orqali ayniqsa kelajagimiz egalari bo'lgan yoshlar bilan muloqot qilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Yu.O. Mannonov, G.K.Mavlyanov. Axborot-kutubxona texnologiyasi: kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent: Noshir, 2013. – 288 b.

2. B. O. Mannonov, Yu. O. Mannonov. Madaniy-ma'rifiy ishda texnika vositalaridan foydalanish. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent. "Turon-iqbol" 2006.

3. B.O.Mannonov. Madaniy-ma'rifiy muassasalarda texnika vositalaridan foydalanish. O'quv qo'llanma. Toshkent. 2002.

4. L.S.Jarkova Ijtimoiy-madaniy faoliyat sohasida kutubxona ishini tashkil etish metodikasi: Ilmiy va amaliy qo'llanma. Moskva. Litera, 2009-111 b.

5. R.N.Sergeevna. "Kutubxona xizmatining an'anaviy va innovatsion turlari". "KANT" jurnali. №4, Dekabr-2015-yil.

6. T.M Xvostova, A.V Stratnikova, O.M Urjumova. "Munosabatlar marketing texnologiyasining kutubxonalar uchun muhimligi". "Innovatsi va investitsiya" jurnali. №11, 2020-yil.

RELATIONSHIP OF TEXT, MUSICAL AND IMAGERY SOLUTIONS IN UZBEK CLIPS

Adilov A.D.

Lecturer of the department "Sound Directing and Cameraman Skills"

Uzbek State Institute of Arts and Culture

Аннотация: В данной статье, исходя из принципов взаимодействия художественного творчества с работой оператора в узбекских видеоклипах, навыков, научных и технических возможностей, объективно проанализировано роль и значение созданных в нашей республике музыкальных клипов в нашей отечественного эстрадного искусства на научной основе и выявлены причины возникших в связи с этим недостатков и дана предложениями и замечаниями.

Аннотация: Мазкур маколада ўзбек видеоклипларидаги оператор фаолияти билан бадий ижоднинг ўзаро алоқадорлиги тамойиллари, махорати, илмий-техник имкониятларидан келиб чиқиб, республикамызда яратилган клипларининг мамлакатимиз эстрадамыздаги ўрни ва ахамияти холисона ёритилган. Илмий асосда тахлил қилиниб, ушбу камчиликлар билан боғлиқ юзага келган сабабалар таклиф ва мулохазалар билан берилган.

Ключевые слова: искусство, кино, режиссура, художественность, образность, мастерство, художник-оператор, эффект, ракурс, светочет, композиция.

Калит сўзлар: санъат, кино, режиссура, бадийлик, образ, махорат, рассом, оператор, эффект, ракурс, ёруғлик-ранг, композиция.

INTRODUCTION

Art is an idol, a mirror of the soul, strengthening faith, bringing peace and peace of mind. Thanks to this power, one can directly influence the heart and mind of a person. The sight always cleanses people.

In time immemorial, Uzbek art was distinguished by examples of highly recognized art not only in the East, but throughout the world. It is noteworthy that it is very difficult to imagine our daily life without musical art. Because a good song gives a person mental relief, forms an aesthetic attitude towards the world around him, and has an educational effect.

In the history of Uzbek national art there were such great people that when they sang, their hearts were filled with peace, and the people listened to their songs with the ears of their souls. Among them are such masters of folk hafiz as Mulla Toychi Muhammedov, Jorakhan Sultanov, Mamurjon. Uzokov, Komilzhon Otaniezov, Arifkhan Khotamov, Fakhriddin Umarov. It was thanks to the hard work and enormous talent of these people that our national singing art reached its peak.

In his work “Vasf ul-shuaro» the great scientist Saifi Sarayi metaphorically divides poets into three types and compares them to nightingales, parrots and crows. If we make the same comparison with artists, then we call them nightingales, cuckoos and sparrows, and we can say without hesitation that our artist mentors, whose names were mentioned above, represent an indicator of the first category, i.e. nightingales.

For example, songs such as “Raikhon” performed by Tavakkal Kadyrov, “Hey Muhabbat” performed by Fakhriddin Umarov, “Chaman Ichra” performed by Halima Nosirova, is still guilty of immortal songs. However, today there are such singers who create in the pop direction of our national musical art that, speaking about their work, one is embarrassed to use terms such as “hafiz” and “singer” in relation to it.

METHODS

It would be more correct to compare them with stones from traditional higher categories, that is, with sparrows. After all, no matter how much a sparrow boasts about its “beautiful singing,” we still cannot call it a nightingale. In addition, the chirping of sparrows very quickly touches the human heart. We say these things for a reason. The reason is that the carefree lamentations of our singers, who have been creating in recent years in the direction of pop music, are content with influencing their momentary moods and intuitions, and not on the psyche and spirituality of people, or live and die for their passion, remind us of the singing of these sparrows.

Such songs irritate listeners and are quickly forgotten. Their lyrics or melody make no sense. And we cannot even mention the speech made by those “singers”. With these words we are not going to lead to no direction of Uzbek national musical art or draw over black lines. But, unfortunately, we cannot help but regret the current state of the industry.

We all know that the public follows the singer and looks at him with such a look. Let's pay attention to music videos. When we watch most music videos, we become aware of the inaccuracies in the visual design and the superficiality of the lyrics.

RESULTS AND DISCUSSIONS

Seeing the disproportion of visual solutions and texts in today's videos, you involuntarily wonder where video directors and cameramen are looking. Today, almost all music video settings feature beautiful girls and their exotic looks. However, when the lyrics reflect separation, pain or other themes, the girls in the Western empire are constructed on screen and the appearances are presented. It seems that artists are trying to attract attention through beautiful girls because they do not believe in their talent. In this regard, the skill of the operator is of great importance.

Let's pay attention to the video clip for the song by singer O. Mutalkhodzhaev “Give me a bride, Lord.” The lyrics are as follows:

Tangrim menga yor ato et,
Ko'zlarimga quvonch to'lsin.
Latofati dilga orom,
Vafosiga ishonch bo'lsin.
(*God give me a good bride
May my eyes be filled with pleasure.
Kindness softens the heart
Confidence in your fidelity*)

In the video for a song with such music, a half-naked girl walks with the singer, holding hands, until the end of the song. So, it is believed that a young man needs a girl in an image that is not typical for Eastern women. Who can think about the fidelity of a girl in such an image? In addition, the singer's song asks for help from God. But in the video O. Mutalkhodzhaev the girl holds her hand and walks as if she has already turned her into her lover. The above-mentioned places of reproduction are about the discrepancy between the visual solution and the text in the clip.

When watching the video clip for the song “ Ozor-Ozor ” performed by A. Olimov , we hear phrases like “Pain, pain, don't hurt my heart...”. Although the girl participating in the video does not harm the boy participant in any way, she is an ordinary hotel employee, she puts on the clothes of a

girl visiting the hotel and walks in front of the boy. Her clothes are completely inconsistent with the Uzbek mentality, and her behavior reveals facial features that are not typical of real Uzbek girls. An image not included in the text is disappointing.

Today, singing, like all other arts, is given creative freedom. As a result, artists had the opportunity to create as much as they wanted. Of course, this is a positive situation. But you can't do without rice. There are singers, clippers, cameramen who use freedom like illiterate people.

Watch the music video for the song "Ashik" Majnun " Tamilla singer feels trapped. The lyrics are a reaction to a guy who hurt her heart. The song is not about watermelon or pepper.

It's quite difficult to find logic in the video for the song "There are million-million girls" performed by the young singer Bunyodbek Saidova . Imagine a guy driving a car. Driving past a beauty salon, a salon employee who was doing makeup for her client ran after the car. And then the girl from the hospital, the hostess girl, the waitress girl, let's say, all the girls who meet on the road run after the singer's car. After the car stops, all the gathered girls cling to the car window and look at the singer with prying eyes, begging him to open the car window. And Bunyodbek Saidov continues to sing his song:

Million, million , million,
Million, million qizlar bor,
Bir-biridan asal , shakar ,
Novvot , Shirin qizlar Bor.
(*Million, million, million,
A million, a million girls a million,
Sweeter than each other
Affectionate, sweet girls*)

The visual and artistic expression does not meet the requirements of the music video, as does the superficiality of the lyrics. This clip, which destroys the reputation and glory of Uzbek girls, makes the viewer's tongue dull. Imagine thousands of Uzbek girls running after one guy. Everyone quits work and runs away. Here you can see an example of a low-level creative team.

It feels a little out of place to have music videos that work on songs like the one above. They are all tall, dressed in European style and have a Western appearance. It's like we're watching video clips and We are watching a modeling and beauty competition. However, the lyrics require a completely different visual solution.

Most of the above videos are broadcast on the TV Markaz channel . Munisa Rizaeva is the only young singer who has her own musical audience of fans in the current show business. There are video clips for several of his original songs. Naturally you are surprised when you see the video for the song "Slowly", which was shown in recent days. In a video atypical for Uzbek girls, the song of the singer and poetess "I am slowly entering your heart" is on the streets of a foreign country. In this performance, which is sung to a lover, there is no harmony of words and images. It would be a guide if the operator acquainted M. Rizaeva with his theory and attitude and recorded in a video fragment the norms of the above-described alien, rude, exotic behavior.

The following excerpt from the duet song “ Gaira-gaira ” by singer-artists son and father Ravshan and Farrukh Komilovs :

Jononga bordim bir kecha,
Bir-bir bosib astagina.
Jonon etar noz uyquda,
Yurak bo'ldi xastagina.
Gayra-gayra dam-badam,
Oromijonim san maning.
Gayra-gayra dam-badam,

Shirin zabonim san maning. (*One night I went to the girl step by step, the girl lay in a sweet sleep, my heart was beating for you, my sweet soul.*)

The video clip shows a different scene. The girl dances joyfully. She looks passionately in front of the switch. Father and son singers sing for one girl. If the soul mentioned in the song is a girl on the screen, then how sad is the situation with the Uzbek “ jonon ” (beauty). Tight pants, loose hair, girls dancing without stopping - all these images are not glued together, not stereotyped. In this clip, shown with illogicality, we can observe artistic errors. It is more appropriate to show Uzbek women in national costumes on the screen and through them to penetrate the heart of the Uzbek viewer.

In fact, it won't be wrong to say that the music video is a short film that matches the content of the song. Therefore, the footage shot for the resulting songs is incorrectly called clips. The fact that camera operators and video makers do not understand the true nature of the video is suggestive. You should pay attention to the harmony of text and image and approach it accordingly when working on a clip.

Lately, individual singers can be seen in music video settings. Performances by singers with limited acting skills lead to a decrease in the level of the video.

The song of the singer Manzura “Be Yours” became a hit among young people. The government, this is the merit of the singers. This song video is completely inadequate. Around Manzura there are four or five young men dancing in rock style, with a singer standing between them and sometimes flirting with him or her. If the phrases “I will be mine, you will be yours” are the sensual singing of an Uzbek girl, then the singer’s manner of dressing does not correspond to Uzbek values. In the video we see their reflection in the mirror. In the illustrative representation, the composite structures are not visible at all. The lack of imaginative thinking, artistic maturity and camera skills clearly affects the use of songs.

I consider it a tragedy of vocal and cinematic art that there are “more and more” such clips. It should be noted here that not all videos submitted by the viewer are complete. In some cases, the visual quality of the music video is superior, in others the music or lyrics are superficial, and in many cases the melodies are the result of imitations of Eastern and Western music. A committee was created to select clips for publication and check their artistic and visual quality. The videos watched by

specialists of this group on our republican television are broadcast in various programs on state television channels.

A legitimate question arises: what will happen to videos that are not approved by management. Videos of this type are used in various programs of the world's commercial television channels. When determining that a singer or band must disclose the necessary expenses for the performance.

It is worth noting here that there are also creative works performed in compliance with the requirements of the video clip. The video for the song features singer Dildory Niezova's " Ota -ona" combines text, music and image. The song and video also have a lot of meaning in terms of looking at the love of parents for young people.

While watching the video clip for the song " Sakhroingman " by the group " Sakhro ", we see a girl and a boy throwing a ball on cars from beginning to end.

Sahroyingman sening,

Zulmating yoritay... (*I am your empty tynya , I will lighten your darkness*)

Suggestions for songs. In the picture, a half-naked guy gets into a car and follows the girl's car. Young woman, leaning out of the car window up to half her waist, giving the guy a smile. However, the girl is not in the dark, as the guy says, she is surrounded by a beautiful life. In fact, if the film shows a girl suffering video from the bitter and bitter trials of life, the content, artistic and visual expression of the video clip will be the greatest memorable. How to bring light into the life of a person who is satisfied with his life? After the sentences "I am your desert, I will illuminate your darkness," he asks questions, such as when the desert illuminated your darkness until the end of the clip. The cameraman has a lot to reveal in the video about the state and spiritual world of the hero. Videos are only successful when the cinematographer can combine visual, musical and literary resources when shooting a video. In most cases, implications such as perspective and light were not used in the creative approach.

In many music videos these days, there is a discrepancy between text and image. The lyrics are different, the picture shows a completely different content. Watching almost all the videos, we see artists flaunting various inappropriate outfits and makeup.

There is an opinion that art leads a person to spiritual improvement. Videos like the ones mentioned above are negatively affecting the younger generation. In the video for the song " Kani " by singer Raikhona Ganieva , who served in Uzbekistan, it is clear that the creators of the video did not follow the traditions of the video clip:

Qani, qani, mani

Tuyg'ularim-rim,

Shundaiin baxt bilan yashar qalbim... (*Where are my feelings, May my heart live happily*)

The video features a number of famous and young actors. Among them are M. Radjabov, Sh. Israilov, A. Shodieva, A. Radjabov, Sh. Mukhamedova, Z. Nizomiddinova. During the clip, these actors are positioned in different environments. For example, Shukrullo Israilov and Halima ate popcorn in a cinema that was incomparable for their age. The creators of the video should go to the cinema with popcorn? On another stage, actresses such as A. Shodieva, Sh. Muhammedova and Z. Solieva, leaving in the same car, rush to put on makeup, fighting for the car window. Do the creators

of the video want to use these images to encourage you to make peace, to interfere with your friend, even if you are in a moving car? So, this video also shows the transparency of sayozliging of images, text and music.

We would like to draw your attention to the song “Tukilib, Tukilib” by singer Shahzad:

To'kilib, to'kilib, to'kilib,

Yo'llaringga yomg'ir misol.

Yuragimda qolding sen,

Shabnam misol... (*Falling, falling, falling like rain on your roads, You remained in my heart as a race*)

The content of the song includes the lamentations of a girl who, no matter how much love she gives to her husband, cannot get love, fidelity, or consequence from him. In the video we see footage that is not at all close to the content. That is, the puppy is stuck in the rain... These are the images until the end of the song. One wonders what the cameraman and video director decided for these shots. The image above has nothing to do with the girl who can't reach the cracks. The purpose of art is to encourage beauty and sophistication. Ugly habits, things and situations also need to be beautifully conveyed to the viewer . It's a good idea to describe the situation of the Uzbek woman in the Prince's music video. The image above seems to be an insult to the female race.

A video is a tool that more clearly reveals the meaning and effects of a song. Therefore, videos made with a lot of time, money and effort should not give the song serious life.

Everything in life has its own function and characteristic. For example, while food is consumed to store physical energy for the body, clothing is used to protect against heat, cold and external influences. People listen to a song like this for spiritual nourishment, or at least for cultural entertainment.

However, it is not a lie that many songs created in modern pop art have the opposite effect, depressing the psyche and driving it crazy. I think it is appropriate to resist that the media, in particular non-state television channels and private radio stations, play an incomparable role in such propaganda. There are laws, rules, interdependence, harmony in song creation.

Maybe this is the reason for the frivolity that arises in art today?! Having a good voice doesn't mean you're a good singer. A real clear voice sounds in harmony with good lyrics and a beautiful melody, and the skill of the hafiz is visible. However, if the current “heroes of our time,” who love poetry, composers and singing, do not understand that they are leading our national musical art to chaos? Don't you understand the concept of "fan trust" when you say crazy words and get results before publishing?

For example, let's talk about the songs performed by the guys from the group "Mango", who appeared in the pop world in a single style and became little known among young people. One of them begins with these words:

Pistani qandoq chaqarlaro,

Mana bundoq chaqarlaro. (*Like they gnaw seeds, the seeds rattle like this*)

We also ask ourselves how to understand this situation. Someone who struggles to use words to explain. Why are we, young people, so indifferent that we recognize such amateur groups as artists

and singers who sing such songs? In general, yes, and the fact that we are accustomed to stupid rumors of street words such as “ediripde” and “karoichi”. Especially lately we often come across the names of Amyra, Tamilla, Kaniza and their works in some sense.

It is very sad how many great people dressed in Western style on stage, they were glorified, and the youth who are just growing up and entering society are very prone to imitate and also follow Western style in behavior. Such circumstances did not ignore the work of singer Shakhzoda. For example, in one of the last songs in his repertoire we can hear the following words:

Qani barcha qizlar hamma qo'llar tepaga,

Kimda nikoh uzuk yo'q? Tezroq taqing qo'luga. (*Come on, all the girls who don't have a wedding ring, hands up.*)

The song consists of repeating these words almost from beginning to end. This appeared at work to avoid boredom. If the words are rhymed and read according to the melody, then the meaning and logic we were looking for in the song will be lost. The saddest thing is that in the modern Uzbek wave, the artificial scales are weighed down by carefree oohs and aahs, consisting of one or two words.

Singers have always been the center of attention. In this regard, they have the power to stir people up, calm them down, give them peace or make their hearts roar. Due to these people following them, regardless of whether their path is right or wrong. At a time when the concept of culture is developing in the modern world, in the era of globalization, such groups of “border violators” in their creativity to some extent contribute to the development of our youth in this direction. Young people get used to the surface and falsehood.

Let's stop here with Ozodbek Nazarbekov, whose work we have always positively assessed in the field of modern singing and who raised him to the highest level of popularity among many singers of our time:

Zir yugurgan ortingdan shahzodalar juda ko'p,

Kel o'shalar oldida men g'aribni bitta o'p! (So many princes running after you, kiss the unfortunate me in front of everyone)

Is shouting repeatedly consistent with Uzbek etiquette? Should we understand this situation as an invitation to Uzbek girls or is this a certain characteristic that is successful among our girls, which is always characterized by oriental idioms? Maybe this is the singer's inattention or abuse of the trust of fans? In general, modern musical art today, in particular singers who sing one or two pop songs and consider themselves “stars” and turn art into an advertising and commercial tool, not only harm art everywhere, but also contribute to the backwardness of aesthetic taste, worldview and level development. True, in our modern country of art there are also singers who create with a sense of our Eastern culture, national identity, melody and words. Among them are our singers, such as Gulsanam Mamazoitova and Lola Akhmedova. It must be admitted that under modern singing, in particular pop art, most of us are distinguished by songs with Turkish art music, lyrics from English or, if not, enriched with “slang” words characteristic of the streets.

However, at the dawn, when the “pop” direction entered Uzbek national art, such talented singers as the “Yalla” group, Kumush Razzokova, Nasiba Abdullaeva became their creative examples

of this direction. However, their songs do not contain circumstances that would cause someone to convulse. On the contrary, although the first few years have passed, songs such as “Yomg’ir yodi” and “Bermayman” are still listened to with attention. So, the pop movement is actually not as carefree as we thought. The current situation in our modern military art is a consequence of the fact that amateur groups that arise every day fall under the influence of Western art, abuse the development of these technical capabilities and early fall ill with the “star” disease and, unfortunately, the disease of impatience. exists in our youth. However, the inattention of the creative production association “Uzbeknavo”, which was created to control some of the laws and regulations established to regulate our modern national singing, and the fact that it does not responsibly live up to its task, also causes these problems. If the text, musical and video content, idea, as well as the place of the nationality were carefully checked by council members before newly created songs were presented, then such situations could be prevented. At the same time, we must not forget about one thing: it is people and fans who elevate the artist at one moment, and humiliate him at another. So, today in our domestic pop art some things need to be changed, if necessary, uprooted.

Today, TV operators, taking into account the demand and necessity, include videos taking into account the time when the viewer will have more time before watching. It’s no secret that videos are broadcast on television, for some it’s a spiritual need, but for others it’s just a pastime to while away their free time... Perhaps this is due to the fact that the quality of some series that used to be loved on television has decreased, or due to the events in the storyline of the clips, beautiful, pretty characters, beautiful images of luxurious houses, presented mainly in the first, close-up, or it conveys other aspects that can attract attention.

Nowadays, many singer-artists constantly use popular music videos to promote their songs, or rather to easily attract fans, and broadcast them several times throughout the day. program. We should not forget about common sense that this situation is like an outbreak of a disease, and perhaps we should look for a cure for it!

Most of our countries like to watch this clip. Then the question arises: - Why can’t a child of a conscious person enjoy listening to such wild, illogical, ridiculous songs? An intelligent person looks for meaning and content in any work of art and thinks about its importance.

CONCLUSION

Art and spirituality. These two concepts are inextricably linked, and one underlies the other. It is impossible to imagine them without each other. After all, art cannot grow without spirituality, spirituality cannot grow without art. Art is mainly responsible for the formation of the spirituality and culture of a nation, as well as a mirror that reflects it. Spirituality is the beginning of all beauty.

Today, the priority is radical role-playing art, which is a mirror of spirituality, reflecting the image of today's modern heroes, raising the spirituality of our people, instilling good thoughts in the hearts and minds of the younger generation.

Today, in the era of ideologies and geopolitical processes, art is the only means of achieving various goals. Because art has great power to influence the human mind and heart. This is why the black culture called Popular Culture has poisoned the consciousness of humanity and used art as a

weapon to influence their body. But the sad thing is that our singers, singers, artists, who consider the face and mirrors of our art, remain in the matter of spirituality.

“It is clear to all of us that our people have developed a love for song, art, and musical culture since childhood, in a family environment. The most important thing is that today's art has a greater and stronger musical influence than other types of art on the development of our modern young generation in the spirit of high spirituality.

Domestic pop art, which has occupied a sufficient place in the development of our future, today has grown and developed in fast pictures in a wide range of possibilities. Over the years of independence, our national pop art has risen from a level of quality to a higher level. As a result, new opportunities have opened up for the study and development of domestic and international musical art. It's good that there is progress in this area. However, we are still waiting for original living art that will respond adequately to the opportunities created. Most of the “works” presented by artists working in the field of domestic pop art do not meet the requirements. It cannot be denied that some young people, using foreign words and trying to show themselves by publishing their indecent acts, call their work art.

The introduction of modern technologies into our lives has opened up new opportunities, but the increase in the number of clips has affected the same level.

In conclusion, we can say that all these activities are aimed at the spiritual growth of our people. As long as the existence of a nation of research becomes its spiritual potential, it will always remain the center of attention of the state. And art continues to be a part of spirituality, as well as a mirror reflecting it. People of art should never forget what enormous and difficult tasks lie ahead of them.

REFERENCES:

1. Doctor Tadzhibaeva O.K.; Melikuziev I.M.; Khusanov Sh.T., Problems of using special effects as a means of visual expressiveness in the art of cinema. *European Journal of Molecular and Clinical Medicine*, 7, 2, 2020, 2204-2215.
2. Iqbal Melikuziev. (2020). The operator's ability to create a graphic image in Uzbek historical films. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(05), 1554–1567. Retrieved from <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10078>.
3. Ikbolzhon M. and Tirkashalievich K.S. (2019). Creative research by young operators on creating a graphic image in modern Uzbek feature films. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 9(1), 5230-5236. doi: 10.35940/ijeat. A2948.109119
4. Ikbolzhon Melikuziev. (2016). Responsibilities of the cinematographer when making a film. *Journal of Literature and Art Studies*, 6(7). <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2016.07.013>
5. Melikuziev I. (2020). The operator's ability to create a graphic image in Uzbek historical films. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1554–1567.
6. Khusanov S. , Bazarbaev B. , Sidirova K. (2020) [Lack of professional personnel as the main problem of the Karakalpakfilm film studio](#) - *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*.

7. Khidirova , K. (2022). DEVELOPMENT OF POETIC STYLE IN UZBEK CINEMATOGRAPHERS. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture* , 2 (13), 20–23. extracted from <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/6842>
8. Tadzhibaeva O.K. Folk epics in the theatrical art of Central Asia // *Philology and linguistics in modern society*. – 2014. – P. 17-20.
9. Tadzhibaeva O.K. _ (2021). Epic Legacy - Golden Treasure. *American Journal of Interdisciplinary Innovation and Research* , 3 (06), 131–140. <https://doi.org/10.37547/tajjir/Volume03Issue06-18>.
10. Mirsaidova D. _ (2022). ZAMONAVIY OVOZ ISHLAB CHIKARISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI. *Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences* , 2 (5), 33–36. extracted from <https://www.in-academy.uz/index.php/EJLFAS/article/view/3063> .
11. Shokirova G. (2022). PROBLEMS OF THE SKILLS OF YOUNG FILMMAKERS IN UZBEK CINEMATOGRAPHY. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture* , 2 (13), 201-207.
12. Agzamov , Donier . "TECHNIQUE WA SAN'AT UYG 'UNLIGIDA O WHO REGISSORLIGINING AKHAMIYATI." *Eurasian Journal of Academic Research* 3.1 (2023): 109-112.
13. Adilov A. (2022). THE IMPORTANCE OF SHOOTING STYLES WHEN CREATING A FICTION FILM. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture* , 2 (13), 208-213.
14. Talabbaev R.E. (2020). Problems and mistakes of beginning video editors. *American Journal of Interdisciplinary Innovation and Research* , 2 (10), 80-83.
15. Talabbaev R.E. (2020). IMPORTANCE OF SOUND RECORDING AND PROCESSING USING MODERN COMPUTER TECHNOLOGIES IN CINEMA. On *Sat. WORLD SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS* (p. 194-196).
16. Ergashalievich TR (2022). THE PLACE OF UZBEK CARTOONS IN THE WORLD OF CARTOONS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* , 10 (6), 1250–1252.
17. Ergashalievich , T. R. (2022). The importance of studying the experience of specialists in the world film industry in the development of Uzbek cinema. *ACADEMY: An International Interdisciplinary Research Journal* , 12 (5), 1022–1025.
18. Melikoziev I. . (2023). TARIKSIY FILMLARD'S PLOT OF RIVOGI VA COMPOSITION. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 3(2), 126–133. <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/10042> .
19. Kopadze, A. (2023). METAMORPHOSES OF THE HISTORY OF WORLD DUBBLING ART. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 3(2), 116–125. <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/10041> .
20. Khidirova, K. (2023). VISUAL AND EXPRESSIVE MEANS OF CINEMATOGRAPHY. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 3(2), 134–141. <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/10052> .

21. KHATAM FAYZIEV – A BRIGHT REPRESENTATIVE OF THE UZBEK CINEMATOGRAPHY SCHOOL Kbal Mamasodikovich Melikuziev Uzbek State Institute of Arts and Culture, Head of the Department of Directing and Opera Skills, Doctor of Philosophy in the Field of Arts (PhD), Professor, e-mail: iqbol.1981.nozxon@gmail.com <https://doi.org/10.5281/zenodo.7509691>.
22. Sh.Ch. Amanmuradov / STUDYING THE SUBJECT “TECHNOLOGY AND PRACTICE OF SOUND DESIGN” AT THE STATE INSTITUTE OF ARTS AND CULTURE OF UZBEKISTAN // Art: Current problems of theory and practice, 2021 .
23. Shch Amanmuradov / FEATURES OF THE SOUND ENGINEERING OF THE FILM “MAN LEAVES THE BIRDS” // Art and Culture of the East, 2022.
24. N. Sadikova / STUDYING INNOVATIVE METHODS AND PROBLEMS OF MODULAR TRAINING IN TEACHING SOUND DESIGN// Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and, 2022.
25. O.R. Rakhimdzhanov / The role and significance of using the experience of foreign modern filmmakers in the development of Uzbek cinema // Open access repository, 2022
26. O.R. Raksimdzhanov / ZAMONAVIY OVOZ DIRECTED BY ASOSIY TAMOYILLARI// Art and culture of the East, 2022.
27. A. _ Utaev / ROLE SCRIPT SKILLS IN ANIMATIONS //Eurasian Journal of Academic Research, 2022.
28. A.S. Utaev /ANIMATION DIRECTION: ACTING MAHORATINING O'RNEY//Oriental art and culture, 2022.

YURTIMIZDA MILLIY ESTRADA KONSERTLARINI TASHKILLASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Egamberdiyev F.T.

*“Estrada va ommaviy tomoshalar san’ati” kafedrasi dotsenti
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti*

Аннотация: В статье представлены взгляды и научные комментарии о развитии эстрадного и концертного искусства в нашей стране за последние годы, изменениях в сфере эстрадной музыки, концертных программах, появившихся на сцене за годы независимости, и их развитии в контексте жанрового разнообразия.

Summary: The article presents views and scientific comments on the development of pop and concert art in our country in recent years, changes in the field of pop music, concert programs that have appeared on the stage during the years of independence, and their development in the context of genre diversity.

Ключевые слова: Эстрада, концерт, традиционный театр, певец, смех, зритель.

Keywords: Variety, concert, traditional theater, singer, laughter, audience.

Bugungi kunda hukumatimiz insonning voyaga yetishi va kamol topishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib bermoqda. Jamiyatda o'z o'rniga, ish joyiga ega bo'lgan inson ishdan bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishi va hordiq chiqarishi uchun imkoniyat izlashi tabiiy. Shu xususda har kim, har xil yo'l tutadi. Kimdir tabiat qo'ynida hordiq chiqarsa, yana birov sport bilan shug'ullanadi, boshqasi teatr, kino, konsert zallariga tashrif buyuradi. Bo'sh vaqtni ahamiyatsiz va keraksiz ikir-chikirlar bilan to'ldirishdan ko'ra, shu o'tgan vaqt davomida insonning ma'naviy dunyosi boyisa, bu nur ustiga nur bo'lishi tayin. Bo'sh paytida teatr va konsertlarga tashrif buyurayotgan tomoshabinning qalbiga ezgo'lik ulashish, ma'naviy ozuqa berish, kerak bo'lsa tarbiyalash sahna san'atining yetakchi vazifasi hisoblanadi.

Mazkur masalada estrada san'atining vazifasi san'atning boshqa tur va janrlaridan kam emas. Estrada konsertlarini asosan yoshlar sevib tomosha qilishlarini e'tiborga olsak, estrada san'ati oldida turgan vazifalar yana ikki hissa oshadi, deyish mumkin. Haqiqatdan ham asosan yoshlar estrada san'atning chinakkam muxlislari hisoblanishadi. Estradaning biz yuqorida aytgan ochiqligi, fikrni qisqa va lo'nda bayon etishi, nomerlar ritmining sho'xligi va yumorga boyligi uni yosh tomoshabin qalbiga yaqin qiladi. Chunki yoshlar estrada san'ati singari yangilikka intiluvchan bo'lishadi. Estrada aktyori o'z nomerini ma'naviy jihatdan boyita olsa va ijrosiga ma'suliyat bilan yondashsagina nomerni tomosha qilayotgan murg'ak qalb egasini ezgo'lik va yaxshilikka yo'naltira oladi.

Afsuski estrada sahnasida namoyish etilayotgan ayrim nomerlarda sahna ma'naviyati va estetikasi yetishmasligiga guvoh bo'layapmiz. Shuning uchun adabiyotning shu qismida bizni qiynagan mazkur masala yuzasidan mulohaza yuritishni lozim deb bildik.

Estrada konserti o'zining shakli-shamoyili jihatidan bugungi zamonaviy kunimizda eng ko'p tarqalgan va tomoshabinlar tomonidan yengil hazm qilinadigan turlardan biri sifatida o'rin egallab bo'ldi. U o'zining ko'p qirradorligi bilan ham farqlanib bormoqda. Estrada ansambllari va qo'shiqchilarining konsertlari, felyetonchilar va taqlidchilarning chiqishlari, qiziqchilar va askiyachilar tomoshalari, turli janrlarga mansub yig'ma konsert dasturlari va estrada janriga xos spektakllar shular jumlasidandir. Hattoki, bugungi kunda radio va televideniye dasturlari va ommaviy axborot vositalari yordamida chet elda tashkil etilayotgan estrada konsertlarini tomosha qilish imkoniyatiga ham ega bo'lmoqdamiz. Mazkur san'at turi teatr va kino san'ati bilan barobarida bellasha olayapdi.

Yurtimizda milliy askiya, payrov, qiziqchilik, muqallidchilik singari so'z janrlari negizida vujudga kelgan o'zbek milliy estradasi zamon bilan ham nafas rivojlanib borayotganligi bejizga emasdir. Yevropa sahnalarida o'zbek estrada xonandalari va qiziqchilarining chiqishlarini ko'p bor kuzatib ularning ajnabiy tomoshabinlarni ham lol qoldirayotganligiga guvoh bo'lmoqdamiz. Farrux Zokirov, Yulduz Usmonova, Ozodbek Nazarbekov, Oksana Nichetaylo, Shaxzoda, Sevara Nazarxon singari estrada xonandalarimiz, Hojiboy Tojiboyev, Obid Asomov, Mirzabek Xolmedov, Valijon Shamsiyev singari so'z ustalarimizning chet davlatlardagi konsert dasturlari so'zimizning dalilidir.

Albatta, milliy estradamizning rivoji yo'lida hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan maqbul siyosat mazkur san'at turi rivojiga ulkan xissa qo'shayotganligiga hech shubhamiz yo'q. Prezidentimizning quyidagi fikrlari estrada san'atining yurtimizdagi keyingi rivoji uchun dasturil

amal bo'lmog'ligi zarurdir. "Aytish mumkinki, o'tgan asrning boshlarida ilk namunalari paydo bo'lgan o'zbek estradasi istiqlol yillarida sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi. Bunday natijalarga erishishda milliy va umumbashariy musiqa san'ati yutuqlarini, jahon estradasining eng yaxshi namunalari o'rganish bo'yicha katta imkoniyatlar ochilgani, bu soha rivojiga ko'rsatilayotgan doimiy e'tibor, yosh iste'dodlarning o'zini namoyon etishi uchun yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar muhim rol o'ynamoqda."

Haqiqatdan ham istiqlol yillarida estrada xonandalari, qiziqchilar va so'z ustalari tomonidan tomoshabinlar uchun taqdim etilayotgan konsert va tomoshalarining soni ortib ketdi. Ularning shaharlarimizdagi madaniyat saroylarida mustaqil ravishda konsert berishlari, uni televideniye, radio va boshqa OAVda istalgancha reklama qilishlariga imkon tug'ildi. Estrada san'ati xalqimizning keng qamrovli olqishini qozona boshladi.

Shu bilan birga, estradachilarning hukumatimiz tomoni qo'llab-quvvatlanishi, "Nihol mukofoti", "E'tirof" singari tanlovlarning tashkil etilib, estrada ijodkorlari mukofotlanayotganligi va bu bilan ularning ijodiy izlanishlariga o'z samarasini beratgani fikrimizning yaqqol dalilidir.

Estrada san'atining qo'shiqchilik ijodiga hamal toshini qo'ygan K.Jalilova, B.Mavlonov, R.Qurbonovalar, Botir Zokirov, Luiza Zokirovalar bo'lishsa, ularning maktabini davom ettirgan, Farrux Zokirov va "Yalla" ansambli, Kumush Razzoqova, Kozim Qayumov, Yulduz Usmonovalar bo'lishdi. Qiziqchilik janrida Yusufjon qiziq Shakarjonov maktabini egallagan va uni o'zbek estrada qiziqchiligida qo'llay olgan, Ibrohim Tojiboyev, G'afurjon Yusupov, marg'ilonlik Oxunjon qiziq Huzurjonov va yangi qiziqchilik maktabiga asos solgan, halqimiz orasida so'z ustasi sifatida tanilgan Rustam Hamroqulov, Hojiboy Tojiboyev, Obid Asomov, Mirzabek Holmedovlar va ularning izdoshlari ham bugungi kunda konsert saroylarimizda o'z ijodlari bilan o'rtoqlashmoqdalar.

Shunday ekan, o'zbek estradasi milliy an'anaviy tomosha teatrining negizidagi so'z janrlari bo'lmish askiyachilik, muqallidchilik, taqlidchilik, qiziqchilik, shuningdek, masxarabozlik, qo'g'irchoqbozlik, dorbozlik va hokazo yo'nalishlarni mantiqiy davomi bo'lib, uni yangi unsurlar bilan boyitilgan holda, estrada aktyorining zamonaviy qarashlari ostida o'zgartirilishi va shu bilan birgalikda milliy tomosha xususiyatlarini saqlab qolayotgani ko'zga tashlanmoqda.

Bugungi kunda estrada qo'shiqchilari, estrada so'z ustalari va estrada artistlari (tomoshada ishtirok etuvchi konferansye, boshlovchilar, aktyorlar) tomonidan namoyish etilayotgan tomoshalarda o'zbek an'anaviy teatriga xos bo'lgan qirralarni mavjud.

Bu qirralar nimalarni tashkil etmoqda?

O'zbek an'anaviy teatri aktyorlari o'z tomoshalarini tashkil etishda og'zaki dramaturgiyadan foydalanishgan;

"Bu teatrda asosan ikki tanqid va muqallid janr mavjud bo'lgan. Tanqidida bosh vazifa hayotda insonlar tabiatida mavjud kamchiliklari tanqid, hajv, shuningdek hazil, kulgi ostiga olish bo'lsa, muqallidda inson – erkak va ayol, katta, yoki bola, jonzod qiyofasi, hatti-harakatlarini o'rniga qo'yish birlamchi shart sanaladi."

Masxaraboz va qiziqchilar teatri tomoshalarini ijro etishning shartlaridan biri unda foydalaniladigan ust-bosh va grim elementlari bo'lib, ularning masxaraboz va qiziqchi ekanini ko'rsatadigan birinchi belgi uning tepasi uchli uzun qalpog'idir. Masxaraboz va qiziqchi tomosha

ijrosiga kirishgach asar voqeasi va obrazlarga mos ust-bosh kiyadi va grim qiladi. Yasama soqolmo‘ylov singari unsurlardan foydalanadi.

O‘zbek an’anaviy teatrida ayollar rolini erkaklar ijro etgani sababli ayollarga taqlid muammolari – hatti-harakati, tovushi, ust-boshlari, pardozini o‘rniga qo‘yishga alohida ahamiyat berilgan, maxsus ayollar parigi, oyoq kiyimi singari ashyolardan foydalanilgan. Voqea o‘rni, muhit va vaqtni ko‘rsatish o‘ta shartli usullar bilan ifodalangan.

Repertuarda xalq kundalik hayotining turli tomoni- adliya idoralari, qozi va qozixona faoliyati, bozor, savdo-sotiq, boy va kambag‘allarning yeriga suv taqsimlash ishlaridagi nopoklik, o‘g‘irlik, sutxo‘rlik, madrasa, maktab, ta’lim va tarbiya ishlaridagi nuqson, ayrim din axillari orasidagi firibgarlik, sodda xalqni aldash, xon saroyi bilan xalqning muloqoti singari mavzular o‘z ifodasini topgan.

An’anaviy teatrdan ildiz olgan o‘zbek estradasining bugungi holatini kuzatadigan bo‘lsak, yuqorida ta’kidlangan tomosha unsurlarining aksariyati o‘zida mujassam etayotganligiga guvoh bo‘lamiz. Ammo ish bor joyda kamchilik yuzaga kelganidek, estrada ustalari tomonidan sahnalashtirilayotgan asarlarda ayrim nuqsonlar ham ko‘rinib qoladi.

So‘ngi yillarda “O‘zbekiston” telekanalida efir yuzini ko‘rayotgan va bir necha bor “Istiqlol” san’at saroyida o‘z tomoshasini namoyish etgan “Qalpoq” hajvchilarining ishlarini ko‘rib chiqish mumkin. “Qalpoq” hajvchilarining ilk sahifalari 2003 yilda teleekranlarga uzatilib, uning birinchi ishtirokchilar Orif Sulstonov va Rahmonali Suropov bo‘lgan. Keyinchalik guruh tarkibi va repertuarini kengaytirish maqsadida Iskandar Hamroqulov, Shirmon Abdullayeva, Muxtor Xalilov, Barno Teshaboyeva guruhga taklif etiladilar. “Qalpoq” ijodkorlari milliy va MDH telekanallarida efiga uzatilayotgan mashhur teleseriallarga ishlangan parodiyalari bilan avvalo televideniye orqali keyinchalik esa “san’at saroylarida” 2006 yildan buyon mazkur yilgacha bir necha bor o‘z konsert dasturlarini namoyish etib kelishmoqda. “Qalpoqchilar o‘z tomoshalarida har hil mavzulardagi “qo‘lbola” intermediyalar, miniatyuralar, qatra handalar va hangomalarni o‘ziga xos usulda sahnalashtirishga urinishgan. Har bir chiqishda obrazlar va qahramonlar xarakterlarida bir hillikning kuzatilishi tomoshabinni biroz zeriktirib qo‘ysa, notabiiy tatar kampir obrazi biroz odamning asabiga o‘ynaydi. Qalpoqchilarning eng ommabop mavzulari:

- Seriallarga parodiyalar
- Issiq-sovuq va folbinlik bilan bog‘liq voqealar
- Oilaviy va maishiy masalalar

“Qalpoq”chilar bu mavzularini tanlaganliklarining asosiy sababi mashhur teleseriallarning muxlislarini ham e’tiborini o‘zlariga qaratish desak, yanglishmagan bo‘lar edik. Chunki, ma’lum va mashhur teleseriallar va ularning qahramonlarini tomoshalar doirasida kuzatish albatta tomoshabin qiziqishini uyg‘otmay qolmaydi. Ammo bunday parodiyanamo sahna ko‘rinishlari bilan ijodkorlar tomoshabinga nima demoqchi bo‘lganliklari biz uchun qorong‘u. Chunki har qanday asar ostida tomoshabin ma’naviy dunyosini boyitish, estetik zavq ulashish bilan bir qatorda uning didini o‘stirishdek tarbiyaviy maqsad yotadi. Tayyor serial syujetidan foydalanib, hajviy asar yaratish ijodkordan yuksak badiiy mahorat talab etmaydi. Shunday ekan “Qalpoq”chilar tomonidan yaratilgan bu singari asarlarni badiiy qiymatga ega emas deb ko‘rsatish o‘rinli bo‘lar edi.

So‘ngi yillarda Toshkent shahri markazidagi “Zarafshon” konsert zalida sahna yuzini ko‘rib kelgan va sobiq NTT nodavlat telekanalida efirga uzatilgan “Comedy.uz” 2012 yil 29 yanvarda ilk soni namoyish etiladi. Tomoshada aynan bir sondagi ishtirokchilar qatnashishmaydi. Har sonda namoyish etiladigan mavzuga qarab, ishtirokchilarning soni ham o‘zgarib turadi. Telekanal muxlislari asosan yoshlar ekanligini inobatga olsak, ushbu ko‘rsatuv aynan ularga xos va mos ravishda tuzilayotganligini guvohi bo‘lamiz. Ko‘rsatuv Rossiya telekanallarida efirga uzatilayotgan va hatto o‘sha yerning o‘zida ham keng jamoatchilik tomonidan sayyoz va bachkana yumorni targ‘ib qilishda ayblanayotgan “Comedy.club” va “Comedy.woman” ko‘rsatuvlaridan andoza ravishda olinganligi barchagamizga sir emas. Shunday bo‘lsada, dastlabki sonlari katta olqishlar bilan qarshi olingan mazkur tomosha keyingi vaqtlarda shunchaki, nomiga sahnalashtirilayotganday taasurol uyg‘otib bordi. Ishtirokchilar kulgu emas, balki shunchaki sahna ko‘rinishi ijro etishayotgandek, nazarimizda. Ssenariylar o‘ta sust, aksariyat ishtirokchilarda professionallik yetishmasligi bilan bir qatorda sahna qonun qoidalarini tushunishmaydiganga ham o‘xshab qolayapti. Balki bu kamchiliklar tomoshalarning tashkil etilishiga kam fursat bo‘lganligi bilan balki oqlanishi mumkindir, lekin tomoshani yaratishda tajribali kulgu ustalaridan ko‘mak so‘rash, ayrim sonlarda ulardan foydalanish, malakali hajvchi mualliflar bilan ishlash ijobiy natija berishi mumkin deb o‘ylaymiz.

“Taqlid shou” guruhi 2010 yil 26 noyabrda ilk marotaba o‘z tomoshasi bilan chiqqan. Unga qadar ishtirokchilar alohida-alohida ijod qilib kelishgan. Shuni ta’kidlash o‘rinliki, ushbu guruh o‘zbek kulgu san’atiga yangicha uslubni kashf etdi desak, mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Sa’dulla Abdullayev boshchilik qilayotgan guruhda Nurbek Mamatov, Sayfiddin Fayziyev, Dilmurod Qosimov, Barot Orzimatov, va Farhod Zokirovlar ijod qilib kelishmoqda. Ular Erkin Komilov, Afzal Rafiqov, G‘iyos Boytoyev, Ravshan Komilov, Ozodbek Nazarbekov, Dilnoza Ismiyaminova, O‘tkir Siddiqov singari bir necha o‘nlab san’atkorlarning ovozi va tashqi ko‘rinishlarini professional tarzda o‘xshatish imkoniyatiga ega bo‘lgan iqtidorli, yosh ijodkorlar ekanligi yurtimizda hajv san’atining umri boqiy ekanligining isboti deyish mumkin. O‘z chiqishlarida ijodkorlar ko‘p bora tashqi ko‘rinish va ovozlarga parodiyalarni ijro qilishadi. Ammo shuni aytib o‘tish lozimki, ijrochilar asl qiyofalarini saqlash imkoniyatlarini chetga surib qo‘ymoqdalar. Ya’ni ular o‘zlari parodiya qilayotgan san’atkor qolipidan chiqqan olishmayapti. Ayrim parodiyalar qaytalanib qolganligi, bir-biriga o‘xshash ijroning tobora ko‘p kuzatilayotganligi, yangi-yangi san’atkorlarni parodiya qilish imkoniyatining sustligi vaqt o‘tgani sayin tomoshabinni zeriktirib qo‘yishi turgan gap. Mana shu o‘xshashliklardan o‘zoqlashib, original nomerlarni yaratishga e’tibor qaratilsa, ijobiy natijaga erishish mumkin bo‘lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anastasyev A. Estradnoye iskusstvo i yego spetsifika // Russkaya sovetskaya estrada. 1917-1929 M., 1976.
2. Klitin S.S. Estrada. L.: Iskusstvo, 1989.
3. Tovstonogov G. Zerkalo sseni. L.: Iskusstvo, 1984.

KUTUBXONANI BOSHQARISH: ASOSIY TUSHUNCHALAR VA TOIFALAR

Fayziyev T.R.

“Madaniyat va san’at menejmenti” kafedrası mudiri, t.f.n., dotsent

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Аннотация: В статье представлены основные концепции библиотечного менеджмента. Описаны принципы управления современными библиотеками, организационные структуры управления, основанные на трех подходах, разработанных в теории менеджмента. Дана информация о категориях аппарата управления.

Summary: The article presents the basic concepts of library management. The principles of management of modern libraries and organizational management structures based on three approaches developed in management theory are described. Information about the categories of the management apparatus is given.

Ключевые слова: библиотека, менеджмент, концепции, управление, организационная структура управления, категории управленческого аппарата и так далее.

Keywords: library, management, concepts, management, organizational structure of management, categories of management staff and so on.

Hozirgi vaqtda “menejment” atamasi ko‘pincha “menejment” tushunchasi bilan bir xil ishlatiladi. Kutubxonalarni boshqarish bo‘yicha zamonaviy qarashlar tizimi boshqaruv tizimidagi obyektiv o‘zgarishlar, xorijiy tajribaning rivojlanishi ta’siri ostida rivojlandi. So‘nggi yillarda kutubxona menejmenti mustaqil ilmiy fanga aylandi, mavzu va terminologiya bazasi aniqlandi. Kutubxonachilikning terminologik lug‘atida berilgan ta’rif kutubxonani boshqarishni kutubxona faoliyatini ta’minlashga, foydalanuvchilarning o‘zgaruvchan ehtiyojlari va atrof - muhit sharoitlariga muvofiq uning samaradorligi va rivojlanishini oshirishga qaratilgan faoliyat sifatida ko‘rib chiqadi.

Menejment nazariyasining uzoq rivojlanish yo‘li, uning dastlabki asoslarini aniqlash jarayonida “menejment” atamasi asosan tashkilotni boshqarish jarayonlarini tavsiflash uchun ishlatilishi kerakligi haqida tushuncha paydo bo‘ldi. Vaqt o‘tishi bilan menejment kasbiy faoliyatning alohida turi sifatida yanada murakkablashdi va farqlandi. Uning alohida e’tibor mavzusiga aylangan narsaga qarab, menejment innovasion, moliyaviy, axborot, kutubxona, xodimlarni boshqarish, sifat va boshqalar sifatida belgilanadi. Kutubxonalarni boshqarish sohasidagi mutaxassislarining eng muhim funksiyalari qatoriga rejalashtirish, tashkil etish, tartibga solish, muvofiqlashtirish, nazorat qilish, buxgalteriya hisobi va hisobot berish, rag‘batlantirish va qaror qabul qilish kiradi. Kutubxonani boshqarish - bu kutubxona va axborot muassasasining doimiy o‘zgarib turadigan sharoitida maqsadlarni belgilash va ularga erishishning samarali usullarini ishlab chiqish bilan bog‘liq professional faoliyat sohasi [1].

Kutubxonani boshqarish menejment nazariyasida ishlab chiqilgan uchta yondashuvga asoslanadi:

1. Menejment o‘zaro bog‘liq boshqaruv funksiyalarining uzluksiz qatori sifatida ko‘rib chiqiladigan jarayon yondashuvi.

2. Menejerlar tashkilotni o'zaro bog'liq elementlar to'plami sifatida ko'rib chiqishlari kerakligini ta'kidlaydigan tizimli yondashuv: xodimlar, tashkiliy tuzilma, vazifalar va texnologiyalar.

3. Vaziyatli yondashuv, turli xil boshqaruv usullarining yaroqliligi vaziyat bilan belgilanadi, ya'ni hozirgi vaqtda tashkilotga ta'sir ko'rsatadigan muayyan holatlar to'plami.

Shuning uchun boshqaruvning yagona "eng yaxshi" usuli yo'q, ta'sir ko'pincha nostandart yechim bilan ta'minlanadi. Vaziyatli yondashuv hozirgi kunda menejment uchun eng zamonaviy va ahamiyatli deb tan olingan, chunki u boshqa yondashuvlarni yagona konsepsiyaga bog'laydigan birlashtiruvchi xususiyatga ega. Menejmentning asosiy tushunchalari bir-biri bilan o'zaro aloqada bo'lib, yagona mexanizmni tashkil etuvchi boshqariladigan tizim "boshqaruv obyekti" va "boshqaruv tizimi" (boshqaruv subyekti)dir. Tashkilot kutubxonani boshqarish jarayonidagi asosiy funksiyalardan biri bo'lib, tizimni yaratishni ham, uni yanada takomillashtirish va soddalashtirishni ham ta'minlaydi. Tashkilot boshqaruv funksiyasi sifatida kutubxona rahbariyatining o'z ishini tashkil etishga, maqsadlarga muvaffaqiyatli erishish va rejalarni amalga oshirishga qaratilgan faoliyati. Har bir tashkilot o'zining yaxlitligini, integratsiyasini va barcha aloqalarni yagona tizimga qo'shilishini qo'llab - quvvatlaydigan o'z tuzilishini yaratadi. Tashkilotning davriy rejalari va strategiyasi o'zgarganligi sababli, tuzilma ham yetarli o'zgarishlarni talab qiladi. Menejmentning tashkiliy tuzilmasi (MTT) - bu mustaqil elementlarning (boshqaruv bo'linmalari, xodimlarning) tarkibi, o'zaro bog'liqligi va bo'ysunishidan iboratdir [2].

Iyerarxik tuzilmagan guruhiga bir nechta turlar kiradi: chiziqli, chiziqli - funksional, chiziqli - xodimlar, chiziqli -bo'linma. Chiziqli MTT kichik kutubxonalar uchun xosdir. U to'g'ridan - to'g'ri bo'ysunish bilan ajralib turadi: direktor - bo'lim boshlig'i - sektor boshlig'i-kutubxonachilar, ya'ni, har bir bo'lim bir kishiga bo'ysunadi. Bu nomuvofiqlikni, ko'rsatmalarning nomuvofiqligini, ijrochilarning ikki tomonlama bo'ysunishini yo'q qiladi va ularning javobgarligini oshiradi. Chiziqli-funksional MTT - bu chiziqli va funksional boshqaruvning sintezi. Funksional boshqaruv mehnat taqsimoti asosida vujudga keladi, lekin ayni paytda funksional aloqalar chiziqli boshqaruvga asoslanadi. Bu umuman menejmentning sifati, samaradorligi va samaradorligini oshiradi. Kamchiligi: buyruqlar birligi tamoyilini buzish, ma'lumot uzatishni sekinlashtirish, boshqaruvning turli darajalari o'rtasida qarorlar qabul qilish va muvofiqlashtirishda qiyinchilik tug'diradi.

Kadrlar tarkibi kutubxonaning barcha bo'limlariga va funksional menejerlarga ta'sir o'tkazish huquqini oladigan maxsus muvofiqlashtiruvchi bo'linmalar - kengashlar, komissiyalar tashkil etilishi bilan tavsiflanadi. Bu doimiy boshqaruv organi bo'lishi mumkin yoki favqulodda masalalarni hal qilish uchun vaqtincha tuzilishi mumkin. Bo'linma tuzilishi markazlashtirilmagan boshqaruv bilan markazlashtirilgan muvofiqlashtirishning kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi, ya'ni markazdan geografik jihatdan uzoq bo'lgan bosh tashkilot (markaz) va uning filiallari mavjud. Ushbu prinsipga ko'ra, Respublika MKX (markaziy kutubxona xizmati) qurilgan, chunki tizimlar o'quvchilarga xizmat ko'rsatish bilan bog'liq ishlab chiqarish faoliyatini amalga oshirishda ma'lum bir mustaqillik bilan ta'minlangan [3].

Markaziy kutubxona o'z mahallasidagi kutubxona xizmatlari holati uchun mas'ul bo'lgan kutubxonalar uchun ma'muriy-uslubiy markazdir. Markaziy kutubxona ma'muriyati tizim miqyosidagi masalalarni, rivojlanish strategiyasini, ilmiy-uslubiy ishlarni, hujjatlarni qayta ishlashni,

pullik xizmatlar ko'rsatishni va boshqalarni nazorat qilish huquqini o'zida saqlab qoladi. Kutubxonalar organik tuzilmalarning quyidagi turlarini ishlab chiqdilar: dasturiy maqsadli, dizayn va matrisali. Boshqaruv funksiyalarini bajarish uchun kutubxonada boshqaruv bo'limi yaratiladi.

Kutubxona menejerlarsiz mavjud bo'lolmaydi, ular:

- kutubxonaning asosiy maqsadini bajarishini ta'minlash;
- o'zgaruvchan muhitda xatti-harakatlar strategiyasini ishlab chiqish;
- ular atrof - muhit bilan aloqaning asosiy axborot aloqasi;
- rasmiy kutubxona vakili;
- kutubxona faoliyati natijalari uchun rasmiy javobgar va hokazo.

Menejerlar kutubxonaning asosiy shaxslari, ammo ularning hammasi ham bir xil rol o'ynamaydi va unda bir xil pozitsiyalarni egallamaydi. Turli menejerlar tomonidan bajariladigan vazifalar ham bir xil emas va ular bajaradigan funksiyalar bir xil emas. Buning sababi shundaki, har qanday kutubxonada iyerarxiya mavjud va boshqaruv faoliyatining har xil turlari amalga oshiriladi. Kutubxona rahbariyati tarkibiga quyidagilar kiradi: direktor, uning o'rinbosarlari, bo'limlar, guruhlar, filiallar rahbarlari, katta kutubxonachilar (bibliograflar). Ishni tashkil etishda ishtirok etish xususiyatiga qarab, boshqaruv apparati ikki toifaga bo'linadi [4].

Birinchi toifaga kutubxona, bo'lim, sektorning umumiy boshqaruvini amalga oshiradigan va buyruq va boshqaruv birligining zarur huquqlariga ega bo'lgan chiziqli boshqaruv apparati kiradi.

Ikkinchi toifaga boshqaruv funksiyalarining bajarilishini ta'minlash, ya'ni turli xil ma'lumotlarni qayta ishlash va o'z vakolatlari doirasida zarur qarorlarni tayyorlash orqali chiziqli apparatlar faoliyatini yengillashtirish uchun mo'ljallangan funksional boshqaruv apparati kiradi. Unda alohida tarkibiy bo'linmalarning yagona boshqaruvini amalga oshiradigan bo'limlar, kutubxona direktorlarining o'rinbosarlari, metodistlar, buxgalterlar, shuningdek rahbar bo'lishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Suslova I.M. Kutubxona menejeri: kasb va shaxsga talablar. O'quv qo'llanmasi Madaniyat va san'at oliy ta'lim muassasalari va kollejlari uchun. 2-nashr, dorab. va qo'shimcha/Moskva davlat madaniyat va san'at instituti. – M.: NPO Profizdat, 2022. 144 b.

2. Suslova I.M. Kutubxona menejeri: o'quv qo'llanmasi. – M.: MSUK, 2021. 94 b.

3. Suslova I.M. Kutubxona faoliyatini strategik boshqarish. – M.: MSUK, 2018. 53 b.

4. Chachko, A.S. Axborot jamiyatida rivojlanayotgan kutubxona: ilmiy-usul. qo'llanma/A.S. Chachko. M.: Liberiya, 2020. 172 b.

5. Rossiya Fanlar akademiyasining Sibir bo'limi davlat ommaviy ilmiy-texnik kutubxonasi [Elektron resurs]/Axborot markazi. texnologiyalar GPNTB. — Elektron. don. — Novosibirsk: GPNTB SO RAN, 2018. - Kirish tartibi: <http://www.spsl.nsc.ru>. — Zagl. ekrandan.

RAQAMLASHTIRISH ASRIDA KUTUBXONA EKOTIZIMI: HAMKORLIK, INTEGRATSIYA VA INNOVATSIYALAR

Jumanazarov Z.E.

Menejment yo'nalishi 1-kurs talabasi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Ubaydullayev N.B.

Menejment yo'nalishi 1-kurs talabasi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Аннотация: Оцифровка информации изменила ландшафт библиотек, что привело к смещению акцента в сторону сотрудничества, интеграции и инноваций. Библиотеки на протяжении веков были неотъемлемым компонентом распространения знаний и взаимодействия с сообществом. Развитие библиотек определяется социальным и технологическим прогрессом, и их дальнейшее развитие зависит от внедрения инноваций и удовлетворения разнообразных потребностей пользователей. Библиотеки на протяжении веков были неотъемлемым компонентом распространения знаний и взаимодействия с сообществом. Развитие библиотек определяется социальным и технологическим прогрессом, и их дальнейшее развитие зависит от внедрения инноваций и удовлетворения разнообразных потребностей пользователей. Библиотеки играют решающую роль в обеспечении доступа к информации и знаниям, однако их развитию могут препятствовать различные факторы. В этой статье обсуждается историческая эволюция библиотек, влияние технологических достижений, стратегии повышения доступности и инклюзивности, а также будущий потенциал библиотек как динамичных центров обучения.

Summary: The digitization of information has transformed the landscape of libraries, leading to a shift in focus towards collaboration, integration, and innovation. Libraries have been integral components of knowledge dissemination and community engagement for centuries. The development of libraries has been shaped by societal and technological advancements, and their continued evolution hinges on embracing innovation and meeting the diverse needs of their users. Libraries play a crucial role in providing access to information and knowledge, yet their development can be hindered by various factors. This article explores the evolving library ecosystem in the digital age, highlighting the importance of these three key elements in ensuring the continued relevance and success of libraries. By fostering collaboration among libraries, integrating digital technologies into library services, and promoting innovative approaches to information access and dissemination, libraries can adapt to the changing needs of users and remain vital institutions in the digital era.

Ключевые слова: библиотечная деятельность, развитие, финансирование, технологии.

Keywords: library activities, development, funding, technology.

Kirish

Kutubxonalar qadimdan bilim va ma'lumotlar ombori sifatida qaralib, tadqiqotchilar, talabalar va keng jamoatchilik uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq, raqamli texnologiyalarning yuksalishi ma'lumotlarga kirish, saqlash va almashish usullarida sezilarli o'zgarishlarga olib keldi.

Natijada, kutubxonalar o'zlarining an'anaviy rollarini bajarishda davom etgan holda ushbu yangi raqamli landshaftga moslashish muammosiga duch kelishadi. Ushbu muammolarga javoban kutubxonalar raqamli asrning murakkabliklarini hal qilishning asosiy strategiyalari sifatida hamkorlik, integratsiya va innovatsiyalarga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Kutubxonalar jamiyatlarga axborot, madaniy resurslar va ta'lim xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini beruvchi muhim muassasalardir. Biroq kutubxona faoliyatining rivojlanishiga ularning foydalanuvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga to'sqinlik qiluvchi bir qator omillar to'sqinlik qilishi mumkin. Kutubxonalarning rivojlanishi qadimgi Iskandariya kutubxonalaridan tortib zamonaviy raqamli davrgacha bo'lgan muhim bosqichlar bilan belgilandi. Ushbu maqola kutubxonalarning tarixiy evolyutsiyasi, texnologik taraqqiyotning ta'siri va zamonaviy muammolar va kutubxonalarni rivojlantirish imkoniyatlarini hal qilish strategiyalarini o'rganadi, bundan tashqari, biz ushbu maqolada kutubxona faoliyatini rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi asosiy omillarni o'rganamiz va potentsial strategiyalarni muhokama qilamiz. bu to'siqlarni engib o'tish uchun.

Kutubxonalarning tarixiy evolyutsiyasi:

Kutubxonalar tushunchasi qadimgi sivilizatsiyalarga borib taqaladi, masalan, Misrdagi Iskandariya kutubxonasi bilim va ilm yoritgichi bo'lib xizmat qilgan. Butun tarix davomida kutubxonalar o'rta asr monastirlarining skriptoriyalariidan tortib 19-asrdagi davlat kutubxonalarning rivojlanishigacha bo'lgan ijtimoiy o'zgarishlarga moslashgan. Kutubxonalarning evolyutsiyasi jamiyatlarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini va axborotni saqlash va tarqatishning doimiy qiymatini aks ettiradi.

Texnologik taraqqiyotning ta'siri:

Raqamli asrning kelishi kutubxonalarning ishlashi va foydalanuvchilari bilan o'zaro munosabatlarida inqilob qildi. Raqamli kataloglash tizimlari, onlayn resurslar va virtual kutubxonalar kutubxona xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirdi. Biroq, texnologik taraqqiyot raqamli tafovut muammolari, raqamli savodxonlik tashabbuslariga ehtiyoj va ulkan raqamli kolleksiyalarni boshqarish kabi muammolarni ham keltirib chiqardi. Kutubxonalar raqamli tafovutni bartaraf etish va raqamli resurslardan adolatli foydalanishni ta'minlashga intilib, texnologiyani qo'llash orqali javob berishdi.

Hamkorlik:

Kutubxonalar o'rtasidagi hamkorlik raqamlashtirish asrida muhim bo'lib qoldi, chunki bu muassasalarga resurslar, tajriba va ilg'or tajribalarni almashish imkonini beradi. Kutubxonalar birgalikda ishlash orqali o'z fondlarini kengaytirishlari, ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilashlari va foydalanuvchilarga ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishlari mumkin. Kutubxonalararo kredit dasturlari, konsortsiumlar va qo'shma raqamlashtirish loyihalari kabi hamkorlik tashabbuslari o'zlarining jamoaviy kuchlari va resurslaridan foydalanishga intilayotgan kutubxonalar orasida keng tarqalgan amaliyotga aylandi. Hamkorlik orqali kutubxonalar o'z ta'sirini maksimal darajada oshirishi va sa'y-harakatlar va resurslarning takrorlanishini minimallashtirish bilan kengroq auditoriyani qamrab olishi mumkin.

Integratsiya:

Raqamli texnologiyalarni kutubxona xizmatlariga integratsiyalashuvi zamonaviy kutubxona ekotizimining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Onlayn kataloglar va ma'lumotlar bazalaridan tortib raqamli arxivlar va virtual ma'lumotnoma xizmatlarigacha kutubxonalar foydalanuvchi tajribasini yaxshilash va ma'lumotlarga kirishni soddalashtirish uchun raqamli vositalar va platformalarni tobora ko'proq o'z ichiga oladi. Raqamli texnologiyalarni o'z faoliyatiga integratsiyalash orqali kutubxonalar samaradorlikni oshirishi, xizmatlarni kengaytirishi va foydalanuvchilarga jismoniy joylashuvdan tashqarida ham kirishi mumkin. Bundan tashqari, integratsiya kutubxonalarga foydalanuvchilarning o'zgaruvchan afzalliklari va xatti-harakatlariga moslashish imkonini beradi va ular tobora raqamli dunyoda dolzarb va foydalanish mumkin bo'lishini ta'minlaydi.

Innovatsiya:

Innovatsiyalar kutubxonalar raqamlashtirish asrida gullab-yashnashi uchun zarur, chunki u muassasalarga xizmatlar ko'rsatish, foydalanuvchilarni jalb qilish va madaniy merosni saqlashning yangi usullarini o'rganish imkonini beradi. Kutubxonalar o'z jamoalarining o'zgaruvchan ehtiyojlarini qondirish uchun makerspaces, raqamli stipendiya tashabbuslari va ma'lumotlarni vizualizatsiya qilish loyihalari kabi innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirmoqda. Innovatsiyalar madaniyatini oshirish orqali kutubxonalar texnologik yutuqlardan oldinda bo'lishi va axborotga kirish va tarqatish bo'yicha kelajakdagi tendentsiyalarni oldindan bilishi mumkin. Innovatsiyalar kutubxonalarga yangi g'oyalar va strategiyalar bilan tajriba o'tkazish imkonini beradi, bu esa foydalanuvchi tajribasini yaxshilaydigan va umrbod o'rganishni rag'batlantiradigan yangi yechimlarga olib keladi.

Foydalanish imkoniyati va inklyuzivlikni oshirish strategiyalari:

Kutubxonalarni rivojlantirish turli jamoalarga xizmat ko'rsatish uchun qulaylik va inklyuzivlikni birinchi o'ringa qo'yishi kerak. Bu mehmondo'st va inklyuziv jismoniy makonlarni yaratish, ko'p tilli resurslarni taklif qilish va marginal aholi ehtiyojlariga moslashtirilgan xizmatlarni taqdim etishni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, kutubxonalar jamoat tashkilotlari va mahalliy manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni kuchaytirishi va ularning resurslari ulardan eng ko'p foyda ko'radiganlarga yetib borishini ta'minlashi mumkin.

Kutubxonalarning kelajakdagi salohiyati:

Kelajakda kutubxonalar umrbod ta'lim, innovatsiyalar va jamiyat imkoniyatlarini kengaytirishning dinamik markazlariga aylanish potentsialiga ega. Ishlab chiqaruvchilar uchun joylar, raqamli savodxonlik dasturlari va hamkorlikda o'rganish tashabbuslarini taklif qilish orqali kutubxonalar ijodkorlik va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun katalizator bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, kutubxonalar hamjamiyat langari sifatida axborot, madaniy almashinuv va fuqarolik faolligi uchun muhim manba bo'lib xizmat qilishda davom etishi mumkin.

Cheklangan moliyalashtirish:

Kutubxona faoliyatini rivojlantirish yo'lidagi asosiy to'siqlardan biri moliyalashtirishning cheklanganligidir. Ko'pgina kutubxonalar yangi materiallarni sotib olish, jihozlarni saqlash va innovatsion dasturlar va xizmatlarni taklif qilish qobiliyatiga ta'sir qiluvchi byudjet cheklovlariga duch keladi. Moliyaviy mablag'larning yetarli bo'lmaganligi fondlarning eskirib qolganligi, noadekvat texnologiya va xodimlar salohiyatining cheklanishiga olib kelishi mumkin, natijada

kutubxonaning foydalanuvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga to'sqinlik qiladi. Ushbu muammoni hal qilish uchun kutubxonalar grantlar, mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlik va jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish orqali qo'shimcha mablag'larni faol ravishda izlashlari mumkin.

Texnologik muammolar:

Texnologik taraqqiyotning jadal sur'atlari kutubxonalar uchun yana bir muhim to'siqni keltirib chiqaradi. Raqamli resurslar va onlayn xizmatlar axborotni yetkazib berish uchun yangi imkoniyatlarni taqdim etsa-da, kutubxonalar murakkab texnologik infratuzilmalarda harakat qilishi va raqamli platformalarni o'z faoliyatiga kiritish xarajatlarini boshqarishi kerak. Bundan tashqari, raqamli tafovut muammolari ba'zi kutubxona foydalanuvchilari uchun texnologiyaga kirishni yanada cheklab qo'yishi mumkin, bu esa axborotga kirishdagi nomutanosiblikni kuchaytiradi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun kutubxonalar raqamli savodxonlik bo'yicha xodimlarni o'qitishga ustuvor ahamiyat berishi, mavjud texnologiyalarga sarmoya kiritishi va raqamli tafovutni bartaraf etish uchun hamjamiyat hamkorlari bilan hamkorlik qilishi mumkin.

Foydalanuvchi ehtiyojlarini o'zgartirish:

Kutubxona foydalanuvchilarining o'zgaruvchan ehtiyojlari va umidlari kutubxona faoliyatini rivojlantirishga yana bir to'siq bo'lmoqda. Jamiyat tobora raqamli va mobil bo'lib borar ekan, homiylar ma'lumotlarga, shaxsiylashtirilgan xizmatlarga va turli manbalarga qulay foydalanishga intilishadi. Kutubxonalar an'anaviy xizmatlar va resurslarni saqlab qolish bilan birga ushbu o'zgaruvchan talablarni qondirish uchun moslashishi kerak. Ushbu muammoni hal qilish uchun kutubxonalar foydalanuvchi so'rovlarini o'tkazishi, jamoatchilik bilan aloqa qilishda ishtirok etishi va o'zgaruvchan foydalanuvchi ehtiyojlariga moslashish uchun o'z xizmatlari takliflarini doimiy ravishda baholashi va yangilashi mumkin.

Jamiyat ishtirokining etishmasligi:

Kutubxona faoliyatiga jamoatchilik ishtirokining yo'qligi ham to'sqinlik qilishi mumkin. Kutubxonalar va ularning mahalliy hamjamiyatlari o'rtasidagi aloqaning uzilishi kutubxona xizmatlaridan to'liq foydalanilmasligiga, jamoatchilik tomonidan qo'llab-quvvatlanishining pasayishiga va cheklangan ko'rinishga olib kelishi mumkin. Kutubxonalar ushbu to'siqni jamiyat a'zolari bilan faol ishtirok etish, mahalliy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish va jamiyat ehtiyojlari va manfaatlariga bevosita javob beradigan dastur va xizmatlarni taklif qilish orqali hal qilishlari mumkin. Kuchli hamkorlikni yo'lga qo'yish va kutubxonani jamoat markazi sifatida targ'ib qilish uning qiymati va dolzarbligini kuchaytirishga yordam beradi.

Xulosa.

Raqamlashtirish asridagi kutubxona ekotizimi muvaffaqiyat uchun muhim elementlar sifatida hamkorlik, integratsiya va innovatsiyalar bilan tavsiflanadi. Kutubxonalar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni xizmatlarga integratsiyalash hamda axborotga kirish va tarqatishda innovatsion yondashuvlarni ilgari surish orqali kutubxonalar foydalanuvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga moslashishi va raqamli davrda hayotiy institut bo'lib qolishi mumkin. Kutubxonalar texnologik taraqqiyot va foydalanuvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlariga javoban rivojlanishda davom etar ekan, hamkorlik, integratsiya va innovatsiyalar raqamli asrda

kutubxonalarning doimiy dolzarbligi va barqarorligini ta'minlashning asosiy omillari bo'ladi. Kutubxona faoliyatini rivojlantirish kutubxonalar axborot, ta'lim va jamoatchilikni jalb qilish uchun muhim manba bo'lib xizmat qilishda davom etishini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Kutubxonalarning rivojlanishi doimo o'zgarib borayotgan dunyoda bilimlarni saqlash va tarqatishning doimiy muhimligidan dalolat beradi. Innovatsiyalarni qabul qilish, inklyuzivlik va qulaylikka ustuvor ahamiyat berish hamda kelajakni jamiyat ishtiroki va umrbod ta'limning jonli markazlari sifatida tasavvur qilish orqali kutubxonalar kelgusi avlodlar uchun ajralmas institut sifatida rivojlanishda davom etishi va gullab-yashnashi mumkin. Buning uchun moslashish, hamkorlik qilish va ular xizmat qilayotgan jamoalarning xilma-xil ehtiyojlari va intilishlarini chuqur tushunish majburiyatini talab qiladi. Moliyaviy cheklovlarni, texnologik muammolarni, foydalanuvchilarning o'zgaruvchan ehtiyojlarini va jamoatchilik ishtirokini hal qilish orqali kutubxonalar ushbu to'siqlarni engib o'tishlari va foydalanuvchilarning turli ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini oshirishlari mumkin. Kutubxonalar axborot olishning rivojlanayotgan landshaftiga moslashishlari va doimiy ravishda o'zlari xizmat qilayotgan jamoalarda dolzarb va ta'sirchan bo'lib qolish uchun o'z xizmatlarini yangilash va yaxshilashga intilishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Davlatov s. X, Nosirov O', Berdiyeva Z., O'rozov A., Kutubxonashunoslik. Toshkent - 2020. 432 b.
2. Sh.Mirziyoev. yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. Toshkent2021: Toshkent nashriyot uyi. 42-bet
3. Teshaboeva U. Yangi tizm yoshlarda mutolaa madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. // jur. Kutubxona.uz №2 (49), 2019.
4. Yuldashev I., O'. Nosirov. Kutubxona - axborot xizmati: nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent, 2020. 360
5. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - Toshkent: "O'zbekiston". 2021, 464 b.
5. Yo'ldoshev I. O'zbek kitobat san'ati va terminologiyasi. Toshkent - 2018
6. Maxmudov M., Shokirov T., Niyozova E., Axborot-kutubxona xizmati: Nazariyasi va metodikasi. - Toshkent,2007. 152 b.
7. Maxmudov M. Kutubxona - axborot faoliyatini boshqarish. - Toshkent 2019. 505

UO'K 379

VIRTUAL KO'RGAZMANING MAQSADI VA VAZIFALARI

Isxakov M.M.

*"Kutubxonashunoslik" kafedrasining o'qituvchisi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti*

Аннотация: В данной статье практическое значение имеет использование электронных ресурсов (социальных сетей, мессенджеров и сайтов) в практике библиотечной работы.

Summary: In this article, the use of electronic resources (social networks, messengers and sites) in the practice of library work is of practical importance.

Ключевые слова: Виртуал, информация, Интернет, синтез, графика, буктрейлер, сайт, пресс-релиз. В связи с выходом библиотек в мир виртуальной информации книжные выставки стали распространяться и в электронной (виртуальной) форме.

Keywords: Virtual, information, internet, synthesis, graphics, book trailer, site, press - release. In connection with the entry of libraries into the world of virtual information, book exhibitions also began to spread in an electronic (virtual) form.

Hozirgi zamon kutubxona ishi sohasida barcha ish jarayonlarini yangi lashni talab qilmoqda. Kitob ko'rgazmalarini ham ananaviy usullarini yangi texnologiyalarni joriy qilgan xolda uyg'unlashtirish ya'ni elektron texnologiyalarni joriy qilish, kitoblarni yangi ko'rgazmali vositalar, kitoblarning virtual ko'rgazmalari, buktrailer- kitob haqida virtual-internet-da hikoya qilishning ko'rgazmali vositasidan foydalanish davr talabtdir.

Kutubxonalar virtual axborot olamiga kirib kelishi munosabati bilan kitob ko'rgazmalari ham elektron (virtual) shaklda keng tarqala boshladi.

Elektron kutubxona axborotlarni ananaviy (kitob ko'rgazmasi) va (elektron) ko'rgazmalarning sintezi sifatida axborotlarni taqdim qilish usuli sifatida paydo bo'ldi. Uni kutubxonaning saytiga joylashtirish hozirgi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. "Elektron-virtual kitob ko'rgazmalari"- ko'p funksiyali axborot resursi bo'lib, foydalanuvchi-kitobxon o'zoq masofada turib o'ziga kerakli (audio, video, grafika va matnli axborotlarning keng makonidan foydalana oladi. Demak, "Elektron-virtual kitob ko'rgazmalari" katta axborotlar oqimida dolzarbligi bilan mazmunlilik bilan, ixcham mobil foydalanish imkonini bilan yetakchi o'rin tutadi.

Virtual kitob ko'rgazmalarining turlari va shakllari:

- Bir asar ko'rgazmasi;
- Adabiy nashrlar to'plami ko'rgazmasi;
- Kitoblarning muqovalari va qisqa anotatsiyalari ko'rgazmalari;
- Kurgazmaning video sharxi;
- Buktreylar to'plam namoyishi;
- Audio zapslar to'plami;
- Interfaol plakat ko'rinishidagi kitob ko'rgazmasi;
- Yozuvchining ijod-umr yo'li yoritilgan videofilm va kitob ko'rgazmasi;
- 3D formatida yozib olingan audio kitoblar ko'rgazmasi.
- Virtual taqdimot;
- "Rasmi animatsiyalar", kitob, va boshqa resurslar, press - relizlar, turli yozma ishlar, mualliflar va rassomlar haqidagi to'liq axborotlar, adabiyotlar ro'yxatlari, "Internet saytlari bo'ylab animatsiyali sayoxat qilish imkonini beradi.

Virtual ko'rgazma - Ananaviy kitob ko'rgazmasining axborotlarni elektron shaklda taqdim etuvchi uyg'unlashgan usuldir. Power Point formatidagi adabiyotlarining ONLINE Taqdimoti. Foydalanuvchi kitobxonlar uchun va hamma foydalanishi mumkin bo'lgan elektron resurslar, maxsus ajratilib, tizimga solingan nashr maxsulotlarini virtual Internet tarmog'i vositalari oqali masofadan ommaga namoish qilish.

Virtual ko'rgazmaning maqsadi:

- Internet orqali turli xujjatlarni haftaning istalgan kunida 24 soat davomida virtual ekspozitsiyani namoyishini ko'rsatish imkoniyatini beradi. Axborotlarning katta oqimida bu ko'rgazmalar mazmunli va dolzarb bo'lib, kichik xajmda, mobil ko'rinishda kitobxon ommani ma'lum bir maqsadga yo'naltiradi. Tashkilotchilar gipper matnli adabiyotlarni yo'nal-tirish orqali bu vazifani bajaradilar.

Virtual ko'rgazmani tashkil etish orqali kutubxonalar bir qancha vazifalarni bajaradi:

- Kutubxonaning ko'rgazmasi ishiga raqamli texnologiyalarni joriy etib, yangi ish shaklini o'zlashtiradi;
- Ko'rgazmani ananavikiy kitob ko'rgazmasiga qaraganda uzoqroq muddat davomida saqlaydi;
- Elektron shakldagi manbaalarni taqdim etish orqali kitob fondini butun saqlashga hissa qo'shadi;
- Foydalanuvchiga kutubxonaning axborot resurslaridan uzoqdan turib foydalanish imkoniyatini yaratadi.

Virtual ko'rgazmalarni tayyorlash va tashkil qilishda qanday algoritmlar mavjud?

Elektron- virtual kitob ko'rgazmasini tayyorlash og'ir va uzoq mudatli ishlashni taqazo etadi. Istalgan bir ko'rgazmaning kitob va boshqa xujjatlar asosida elektron shaklini tayyorlash mumkin. Shunday qilib ko'rgazma kompyuter taqdimoti shaklini oladi.

Elektron resurslarni yaratish ananaviy uslublarga tayangan xolda elektron kompyuter olamining (taqdimot tayyorlash dasturi PowerPoint, internet sahifalariga yozish dasturi HTML-Frontpagei va boshqalar) Virtual ko'rgazmalarni tashkil qilishda ham ananaviy ko'rgazmadagi kabi bo'limlari, sitatalar, kitoblarning ochiq muqovalari, joylashtirish estetikasi, ranglar uyg'unligiga e'tibor berish kerak. Bu o'rinda kitob ko'rgazmasiga qo'shimcha masalan, muallif yoki pridmet haqidagi faktografik, ma'lumot, qo'shimcha adabiyotlar ro'yxati kiritiladi.

(Katta xajmdagi matnlar, yoki xujjatlarning pachalari, multimediya samaradorligi, foydalanuvchi bilan interfaol muloqot)

Virtual kitob ko'rgazmasini tayyorlashda ananaviy ko'rgazma tayyorlashning standartlaridan foydalanish kerak:

- Kitoblarni badiiy taqdim etish. (ochiq kitobning muqovasi, interfaol usulda kitoblarni varaqlash, matn parchalarini o'qish imkoniyati va boshqalar)
- Kitobning bibliografik tafsifi.
- Taqdim etilayotgan kitobning anotatsiyasi. (kitobxonga qanday maqsada ma'lumot berishi yoki tavsiya qilinishi, kitob so'z boshisini taqdim qilish mumkin)

Virtual kitob ko'rgazmasi modelini tayyorlash:

- Virtual - elektron kitob ko'rgazmangizni mavzusini tanlang;

- Kitob ko'rgazmasini tashkil etish uchun sizga qanday materiallar kerak bo'lishini tahlil qiling;
- Kerakli kitob va illyustratsiya(suratlar va b.)larni ajrating;
- Ko'rgazma sxemasi-shaklini chizing.

Ko'pincha kutubxonachilar virtual kitob ko'rgazmasini kitoblarning muqovasi va anotatsiyasi taqdimotidan foydalanish bilan cheklanadilar. Bunda kitobxon kitobni varraqlab ko'ra olmaydi. Bu variantdan chetlagan holda kitobni varraqlash hatto kitobni oxirigacha o'qishi va audio yozuvlar orqali eshitish imkoniyatini ham berish kerak. Virtual kitob ko'rgazmasi o'z ichiga nafaqat kitoblarni balki audio yozuvlar yoki vidiofilmlarni ham kiritadi.

Birinchi qadam.

Ko'rgazma nomini tanlash. Kirish maqolasi yoki sitatini tanlash.

Ikkinchi qadam.

Virtual kitob ko'rgazmasini tashkil qilish uchun Axborot to'plash, mavzuga oid xujjatlarni yig'ish, xujjatlarni tahlil qilish lozim. Turli usullar bilan yangi kitoblarni taqdim etishga qaror qilindi.

Uchinchi qadam

Virtual kitob ko'rgazmasiga qo'yilgan kitob-kitobxonni o'ziga jalb qilishi, unda axborotlarga qiziqish uyg'otishi, shunchaki axborot berish emas. Uni kitobga va kitob muallifiga qiziqtirib, hissiy (emotsional) ta'sir etishi kerak. Buning uchun taqdimot tayyorlashning barcha imkoniyatlaridan foydalanish kerak.

To'rtinchi qadam.

Yig'ilgan xujjatlarni slaydlarga o'tkazamiz.

Slaydlarni ko'rgazmaning sxemasi bo'yicha joylashtiramiz.

Multmediyali fayllarni tahlil qilamiz.

Ko'rgazmaning ishlashini testdan o'tkazib tekshiramiz.

Beshinchi qadam.

Ko'rgazmani internet sahifasiga joylashtirish uchun rahbariyatdan ruxsat olamiz, tayyor ko'rgazmani Internet resurslariga qo'shamiz.

Xulosa

Virtual - elektron kitob ko'rgazmasi - bu internet tarmog'ida veb-texnologiyalardan foydalangan holda matbuot va bosma nashrlarning, shuningdek kutubxonadan masofadan turib foydalanuvchilar uchun ko'rish, tanishish va ulardan foydalanish uchun tavsiya etiladigan elektron resurslar. Ko'rgazma nashrlarining virtual taqdimoti ularning mazmunini ochib beradi, elektron shaklda mavjud bo'lgan va internet orqali erkin foydalanish mumkin bo'lgan bibliografik, ensiklopedik, faktografik materiallar bo'lishi talab etiladi.

Adabiyotlar

1. Бадий адабиётларни Тарғиб қилишнинг оммавий усуллари: Методик тавсиялар / Тузувчи З. Бердиева. -Т.,1985.-25 б.
2. Конференция/ Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 5-жилд Конимех-Мирзокуш Таҳрир хайъати: М.Аминов, Т.Даминов, Т.Долимов ва бошқа - Т.: "Ўзбекистон Миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2002.-Б.20.

3. Кутубхоналарда адабиётларни кўргазмали пропаганда қилишнинг форма ва методлари: Методик хат /Тузувчи Ф. Муниров.-Т., 1986. -15 б.
4. Кутубхона ва ёш китобхон: Амалий кўлл. /Муаллифлар: А. С. Адаменко, Л.В.Жукова ва бошқ.; Тузувчилар: Ё. В. Просалкова, Х. Д. Просалкова, Х.Д. Хамракулова.-Т.: Ўқитувчи, 1991. -192 б.
5. Матлина СИ. Иснава о так называемой массовой работе: продолжаем дискуссию //Библиотечное дело.-2006.-№ 11. —С. 23 - 25.
6. Тематик кеча ва оғзаки журнални қандай уюштириш керак: Китобхонлар жамияти бошланғич ташкилотлари раҳбарлари учун методик кўлланма /Тузувчи Соколов В.В., Алиев.-Т.,1982.-346.
7. Бойсова, С. Читальный зал как Экспоцентр // Библиотека. – 2000.-№1. – С. 47-50
8. Бородин, В.А. Библиотечное обслуживание: учебно-методическое пособие. – М.: Либерия, 2004. – 168 с.
9. Бурмистрова, Н., Алейникова Л. Литературный кризис: путешествие по книгам Л. Кассиля // Читаем, учимся, играем: сб.сцен.для б-к: Вип.3. – М.: Либерия, 2000. – С.21-26.
10. Власова, Е. XX век, до свидания!: интеллектуальная викторина // Библиотека. – 2000. - №10. - С.72-73.

MILLIY ESTRADA SAN'ATINI RIVOJLANTIRILISHIGA YANGICHA YONDASHUV

Kurbanov I.K.

*“Estrada va ommaviy tomoshalar san’ati” kafedrasi o‘qituvchisi
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti*

Аннотация: В данной статье были высказаны мнения о проблемах подготовки кадров и пути их решения в развитии национального эстрадного искусства.

Аннотация: Mazkur maqolada milliy estrada san’atini rivojlantirishda kadrlar tayyorlash muammosi va ularga yechimlar haqida fikr-mulohazalar bildirildi.

Ключевые слова: Национальная эстрада, культура, передовой опыт, талант, хореография, цирк, подготовка кадров.

Калит so‘zlar: milliy estrada, madaniyat, ilg‘or tajriba, iste’dod, xoreografiya, sirk, kadrlar tayyorlash.

Mustaqillik yillarida mamlakatimizda madaniyat va san’at sohasini rivojlantirish, jahon miqyosidagi ilg‘or tajribalar asosida zamonaviy madaniyat va san’at muassasalari barpo etish, ularning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ijodkor ziyolilarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash masalalariga davlatimiz tomonidan ustuvor ahamiyat qaratib kelinmoqda.

Aholi, xususan, yoshlarning madaniy saviyasini yuksaltirish, ularni milliy va umumbashariy madaniyatning eng yaxshi namunalaridan bahramand etish, shu asosda ma’naviy yetuk, barkamol

shaxslarni tarbiyalash, yosh iste'dod egalarining qobiliyati va salohiyatini ro'yobga chiqarish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.

Aholining madaniy va estetik ehtiyojlarini yanada to'la qondirishga, teatr, musiqa, tasviriy san'at hamda boshqa san'at turlarini rivojlantirishga, xalqimiz tarixi va bugungi hayotining eng yorqin sahifalarini, mamlakatimizning erkin demokratik taraqqiyotini aks ettiruvchi asarlar yaratishda ijodiy jamoalarga har tomonlama yordam ko'rsatishga alohida e'tibor qaratildi.[1.56]

Badiiy ijod, shu jumladan, teatr, musiqa, xoreografiya, estrada, sirk va xalq amaliy san'atini yanada rivojlantirishni rag'batlantirish, xalqimiz tarixi va bugungi hayotining eng yorqin sahifalarini, mamlakatimizning erkin demokratik taraqqiyotini aks ettiruvchi asarlar yaratishda ijodiy jamoalarga, ayniqsa, ijodkor yoshlarga har tomonlama ko'maklashish yo'lga qo'yildi.[2.117]

Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorida takitlanganidek, milliy estrada san'atini rivojlantirish va muvofiqlashtirish bo'yicha kengash huzuridagi Estrada san'atini rivojlantirish jamg'armasi negizida byudjetdan tashqari Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi tashkil qilindi.

Konsert-tomosha faoliyatini amalga oshirish huquqini beradigan litsenziya olish uchun to'lanadigan davlat boji ajratmalari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tizimidagi tashkilotlarning byudjetdan tashqari mablag'lari va daromadlaridan ajratmalar Madaniyat va san'atni rivojlantirish jamg'armasi daromadlarining manbalari etib belgilandi. Jamg'arma mablag'lari "O'zbekkonsert" davlat muassasasi ta'minotiga, O'zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi tizimi muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga va xodimlarini moddiy rag'batlantirishga yo'naltirildi. [3.156]

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tuzilmasidagi R.Glier nomidagi Respublika ixtisoslashtirilgan musiqa akademik litseyi, V.Uspenskiy nomidagi Respublika ixtisoslashtirilgan musiqa akademik litseyi, Respublika ixtisoslashtirilgan musiqa va san'at akademik litseyi, bolalar musiqa va san'at maktablari, shuningdek, Madaniy-ommaviy tadbirlarni yuqori darajada o'tkazishni kengaytirish maqsadida "Istiqlol" va "Turkiston" san'at saroylari Toshkent shahar hokimiyati ixtiyoridan Madaniyat vazirligi tasarrufiga o'tkazildi, ularning o'z daromadlari bilan qoplanmaydigan qismidagi xarajatlarini moliyalashtirish uchun respublika byudjetidan mablag' ajratilishi belgilandi.

Shu bilan birga, madaniyat va san'at sohasini boshqarishda eskicha usullar saqlanib qolayotgani, mavjud muammolarni hal etish bo'yicha kompleks yondashuvning yetishmasligi, madaniyat muassasalarining faoliyatini tashkil etish, aholiga madaniy xizmat ko'rsatishda oqsoqlikka yo'l qo'yilayotgani, aksariyat joylarda madaniyat va san'at maskanlarining moddiy-texnik bazasi bugungi kun talablariga javob bermasligini qayd etish zarur. Ayniqsa, soha uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashda mavjud talab va ehtiyojlarni hisobga olmaslik, ularni qayta tayyorlash, malakasini oshirish borasida puxta tizim yaratilmagani madaniyat sohasida yagona davlat siyosatini samarali amalga oshirish, bu yo'nalishdagi ustuvor vazifalarni to'liq bajarish imkonini bermayapti. [4.87]

Bugungi kunda estrada sohasida malakali kadrlar tayyorlash uchun:

- milliy estrada san'atini rivojlantirish va muvofiqlashtirish Kengashi

Nizomida ko‘zda tutilgan dasturiy maqsadlarni amalga oshirish, uning tavsia va qarorlarini bajarish;

- estrada san‘atini rivojlantirishga qaratilgan tashkiliy-ijodiy ishlarni olib borish;
- viloyatlardagi hududiy bo‘linmalar faoliyatiga rahbarlik qilish;
- estrada jamoalari va yakkaxon ijrochilar tomonidan aholiga madaniy xizmat ko‘rsatishni takomillashtirish lozim.

Shuningdek estrada san‘atida yangi iste’dodlarning yuzaga chiqishi, ijodiy jamoalar va yakkaxon ijrochilar repertuarlarini doimiy ravishda yangilash hamda mukammallashtirish uchun ilg‘or iqtisodiy-ijodiy zamini faoliyatini muvofiqlashtirish, bu sohadagi bozorning talab va takliflarini o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

O‘zbekiston Respublikasida va uning tashqarisida gastrol-kontsert faoliyatini amalga oshirish, to‘ylar, yubileylar va boshqa tantanalarga konsert xizmati ko‘rsatish huquqi uchun ijodiy ko‘maklashish vakillari guruhi xulosalari asosida litsenziyalar berish lozim.

Estrada jamoalarining moddiy-ishlab chiqarish bazasini rivojlantirish, kengaytirish, rekonstruktsiya qilish va texnika bilan qayta jihozlashga qaratilgan ishlarni amalga oshirish darkor.

Estrada jamoalari hamda yakka ijrochilar faoliyatining samaradorligini ta‘minlovchi boshqaruv tizimini yaratilsa moddiy rag‘batlantirishning zamonaviy shakllari va uslublari joriy etilsa estrada san‘atini rivojlantirishda kadrlar tayyorlash muammosi ijobiy hal etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-maydagi PF-6000-son qarori.
2. Abdurahimov B, Rasultoyev J, Norbo‘tayev Y. O‘zbek estrada qo‘shiqchiligi: taqlid va talqin. T., 2006.
3. Ahmedov F. Ommaviy bayramlar rejissurasi asoslari. T., “Aloqachi” 2008, 424 b.
4. Амануллаева Д. Аманова Н. История джаза и эстрадной музыки. Т., “Санъат” 2010 г. 236 с.

YOSHLARNING KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR

Kuziyeva T., Umarov K.

O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti

Аннотация: На уровне государственной политики Узбекистан уделяет особое внимание воспитанию молодежи в духе национальных и общечеловеческих ценностей, формированию патриотических качеств, передаче современных знаний и навыков, позволяющих им овладевать иностранными языками, а также воспитанию их лояльности к нашей

стране и народу. В статье критически анализируются проводимые реформы в сфере чтения в нашей стране и важность чтения в человеческом развитии.

Annotatsiya: Yangilanayotgan O‘zbekistonda yoshlarni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, vatanparvarlik fazilatini shakllantirish, zamonaviy bilim va ko‘nikmalar berish, xorijiy tillarni puxta egallashga imkon yaratish, Vatanimiz va xalqimizga sadoqatli insonlar etib voyaga yetkazish kabi masalalarga davlat siyosati darajasida e‘tibor qaratilmoqda. Maqolada yurtimizdagi kitobxonlik bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar hamda kitobxonlikning inson kamolotidagi ahamiyati haqida tanqidiy-tahliliy fikr yuritilgan.

Ключевые слова: Человек, зрелость, развитие, юность, чтение, патриотизм, политика, осведомленность, духовность.

Kalit so‘zlar: Inson, kamolot, taraqqiyot, yoshlar, kitobxonlik, vatanparvarlik, siyosat, ogohlik, ma’naviyat.

Kitobdan yaxshi do‘st yo‘q jahonda,
G‘amxo‘ring bo‘lgay u g‘amli zamonda.
U bilan qol tanho, hech bermas ozor,
Joningga yuz rohat beradi takror.

Abdurahmon Jomiy

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev olib borayotgan uzoq istiqbolni ko‘zlovchi pragmatik siyosat natijasida keyingi qisqa davr mobaynida mamlakatimizning xalqaro maydondagi obro‘-e‘tibori ancha mustahkamlandi. Dadil islohotlar, kreativ yondashuvlar, kutilmagan qarorlar va shiddatli odimlar tufayli O‘zbekistonning tashqi siyosati jahon hamjamiyatining e‘tirofiga sazovor bo‘ldi. Xorijiy davlatlar bilan o‘zaro manfaatli aloqalarimiz kengayib, yurtimizning dunyo miqyosidagi ijobiy imiji shakllandi. BMT tomonidan ishlab chiqilgan, inson salohiyatining asosiy xususiyatlari sifatida turmush darajasini, savodxonlikni, ta’limni va uzoq umr ko‘rishni o‘zaro taqqoslash va baholashni o‘z ichiga oluvchi Inson kamoloti indeksida O‘zbekiston o‘tkan yili 189 davlat orasida 105-o‘ringa munosib topilgan. O‘ylaymizki, bizning buyuk davlatimiz yanada yaxshiroq natijalarga haqlidir.

Bizning buyuk tariximiz bor, buyuk allomalarimiz bor ularga mos avlod bo‘lish, yangilanayotgan O‘zbekiston taraqqiyotiga o‘z hissamizni qo‘shish har birimizning burchimizdir. Bu borada jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an‘analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma’naviy-intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg‘usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lgan kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga yurtimizda alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Kitob bu tarix haqidagi ma’lumotlarni avlodlardan avlodga yetkazuvchi, moziy haqiqatlarini kelajakka eltuvchi, jamiyatdagi voqeliklar, ilm-fandagi yangilik va kashfiyotlarni o‘zida qayd etib boruvchi, makon va zamon bilmaydigan inson zakosining buyuk mahsullaridan biridir. Xalqimiz

azal-azaldan kitob o‘qishga, u bilan oshno bo‘lishga intilib yashab kelgan. Xalqimizning bu noyob an‘anasi bugun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotgani yo‘q. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev adabiyotimizning bugungi kuni va istiqboli, yozuvchilar oldida turgan muhim va dolzarb muammolar: ijodkorning fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy burchi, ijodiy uyushmalar faoliyatining samaradorligini oshirish, adabiyotimiz rivoji uchun nafaqat yozuvchi va shoirlar, balki butun jamiyat mas‘ul ekaniga e‘tiborimizni qaratmoqdalar. Prezidentimiz ta‘kidlaganlaridek, “madaniyatga e‘tibor – bu avvalo xalqimizga e‘tibor, kelajagimizga e‘tibor ekanini, buyuk shoirimiz Cho‘lpon aytganidek, adabiyot, madaniyat yashasa, millat yashashi mumkinligini unutishga bizning aslo haqqimiz yo‘q”. [1] Darhaqiqat, ushbu fikrlar bejiz aytilmagan. Har bir xalqning o‘tmishi, buguni, kelajagi shu xalqning madaniy taraqqiy etganligi bilan o‘lchanadi. Ijod ahlini ulug‘lash, ularning iste‘dodini alohida qadrlash, kitobxonlik madaniyatini oshirish har bir xalqning ma‘naviy yuksakligi darajasini belgilovchi qadriyatlardandur.

Ilm bebaho boylik, uni egallash oson ish emas. Ulamolilar ilm olishni igna bilan quduq qazishga o‘xshatishgan. Inson shunday bebaho xazinaning sohibi bo‘lishida ustozning o‘rni beqiyos. Xalqimizda ustoz otangdek ulug‘ degan naql bor. Darhaqiqat, ustoz shunday zotki sizga ta‘lim va tarbiya berish orqali kamolotga yetaklaydi. Farzandlar ta‘lim-tarbiyasi, yosh avlodni barkamol insonlar etib kamolga yetkazishga alohida e‘tibor qaratish xalqimizga xos ezgu fazilatlardandur. Hazrat Alisher Navoiy ham ustozlarning beminnat xizmatlarini yuksak ta‘riflaydi:

Haq yo‘lida kim senga bir harf o‘qutmish ranj ila,

Aylamak bo‘lmas ado, oning haqin yuz ganch ila. [2. 34.]

Barchamizga ma‘lumki, ta‘lim-tarbiya – har qaysi davlat va jamiyatning nafaqat bugungi, balki ertangi kunini ham hal qiladigan eng muhim va ustuvor masaladir. Shuning uchun mamlakatimizda bu masalaga davlat miqyosida ulkan e‘tibor qaratilmoqda. Yoshlarni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni, xorijiy tillarni puxta egallagan, Vatanimiz va xalqimizga sadoqatli insonlar etib voyaga yetkazishda aziz ustozlarimizning ahamiyati beqiyosdir.

2017-yilning 13-sentabrida Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi qarorlari e‘lon qilingan. Ushbu qarorda ma‘naviy hayotimizni yuksaltirishda ulkan ahamiyatga ega bo‘lgan kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini takomillashtirish, o‘zbek va dunyo adabiyotining eng yaxshi namunalarini internet tarmoqlariga joylashtirish va ularni targ‘ib qilish hamda keng kitobxonlar ommasiga yetkazish masalalari aniq ifodalandi. Qarorda belgilangan asosiy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

– kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish, noshirlik va matbaa sohalarini yanada rivojlantirishga oid normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan kitoblarni, ayniqsa, bolalarga mo‘ljallangan adabiyotlarni chop etishni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash;

– kitob mahsulotlari bo'yicha davlat buyurtmasining asosiy yo'nalishlarini shakllantirish, adabiy-badiiy, o'quv-uslubiy, ilmiy-nazariy, ilmiy-ommabop va ko'rgazmali adabiyotlarni chop etish va tarqatish tizimini takomillashtirish, ixtisoslashtirilgan kitob do'konlari faoliyatini rivojlantirish;

– mazmunan sayoz, milliy ma'naviyat va qadriyatlarimizga, axloq meyorlariga mos kelmaydigan, yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan adabiyotlarni tayyorlash, bosib chiqarish va tarqatishning oldini olish choralarini ko'rish;

– kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga doir targ'ibot ishlarini tizimli va samarali tashkil etish, bu borada kitobxonlar, kutubxonachi va targ'ibotchilar o'rtasida “Eng kitobxon maktab”, “Eng kitobxon mahalla”, “Eng kitobxon oila”, “Eng faol kutubxonachi” kabi ko'riktanlovlarning saralash va respublika bosqichlarini yuqori saviyada o'tkazishni yo'lga qo'yish.[3] Prezidentimiz tomonidan kitobxonlik madaniyatini oshirish, xalqimizni kitob bilan do'st bo'lib ma'naviy saviyasini rivojlantirish va bu orqali kamolotga yetishtirish masalalariga jiddiy e'tibor qaratayotganliklari muhim islohotlardan biridir desak adashmagan bo'lamiz.

Qadimiy va betakror diyorumizdan yetishib chiqqan buyuk alloma, adib va mutafakkirlarimizning boy ma'naviy merosini, umumbashariy sivilizasiya, madaniyat, dunyoviy va diniy ilm-fan taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan ulug' ajdodlarimizning noyob asarlarini asrab-avaylash, kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish, ularning nodir merosini, ibratli hayoti va ijtimoiy faoliyatini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, yoshlarimizni o'zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ular o'rtasida kitobxonlik madaniyatini keng ommalashtirish zaruriy masalalardan hisoblanadi. Shu maqsadda yurtboshimiz tashabbuslari bilan 2017-yilda respublikadagi yoshlar o'rtasida o'tkaziladigan eng yirik tanlovlardan biri “Yosh kitobxon” respublika tanlovi joriy etilgan. Tanlov g'olibiga esa Prezidentning “maxsus sovg'asi” spark avtomobili nasib etadigan bo'ldi. Ushbu tanlov yoshlarga ulkan maqsadlariga yetishda, o'z tanlagan yo'llarida muvaffaqiyatga erishishlarida ulkan motivasiya vazifasini bajarib kelajak uchun mustahkam poydevor yarata oladi.

Endi bugungi kitoblar, ayniqsa badiiy asarlar xususida ayrim fikrlarni bayon etsak: ma'lumki, kitob umuman, badiiy asar kishilarning dunyoqarashi, ijtimoiy-siyosiy salohiyatini ma'naviy barkamolligini ta'minlashi lozim. Bunday asarlar, darhaqiqat, yaratilmoqda, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz ularni o'qishdan charchamayapti. Ammo, buguni asarlarning barchasiga ham shunday baho qo'yish mumkin emas. Ayrim asarlar yaxshi niyatda yaratilayotgan bo'lsada, ammo ular “teskari samara” bermoqda. Turli salbiy ko'rinishlar, zo'ravonlik, ur-yiqit, odamlarda “olomon fikrlash” darajasini ko'tarishga urinish, fahsh, illatlarni targ'ib etish kabi holatlar ba'zi asarlarda avj olayotganing guvohi bo'lmoqdamiz.

Mutafakkir-allomalarimiz johillikning birinchi belgisi-go'zallikni ko'rmaslikdir, deyдилar. Haqiqatdan ham shunday. **Atrofimizda shuncha yangiliklar, yangilanishlar, islohatlar sodir bo'lmoqda, odamlarimiz tafakkur tarzi o'zgarmoqda.** Ana shu ijobiy holatlarni badiiy jihatdan pishiq asarlar orqali xalqimizga, ayniqsa yoshlarimizga yetkazish juda to'g'ri bo'lar edi. [4]

Xulosa qilib aytganda, yuksak intellektual salohiyatga, o'z mustaqil dunyoqarashiga ega, tashabbuskor, jismonan sog'lom va ma'nan yetuk bo'lgan haqiqiy vatanparvar yoshlarga bugun yangilanayotgan O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning hal qiluvchi kuchi,

xalqimizning haqiqiy ma'nodagi himoyachisi bo'ladi. Kelajagimiz poydevori bo'lgan yoshlarda yuqoridagi ijobiy sifatning shakllanishida esa ularning kitobga oshno bo'lishi, kitobxonlik madaniyatini oshishi, nafaqat o'z kasbiy faoliyatiga oid, balki turli janrdagi kitoblarni o'qib, o'z bilimi va dunyoqarashini kengaytirib borishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev SH.M. Adabiyot va san'at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma'naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir. Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma'ruzasi // Ma'rifat. – 2017. -5 avg.
2. Navoiy A. Mahbub ul-qulub (Qalbgah mahbub hikmatlar va hikoyatlar). -Toshkent: Sano-standart. -2018. -192 b.
3. Mirziyoyev. SH.M.Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida” gi qaror. PQ-3271 13.09.2017. lex.uz
4. Mavrulov A.A.Shaxs kamoloti va kitobxonlik madaniyati. - 25.01.2017 Kun.uz

AKTYORLIK SAN'ATI: MA'NAVIY-ESTETIK VOSITA SIFATIDA

Mamatqosimov J.A.

“Estrada va ommaviy tomoshalar san'ati” kafedراسi professori, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Mazkur maqolada aktyorlik san'atining ma'naviy-estetik ahamiyati tadqiq etilgan bo'lib, maqolada aktyorlik san'atining ijtimoiy hayotimizdagi ma'naviy ahamiyati va shaxs tarbiyasiga estetik ta'siri yoritilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, madaniyat, san'at, teatr, sahna, aktyor, rejissyor, estetik ta'sir, tomoshabin.

Xalq ma'naviyatini yuksaltirishda yoshlarning qalbi va ongini milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligi ruhida tarbiyalash, ularni zamonaviy bilim va hunarlarni egallagan, har tomonlama aqlli, ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan barkamol qilib tarbiyalash hal qiluvchi vazifalardan biriga aylandi.

Yoshlarni barkamollik pog'onasiga olib chiqishda, uning ma'naviy madaniyatini shakllantirishda teatr san'ati alohida mavqega ega. Chunki u har bir milliy madaniyatning yuksalganligi va balog'atga yetib ulg'ayganligini yaqqol ko'rsatuvchi oynadir. “Teatr o'yunbozlik emas! Masxarabozlik ham emas! Teatr bamisoli oynavand bir uykim, kirgan har bir kimsa o'z husnu qabihini ko'ra olur. Yuziga un surtib masxarabozlik shakliga kirgan zotlar tabibi hoziqdurlar” [1, 7]. Ma'rifatparvar yozuvchi va teatr jonkuyari Mahmudxo'ja Behbudiy ushbu so'zlari orqali teatrning

jamiyat ko'zgusi ekanligini ta'kidlaydi. Teatr xalq ommasining estetik didini o'stirishdek murakkab burchni o'tovchi ulkan hayot maktabi hamdir.

Aktyor ijodi teatr san'atining yuragidir. Aktyor ijodi va mahorati bir paytning o'zida ham tabiiy, ham ijtimoiy, ham amaliydir. Dramaturg fikrini izhor qiladigan ham, rejissyor talqiniga jon kiritadigan ham, tomoshabin bilan yuzma-yuz muloqotda bo'lib, unga zavq-shavq bag'ishlaydigan, o'ylashga, fikr yuritishga majbur qiladigan ham aktyordir. Shu sabab mazkur mavzu har doim soha mutaxassislari, tanqidchilari va amaliyotchilarining e'tiborida. Ammo, har qanday tanqidchi yoki tadqiqotchi ham butun vujudi bilan obraz yaratayotgan aktyor his-tuyg'usining, uning ruhiyatining nozik jihatlarini ko'rish va anglashga qodir bo'lavermaydi. Aktyor ijro vaqtida o'zligini unutmagan holda o'zga kishining dunyosi bilan yashaydi. Jon-jahti bilan u inson qiyofasini tashqi va ichki jihatdan ochib berishga intiladi va bunga erishadi ham.

Teatr, kino, musiqa, raqs va boshqa san'at turlari orqali insonlarni tarbiyalash, ularga estetik zavq bag'ishlash, ezgulikka undash kabi maqsadlar qo'yilganki, uni amalga oshirish uchun esa ijrochining mahoratiga tayanish maqsadga muvofiqdir.

Teatr, xususan sahnaning mo'jizakor kuchga egaligini ko'plab mutaxassis san'atkorlar qayta-qayta takrorlaganlar. Aktyor teatrning asosiy ustuni va quroli hisoblanadi. Teatr asoschilaridan biri, mashhur rejissyor va aktyor K.S.Stanislavskiy ta'biri bilan aytganda "Sahnaning yagona shohi va hukmroni iste'dodli aktyordir!" [4, 24].

Aktyorlik – faxrli, olijanob, sermashaqqat va sharafli, ayni paytda o'ta mas'uliyatli kasb. Aktyorlik birgina iste'dod yoki mahorat bilan emas, balki kuchli bilim, sabr-toqat, did va farosat, go'zallik va nafosat orqali yetishiladigan mo'jizakor va sehrli kasbdir. Aktyorlik his-tuyg'uga boy, ehtiros va muhabbatga o'ch, sog'inish va sog'intirishga moyil kasb. Aktyorlik dono va donishmand, sabrli va bardoshli, e'tiborli va kuzatuvchan, xalqchil va zamonaviylik talab etuvchi kasb. Aktyorlik hayotiy haqiqat va sahnaviy yolg'on mahorati mevasi. Aktyorlik tarixiylik va zamonaviylik, rosto'ylik va yolg'onchilik, oq va qoraning bir vaqtda namoyish etilishidan paydo bo'ladigan mahorat farzandi. Qalbning hamrohi, uni yupatuvchi, kuldiruvchi gohida yig'latuvchi, yohud yolg'izlikka chorlovchi telba do'st, mehribon ota-ona, samimiy muhabbatdir.

Teatr asoschisi, taniqli rejissyor va aktyor K.S.Stanislavskiy "Do'stlarim, san'at koshonasiga qadam qo'yar ekansiz, unga kirishdan oldin hayotning be'mani ikir-chikirlaridan xoli bo'ling, unga eng yaxshi insoniy tuyg'u-fikrlar bilan kirishing" [4, 28], - deb ta'kidlagan so'zlarida, sahna san'atining muqaddasligi, san'at iste'molchilariga bo'lgan hurmat-izzatning nechog'lik mas'uliyatdan iborat ekanligiga urg'u bergan.

Ta'kidlash lozimki, barcha san'at turlarida san'atkorlar o'z ijod mahsulini jonsiz narsalardan yaratsa va u hamisha har doim o'zgarimasdan bir holatda tursa, aktyor ijodi jonli vujudan paydo bo'lgani uchun o'zgaruvchanligi, uning ruhiy holatiga, tabiatiga, atrofni o'rab turgan muhitga bog'liqligi bilan farq qiladi. U tez ta'sirlanadi, o'zgaradi, yaratgan qiyofasini takror va takror betakror etishga majbur bo'ladi. Jonli teatrning go'zalligi ham, fazilati ham, boshqa san'at turlaridan tafovuti ham shunda.

Aktyor bo'lish uchun mavjud hamma fanlarni va sohalarni yaxshi bilish kerak. Ayniqsa, zamonaviy aktyorlar bugungi kun bilan hamnafaslikda ham zamonaviy, ham dunyoviy, ham diniy

bilimlar bilan mukammal qurollangan bo'lishi lozim. Chunki, hech bir sahnaning ta'sirchanligi-yu hatto chirog'i ham, dekoratsiyasi ham, kostyumi ham, grimi ham teatr tomoshasining eng asosiy vositasi bo'lmish – aktyorning ijrosi o'rmini bosa olmaydi.

Aktyorlik san'atining yana bir xususiyati, uni faqat ijrochilik vaqtida ko'rish mumkin, ijrochilik vaqti tugagach uning sahnaviy ijodi yo'qoladi, faqat tassurrot qolishi mumkin. Kulolning ko'zasi, rassomning kartinasi kabi ijodiy izni ko'ra olmaysiz. Shu sababli ham aktyorlik san'ati vaqtinchalik san'at deb ataladi. Aktyorlik san'atining bu xususiyati esa hamisha teatrga tirik hayot bag'ishlaydi. Tomoshabinning teatrga maftun bo'lishi ham shu sababli. O'ziga yoqib qolgan spektaklni yoki aktyorni bir necha marta ko'rishga intiltiradi va imkon yaratadi.

Teatr – tarbiya maskani. “Teatr deganda biz aynan sahnani nazarda tutmoqdamiz. Teatr sahnasi har tarafi oynaband qilingan bir uyga o'xshaydirki, unga har kim kirsam, o'zining husn va qabihligini, ayb va nuqsonini ko'rib ibrat olur... Turkiston tilida hanuz bir teatr o'ynolmag'onligi barchangizga ma'lumdir. Shul sababli ba'zi kishilarimiz teatrga, ehtimolki o'yinbozlik yoki masharabozlik ko'zlari ila boqurlar. Holbuki teatrning ma'nosi “ibratxona” yoki “ulug'lar maktabi” degan so'zdir” [3, 7]. Teatr asoschilaridan biri Munavvar qorining fikrlaridan, teatrning jamiyat bilan bog'liqligi, jamiyatni kelajakka ruhlantirish, insonlarga yo'l ko'rsatuvchi ma'naviy tarbiya maskani ekanligini, unda har bir tomoshabin o'z husnini ko'rishi, hayotning, yon atrofimizda bo'lgan voqea-hodisalarning aktyor ijrosidagi talqinini ko'rib oq va qora, yaxshilik va yovuzlikning farqiga borish kerakligini anglatadi.

Teatr jamoasi juda murakkab jamoa hisoblanadi. Bu yerda bir-biriga o'xshamagan, o'ziga xos, yorqin toifadagi ijodkor shaxslar ishlashadi. Har biri o'zi ijod qilish, qiyofa yaratishdan tashqari bir-biriga bog'liq holda ijod qilishadi. Teatr shuning uchun ko'pchilikning birlashmasidan tashkil topgan san'at hisoblanadi. Bir kishining va barchaning say-harakati bir maqsadga qaratilgan bo'ladi. Bu holda ijodiy jamoada tartib-intizom, odob-ahloq birinchi o'ringa qalqib chiqadi. Jamoa didini, ish madaniyatini, istak va xohishlarini, an'analarini shakllanishida rejissyorning o'rni benihoya katta.

Intizom, odob-ahloq teatr jamoasi faoliyati bilan uzviy bog'liq ekanligini hech qachon unutmash kerak. Haqiqiy intizom tufayligina ajoyib ekran va sahna asarlari yuzaga keladi.

San'at va intizom bir-biriga uzviy bog'liqdir. Butun ijodiy jamoa tartibbuzarlik ko'rinishlariga ayovsiz kurash olib borishi temir intizom qonunga aylanishiga erishish lozim.

O'zbek san'atkorlari A.Hidoyatov, SH.Burxonov, S.Eshonto'rayeva, O.Xo'jayev, ana shunday fidoiylardan edi. Ular uchun ish, ijod intizomi birinchi o'rinda turar edi. Mashhur aktyor Obid Jalilov sahnaga chiqish oldidan uyidan qizining olamdan o'tganligi to'g'risida xabar keladi. Aktyor spektaklda rol ijro etadi. Spektakl tugagandan keyin jamoaga xabarni aytib, ertaga janoza deb uyiga ketadi. Bu aktyorning tomoshabinga, teatr va jamoga bo'lgan yuksak hurmatidir. Bu aktyorning kuchli intizomi, sabr-toqati, san'atga fidoiyligidandir.

M.Uyg'ur, YE.Bobojonov, M.Muhammedov, T.Xo'jayev, N.Aliyevalar aktyor va rejissyorlarning ma'naviy qiyofasi, xulqiy odobi masalalariga katta e'tibor qaratganliklari bejiz emas, albatta. Ularning ta'biricha, aktyorning estetik tarbiyasi, qo'shimcha unsur emas, zaruriy sifat hisoblanadi.

Faqat ulkan g'oyalar bilan yo'g'rilgan, oliyanoblilik, yuksak ma'naviy va ma'rifiy axloq, yuksak maqsad sari sobitqadamlilik bilan borish ruhida tarbiyalangan insonlargina, ijodiy muhitni ich-ichidan yemiruvchi illatlar - bironing yutug'ini ko'ra olmaslik, g'ayrlik, g'iybat va mishmishlardan, tor doiradagi dunyoqarashlardan baland bo'laoladilar. YE.B.Vaxtangov «Yaramas axloq egasi yaxshi aktyor bo'la olmaydi», degan bo'lsa K.S.Stanislavskiy «Axloqi buzuq, ma'naviy qashshoq odam sahnada turib tomoshabinni poklik va oliyanoblikka da'vat eta olmaydi», degan edi [2, 13].

Yuqoridagi fikrlardan xulosa qilib aytganda, teatr faqat aktyorlar tufayli tirik va hamisha barhayot yashaydi. Shu sababli ham kelgusi rejissyorlar aktyorlik san'atiga yetarli baho berib qadrlashlari kerak bo'ladi. Mana shunday professional san'atkor aktyorni o'qitib tarbiyalash vazifasi ularga ya'ni rejissyorlar zimmasiga yuklanadi. Shu sababli rejissyor teatrdan faqat tashkilotchigina, rahbargina emas, balki tarbiyachi hamdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ahmad S. Behbudiyning armonlari // Teatr. 2006, №1. – B. 7.
2. Mahmudov J. Aktyorlik mahorati. – Toshkent: Bilim. 2005.
3. Mirvaliyev S. Jadid teatri // Teatr. 2006, № 4. – B. 7.
4. Stanislavskiy K.S. Sobr.soch. t.6. – M. 1959. – 323 s.

ZAMONAVIY MADANIY JARAYONLARNI TASHKIL ETISH ASOSLARI

Mamatqosimova N.E.

*“Madaniyat va san'at menejmenti” kafedrasida o'qituvchisi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada madaniyat, xususan ijtimoiy-madaniy faoliyatni rivojlantirish, uni yangi davr talablariga moslashtirish, boshqaruvda yangicha uslublarga erishish masalalari o'rganilgan. Madaniy-ma'rifiy faoliyatning nazariy asoslari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: madaniyat, san'at, madaniy-ma'rifiy faoliyat, ijtimoiy-madaniy faoliyat, kutubxona, madaniyat muassalari, teatr.

Madaniyat, xususan ijtimoiy-madaniy faoliyatni rivojlantirish, uni yangi davr, yangicha dunyoqarash nuqtai nazaridan taraqqiy toptirish, bu sohalar ham islohatlarni amalga oshirish davlatimiz va jamiyatimiz istiqbolining ustuvor yo'nalishlaridandir. Bunday zamonaviy tushunchalar, yangi uslublar, kashfiyotlar nechog'li ahamiyatli bo'lsa, ajdodlarimizning bu sohalaridagi ma'naviy-ijodiy merosining ahamiyati ham undan kam emas. Yurtimizda istiqbol yillarida ulkan iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy islohatlar olib borilmoqda.

Davlatimiz rahbari SH.M.Mirziyoyevning “Jamiyatimizda sog'lom fikr, sog'lom kuch ustuvor bo'lishi uchun biz ma'naviy hayotimizni yuksaltirish, aholi, avvalo yoshlarimizni turli zararli

ta'sirlardan asrash, ularni har tomonlama yetuk insonlar qilib tarbiyalash haqida muntazam o'ylashimiz, faol ish olib borishimiz zarur. Bu borada amalga oshirayotgan islohotlarimiz, xususan, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish, madaniyat va san'at tashkilotlari, ijodiy uyushmalar va ommaviy axborot vositalari faoliyatini yanada rivojlantirish, soha xodimlari mehnatini munosib qadrlashga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar sizlarga yaxshi ma'lum, albatta" [1. – B. 229] – deb ta'kidlagan so'zlari, Yangi O'zbekiston sharoitida ma'naviyatga, madaniyatga va san'atga bo'lgan e'tiborning yuksak dalilidir.

Shu sabab Yangi O'zbekistonning ma'naviy hayotida madaniy-ma'rifiy faoliyatga bo'lgan e'tibor kun sayin oshib bormoqda. Chunki, madaniy-ma'rifiy faoliyat o'ziga xos, ko'p tomonli ijtimoiy hodisa bo'lib, har bir insonni, jamiyatning hayotini namoyon etadi. Ayniqsa, Respublikadagi kadrlar tayyorlash siyosati madaniy-ma'naviy hayotni yangilash masalalari bilan bog'liq bo'lib, milliy madaniyatni rivojlantirish va shu bilan birgalikda mazkur sohani tubdan isloh etish, insonlar ongiga milliy istiqlol g'oyalarini singdirish kabilarni, hamda soha nazariyasini ilmiy asoslashni taqozo etadi.

Madaniy-ma'rifiy faoliyat, avvalo, ijtimoiy-madaniy muassasa, madaniyat uylari, madaniyat va istiroxat bog'lari, muzeylar, kutubxonalar faoliyatidir. Ijtimoiy-madaniy muassasalar bu g'oyaviy va tarbiyaviy ishlar jarayonining tarkibiy qismi hisoblanib, ular xalqimizning ijtimoiy-madaniy xayotida muxim rol o'ynaydi. Ularni har tomonlama rivojlantirish, havaskorlik ijodiga jalb qilish va mazmunli xordiq chiqarishni uyushtirish orqali olib boradi.

Ijtimoiy-madaniy faoliyat asosan kishilarning ishdan bo'sh vaqtlarida olib boriladi, kishilarga asosiy ishdan tashqari xar xil mazmundagi va shakldagi «ikkinchi» faoliyat bilan shug'ullanishlariga imkoniyat yaratadi. Bu faoliyat kishilarning xordiq chiqarishga, bilimini, dunyoqarashini o'stirishga, ijodkorligini oshirishga qaratilgan bo'lib, ular o'z navbatida asosiy ish faoliyat bilan yaxshiroq shug'ullanishga samarali yordam beradi.

Madaniy-ma'rifiy faoliyat – aholini ma'naviy kamol toptirish, madaniy saviyasini oshirish, bilimni o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish, ijodiy qobiliyatini rivojlantirish, bo'sh vaqtini samarali o'tkazishga ko'mak beruvchi ijodiy-tashkiliy ishlar majmuasidir.

Ijtimoiy-madaniy faoliyatning o'z obyekti, predmeti va ish faoliyati mavjud.

Madaniy-ma'rifiy faoliyat quyidagi: tashviqot va targ'ibot ishlarini olib borish; xalq havaskorlik ijodini o'stirish; kishilarning dam olishini tashkil qilish kabilardan iborat.

Bu ish faoliyatlari madaniy-marifiy ishlarning shakllarini vujudga keltiradi. Madaniy-ma'rifiy faoliyat turlariga spektakl, ommaviy tomosha, xalq sayllari, bayramlar, karnaval, raqs kechalari, viktorina, ko'rgazma, turli tanlovlar, sayohat va ekskursiya kabilalar kiradi.

Ijtimoiy-madaniy faoliyatining yakka, guruhli va ommaviy shakllari mavjud.

Yakka shakllar – mutaxassis va tinglovchi o'rtasidagi maslahat, yakka suhbat, ommaviy mashg'ulotlardan tashkil topsa, guruhli shakllar – taxminan 15-30 kishi qatnashadigan tadbirlar, ya'ni munozara, seminar, suhbat, ekskursiya, xavaskorlik jamoalari mashg'ulotlarini o'z ichiga oladi. Ommaviy shakllar esa – soni cheklanmagan, katta auditoriyaga mo'ljallangan ma'ruza, savol-javob kechalari, mavzuli kechalar, ommaviy tomoshalar, bayramlar va boshqalarda vujudga kelib, ijtimoiy-madaniy faoliyatning asosiy qismini tashkil qiladi.

Mavjud uch shaklni madaniy faoliyatda quyidagi tasnifdagi ta'sirchan vositalardan va usullardan foydalanish asosida vujudga keltiriladi. Ular quyidagilar:

- Bir yoqli (monologik) tasnif – bu notiqning og‘zaki - «jonli» so‘zi, xamda boshqa ta'sirchan vositalar orqali auditoriyaga axborotlar beradigan tadbirlar. Masalan, ma'ruza, axborot va boshqalar.
- Muloqatli (diologik) tasnif - bu asosan muloqot, suhbat, fikr almashishlardan iborat bo‘lib, unga suhbat, munozara, uchrashuv, savol-javob kechalari kiradi.
- Ko‘p tarmoqli tasnif. Bunda monologik va diologik shakllar bilan bir qatorda boshqa ta'sirchan vositalardan foydalanish mumkin bo‘lgan tadbirlar tushuniladi. Masalan, og‘zaki jurnal, mavzuli kechalar.

Har bir tasnifda madaniy-ma'rifiy faoliyat xodimi (yetakchi shaxs) turli sahnaviy ifoda vositalaridan (musiqa, qo'shiq, raqs, ifodali o'qish), tarqatma materiallardan (mavzuga oid ko'rgazmali vositalar) va tasvirli materiallardan (taqdimot, video lavha) keng foydalanish mumkin.

Madaniy-ma'rifiy faoliyatning asosiy bo'g'ini madaniyat, ma'naviyat va ma'rifat tashkil etadi.

Madaniy-ma'rifiy muassasalar quyidagi turlarga bo'linadi: Axborot resurs markazi (kutubxona), muzey, madaniyat uyi va saroyi, istiroxat bog'i, madaniy dam olish maskanlari (teatr, kinoteatr, konsert zallari va h.k.).

Axborot resurs markazining vazifalari va faoliyati, kitob fondlarining tarkibiga qarab, ommaviy, texnikaviy va turli maxsus kutubxonalar, o'quv yurtlari, kutubxonalari, ilmiy kutubxonalarga bo'linadi. Ommaviy kutubxonalar aholining turli sohaga doir kitoblarga bo'lgan talablarini qondirishga qaratilgan. Shuningdek zamonaviy axborot resurs markazi nafaqat o'quvchini kitob bilan balki so'nggi yangiliklar, internet ma'lumotlari bilan yaqindan tanishtirishdan iborat.

Muzeylar – ularning asosiy vazifasi tarixiy hujjatlarni, moddiy va ma'naviy madaniyat yodgoriliklarini, san'at asarlarini, tabiat boyliklarining namunalari to'plash, saqlash, ularni ilmiy, ishlab chiqarish va ko'rgazmaga ko'yishdan iboratdir. Shular bilan birgalikda muzeylar ilmiy - tekshirish ishlarini ham olib boradi va quyidagi tarmoqlarga bo'linadi: tarix muzeylari, xotira-yodgorlik muzeylari, o'lkashunoslik muzeylari, san'atshunoslik muzeylari, tabiiy-ilmiy muzeylar.

Madaniyat va istiroxat bog'lari – ularda ommaviy sayllar, karnavallar, sport va boshqa bayramlar, turli ommaviy tomoshalar o'tkaziladi, havaskorlik xalq teatri jamoalari tomonidan tayyorlangan turli mavzudagi spektakllar, kinofilmlar namoyish etiladi, siyosiy va ilmiy ma'ruzalar tinglanadi, madaniy-ma'rifiy mavzudagi ko'rik-tanlovlar va sport musobaqalari uyushtiriladi. Madaniy dam olish uchun keng imkoniyatlar yaratilgan bo'lib, madaniyat va istiroxat bog'larining bezagi, ulardagi tabiiy manzarali joylar kishilarning estetik didlarini o'stirishga yordam beradi

Teatr – bu insonning bo'sh vaqtini mazmunli va ma'naviy ozuqa olishga qaratilgan san'at muassasi bo'lib, asosiy funksiyasi estetik tarbiya berishga qaratilgandir. Teatr san'atining o'zigagina xos xususiyati shundaki u sintetik san'at bo'lib, tarbiya va ma'naviyat maskanidir. “Teatr o'yunbozlik emas! Masxarabozlik ham emas! Teatr bamisoli oynavand bir uykim, kirgan har bir kimsa o'z husnu qabihini ko'ra olur. Yuziga un surtib masxarabozlik shakliga kirgan zotlar tabibi hoziqdurlar” [2. – B. 7]. Ma'rifatparvar yozuvchi va teatr jonkuyari Mahmudxo'ja Behbudiy ushbu so'zlari orqali teatrning jamiyat ko'zgusi ekanligini ta'kidlaydi.

Qadimgi Yunonistonda uch tomoni tepalik yoki tuproq uyumlari bilan qoplangan, bir tomoni ochiqlik, tekislikdan iborat joylarni maxsus jihozlab tomoshogoh, tomosha joyi ya'ni "theatron" (teatr) deb atashgan. "Theatron" yunonchadan o'zbekchaga tarjima qilinganda "tomoshagoh", "tomosha joyi" ma'nolarini anglatadi. Tomoshabinlar o'tiradigan joy teatr, ijro maydoni esa sahna deb atala boshlagan [3. – B. 23].

Teatr, xususan sahnaning mo'jizakor kuchga ega ekanligini ko'plab mutaxassis san'atkorlar qayta-qayta takrorlaganlar. Masalan: mashhur rejissyor G.Tovstonogov quyidagi fikrni bildiradi, "Sahna uzinasiga o'ttiz, eniga yigirma qadam, balandligi pardasi barobar uncha katta bo'lmagan bir makon. Unga kichikroq uy yoki bog'ni joylashtirsa bo'ladi. Biroq bu makonning pardalari ochilgach, unga o'tmish ham, bugun ham, kelajak ham sig'ishi mumkin. Bu yerda dunyo yaratish mumkin" [3. – B 7].

Mamlakatimizda opera va balet teatri, drama teatrlari, musiqali drama teatrlari, komediya va satira teatrlari, qo'g'irchoq teatrlari, yosh tomoshabinlar teatrlari, miniatyura teatrlari faoliyat yuritib kelmoqda.

Kinoteatrlar, konsert zallari. Kinoteatrlar kinofilm namoyish qilish uchun maxsus jihozlangan maskan bo'lib, katta hajmdagi ekran orqali kino namoyish etiladi. Shuningdek turli mavzularda davra suhbatlari va tadbirlar ham bo'lishi mumkin. Konsert zallari esa yakkaxon, jamoa konserti uchun mo'ljallangan bo'lib, zamonaviy texnika, akustika, sahna, sahna liboslari, yumshoq va qulay o'rindiklarga ega bo'ladi.

Shuningdek, madaniy-ma'rifiy ishlar bilan ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye, matbuot); ta'lim muasasalari (bog'cha, maktab, litsey, kollej va oliy o'quv yurti); ijodiy uyushmalar (yozuvchilar, rassom, kompozitorlar, teatr arboblari) ham muntazam shug'ullanib keladi.

Xulosa sifatida aytish lozimki, madaniy-ma'rifiy faoliyatning inson hayotidagi zarurati hamda madaniy-ma'rifiy faoliyat xodimlarining mas'uliyati kuchaytirish lozimligi, shuningdek, madaniyat va san'atning ayniqsa sahna san'atining yuksak kuchga ega ekanligini, bu sohani yuksaltirish uchun yoshlarga e'tibor qaratish kerakligi kunning muhim vazifalaridan biri ekanligini bilib olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev SH.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. Asarlar, 2-jild. – Toshkent:O'zbekiston, 2018. – 508 b.
2. Ahmad S. Behbudiyning armonlari. "Teatr" adabiy-badiiy, axborot-reklama jurnali, 2006 №1. 7 b.
3. Sayfullayev B.S., Mamatqosimov J.A. Aktyorlik mahorati. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2012. – 388 b.

INTEGRATION AND INNOVATION IN THE IMPLEMENTATION OF STATE LIBRARY POLICY

Mardonov Z.M.

*Teacher of the "National Singing" department
State Institute of Art and Culture of Uzbekistan*

Annotatsiya: Ushbu maqola mamlakatimizda kutubxona sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, integratsiya va komunikatsiya jarayonlari, amaliyotga joriy etilayotgan innovatsiyalar tahlili hususida yozilgan.

Аннотация: Данная статья посвящена анализу реформ, интеграционных и коммуникационных процессов, а также инноваций, реализуемых в библиотечном секторе нашей страны.

Kalit soʻzlar: Integratsiya, raqamlashtirish, innovatsion loyihalarni amaliyotga tadbigʻi, strategiya, "Yosh kitobxon" tanlovi, uchinchi renessans.

Ключевые слова: интеграция, цифровизация, реализация инновационных проектов, стратегия, конкурс «юного читателя», третий ренессанс.

A book is a source of knowledge, spirituality and enlightenment, a force that glorifies a person, forms the foundations of spirituality and enlightenment, and educates them to perfection. The magic of the book, the magic of the word, is of great service to keep humanity spinning around its axis without going astray. The book has been calling humanity to goodness and goodness for centuries. Of course, this field has developed and updated over time. Librarianship is one of the most important fields of development of the state and society. The general direction of modern librarianship is to reflect the ideological-theoretical content of social and technical phenomena, such as the creation of national information infrastructures that provide comprehensive information to the society, and the wide implementation of the achievements of advanced information technologies.

The strategy of New Uzbekistan has turned into a determination that serves as a continuation of our great work on building the foundations of the Third Renaissance. At its heart is the development of the reading society, spiritual renewal, a powerful force that moves from spiritual development to an enlightened society, and today it serves as a guiding star of the people, especially the youth. In this way, we should pay special attention to the development of the information library, which is considered an ancient value of humanity.

As President Sh. Mirziyoyev noted, "World history shows that any new civilization, new Renaissance begins with books and libraries." Indeed, New Uzbekistan began its renaissance development with the radical renewal of library activities and the implementation of innovative ideas. It was the right way, actually. Because the basis of all scientific-research work is conducted in libraries. Research works serve the development of the state. In new Uzbekistan, a number of reforms were carried out to improve the moral education of the people. In particular, the decision of the head of our state dated May 12, 2018 "On the organization of reading contests among young people in order to widely study and promote the creative heritage of our great scholars, writers and thinkers",

the decision of the Cabinet of Ministers dated December 14, 2020 "Reading in 2020-2025 As a result of the decision of December 26, 2020 "On the approval of the national program for the development and support of reading culture", "On the organization and holding of the contest "Young Reader" aimed at increasing the reading culture of young people", to improve the reading culture of young people, widely promote and popularize reading , created an opportunity to create innovative developments in the industry.

Our great thinker grandfathers made great achievements behind their universal discoveries with their great scientific potential and made an unparalleled contribution to world civilization. Our thinkers and enlightened ancestors, who laid the foundation stone for world knowledge, have always been the pioneers of the nation's path. They emphasized the incomparable role of reading books in reaching this level and encouraged them to read books. It is known from history that information-library activities always require scientific research and new research.

Even today, these works are systematically carried out. In the work of our researchers, the following opinions were expressed about the emergence of the need to develop information-library activities in New Uzbekistan. Today, special attention is paid to the library and reading. It is a clear example of our opinion that among the 5 important initiatives put forward by our honorable President, wide promotion of reading among the population, especially among the youth, has risen to the level of state policy. It is known that according to the decision No. PQ-381 dated June 20, 2006 "On the organization of providing the population of the Republic with an information-library", the libraries of the Ministry of Cultural Affairs, the Ministry of Higher and Secondary Special Education, the Center for Secondary Special Vocational Education of OO'MTB, the Ministry of Public Education information-resource centers were established by transfer. By 2006, the number of public libraries in the system of the Ministry of Culture was 5,745 (as of January 1, 2005), of which; the number of the Central Library System (MKT) in the republic was 207, and the number of rural libraries was 4735. Information-resource centers were placed in educational institutions, but favorable conditions and opportunities for providing services to the population were not created.

For example, major reforms initiated in the system of information-library activities will serve to eliminate existing shortcomings in the field. When we talk about books and book reading, we will focus on the main tasks of the library, which is the main direction of this field. Library activities cover all types of information services (bibliographic, document, factographic, etc.). Accordingly, the library - information service as a component of the library, which is a socializing institution, in order to meet and develop the needs of social subjects, based on the world's information resources, from providing library - bibliographic and information products and services in various ways and forms using the means of library - bibliographic and information activity. consists of Service provision is one of the leading functions of modern libraries, and it is the goal-directing of the activities of all departments included in the system and the technological processes implemented by them.

In order to develop this direction, our scientists and experts working in the field have already familiarized themselves with the activities of foreign libraries and given their suggestions and recommendations. In particular, we would like to draw your attention to the relevant suggestions made by G. Ismailova. In order to achieve more positive results in the implementation of information

- library work in our country, we believe that we should pay attention to the following:
- provision of all system libraries with perfectly developed uniform software;
- purposeful formation of funds considering the demands and needs of readers;
- increase the amount of funds allocated from the republican budget for the purchase of scientific and fiction literature in the Cyrillic and Latin alphabets;
- increase the quality of publications;
- training of personnel in the higher education base in librarianship, bibliography, information security, digitization, conservation and restoration;
- creation of standard conditions for storage of library funds;
- provision of necessary devices and equipment for digitization, restoration and creation of audio books.

It's time to carry out large-scale positive work in our country to improve the spiritual maturity of our people, to create modern infrastructures that increase the possibilities of providing quality services in the library and information sector, and to develop state programs. Considering our long future, our state is also spending a lot of money on the spiritual and educational sphere. It's sure to pay off. Because limiting yourself only to spiritual support does not correspond to the conditions of the current era. The field can also be developed by bringing innovative approaches and ideas to information-library activities. In the implementation of innovative developments in the field, it is necessary to financially support the activities of information libraries. That is, the development of one's economy through the creation of innovative products, assimilation and introduction of advanced technologies to the production of existing natural resources is becoming the main factor of development. The strategy and mechanisms of innovative development of our country are closely related to the effective use of the intellectual, scientific and technical potential created in this country.

The innovative ideas that have been used and implemented in the information-library activities in New Uzbekistan are giving good results. However, due to the rapid development of technology in the world market, the current innovation cannot retain its novelty to a certain extent the next day. We need to restore, process and preserve books using all kinds of new innovative methods. This book is one of the great products of human intelligence, which conveys information about history from generation to generation, conveys modern truths to the future, records social realities, innovations and discoveries in science, and knows no space and time. From time immemorial, our people have been striving to read books and become familiar with them. This ancient tradition in the consciousness of our people has not lost its importance even today. During the years of independence, restoration of values in our country, promotion of spirituality, creation of national pride, development of literature and art as the basis of spirituality, free thought, good words and good deeds have been one of the priority directions of our state's policy.

Honorable President Shavkat Mirziyoyev draws our attention to the present and future prospects of our literature, the important and urgent problems facing writers: the civic position of the creator, social duty, increasing the effectiveness of creative associations, not only writers and poets, but the whole society is responsible for the development of our literature. Therefore, the use of innovative methods in information-library activities is primarily a responsible activity of the

representatives of the field. Of course, when applying innovative methods to information-library activities, we should study and analyze more foreign experiences.

If we study the work experience of the libraries of some developed countries, they use the methods of providing 15% - 20% of the readers with literature outside the libraries. Taking this into account, they are forming new methods of providing services to consumers in addition to libraries, and are effectively using technical tools. They even offer some of these methods to work in 2 shifts. Mobile libraries are an example of this. In order to attract more readers to the library, to widely promote reading among the population, forms of information-library service are used outside the library. These works are organized by libraries in various production enterprises and organizations, field sheds and farms, dormitories, workplaces. The goal is to deliver books and information to every consumer, to make it possible for consumers who live or work far away from a stationary library to use books and information. Today, the main focus in the provision of information and library services is the need to master foreign and innovative forms and methods of providing individual and public services to consumers, and to improve the skills of industry employees at the level of international demand. Extensive work is being done to improve the efficiency of information-library services. However, it is necessary to implement new innovative ways of providing services to the population. For this purpose, it is necessary for the employees providing the information-library service to acquire modern theoretical and practical knowledge, work methods and constantly improve their skills.

An important role in improving the management of library and information activities should be given to the informatization of the library and information sector, the introduction and improvement of new information technologies in libraries and information institutions, the creation and use of the electronic resource base, and the creation of a unified program of information and library networks on the scale of the Republic. In our opinion, the program for creating information-library networks at the national level should solve the following tasks:

- providing access to and use of information resource bases of libraries and information institutions of different levels and departmental affiliations;
- ensuring coordination and cooperation of library-information activities in the process of cataloging and processing publications, various information;
- providing consumers with access to national and international information resources and their use;
- activation of the process of creation of republican information resources;
- Improvement of consumers' use of working and created electronic catalogs;
- Improvement of librarianship standards of our republic, legal normative acts related to computer technologies;
- Such tasks as training specialists for library and information institutions, improving their qualifications and developing international librarianship cooperation are among them.

List of used literature:

1. Sh. Mirziyoev. let's live freely and prosperously in the new Uzbekistan. Tashkent2021: Tashkent publishing house. Page 42

2. Mirziyoyev Sh. New Uzbekistan strategy. - Tashkent: Uzbekistan. 2021, 464 p.
3. Davlatov s. X, Nosirov O', Berdiyeva Z., Orozov A., Library science. Tashkent - 2020. 432 p.
4. Teshaboeva U. The new system serves to improve reading culture among young people. // jur. Kutubkhona.uz #2 (49), 2019.
5. Yuldashev I., O'. Nasirov. Library - information service: theory and practice. - Tashkent, 2020. 360
6. Yoldoshev I. Uzbek literary art and terminology. Tashkent - 2018

THE FORMATION OF THE ART OF CINEMATOGRAPHY IN THE 60-70S, THE EMERGENCE OF ITS SPECIFIC TRADITIONS

Melikuziev I.M.

"Voice directing and operatic skills" head of the department, doctor of philosophy in art Sciences (PhD), professor

Uzbek State Institute of Arts and culture

Аннотация: Из наблюдений видно, что 60-е и 70-е годы имели большое значение в подъеме узбекской кинематографии на уровень искусства и создании собственных традиций.

Уровень мышления оператора превосходит совершенствование технических средств. Думать, что передовые технологии всегда являются гарантией творческого успеха, — это одностороннее понимание области кинематографии.

Аннотация: Кузатилганлардан кўринадики, 60-70 йиллар ўзбек кинооператорлик соҳасининг санъат даражасига кўтарилиши ва ўз анъаналарини яратилишида катта аҳамият касб этди.

Операторнинг тафаккур даражаси техника воситаси такомилдан устун туради. Юксак ривожланган техника ҳамиша ижодий муваффақият гарови деб билиш операторлик соҳасини бирёклама тушунишдир.

Ключевые слова: оператор, искусство, история, объектив, фотоаппарат, цвет, свет, композиция, симметрия, кино, школа кинооператоров, креатив, искусство, графическое решение.

Калит сўзлар: оператор, санъат, тарих, ўбъектив, фотокамера, ранг, ёруғлик, композитсия, симметрия, кино, кинооператорлик мактаби, ижодкор, бадийлик, тасвирий ечим.

INTRODUCTION

Any film shooting reflects the attitude of the cameraman to the depicted environment and reality, and such an approach is a criterion for ensuring the effectiveness of the director's idea. When the events being filmed, the joys and sorrows of the heroes, and the excitement of their adventures, the cameraman himself is not filled with joy, these emotions will not reach the audience.

defines that there are *three levels* of the concept of operator, *the first* is the person next to the camera, whose role is limited to passive and maintenance. *The second* is a man holding a film camera. The role of the operator will change and he will rise from service to management level. *The third* is the highest gradation, in which the creator appears in front of the film camera. The creative cinematographer expresses the director's visual perspective on the screen through the camera and its features, while complementing his vision with his own subjective artistic approach.

The second half of the 20th century was the height of Uzbek cinematography. The development of cinematographic art in our country has progressed in connection with technical and technological factors, expanded due to new names and creators. Cameras were improved, adapted to the creation of newsreels, which in turn led to the practice of introducing new research into art cinema. The level of sensitivity of black-and-white film was enhanced, and color film began to be produced. Photography optics expanded due to a wide-angle (*wide-angle*) lens. It is known that the change in every aspect of optics is connected with innovations in the creativity of the operator. By this time, the operator's trolley for the moving frame and cranes were also improved. Uzbek cinema "Maftuningman" (dir. Y. Azamov, opera M. Krasnyansky), "Tashkent is the city of bread" (dir. Sh. Abbasov, opera H. Fayziev), "You are not an orphan!" (dir. Sh. Abbasov, oper. H. Fayziev), "Mahallada duv-duv gap" (dir. Sh. Abbasov, oper. D. Fatchullin) in mature films of various directions, such as the effect of technical changes, new visual solutions and means to find efforts were felt.

Unique research in this regard was carried out in Union cinema, and the creative innovation in camera work was shown in the film "Cranes are flying" (Letyat juravli), which was released in 1957. Cinematographer Sergei Urusevsky uses all technical possibilities in this film and connects them with the film's visual solution. In this, the achievements of the past years of cinema, including the angles of the 20s, large shots based on characteristic lighting; It uses high examples of operator experience, such as in-frame montages (*vnutrikadrovyy montaj*), dim lights (*zonalnoe osveshchenie*) of the 30s-40s. This film represented a dramatic change in the art of cinematography.

The changes and updates in the artistic processes of the cinema were also reflected in the practice of cinematography in our country. During the "warmth" period of the 60s, there were innovations in film technology. Photographic equipment improved, separate implementation of the camera and recording of sound outside the pavilion was introduced. Voice recorded on a tape recorder, small cameras began to be used. The line of optics became larger, long focus (*dlinnofokusnye*) and variable focal length lenses (*zoom lenses*) appeared. There are two formats of movie showing - wide-screen (*shirokoekranny*) and wide-format (*shirokoformatny*).

METHODS

One of the unique features of the cinematography industry of the 60s was that the films were mostly shot in nature, in real interiors. Techniques such as the use of hidden cameras and in-frame montage to show real life were used in the 20s, and during this period, they were revived and rediscovered and enriched the pictorial stylistics of the period.

RESULTS AND DISCUSSION

If in the 60s, the in-frame montage method was used to create a real-life image, then by the 70s, the method of "tracking" the object of imaging with the help of a long-focus lens and a zoom

lens became widespread. " *Documentary stylistics* " began to be used to shoot real nature, interiors, actors among people walking on the street using special camera techniques . Most films like this were shot in black and white. In the 1960s, the lighting environment for films also changed, replacing dim lighting with natural lighting, and more soft, diffused colors were used.

During this period, K. of Uzbek cinema. Yormatov, Y. Azamov, Z. Sobitov, L. Fayziev, M. Krasnyansky, T. Eftimovsky, A. Pann, W. While big figures such as Sinichenko continued their activities, their ranks expanded at the expense of young people. Graduates of VGIK (All-Union State Institute of Cinematography), Leningrad Institute of Film Engineers, Higher Courses of Directing and Screenwriting in Moscow, Institute of Theater and Fine Arts in Tashkent came to work in the studio. Among them are directors such as D. Salimov, E. Eshmuhammedov, A. Hamroev, D. Fatchullin, L. There were cameramen such as Traviski, H. Fayziev, A. Ismailov, and post-production artists such as E. Kalantarov, N. Rahimboev, V. Dobrin, S. Ziyomammedov, B. Nazarov. The way of thinking, personal attitude to the material, and philosophical observations of these creators raised the artistic level of the cinema and advanced its poetic direction. One of the distinctive features of this period was the discovery of new means of expression and the promotion of visual culture to a higher level. Paying special attention to nature has become a unique dramatic element in films, in order to enhance the expressiveness of portraits, special attention was paid to using large plans, emphasizing the psychological state of film characters through the landscape . These aspects are E. Eshmuhammedov's "Refinement" (operator D. Fatchullin, artist M. Choshev), "Lovers" (operator G. Tutunov, artist M. Choshev), A. Hamroev's "White, white storks" (operator D. Fatchullin, artist Sh. Abdusalomov), Sh. Abbasov's "You are not an orphan!" (operator H. Fayziev, artist E. Kalantarov), U. Nazarov's "Surayo" (operator D. Fatchullin, artist M. Choshev) was seen in a number of films.

Also, the ways of the emergence, formation and development of the traditions of the cinematography school of Uzbekistan are analyzed on the example of works of H. Fayziev, A. Ismoilov, D. Fatchullin, D. Salimov, Kh. Khasanov, R. Ibragimov. Their methodological peculiarities, how they took place in the formation of national cinematography traditions are revealed. The 60s were especially significant in this regard. The warm period in cinema, the entry of local operators with higher education into the industry also coincides with this time.

Along with directors A. Hamraev, E. Ishmuhammedov, Dilshod. Fatkhulin showed great skill in the films "White, white storks", "Nafosat", "Lovers".

The images that are brought to your attention are taken from Dilshod. Fatkhulin's film "White, white storks". In this film shot in wide format (16:9) frame, Dilshod Fatkhulin's emphasis on the visual screen, focusing on the objects in the foreground, and majestic expressiveness in the shots are noteworthy. The cameraman paid particular attention to the pictorial light and tonal contrasts of the composition. The dynamics of the shots, their harmony in the image, compositional accuracy and sharpness, sharp angles, skillful use of light and shadow are visible. Camera shots helped to create portraits in the film and served to reveal the spirit of the image. He created a figurative interpretation of the environment of the depicted events, and bright details and expressive tools were widely used.

Thus, in the second chapter, the uniqueness of the national school, the formation of artistic traditions, and the manifestation of creative styles were examined through the skills of cinematographers.

The political changes that took place in the society in the 1960s, the moderate climate in social life, a general new way of thinking, outlook, and inclination to ideas brought a new generation of cinema to the field. "In the 1960s, a new image of a romantic hero appeared in Uzbek cinema. U. Nazarov's "Surayo", A. Hamroev's "Stork has come, summer has come", E. Eshmuhammedov's "Elegance", "Lovers" brought a warm mood according to their essence and interpretation style. The uniqueness of the images of Sanjar and Lena ("Refinement"), Rustam and Rodin ("Lovers"), Surayyo and Akrom ("Surayo"), Malika and Qayyum ("The Stork Came...") is that they represent the inner world of a person taken separately, the mood of the color, its own passion was discovered.

The film Nafosat (1967), in which two young creators E.Eshmuhammedov and O.Agishev worked with the cameraman D.Fatchullin, showed the emergence of a new method and unique research. The poetic image in the pictorial solution of this film, which reflects the thoughts and aspirations of modern youth, showed the possibilities of art cinema. It should be noted that playing the reflection of the light in the water or switching from the beam to the image of the moon in the blue radiating it is a unique artistic expression taken from real life, as well as being used as a poetic metaphor. The fact that the authors of the film tried to create the poetics of the image by using realistic means of artistic expression expanded the scope of the creative findings of the cameraman.

In the course of observing the films made in the Uzbek cinema in the 60s, the aspects common to most of them are noticeable, it became known that the following camera methods were developed within the framework of research aimed at realistically expressing the dramaturgical screen image:

1. mobile semka
2. s'emka taken by hand
3. frame companovka
4. s'emka in nature
5. s'emka taken in the natural interior
6. a photo taken with a subjective camera
7. semka taken in a hidden camera
8. re-understanding the perspective perspective
9. rediscovering the ways of panning
10. use of wide-angle optics
11. use of long focus optics
12. use of variable focus range optics
13. use of small cameras

The introduction of color film in the 70s ushered in a new era in the development of cinematography. The scope of creative ideas, methods, and styles has expanded in this way. Wide-screen and wide-format cinema was developing. The general sensitivity level of the film increased, color film expanded its capabilities, mobile and at the same time silent cameras became widespread. On cameras like this, movie dialogues could be easily hand-held and recorded.

During this period, new trends in the use of lighting equipment appeared in the work of A. Ismoilov, H. Fayziev, A. Pannlar. It should be noted that until the end of the 70s, the use of the traditional semi-light (*zonal*) system continued in many films. But its drawback of creating artificiality in the pictorial solution was noticed, and two directions appeared in solving this problem. The first was the direction of abandoning the character of the lighting equipment, which is strictly focused and, in turn, soft (*myagkoe*), diffused (*rasseyannoe osveshchenie*). The second direction of creative research was to use extremely clear light, which imitates natural light and is invisible to the viewer, without using lighting equipment as much as possible. One of the most important innovative methods in the lighting process can be shown not in the pavilion decorations, but in the natural interior (*postanovka rasseyannogo sveta*). This method was not used in the practice of film production before, and it is based on a completely different principle, different from the "contrast-zonal aesthetics" (*kontrastno-zonalnaya estetika*) of cinematography of the past period. It should also be noted that when creating a lighting system, it is permissible to focus on the location of the actor in the image environment as wide as possible.

It is clear from the observations that in the art of cinematography of the 70s, attention was also paid to the development of imaging tools discovered in the 60s. Especially in the work of H. Fayziev, M. Penson, A. Ismoilov, T. Qayumov, A. Pannlar, special methods of pictorial means were highlighted. These were manifested in different ways, such as "based on the image of fine art" (*zhivopisnyy*), "based on the appearance of style" (*stilizovannyy*). In this period, montage within the frame (*vnutrikadrovyy montaj*), the method of creating an audio-visual image in delivering the content of the work in a realistic way, and not through literary or acting skills, began to develop. Operators were careful not to resort to lighting equipment as much as possible and instead use natural light. The importance of the "image-based" (*jivopisnyy*) method of cinematography was related to the "mode" time of shooting. The term "mode" refers to early morning or sunset, when shadows lengthen and light becomes more expressive, and most importantly, sharp changes in color temperature can be observed in color cinematography at this time. Thus, one of the distinctive features of this period is the emergence of a plastic direction of photography, which was manifested in the enrichment of the possibilities of in-frame montage with the method "based on the image of fine art".

CONCLUSION

During the century-long history of cinema, many countries have their own film streams, film schools and have been formed over the years. Based on their national characteristics, customs, mentality and outlook, different countries of the world have created the national film art of their people, the means and styles of visual expression appropriate to it.

Since the 1960s, a number of talented young creators - directors, screenwriters, cameramen and artists - entered the Uzbek cinema, and from that time a new era began, which left a significant mark on the development of the Uzbek national cinema.

It should be noted that the 60s and 70s were a unique renewal and renaissance period in the development of Uzbek cinematography, characterized by its significant growth. Filmmakers belonging to this "golden age" tried to reveal the real truth and essence of life through their films.

REFERENCES:

1. Dr. Tadjibayeva O.K.; Melikuziev I.M.; Khusanov Sh.T., Issues of the using the Special Effects as means of Visual expression in the Cinema art. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7, 2, 2020, 2204-2215.
2. Ikbal Melikuziev. (2020). Cinematographer's ability in the creation of graphic image in uzbek historical films. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(05), 1554-1567. Retrieved from <http://sersc.org/journals/index.php/IJAST/article/view/10078>
3. Ikboljon, M., & Tirkashaliyevich, K. S. (2019). Creative researches of young cameramen on the creation of graphic image in modern uzbek feature films. *International Journal of Engineering and Advanced Technology*, 9(1), 5230-5236. doi:10.35940/ijeat. A2948.109119
4. Ikboljon Melikuziev. (2016). Duties of a Cinematographer in Creating a Film. *Journal of Literature and Art Studies*, 6(7). <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2016.07.013>
5. Melikuziev, I. (2020). Cinematographer's ability in the creation of graphic image in Uzbek historical films. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(5), 1554–1567.
7. S Khusanov, B Bazarbayev, K Xidirova (2020) [Lacking professional personnels as the major issue in the" karakalpakfilm" cinema studio](#) - *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*.
8. Хидирова, К. (2022). РАЗВИТИЕ ПОЭТИЧЕСКОГО СТИЛЯ В УЗБЕКСКИХ КИНЕМАТОГРАФИИ. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(13), 20–23. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/6842>
9. Таджибаева О. К. Народные эпосы в театральном искусстве Центральной Азии //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 17-20.
10. Tadjibaeva, O. K. . (2021). Epic Heritage - The Gold Treasure. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 3(06), 131–140. <https://doi.org/10.37547/tajjir/Volume03Issue06-18>.
11. Mirsaidova, D. . (2022). ZAMONAVIY OVOZ ISHLAB CHIQRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI. *Eurasian Journal of Law, Finance and Applied Sciences*, 2(5), 33–36. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/EJLFAS/article/view/3063>.
12. Shokirova, G. (2022). PROBLEMS OF SKILLS OF YOUNG FILMMAKERS IN UZBEK CINEMATOGRAPHY. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(13), 201-207.
13. Agzamov, Doniyor. "TEXNIKA VA SAN'AT UYG 'UNLIGIDA OVOZ REJISSORLIGINING AHAMIYATI." *Eurasian Journal of Academic Research* 3.1 (2023): 109-112.
14. Adilov, A. (2022). THE IMPORTANCE OF SHOOTING STYLES WHEN CREATING A FEATURE FILM. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 2(13), 208-213.
15. Talabbaev, R. E. (2020). Problems And Errors Of Video Editing Beginners. *The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research*, 2(10), 80-83.

16. Talabbaev, R. E. (2020). THE IMPORTANCE OF SOUND RECORDING AND PROCESSING USING MODERN COMPUTER TECHNOLOGY IN CINEMA. In *WORLD SCIENCE: PROBLEMS AND INNOVATIONS* (pp. 194-196).
17. Ergashalievich, T. R. (2022). PLACE OF UZBEK ANIMATED FILMS IN THE WORLD OF ANIMATED FILMS. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(6), 1250-1252.
18. Ergashalievich, T. R. (2022). The importance of investigation the experience of world cinema industry specialists in the development of Uzbek cinematography. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 12(5), 1022-1025.
19. Meliqo'ziev, I. . (2023). TARIXIY FILMLARDA SYUJET RIVOJI VA KOMPOZISIYA. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 3(2),126–133. <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/10042>.
20. Копадзе , А. (2023). МЕТАМОРФОЗЫ ИСТОРИИ МИРОВОГО ДУБЛЯЖНОГО ИСКУССТВА. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 3(2), 116–125. <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/10041>.
21. Khidirova, K. (2023). VISUAL AND EXPRESSIVE MEANS OF CINEMATOGRAPHY. *Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and Culture*, 3(2), 134–141. <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/10052>.
22. HATAM FAYZIEV -A BRIGHT REPRESENTATIVE OF THE UZBEK CINEMATOGRAPHY SCHOOL Iqbal Mamasodikovich Melikuziev Uzbek State Institute of Arts and culture, "Voicedirecting and operatic skills" head of the department, doctor of philosophy in art Sciences (PhD), professor, e-mail: iqbol.1981.nozxon@gmail.com <https://doi.org/10.5281/zenodo.7509691>.
23. ShCh Amanmuradov /STUDYING THE SUBJECT "TECHNOLOGY AND PRACTICE OF SOUND DESIGN" AT THE STATE INSTITUTE OF ARTS AND CULTURE OF UZBEKISTAN //Art: Actual Problems of Theory and Practice, 2021.
24. ShCh Amanmuradov / PECULIARITIES OF THE SOUND-VIEW MONTAGE OF THE FILM "THE MAN LEAVES THE BIRDS// Oriental Art and Culture, 2022.
25. N Sadikova/ EXPLORING INNOVATIVE METHODS AND THE CHALLENGE OF MODULAR LEARNING IN SOUND DESIGN TEACHING// Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and, 2022.
26. O.R Rakhimdjanov / The Role And Importance of Using the Experience of Foreign Modern Cinematographers in the Development of Uzbek Cinematography// Open Access Repository, 2022.

DAVLAT KUTUBXONA SIYOSATINI AMALGA OSHIRISHNING AYRIM JIHATLARI SHARHI

Murotova Yu.F.

*Kutubxona axborot faoliyati ta'lim yo'nalishi talabasi
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti*

Ilmiy rahbar: Xakimova M.Ya.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Maqolada axborot-kutubxona faoliyatining jamiyatdagi qonun va me'yorlar asosida shakllantirilishi lozim bo'lgan me'yorlari, axborot-resurs markazlaridan foydalanuvchilarning o'zgarib boruvchi mavjud ehtiyojlariga mos tushuvchi xizmat samaradorligini oshirish va takomillashtirish yo'llari borasida fikr yuritilgan.

Abstract: The article discusses the norms of information-library activity that should be formed on the basis of laws and norms in society, ways to increase and improve the efficiency of the service that meets the changing current needs of users of information-resource centers.

Kalit so'zlar: boshqaruv subyekti, boshqaruv obyekt, kutubxonachilik jarayoni, qayta aloqalarni tiklash, axborotlar almashinuvi, tashkillashtiriladigan tamoyillar, kutubxonachilik tizimi.

Key words: management subject, management object, librarianship process, restoration of feedback, information exchange, organizing principles, librarianship system.

KIRISH

Bugungi kunda butun dunyoda ta'lim tizimi va u bilan bog'liq bo'lgan postindustrial jamiyat munosabatlari to'g'risida ko'plab fikr-mulohazalar bildirilmoqda. Agar insoniyat mashhur Fermi paradoksi, ya'ni texnik sivilizasiyaning o'z-o'zini bartaraf etish tamoyillari bo'yicha rivojlanish ssenariysidan saqlana olsa, unda industrializmdan postindustrializmga, «axborotlar jamiyatiga» o'tish jarayoni yuz beradi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hozirgi kunda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda bu holat ko'zga tashlanmoqda. Postindustrial jamiyat nazariyasi asoschilari hisoblangan va fanda futurologiya, ya'ni ilmiy bashorat g'oyasi namoyandalari D.Bell, G.Kan, O.To'fflerlar postindustrial taraqqiyotning sanoat davridagidan farqi, diplomli mutaxassislar va olimlar soni aholining yarmidan ko'pini tashkil etishidadir, deb ta'kidlaydilar.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Jumladan, O'zbekiston sharoitida axborot-kutubxona faoliyatining barcha mezonlari, birinchi navbatda, jamiyatdagi qonun va me'yorlar asosida shakllanishi lozim bo'lgan ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'la boshladi. Shuning uchun ham davlatning bosh strategik yo'nalishlaridan sanalgan ta'limning madaniy-ma'rifiy sohasiga jiddiy yondashish muhim ahamiyat kasb etadi. Tabiiyki, bu holat nafaqat shakl, balki mazmun jihatdan ham muammoga yangicha yondashuvni hamda uning zamonaviy boshqaruv tizimini takomillashtirishni talab etardi.

2022-yil 30-sentabrda Vazirlar Mahkamasining «Axborot-kutubxona muassasalarida axborot-kutubxona resurslarini hisobga olish, fondlarni saqlash va hisobdan chiqarish sohasidagi ayrim normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida»gi 552-sonli qarori qabul qilindi.

Hujjat bilan axborot-kutubxona muassasalarida axborot-kutubxona resurslarini hisobga olish tartibi to‘g‘risidagi nizom tasdiqlandi, u bilan quyidagilar belgilangan:

- axborot-kutubxona resurslari hisobini yuritishga qo‘yiladigan talablar (hisobga olish axboroti to‘liqligi va ishonchliligi, axborot-kutubxona fondiga har bir kirim va chiqimni hujjatlashtirilgan ko‘rinishda rasmiylashtirish, qabul qilish va hisobga olish shakllari);
- axborot-kutubxona resurslarini hisobga olish tizimi (axborot-kutubxona fondining barcha bo‘linmalarini hisobga olish, axborot-kutubxona fondi bo‘yicha davlat statistika hisobotini topshirish, ayrim axborot-kutubxona resurslari hisobga olinishi);
- axborot-kutubxona resurslarini jamlanma va yakka tartibda hisobga olish, axborot-kutubxona fondini axborot-kutubxona muassasasi tomonidan tuziladigan komissiya tomonidan tekshirish tartibi.

Axborot kutubxona faoliyatini boshqarish deganda, tashqi muhit shart-sharoitlaridan kelib chiqib, kutubxonalardan foydalanuvchilarning o‘zgarib boruvchi mavjud ehtiyojlariga mos tushuvchi xizmat samaradorligini oshirish va takomillashtirish faoliyati tushuniladi. Axborot-kutubxona faoliyati tizimi va uning mexanizmini boshqarishda ikkita omil muhim ahamiyat kasb etadi, bular:

- a) boshqaruv obyekti;
- b) boshqaruv subyekti.

Boshqaruv obyekti asosini kutubxona va uning joylardagi bo‘linmalari tuzilmasi tashkil qilib, u kutubxona xodimlari, kutubxona-bibliografiya va iqtisodiy manbalarni qamrab oladi. O‘z navbatida, boshqaruv subyekti mavjud qonunchilik doirasida jamoaviy boshqaruv organi yoki qaysidir soha va tarmoqlarga mas’ul qilib belgilangan turli maqom (mavqe)dagi boshqaruv shaxslari jamlanmasidan iborat bo‘ladi. Obyekt va subyekt o‘rtasidagi o‘zaro aloqadorlik maqsad, tuzilma (struktura), xodimlar, vazifalar va ish uslubidan iborat boshqaruv tizimiga asoslanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.06.2019 yildagi “O‘zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko‘rsatishni yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi PQ-4354-sonli qarori ham soha uchun muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Shuningdek O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 7-fevraldagi 46-sonli qarorida Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar axborot-kutubxona markazlari fondini Markaz tomonidan inson huquqlari bo‘yicha tizimlashgan ilmiy-huquqiy manbalar bilan doimiy ta‘minlab borish to‘g‘risidagi takliflari ma‘qullanganligi quvonarli qaror bo‘ldi.

Tabiiyki, axborot-kutubxona muassasalaridan foydalanishda vorisiylik amaliyotiga asoslangan boshqaruv jarayoniga amal qilish hamma davrlarda ham ongli amalga oshirilib kelingan. Kutubxonashunoslikda ularning

- a) *ilmiylik;*
- b) *tizimli;*
- c) *boshqaruv subyekti faoliyatining boshqaruv obyekti asoslariga mos tushuvchi imkoniyatlari;*
- d) *qayta aloqalarni tiklash;*

e) *ratsional darajadagi markazlashgan va markazlashmagan o'zaro muvofiqlik;*

f) *tashkillashtiriladigan tamoyillardan iborat shakllari mavjud.*

Nazariya va amaliyotdagi tajribaga asoslanib, mazkur tamoyillarga quyidagicha izoh berish mumkin:

- ilmiylik – unda kutubxona- bibliografiya manbalarining xususiyatlari ilmiy boshqaruv usullarini qo'llash asosida amalga oshiriladi;

- tizimli – kutubxona va u bilan bog'lanuvchi barcha jarayonlar hamda ularning o'zaro aloqadorlik jihatlari alohida tizim sifatida olib qarash, umuman kutubxonachilikda o'z vazifasini bajarayotgan vaqtda yakuniy natijaga erishish uchun yo'nalish belgilangan ma'lum bir elementlarning nisbatan mustaqil ko'rsatkichlarini tartibga solish;

- qayta aloqalarni tiklash – kutubxona va uning joylardagi tuzilmalari rivojini tartibga solib turuvchi asos vazifasini o'taydi. Bunda axborotlar almashinuvi jarayoni boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va bajarishda yetakchi omil sanaladi;

- tashkillashtiriladigan tamoyillar – yagona rahbarlik (rahbar bir o'zi qarorlar qabul qiladi); kollegial (bir guruh kishilar qaror chiqaradilar); o'z vazifasini o'zgaga ishonib topshirish (rahbar o'z o'rinbosarlaridan biriga boshqaruv qarorini chiqarish huquqini topshiradi); boshqaruv tizimidagi ratsionallik (kutubxonachilik faoliyatidagi masalalar aql va mushohadaga asoslanib yechiladi).

Axborot-kutubxona faoliyati tizimidagi boshqaruv tizimining asosiy tayanch nuqtasi inson omilida namoyon bo'lishini e'tirof etish mumkin. Ishlab chiqarish sharoitida inson xulqini tushunish va uni boshqarish uchun, tabiiyki, shaxsning ruhiy tabiati to'g'risida ma'lum bir ma'lumotga ega bo'lish kerak. Tashkilotda shaxs o'zgaralar bilan munosabatga kirishar ekan, demak, u turli ijtimoiy guruhlarning faoliyatida qatnashadi. Foydalanuvchilarning bir qator ijtimoiy guruhlar (talabalar, o'qituvchilar, akademik tadqiqotchilar, olimlar va boshqalar)dan tashkil topishini inobatga oladigan bo'lsak, bunda hech bir e'tirofsiz boshqaruvning psixologik va ijtimoiy qonunlarini tahlil etish zarurati tug'iladi. Ammo ko'zlangan maqsadga har doim ham erishib bo'lmaydi. Me'yoriy hujjatlar tizimini zamonaviy boshqaruv fanlari ko'lamida tahlil etish imkoniyati, aytish mumkinki, axborot-kutubxona faoliyatidagi boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish imkonini beradi. Bu esa mamlakatimizda keng ko'lamli islohotlar ketayotgan hozirgi davrda ta'lim taraqqiyotini ham sifat bosqichidan yanada yuksaltirishga o'z hissasini qo'shadi.

Axborot-kutubxona resurslaridan bosqichma-bosqich foydalanishning uzluksiz tizimini samarali yo'lga qo'yish natijasida o'sib kelayotgan yosh avlod ruhan tetik, ma'naviyati mustahkam, har qanday bo'shliq va o'zliklardan xoli, dunyoqarashi keng, irodasi baquvvat, jamiyat uchun nafi yetadigan shaxs sifatida shakllanadi. Shundagina xiyobonlarda, ko'cha-ko'yda, bekatlarda telefoniga tikilib turli o'yinlar, behayo suratlar, ma'nisiz videolavhalar tomosha qilayotgan yigit-qizlarni emas, kitobga oshno tutingan, biror asarning o'zini yoki elektron nusxasini o'qiyotgan, vaqtini xiyobonlarda kimlar bilandir ko'ngilxushlik uchun uchrashuvga chiqishga emas, kutubxonada kitob mutolaasiga baxsh etadigan yoshlar ko'payadi. Jamiyatda oilalar mustahkam bo'ladi, sog'lom turmush tarziga insonlar ongli ravishda amal qila boshlaydi, yangi avlod kelajagi ham, yurt kelajagi ham kafolatlanadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Umuman olganda, axborot-kutubxona faoliyati boshqaruv tizimining tuzilmasi an'anaviy holatda quyidagicha tashkil etilgan:

-Rahbariyat – ma'muriy xodimlar (direktor, uning o'rinbosarlari, bo'lim mudirlari).

-Mutaxassislar – kutubxona maxsus bo'linmalarining bosh mutaxassislari (uslu- biyot ishchilari).

-Boshqaruv tizimidagi qo'shimcha xodimlar (kompyuter operatorlari, texnik kotibalar va boshqalar).

Aytish joizki, bugungi kun nuqtai nazaridan, ushbu tuzilma shartli mazmun kasb etadi. Negaki, yuqori sur'atdagi texnik taraqqiyot ko'p holatlarda chet tillarni o'zlashtirishda layoqatli va kompyuter dasturlarida unumli ishlay oladigan mutaxassislar hisobiga mavjud boshqaruv tizimiga sezilarli ta'sir o'tkazmoqda.

Axborot-kutubxona faoliyati tizimida boshqaruv qarorlarini chiqarish alohida ahamiyat kasb etib, u, birinchi navbatda, aniq boshqaruv faoliyatining natijalariga tayanadi. Boshqaruv qarorlari faoliyat jarayonida uchta bosqichni o'zida namoyon etadi, bular quyidagilar:

-Qarorlarni tayyorlash. Ushbu bosqichda ma'lumotlarni qidirish, to'plash va qayta ishlash bilan bog'liq hamda qaror chiqarishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammoli vaziyatlar tahlili beriladi.

-Qaror qabul qilish. Bu bosqichda ko'p qirrali hisob-kitoblar asosida muqobil qarorlar qayta ishlanadi va baholanadi. Shuningdek, optimal qarorlar o'ylab topish, qismlarga ajratish va qabul qilish mezonlari aniqlanadi.

-Qarorlarni amalga oshirish. Bunda qarorlarni muvofiqlashtirish va uning ijrosini ta'minlashga yetkazish, yuklatilgan va zifaning nazorati, bajarilayotgan ishning natijalarini baholash va to'g'rilash yuzasidan chora-tadbirlar ishlab chiqiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yuldasheva S. Kitob mutolaasini shakillantirishda kutubxonachilik faoliyati // Oriental Art and Culture. – 2019. – №. IV (1).

2. Karimova H.Q. Yoshlarning siyosiy madaniyatini oshirish jarayonida axborot- kutubxona muassasalari holati: muammo va yechimlar. // «Axborot-kutubxona resurslaridan fan, ta'lim, madaniyat va biznes sohalarida foydalanish» mavzusida o'tkazilgan konferensiya materiallari. – T., 2010. –22-b.

3. Справочник библиотекаря. – Санкт-Петербург, “Профессия”, 2010. –б. 187.

4. Internet saytlari: www.lex.uz, www.ziyonet.uz, www.edu.uz

MAIN TASKS FOR ADDRESSING PRIORITY AREAS OF INFORMATION-LIBRARY DEVELOPMENT

Murotova Yu.F.

Uzbek State Institute of Arts and culture

Scientific leader: Khakimova M.Ya.

Uzbek State Institute of Arts and culture

Abstract: The article contains thoughts on books and librarianship, the role and importance of books in the education of a person, reforms in the information-library sector in Uzbekistan, and the main tasks in the development of librarianship. The issued laws and decisions related to the field, their application in practice, and the work carried out are highlighted. The main content of the article is given a number of important points on solving the main tasks and priorities of the development of the information-library sector. Solving the issues identified in the article will certainly be effective in achieving success in the field of information and librarianship.

Аннотация: В статье автора изложены размышления о книге и библиотечном деле, о роли и значении книги в воспитании человека, реформах информационно-библиотечной сферы в Узбекистане, а также основных задачах развития библиотечного дела. Освещены изданные законы и решения, относящиеся к сфере, их применение на практике, проведенная работа. В основном содержании статьи дан ряд важных моментов по решению основных задач и приоритетов развития информационно-библиотечной сферы. Решение обозначенных в статье вопросов, безусловно, будет эффективным для достижения успеха в сфере информации и библиотечного дела.

Keywords: information-library, librarianship, normative-legal framework, scope of information.

Ключевые слова: информационно-библиотека, библиотечное дело, нормативно-правовая база, объем информации.

INTRODUCTION

In all periods of the historical development of the Republic of Uzbekistan, books and information - library and librarianship, which is one of the ways of its distribution in society, have been considered an integral part of human culture. Books and libraries are a unique tool in the process of cultural-historical continuity and succession between people, between their present day and their past and future, and are an integral part of the spiritual connection of generations and ancestors. As a method of social communication, the book is an information-library that provides the processes of its preservation and reading - it is of great importance in educating a person, developing his thinking, forming a person's way of thinking, directing him to his profession and growing up as a free person. Due to the progress of science and technology, the volume of information is increasing day by day. This, in turn, puts new tasks before specialists. That is, readers and users are required to accurately

and quickly satisfy their information requests in information-library institutions on the basis of modern technologies.

MATERIALS AND METHODS

On March 2, 2020, the decision of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. PQ-5953 was adopted on the approval of the national program for the development and support of reading culture in 2020-2025.

In this direction, it should be noted that some work is being done to strengthen the relevant legal and regulatory framework, to carry out organizational and practical work based on the requirements of the times, and to attract the general public to this issue.

At the same time, observations and analyzes show that there are a number of urgent problems in this area that are waiting for their solution, and it is necessary to solve them on a large scale. In particular, our people, first of all, should print high-quality books that meet the spiritual-educational, artistic-aesthetic requirements of young people, deliver them to places and educational institutions on time and at affordable prices, translate the best examples of national and world literature, forming the ability to read books, including e-books, in our children from childhood, solving important issues related to raising the culture of reading in our society remains an urgent task.

RESULTS AND DISCUSSION

From the first days after gaining independence, Uzbekistan began to realize the noble goal of establishing a free democratic state and ensuring a morally rich and dignified life of the people. The path of development that we have chosen is aimed at the renewal and development of the state and society, taking into account world experiences, as well as centuries-old national traditions, customs, and traditional lifestyle. The five principles embodied in this path, known as the "Uzbek model" in the world, i.e., the economy is free from ideology, the state is the main reformer, the rule of law, and strong social policy conduct reforms. principles related to step-by-step implementation are now giving their all-round positive effect.

381 dated June 20, 2006 "On the organization of providing the population of the Republic with information and library" and "Information-library on the basis of information and communication technologies in 2011-2015 and Resolution No. 487 of February 23, 2011 on measures to further develop the quality of information resource services, especially Resolution No. 280 of April 13, 2011 "On information and library activities of the Republic of Uzbekistan Law on ", Law "On Copyright and Related Rights", Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on August 11, 2017 "On Further Improvement of Management in the Press and Information Sector" Decree No. 5148 dated February 19, 2018 "On measures to further improve the field of information technologies and communications" Decree No. PF-5349 dated March 20, 2012 "National Library of Uzbekistan named after Alisher Navoi — on measures to organize the activities of the information resource center" No. PQ-1729, dated March 21, 2012 "On measures for the further introduction and development of modern information and communication technologies" PQ-1730 dated September 13, 2017 "On the program of comprehensive measures to develop the system of publication and distribution of book products, increase and promote book reading and reading culture" PQ- No. 3271, adoption of decisions No. 4151 of February 2, 2019 "On the organization of the activities of the

Information and Mass Communications Agency under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan", dated February 25, 2012 of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan 228 of July "On the establishment of the Center for the introduction of e-learning in educational institutions under the Ministry of Higher and Secondary Special Education of the Republic of Uzbekistan", our state pays special attention to this field is a clear proof that it is given.

During the 31 years of independence, there have been positive changes in almost all aspects of social, cultural and international life in the country. Active and effective steps have been taken in Uzbekistan's integration into the world community, which is largely related to the level of creating opportunities for citizens of the country to freely access information. In the age of rapid development of information and communication technologies, information policy serves as a part of cultural policy.

The development of information and Internet technologies allowed information libraries to organize their resources, create an electronic database, cooperate with the electronic catalog, electronic library, information resources, and ensure free access and use of them.

The analysis of the state of information-library activity in the republic showed the need to improve the regulatory and legal framework in order to ensure the development of information-library institutions, taking into account modern requirements, and social guarantees of the population's use of information-library services.

The National General Education Electronic Library project is being implemented in order to expand the population's access to electronic information resources, unify information-library institutions and connect them to a single general education electronic library system, and improve the interdepartmental electronic cooperation system.

Modern information and electronic technologies are gradually being implemented in the information and library institutions of the Republic: the number of automated workstations for users is increasing; private electronic databases are being created; new types of information-library services of better quality are provided to users.

In order to meet the population's demand for information, the country's large information and library institutions are actively using virtual information services, developing cultural entertainment and educational activities.

However, insufficient attention is paid to the integration of information-library institutions into the global library community, the implementation of innovative methods of working with users and residents, including the development of reading culture, as well as the active development of mobile communication, many gadgets and Wi-Fi, Systematic work with users is not being carried out in the conditions of increasing flow of e-books and "book reader applications".

In the field, there are still important tasks that are waiting for their solution, priority directions that need to be implemented.

The President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev also said in his speech, "There are a number of problems in improving book reading and reading culture among the population, especially among young people. "It is necessary to improve the reading culture of the population to eliminate the existing shortcomings in this area," he said.

Most of the information-library institutions are not provided with modern information and communication technologies, computers, duplicating equipment, fire alarm and fire fighting, climate control devices, telephone communication, especially , people with disabilities and remote, sparsely populated areas do not have modern equipment.

Technical re-equipment of information-library institutions, introduction of new information technologies requires attracting highly qualified specialists to information-library institutions, and their price in the labor market is much higher than the current capabilities of information-library institutions.

Introduction and development of new information technologies, creation of a national information-library network:

- strengthening the technical base of information and library institutions due to the rapid introduction of new information technologies, the expansion of the personal computer park, the purchase of licensed software;
- increase the number of automated seats for users; digitization of funds, including local history and rare publications;
- to expand the connection of information and library institutions to the Internet in order to create an opportunity for all residents of our country to remotely use regional, national and global information resources;
- creation of websites and active participation of information-library institutions in the virtual space, provision of virtual information-library services to the population;
- creation of a single information-library portal that provides remote access to information resources of information-library institutions of the country;
- improvement of existing modern competitive technologies and introduction of new ones that ensure the use of information and knowledge within the framework of the provision of state and additional services;
- increase the media literacy of the population by providing educational services to children, teenagers and young people by increasing the information knowledge of users of information and library institutions;
- improvement of ideas and introduction of new ones, and there are other important issues, the solution of which is important for the development of the field.

In the implementation of the tasks proposed above, the official organizations, ministries, training institutions, information libraries, specialists operating in the information-library sector should fundamentally change their activities with a critical evaluation.

CONCLUSION

President Sh.M. Mirziyoyev's special attention to the information-library sector, efforts to improve reading literacy among young people, reforms in the sector, reorganization of Information-Resource Centers in our Republic, implementation of the issued laws and decisions. Only then can we successfully complete the above tasks, contribute to the independence and prospects of the industry.

REFERENCES

1. Sh. Mirziyoyev. "On further improvement of the provision of information and library services to the residents of the Republic of Uzbekistan". Tashkent city, June 7, 2019, decision PQ 4354.
2. A. Aripov "On approval of the national program of development and support of reading culture in 2020-2025". Tashkent sh. Decision No. 781 of December 14, 2020.
3. Sh. Mirziyoyev "We will continue our path of national development with determination and raise it to a new level." Tashkent - "Uzbekistan" - 2018.
4. Organization of information library and information resource centers. A set of documents. Publishing House of the National Library of Uzbekistan named after A. Navoi T. 2007 y 174 p.
5. Yu. Mannonov, K. Mavlyanov, Information library technology. - Study guide.- T., 2015.-378b
6. Decision No. PQ 381 dated June 20, 2006 "On organization of provision of information and library to the population of the republic".
7. Decision No. PQ 1487 of February 23, 2011 "On measures to further develop the quality of information-library and information resource services on the basis of information and communication technologies in 2011-2015".

NASRIY ASARNING SAHNAVIY TALQINI

Nazarov F.R.

*“Kino, televideniye va radio rejissorligi” kafedrasida o‘qituvchisi
O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston davlat drama teatrida sahnalashtirilgan “Jinlar bazmi” spektaklining sahnaviy talqini atroflicha taxlil qilinadi. Yozuvchi Xurshid Do‘stmuhammad tomonidan yozilgan va rejissyor Olimjon Salimov tomonidan insenirovka qilinib sahnalashtirilgan ushbu asardagi aktyorlarning to‘laqonli ijrolari haqida so‘z boradi.

Abstract: In this article, the stage interpretation of the play "Jinlar bazmi" staged at the State Drama Theater of Uzbekistan is analyzed in detail. It is written by the writer Xurshid Do‘stmuhammad and directed by Olimjon Salimov.

Kalit so‘zlar: Aktyor, rejissor, teatr, drama, nasr, asar, pyesa.

Key words: actor, director, theater, drama, prose, asar, pyesa.

Xalqini ozod va baxtli ko‘rish uchun kurashgan millat ziyoliylari orasida Qodiriy nomi “yarq” etib ko‘zga tashlanadi. So‘nggi yillarda Qodiriy siymosini jonlantirish, yoshlarga yaqindan tanitish uchun har tomonlama ishlar amalga oshirilmogda. Teatr sahnasida ham Abdulla Qodiriyning 125 yillik tavalludi munosabati bilan aniq faktlar, arxiv hujjatlariga asoslangan bir qancha peysalar sahnalashtirilib, tomoshabinlarga taqdim etildi. Shular orasida o‘ziga xos uslubi bilan ajralib turuvchi “Jinlar bazmi” spektakili tomoshabinni chuqur o‘ylantirib qo‘yadi, Qodiriyning qaytadan tanigandek, kashf etgandek taassurot uyg‘otadi. Ushbu asar muallifi yozuvchi Xurshid Do‘stmuhammaddir.

Xurshid Do'stmuhammad hozirgi adabiy jarayondagi qalami o'tkir yozuvchilardan biri hisoblanadi. Uning asarlari boshqa ijodkorlarnikidan o'ziga xos jihatlari bilan ajralib turadi. Yozuvchining roman, qissa va hikoyalarda insonlar taqdiri, davr muhiti, o'tmish kabi mavzular qalamga olingan. Xurshid Do'stmuhammadning "Bozor", "Donishmand Sizif", "O'yin" romanlari, "Panoh", "Nigoh", "So'roq", "Oromkursi", "Sof o'zbekcha qotillik", "Hijronim mingdir mening" "Yolg'iz" qissalari va "Mahzuna", "Jajman", "Maskovlik yaxshi odam", "Kiova quyoshi" kabi bir qator hikoyalari bor.

Muallifning qissalaridagi qahramonlar taqdiri turlicha, ularning fe'l atvorlari ham bir-biridan tubdan farq qiladi, lekin shunday bo'lishiga qaramay, qissalarni bir-biri bilan bog'lab turuvchi qaysidir jihatlari ham bor. Tahlil qilgan qissalardagi qahramonlar ruhiyatida ham o'xshashliklarni sezamiz.

Xurshid Do'stmuhammadning "Yolg'iz" qissasi asosida rejissyor Olimjon Salimov tomonidan insenirovka qilinib sahnalashtirilgan Jinlar bazmi asari Abdulla Qodiriyning hayoti bilan bog'liq bo'lgan 1926-yildagi voqialar aks etgan. Rejissyor spektaklda faqatgina adibning hayoti va ijodigina emas balki u yashagan davrda zo'ravonlik bilan o'z hukmini odamlarga o'tkazishga uringan siyosiy tuzimga qaratilgan. Spektakilning diqqatga sazovor joyi shundaki bu tuzim ostida jon saqlayman deb qurquv ostida yashagan bazi ziyoliylar ramziy manodagi jinlar, bo'yinlariga ilingan nog'orani chalishga majbur bo'lgani yangicha uslubida ifoda qilingan. Sahnada ramziy manodagi temir panjara Stalin va Lelinning portetlari, qizil bayroq va minbarlar, bularning barchasi davr muhitini tomoshabinlar ko'z oldida namoyon qiladi. Spektaklning birinchi pardasida Qodiriyning mushtum jurnalida bosilib chiqqan hajviyalari xalq ichida qo'lma qo'l bo'lib og'izdan og'izga o'tib yurgani va odamlar o'sha achchiq hazillarni aytib jamiyatning illatlari ustidan kulib yurganlari namoyon bo'ladi. Hukumronlik qilishga o'rgangan tuzim vakillari bozorga mushtum jurnalida bosilib chiqqan Qodiriyning "Yig'indi gaplar" maqolasini o'qishga yig'ilgan xalqni po'psa bilan tarqatishga erishadi. Mana shu sahna orqali rejissyor hukumat zuravorlarining maqsadga osongina erishishining sababi xalqimizning tarqoqligidan ekanligini yaqol namoyon qilib beradi. Spektakldagi ushbu bozor maydonidagi masharabozlarning hazilomuz chiqishlari, raqslari tomoshabinlarga ko'tarinkilikham bag'ishlaydi.

Spektakilning tomoshabin ruhiyatiga o'zgacha tasir qiladigan sahnalaridan biri Qodiriyning qamoqxonadagi real vaziyati bilan hayollardagi holatlar qorishgan holda ko'rsatiladigan sahnasidir. Bo'layotgan voqealar haqiqatdan ham "Jinlar bazmi" ekanligi aktyor (Ilxom Berdiyev) tomonidan mohirona ijro etilganki, spektaklni kuzatayotgan har bir tomoshabin o'sha davr muhitiga tushib qolgandik bo'ladi.

Jinlar bazmini eng avj pardasini Agidulin (Shukurillo Sufiyev) ijrosida ko'rishimiz mumkin. U Qodiriyni aybsiz bo'lsada undan ayb topib bo'yniga qo'yishga erishadi. Aktyor Sh Sufiyev o'zining makkorona o'yinlari va so'roq sahnalaridagi do'q po'psalari bilan tomoshabini ishontira bilganini ko'rish mumkin. Mustaqil fikrga ega ziyoliylarni xalq ichida bo'lishini istamagan savodsiz Agidulunga uxshagan hukumat hukimdorlari har qanday yo'l bilan Qodiriydik ziyoliy, mustaqillik, erk uchun kurashganlarni birin ketin yo'qotishga kirishadilar. Hukumat vakillari Qodiriyning xamkasiblari o'sha zamon ziyoliylari bo'ynilariga tavqi lanat yani orkestir sozlarini ilib

qo'yishgach, Agidulin chal deb buyruq bergach musiqa asbobini chalishni bilmasalarda topshiriqni bajarishga majbur bo'ladilar. Chunki Qodiriyni aybli deb yozishni ham aynan manashu bo'yniga sirtmoq osib olgan ziyoliylar amalga oshiradilar. Natijada Abdula Qodiriya qilingan tuhmat do'st dushmanlarning unga nisbatan qilgan ishlari, tortayotgan azob uqubatlari tomoshabinni Qodiriya bo'lgan mehr muhabbatini ortiradi.

Spektaklda Josiyat bibi roli etirof etiladigan rollarning biridir. Ushbu rol kichgina bo'lsada aktrisa(Madina To'xtayeva)ro'lni shu qadar keng ijro mahorati bilan boyitganki,spektakilni ko'rgan tomoshabin Abdulla Qodiriyning tuqqan va voyaga yetkazgan ona timsolida ko'rishadi.Qodiriya o'ziga nisbatan o'qilgan hukumdan norozi bo'lib ochlik elon qiladi. Buni eshitgan Josiyat bibi qamoqxonaga bir kosa ovqat bilan kerib keladi. Soqchiga aytadigan kichik manologi bor, shu qisqa manolog spektakilni tomosha qiladigan har bir tomoshabinni qahramonni dardi,uning kechinmalari bilan yashashga undaydi.

Asar so'ngida Abdulla Qodiriya ozod etiladi, lekin tomoshabinga uning yolg'izligi oynadik ravshan bo'lib qoladi.Yolg'iz qolsa ham u haq so'zni aytishdan chekinmadi.Bu e'tirof nechog'li asosli ekaniga esa "Jinlar bazmi" spektaklini tomosha qilgan har bir tomoshabinning o'zi guvoh bo'ladi.Asar davomida har bir tomoshabin millatparvar jadidlar Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiyarning teatrning ta'sir kuchi haqidagi fikrlari, uning jonli hayot ekani, u oyna misol o'zimizni o'zimizga namoyon qilishi qanchalar to'g'ri ekanini chuqur his etadi.

Adiblar xiyobonidagi Qodiriya haykali qarshisida uning ruhini shod etayotgan yosh avlod avvalo ushbu spektaklni ko'rib, yozuvchining ayanchli taqdiriga jonli guvoh bo'lmaguncha g'oyat muhimligini anglolmas.

Spektakldagi to'g'rilik ustida boshi ketsa voh demaslikka qaror qilgan do'stini sotgan bevaforlar — Vose', Tojiboy, Oshqin, Qodiriya tili bilan aytganda misoli alvasti, jinlar har qaysi zamonda ham ezgu ishlar ildiziga bolta uradi. Agidulindek (tergovchi) shuhratparastlar esa ignadan tuya yasab, obro' orttirish payida, o'zlarining "daho"lariga qulluqda bo'ladi. Shundaylarga nisbatan nafrat, Julqunboydek xalqning mard o'g'lonlariga kuchli muhabbatni aynan teatr uyg'otar ekan, bu dargohga yoshlarimizni keng jalb etishimiz kerak. Sahnani, tomoshabinni sog'ingan teatr jamoasining asosiy maqsadi ham shu aslida. Kelajagimiz vorislarini adabiyotga yaqinlashtirish, shu orqali buyuk ajdodlarga hurmat hissini shakllantirishda jonli ijroning o'rni beqiyos.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Xurshid Do'stmuhammadning qissalari o'zbek adabiyotining boyishiga hissa qo'shib kelmoqda. Adibning nafaqat qissalari, balki boshqa janrdagi asarlari ham o'ziga xos mavqega ega hisoblanadi. Yozuvchining qissalaridagi qahramonlar taqdiri, kutilmagan vaziyatlarning bo'lishi asarning o'qishliligini ta'minlaydi. Xurshid Do'stmuhammadning asarlari ham adabiyotshunoslar tomonidan yuqori baholanib kelmoqda va yozuvchining yangi nashrdan chiqayotgan asarlari o'quvchilar tomonidan iliq kutib olinmoqda

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muhammedova G.X.Xonandaning aktyorlik mahorati.-T..2009.
2. Mahmudov J.,Mahmudova X.Aktyorlik mahorati.-T.2014
3. Salimov O. Kasbim rejissor. -T.: G'.G'ulom, 2009.

4. Raimov A., Raimova N. Hikmatlar shodasi. -T.: O‘zbekiston. 2013.

MEDIASAVODXONLIK VA UNING AHAMIYATI

Oblanazarova A.A.

Kutubxona axborot-faoliyati (kutubxonachilik va bibliografiya)mutaxassisligi

1-bosqich magistratura talabasi

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Ilmiy rahbar: Usmonov B.

i.f.b., PhD

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi kunda eng tez rivojlanayotgan va ommalashayotgan sohalardan biri media va mediasavodxonlik tushunchalarini tahlil qiladi. Bugungi kunning talabgiri bo‘lgan ijtimoiy tarmoq, OAV, gazeta, jurnallardagi ma’lumotlarni qabul qilish jarayonida ulardan to‘g‘ri foydalanish borasida savodxonlikning muhimligi va o‘z navbatida media vositalaridan foydalanish bilim va ko‘nikmalarini oshirish borasida so‘z olib boradi.

Abstract: This article analyzes media and media literacy, one of the fastest growing and popular fields today. In the process of receiving information from social networks, mass media, newspapers, magazines, which is the demand of today, it is aimed to conduct literacy activities about them and increase their strength.

Kalit so‘zlar: Mediata’lim. mediasavodxonlik, UNESCO, Finlandiya, kutubxona sohasi, axborot jamiyati, media tanqidiy fikrlash, axborotning ishonchliligi, tanqidiy fikrlash, media resurslari, axborot ko‘nikmalari, treninglar, axborotdan foydalanish, kutubxona foydalanuvchilari.

Key words: Media education. media literacy, UNESCO, Finland, library sector, information society, media critical thinking, information reliability, critical thinking, media resources, information skills, training, information use, library users.

Ommaviy axborot vositalari yoshlar hayotidagi katta ta’sirga ega kuchdir. Musiqa, televizor, video o‘yinlar, jurnallar va boshqa ommaviy axborot vositalari dunyoni qanday ko‘rishimizga kuchli ta’sir ko‘rsatadi, bu ta’sir ko‘pincha bolalik davridan boshlanadi. Ommaviy axborot vositalarini iste’molchilar tanqidiy tahlil qila lishlari uchun ularda media savodxonlik ko‘nikmalari va odatlarini bolalikdan rivojlantirish kerak bo‘ladi. Bu ko‘nikmalarga ommaviy axborot vositalariga bazaviy darajada kirish, uni muayyan tushunchalar asosida tanqidiy tahlil qilish, shu tahlil asosida baholash va nihoyat, ommaviy axborot vositalarini o‘zi ishlab chiqarish kiradi. Media savodxonligi ko‘nikmalarini o‘rganishning ushbu jarayoni media ta’lim deb ataladi. Media savodxonlik media funksiyalarini tushunish, mazkur funktsiyalarni amalga oshirish sifatini baholash va o‘z-o‘zini ifoda

etish, shuningdek, ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etish uchun medialar bilan ratsional hamkorlikka kirishishga urg'u beradi.

Mediasavodxonlik – mediata'limning natijasidir. Media ta'lim ommaviy axborot vositalarining zararli ta'siri va tendentsiyalaridan himoya qilish vositasi sifatida paydo bo'lgan. Ushbu paradigmadan birinchi bo'lib 1930-yillarda Buyuk Britaniya foydalangan. Buyuk Britaniya va Avstraliyada mediasavodxonlik gumanitar fanlar majmuasiga alohida kurs sifatida kiritilgan. Finlandiyada media va axborot savodxonligi yo'nalishi 1970-yillardan boshlab maktab va universitetlar o'quv dasturlariga kiritilgan. Mediata'lim komponenti maktab programmasiga birinchi bor kiritilganda mustaqil fan sifatida emas, balki ona-tili, tarix, estetik fanlar va ekologiya fanlariga integratsiya qilingan. 2021-yilda e'lon qilingan Mediasavodxonlik indeksiga ko'ra, Finlandiya "yolg'on xabarlar va dezinformatsiyaning salbiy ta'sirlariga qarshi turishda eng yuqori salohiyatga ega mamlakat" sifatida e'tirof etilgan va indeksda birinchi o'rinni egallagan. Shvetsiyada mediata'lim 1980-yildan boshlab ta'lim muassasalarida alohida fan sifatida o'qitila boshlangan. Mediata'limni joriy etishdan asosiy maqsad yoshlarda ommaviy axborot vositalarining xabarlarini tanqidiy idrok etish qobiliyatini rivojlantirish, turli xil ma'lumotlar manbalaridan olingan xabarlar haqida o'z fikrini shakllantirish, shuningdek, tomosha qilingan filmlar va teledasturlar haqida o'z fikrini bildirish qobiliyatini shakllantirish bo'lgan. 2000-yilning kuzidan boshlab mediata'lim Shvetsiya milliy o'quv dasturiga rasman kiritilgan.

Ayrim mamlakatlarda media ta'limni qo'shimcha ravishda amaliy, me'yoriy kiritish ba'zi fanlarni o'rniga yoki ular o'rtasidagi oraliq fan sifatida o'qitishga qaror qilingan, ya'ni, darsdan tashqari vaqtda maktab gazetalari va jurnallari, radio eshittirishlar va audiovizual mahsulotlari yaratiladi. Yaratish jarayonida ishtirokchilar mediadan foydalanishning turli usullari bilan bevosita tanishish imkoniyatini qo'lga kiritadilar. UNESCO tashkiloti tomonidan XXI asrda media ta'limni targ'ib qilish madaniy-ma'rifiy rivojlanishning ustuvor yo'nalishi sifatida e'tirof etildi hamda aynan shu yo'l bilan media savodxonlikni oshirish mumkinligi takidlandi. UNESCO odamlarning tanqidiy fikrlash va to'g'ri qaror qabul qilish darajasini yaxshilash uchun ommaviy axborot vositalari va media savodxonlikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi. Tashkilot, ayniqsa, siyosatchilar, o'qituvchilar, ommaviy axborot vositalari mutaxassislari, yoshlar tashkilotlari va ushbu sohadagi nochor aholi qatlamlarining salohiyatini oshirishga intiladi, a'zo davlatlarga milliy ommaviy axborot vositalari va axborot savodxonligi siyosati va strategiyalarini shakllantirishda yordam beradi.

Media savodxonlikni o'rganadigan eng qadimgi tashkilot bu National Telemedia Council (Milliy Telemedia Kengashi) Viskonsin shtatining Madison shahrida joylashgan va Marieli Rou 50 yildan ortiq rahbarlik qilgan. Tashkilot dastlab „Telemedium“ deb nomlanuvchi media savodxonlik jurnalini nashr ettirgan. Bugungi kunda Media savodxonlik bo'yicha butun dunyo mamlakatlarida keng targ'ibot va tashqivot olib borilmoqda. O'z qadriyat va ananalariga ega bo'lgan Osiyo mamlakatlarida media savodxonlik va uning ta'limga kirib kelishi jarayoni G'arb mamlakatlarinikidan biroz farq qiladi. O'tgan asrning 90-yillaridan boshlab Sharqiy Osiyoda media savodxonlik tomon siljish kuzatildi. So'nggi yillarda Osiyoda media savodxonlik darajasi o'sib bormoqda va Osiyo-tinch okeani mintaqasida media savodxonlik bo'yicha bir nechta dasturlar ham amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekistonda 2021-2022-o'quv yilidan boshlab 10-11-sinf

o'quvchilarining „Tarbiya“ darsligiga „Media savodxonlik“ bo'limi kiritildi. Respublikaning O'zJOKU, TDSHU, O'zMU, O'zDJTU, QDU, SamDChTI kabi oliygohlarining jurnalistika fakultet va yo'nalishlarida media savodxonlik darslari o'tila boshlandi

Keng axborot jamiyatida mediasavodxonlik, ayniqsa kutubxona sohasida tobora muhim talabga aylanib bormoqda. Kutubxonachilar yordamni aniqlashda va foydalanuvchilarida media tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda markaziy rol o'ynaydi. Ushbu maqolada biz kutubxona sohasidagi mediasavodxonlik va foydalanuvchilar o'rtasida ushbu ko'nikmani shakllantirishda kutubxonaning rolini ko'rib chiqamiz.

Mediasavodxonlik zamonaviy kutubxona sanoatining ajralmas qismi bo'lib, kutubxonachilar foydalanuvchilar o'rtasida ushbu ko'nikmani shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada mediasavodxonlikning ahamiyati va uni rivojlantirishda kutubxonachilarning o'rni haqida so'z boradi. Ular foydalanuvchilarga axborotning ishonchliligini baholash, media resurslari bilan ishlashda tanqidiy fikrlash va tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Kutubxonachilar ishonchli va ishonchli ma'lumot manbalariga kirishni ta'minlaydi va foydalanuvchilar o'rtasida mediasavodxonlikni rivojlantirish bo'yicha treninglar o'tkazadi. Kutubxona sohasida mediasavodxonlikni rivojlantirish axborot savodxonligi jamiyatini shakllantirishning asosiy elementi hisoblanadi.

Mediasavodxonlik - bu turli formatdagi va turli platformalarda axborot bilan ishlash qobiliyatidir. Bu nafaqat matnli ma'lumotlarni o'qish va tushunish, balki audio va video yozuvlar, grafik tasvirlar va boshqalar kabi har xil turdagi ma'lumotlarni tahlil qilish va baholash qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Kutubxonalar sohasida mediasavodxonlik kutubxonada foydalaniladigan elektron resurslar, masalan, ma'lumotlar bazalari, elektron kitoblar va jurnallar, audio va video yozuvlar va boshqalar bilan ishlash uchun zarurdir. Kutubxonachilar o'quvchilarga turli xil ma'lumotlarni topish, tanlash va ulardan samarali foydalanish, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa onlayn resurslardan qanday foydalanishni o'rganishda yordam berish uchun media savodxon bo'lishi kerak.

Mediasavodxonlik- media muhitda erkin harakat qilish, axborotni baholashni baholash, o'z maqsadlariga erishish uchun media resurslarini qidirish, tanlash va ulardan foydalanish qobiliyati. Bu odamlarga ma'lumotlarning noaniq va noaniq manbalarini oshkor qilishda ustunlik qilish, mazmunini tahlil qilish va uning jamiyatga ta'sirini anglash imkonini beradi.

Kutubxona sohasida mediasavodxonlikning ahamiyati :

Axborotdan foydalanishni baholashda yordam: Axborot resurslari sohasidagi ekspertiza kutubxonasi va media resurslaridan foydalanish va ishonchliligini aniqlashga yordam beradi. Ular foydalanuvchilarni tanqidiy fikrlashga va axborotni baholash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga o'rgatadi.

Foydalanuvchilar uchun media-tanqidiy trening:

Kutubxonachilar ham media savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlarni o'tkazadilar. Ular foydalanuvchilarni fikrlardagi faktlardan foydalanishni, media resurslaridagi stereotiplar va noxolislikni tan olishni va uchrashuv ma'lumotlarini kashf qilishni o'rgatadi. Tasdiqlangan va tasdiqlangan ma'lumotlar manbalariga kirishni ta'minlash: Kutubxonalar

o‘z foydalanuvchilarini mavjudligi uchun oldindan tekshirilgan turli xil axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatini yaratdi.

XULOSA

Mediasavodxonlikni rivojlantirish kutubxonachilikda muhim rol o‘ynaydi. Kutubxonachilar foydalanuvchilarga ma’lumotlarning to‘g‘riligini aniqlashda yordam beradi va tanqidiy fikrlash va media tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mediasavodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan treninglar va tadbirlarni tashkil etish kutubxonachilar faoliyatining muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Kutubxonalar tasdiqlangan va ishonchli axborot resurslariga kirishni ta’minlaydi, foydalanuvchilarga axborot shovqinidan qochishga yordam beradi. Mediasavodxonlikni rivojlantirish axborot savodxonligi jamiyatini shakllantirishga yordam beradi va ishonchli axborot manbalari asosida ongli qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Xulosa o‘rnida ta’kidlanganidek, mediasavodxonlikni rivojlantirish foydalanuvchilarning axborot savodxonligi va tanqidiy kitobxon bo‘lib yetishishiga faol yordam beruvchi kutubxonachilar faoliyatining muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.Xolliyev. / Mediasavodxonlik tushunchasi va uning ilmiy naariy asoslari/ maqola.
2. U.Maqsudov, G.Qosimova /Talabalarda media savodxonlikni oshirishning

INTERNET SAYTLARI:

1. www.wikipediya.uz
2. <http://ma'rifat.uz>
3. <http://www.xabar.uz>
4. <https://uz.wikipedia.org/wiki/>

UO‘K 379

KITOBXONLARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA KUTUBXONALARDA O‘TKAZILADIGAN OMMAVIY TADBIRLARNING ROLI

O‘tarova M.O.

Kutubxona axborot faoliyati ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

Аннотация: В данной статье рассматриваются экспонаты публичных мероприятий, которые могут проводиться в библиотеке, информационно-библиотечном и информационно-ресурсном центрах (выставка новой литературы, выставка по актуальным темам и вопросам, персональные выставки, выставки, посвященные важным и памятным датам и др.), словесные, комплексные и другие типы рядов. Статья может быть использована библиотекарями, специалистами АКМ и АРМ при подготовке и проведении массовых мероприятий.

Annotatsiya: Ushbu maqolada kutubxona, axborot-kutubxona va axborot-resurs markazlarida o'tkazilishi mumkin bo'lgan ommaviy tadbirlarning ko'rgazmali (yangi adabiyotlar ko'rgazmasi, dolzarb mavzu va masalalar bo'yicha ko'rgazma, shaxsga oid ko'rgazmalar, muhim va unutilmas sanalarga bag'ishlangan ko'rgazmalar va boshq.), og'izaki, kompleks va boshqa qator turlari havola etilgan. Maqoladan kutubxonachilar, AKM va ARM mutaxassislari ommaviy tadbirlarni tayyorlash va o'tkizishda foydalanishlari mumkin.

Ключевые слова: Книжная выставка, картотека, экспозиция, интерактивная выставка.

Kalit so'zlar: Kitob ko'rgazmasi, kartoteka, ekspozitsiya, interfaol ko'rgazma.

Ommaviy tadbirlarning asosiy shakllari quyidagilar hisoblanadi:

- Ko'rgazmali
- Og'izaki
- Kompleks

Ommaviy tadbirlarning shakllaridan biri kitob **ko'rgazmasi** bo'lib, ko'rgazmada kitoblar o'z-o'zidan mahsulot reklamasiga aylanadi. Ommaviy tadbirlarning **og'zaki shakli** – bu obzor, mavzuli kechalar, seminar, trening, mashg'ulotlar, viktorinalar va boshq. Ochiq eshiklar kuni, kitob haftaligi, tok-shoular ommaviy tadbirlarning murakkab (**kompleks**) shakliga to'g'ri keladi.

Kitob ko'rgazmasini tayyorlash metodikasi.

Katalog va kartotekalar, ro'yxatlar, bibliografik ko'rsatkichlarga nisbatan kitob ko'rgazmalari adabiyotlar targ'ibotining keng qo'llanadigan shaklidir. Bunday adabiyotni bevosita ko'rsatish har qanday kitobxon diqqatini o'ziga tortadi. Ko'rgazmaning samarasi, ta'siri uni tayyorlash sifatiga bog'liq.

Ko'rgazmani tayyorlash jarayoni mavzuni tanlash bilan boshlanadi. Kutubxonalarning vazifasi davrning dolzarb masalalari, dunyo va mamlakat hayoti, fan-texnika, madaniyat yutuqlari, ijtimoiy-siyosiy voqealar, muhim sanalar va yubileylarga oid adabiyotlarni o'z vaqtida targ'ib qilib borishdan iborat. Ko'pgina ko'rgazmalar boshqa ommaviy tadbirlarga qo'shimcha sifatida tashkil qilinadi. Kitob ko'rgazmasini tashkil etishga kirisha turib, avval muhim mavzu tanlab olinadi. Shundan keyin kitob fondiga murojaat etiladi. Bu yerda u yoki bu adabiyotning yo'qligi yoki yetarli emasligi kabi qiyinchiliklar bilan to'qnash kelish mumkin. Shuning uchun, avvalo, fondni mavzu bo'yicha tahlil qilib, shundan keyingina ko'rgazma tayyorlanadi.

Kitobxon uchun ko'rgazmaning qiymati unda ko'rsatilayotgan adabiyotlar bilan belgilanadi. Adabiyotlar, avvalo, g'oyaviy, badiiy jihatdan puxta, yangi, kitobxon talabiga mos bo'lishi kerak. Tanlangan adabiyotlar chuqur o'rganilib, tizimlashtiriladi. Shundan keyin ko'rgazmani shakllantirish bosqichiga o'tiladi. Ko'rgazma kitobxonga estetik ta'sir etadigan, uning diqqatini kitobga qaratadigan, kerakli yo'nalishga sola oladigan darajada shakllantirilishi zarur. Ko'rgazmani shakllantirishda bir necha jihatlarni hisobga olish kerak.

1. Kitob vitrinalari. Ko'rgazmani shakllantirishda asosiy element hisoblanadi. Shuning uchun tayyorgarlik ko'rish davomida oldindan vitrina yoki stendning ko'rinishini bilish kerak. Ko'rgazma uchun 3-5ta kitob vitrinasi olinadi. Har bir tokchasida 6-8 tadan adabiyot joylashtirilishi kerak. Kitob vitrinalarini P shaklida, yoysimon, to'lqinsimon, burchakli, shaxmatsimon joylashtirish mumkin.

2. *Adabiyotlarni joylashtirish.* Adabiyotlarni joylashtirishda ularning mantiqiy xususiyati hisobga olinadi. Adabiyotlar mavzuni yoritib bera olish darajasida joylashtirilishi kerak. Ularni joylashtirishda masalani tizimli yoritish tartibi qo'llaniladi. Tanlangan rasmlar adabiyot mazmuniga mos ravishda kitob bilan yonma-yon joylashtiriladi. Adabiyotlarni joylashtirishda muqovaning rangiga ham e'tibor berish kerak. Ayrim sahifalardagi portretlar, rasmlar, rangli tasvirlarni ochib qo'yish mumkin. Kitoblar ustma-ust qo'yilmaydi. Journallardan, to'plamlardan, asarlar to'plamining ayrim tomlaridan olingan maqolalar ikki usulda ko'rsatiladi. Kitob muqovasiga muallif nomi, maqolaning sarlavhasi va betlari ko'rsatilgan kartochka qistirib qo'yiladi yoki jurnalning o'sha maqola boshlangan varag'i ochib qo'yiladi va kartochkada jurnal nomi, nashr yili, asarlar to'plamining nomi, jild soni hamda betlari ko'rsatiladi. Ko'rgazmada gazetani ko'rsatish bir oz murakkab. Chunki uning hajmi katta, shuning uchun gazeta buklab qo'yiladi, bu esa uni ko'rgazmadan olib ko'rishda qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun gazeta maqolalarining kseronusxalarini qo'yish mumkin.

3. *Sarlavhaning ahamiyati.* Kitobxon diqqatini tezda jalb etadigan element ko'rgazmaning sarlavhasidir. U ko'rgazmaga ma'naviy urg'u beradi. Sarlavha sodda, qisqa, kitobxon qabul qilishi uchun oson bo'lishi kerak. Sarlavha o'lchami va unga tanlangan rang ko'rgazmaning mazmuniga mos bo'lishi shart.

4. *Sitata, matn va illyustratsiyalardan foydalanish.* Ko'rgazma mavzusiga mos tanlangan sitata, qisqa matn va turli illyustratsiyalar ko'rgazmaning ta'sirchanligini oshiradi. Ko'rgazma nomiga va alohida har bir bo'lim uchun sitata tanlanadi. Ularni yozishda mazmunga mos holda rang tanlanadi. Shrift belgilab olinadi. Lekin faqat ikki uchta rang tanlanishi kerak, undan ortig'i kitobxonni charchatadi. Bundan tashqari, har bir rang o'z xususiyatiga ega ekanligini yodda tutmoq lozim. Bu ko'proq ularning qo'llanilishida namoyon bo'ladi. Sof ranglarga qizil, ko'k, sariq ranglar kiradi. Quyidagi ranglar o'zaro uyg'unlik hosil qiladi: qora rang– sariq, olovrang, tilla va kumushrang bilan; qizil-oq-ko'k; oq rang – ko'k, qizil va yashil rangda. O'zaro nouyg'un ranglar: sariq qizil rangda, ko'k sariq rangda.

5. *Kartoteka.* Ko'rgazmaga hajmi uncha katta bo'lmagan kartoteka ham tuzilishi maqsadga muvofiqdir. Unda ko'rgazmadan joy olmagan adabiyotlarning (mavzu doirasida) tanlab tavsiflangan kartochkalari joylashtiriladi.

6. *Ko'rgazma bilan ishlash.* Ko'rgazmadagi adabiyotlarni o'qish uchun berish, ko'rgazmaning o'zini targ'ib qilish bo'yicha ish olib boriladi. Mavzuga oid berilgan kitoblarni miqdoriga qarab ham ko'rgazmaning muvaffaqiyatini bilish mumkin. Shuning uchun ko'rgazmada berilgan har bir kitob alohida hisobga olib boriladi. O'tkazmoqchi bo'lingan yoki o'tkazilgan ko'rgazma tadbirlarining tahlili, har qanday kutubxona uchun muhim yo'nalish hisoblangan ushbu faoliyatni mukammallashtirib, tadbirni kitobxonlarning talab va qiziqishlariga yaqinlashtirishga xizmat qiladi.

KITOB KO'RGAZMASI TURLARI

Kutubxona faoliyatida **kitob ko'rgazmasi** eng asosiy ishlardan biri hisoblanadi. Kutubxonada an'anaviy kitob ko'rgazmasi faol olib boriladi.

Ko'rgazma turlari:

- Yangi adabiyotlar ko'rgazmasi;

- Dolzarb mavzu va masalalar bo'yicha ko'rgazma;
- Shaxsga oid ko'rgazmalar;
- Muhim va unutilmas sanalarga bag'ishlangan ko'rgazmalar.

Har bir ko'rgazmaning o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Yangi adabiyotlar ko'rgazmasining asosiy maqsadi—yangi olingan kitoblar haqida kitobxonlarga tizimli ravishda axborot berib borish (kitob, gazeta, jurnal, foto va video-ma'lumotlar). Ko'p hollarda bu ko'rgazmalar tarkibi universal hisoblanadi. Kitob ko'rgazmada turli soha yo'nalishlari bo'yicha adabiyotlar joy olishini inobatga olgan holda, ko'rgazmadagi adabiyotlar sistemali joylashtiriladi. An'anaviy ko'rgazmalar masalan – «Yangi kitoblar» deb nomlash namunaga aylanib qolgan, shuning uchun yangi ko'rgazma nomlarini kashf etish kerak, masalan: «Bizga yangi kitoblar keldi», «Kitob javonida yangi kitoblar» va boshqalar. Dolzarb mavzu va masalalar yuzasidan tashkil etiladigan ko'rgazmalarning asosiy maqsadi – foydalanuvchilarni aniq bir mavzu, muammo ko'rgazma orqali yoritish va e'tiborini jalb eta oladigan adabiyotlarni tavsiya etishdir. Foydalanuvchilar uchun dolzarb va qiziqarli mavzularni tanlash kutubxonachining vazifasidir. Bunda kutubxonachi o'z bilimi, salohiyatini ishga solgan holda mavzuga oid sarlavhalar topishi kerak. Masalan: «Odam savdosidan ogoh bo'ling», «Kichik biznes va tadbirkorlik». Virtual kitob ko'rgazmasi - bu internet tarmog'ida veb-texnologiyalardan foydalangan holda matbuot va bosma nashrlarning, shuningdek kutubxonadan masofadan turib foydalanuvchilar uchun ko'rish, tanishish va ulardan foydalanish uchun tavsiya etiladigan elektron resurslar. Ko'rgazma nashrlarining virtual taqdimoti ularning mazmunini ochib beradi, elektron shaklda mavjud bo'lgan va internet orqali erkin foydalanish mumkin bo'lgan bibliografik, ensiklopedik, faktografik materiallar bo'lishi talab etiladi.

Shaxsiy ko'rgazma – biror bir shaxs to'g'risida ko'proq ma'lumot berish va uning faoliyatiga taalluqli ma'lumotlar bilan ko'rgazmani boyitish. Bunday ko'rgazmalar asosan, shoir va yozuvchilar, rassomlar, kompozitorlar, olimlar, siyosatshunoslar, tarixchilar va boshq.

Ko'rgazmaning birinchi bo'limida shaxs hayoti va ijodi bo'yicha;

Ko'rgazmaning ikkinchi bo'limida uning faoliyati va asarlari aks ettiriladi.

Muhim va unutilmas sanalarga bag'ishlangan ko'rgazmalar asosan kalendarning qizil rangi bilan belgilangan sanalarga bag'ishlab o'tkaziladigan ko'rgazma turidir. Biror bir hodisa, bayram, tarixiy urf-odat, an'analar ko'rgazmada aks ettiriladi.

Mashhur kishilarning hayoti va ijodiga bag'ishlangan kitob ko'rgazmalari – yozuvchi, shoirning hayot yo'lini yoritib bersa, ikkinchidan kitobxonni uning asarlari, u haqidagi nashrlar bilan tanishtiradi. Bunda biografik ocherklar, xotiralar, asarlar to'plamlari, yozuvchi yoki shoirning ijodi to'g'risidagi asarlar qo'yiladi. Hujjatlar – fotorasmlar, portretlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. «G'azal mulkingning sultoni», «Alisher Navoiy mutafakkir shoir», «Kamoliddin Behzod ijodi XXI asrda», «Abdulla Avloniy-ma'rifatparvar shoir» nomli ko'rgazmalar tashkil etish mumkin.

Janr ko'rgazmasi – uning maqsadi kitobxonlar e'tiborini bir janrdagi kitoblarga jalb qilish va qiziqтира olish, o'qishga ilhom bag'ishlashdan iborat. Buni qanday amalga oshirish mumkin? Variantlardan biri ko'rgazmada nafaqat ma'lum bir janr asarlari, balki ushbu janrning kelib chiqishi, uning asoschilari, uning tarixidan qiziq va jamiyatda ma'lum qilinmagan faktlar haqida ma'lumot berishdir. Kutubxonachiga bunday ko'rgazmani tashkil etishda birinchi yordamga ensiklopedik

lugʻatlar va terminologik adabiyotlar qoʻl keladi. Masalan, koʻrgazmani quyidagicha nomlash mumkin: «Ertaklarning sehrli olami» koʻrgazmadan koʻzlangan maqsad – bolalarni ertaklarning turli xil yoʻnalishdagi janrlari bilan yaqindan tanishtirishdir. Bunday koʻrgazmalarning turli koʻrinishdagi nomlari boʻlishi mumkin: «Sehrli ertak», «Jonivorlar haqida ertak», «Uy yumushlari haqidagi ertaklar» va h.k.

Bir asar koʻrgazmasi – bu koʻrgazmaning unutilmas shaklidir. Koʻrgazmaning maqsadi kitobxonni biror bir aniq kitobga qiziqtirish va aynan shu kitob bilan bogʻliq maʼlumotlarni ham koʻrgazma sifatida taqdim etish maqsadga muvofiq. Bu – koʻrgazmaga qoʻyilgan kitobning muallifi haqida, uning hayoti va ijodi, kitobning yaratilish tarixi, asar qahramonlari haqida va ularning taqdiri, asarga bagʻishlab chizilgan bir qancha rassomlar tomonidan yaratilgan rasmlar va asardagi lavhalarni aks ettiruvchi fotosuratlar joylashtirilishi mumkin. Bunday koʻrgazmada kitob tanlashda toʻgʻri tanlov juda muhim hisoblanadi. Tanlangan kitob oddiy emas balki yorqin, mazmunli, qiziqarli boʻlishi zarur. Masalan, oʻtgan asrlarda chop etilgan yoki zamonaviy klassik asarlari, oʻlkashunoslikka doir adabiyotlar boʻlishi mumkin.

Unutilgan asarlar koʻrgazmasi – bu koʻrgazmaning vazifasi, baʼzi sabablarga koʻra kitobxonlar tomonidan foydalanmay qoʻyilgan badiiy va ilmiy jihatdan mashhur boʻlgan kitoblardan tarkib topishi mumkin. Bu koʻrgazma turi ayniqsa yoshlar uchun ahamiyatli hisoblanadi. Ularning koʻp qismi zamonaviy adabiyotlarni mutolaa qiladilar, ota-onalarimiz qanday kitoblar oʻqiganliklari haqida unchalik ham maʼlumotga ega boʻlmaydilar. SHulardan kelib chiqqan holda koʻrgazmalarni quyidagicha nomlashimiz mumkin: “Ota-onalarimizning sevimli kitoblari” yoki “Biz oʻqigan kitob va sen ham oʻqi”. Bunday koʻrgazmalar ikki avlod oʻrtasidagi oʻzaro tushunish, bir-birini anglash mutanosibligini moʻtadillashtirishga turtki boʻladi hamda bugungi yoshlarning rivojlanishi uchun zamin yaratuvchi maʼnaviy va axloqiy yoʻnalishdagi kitoblarni qaytarishga yordam beradi.

Ekspress-koʻrgazma – biror-bir nashrning turli xil guruhdagi kitobxonlar ommasi uchun moʻljallangan qiziqarli mavzulardagi materiallardan tashkil topgan koʻrgazmaviy tezkor shakli. Bunday koʻrgazmalar maʼlum bir kun nomiga yoki biror mavzuga moʻljallab tashkil etilsa 3-5 kun oraligʻida koʻrgazma sifatida koʻrgazmaviy tokchalardan joy oladi. Misol tariqasida koʻrgazmaning markazida “Qiziqarli maqola”, “Diqqat qiling yangi kitoblar” nomli kitob yoki maqola joylashtirilishi mumkin. Bunda belgilab olingan mavzuga oid turli mualliflar tomonidan taqdim etilgan kitoblar yoki maqolalar koʻrgazmadan joy egalaydi.

Kitob koʻrgazma ekspozitsiyasi – bu kutubxonada oʻtkaziladigan koʻrgazmalar mavzusidan kelib chiqqan holda mavzuga oid aksessuarlar, buyumlar bilan boyitilsa koʻrgazma mavzusiga chuqurroq kirib borishga imkon beradi. Albatta kutubxonada koʻrgazmaning mavzusiga oid aksessuarlar mavjudligi inobatga olinishi kerak. Agarda kutubxona fondida bunday imkoniyat mavjud boʻlmasa muzeylar bilan hamkorlikda ish olib borish maqsadga muvofiq. Bunda aynan eksponat yoki aksessuarlarning aslidan foydalanmasdan ularning suratlarini koʻrgazmaviy qurol sifatida foydalanish mumkin.

Koʻrgazmani birgalikda yaratamiz – bunday koʻrgazma turi tabiiy xom-ashyolar, oʻyinchoqlar va boshqa buyumlardan tashkil topgan boʻlib, masalan qoʻl mehnati bilan yasalgan kichik bir daraxt bor, uning yoniga baʼzi mehnat qurollarini joylashtiriladi rangli qogʻozlar, gullar,

qog'ozlardan yasalgan katta harflar va yana o'z farazimizdan kelib chiqqan holda qo'shimchalar qilish mumkin. Endi daraxtni foydalanuvchilar tomonidan o'zlari sevib mutolaa qiladigan boshqalarga tavsiya qilishni istaydigan kitoblarini o'zlari istagan mehnat qurollari orqali yozib qoldirishlari mumkin. Bu ham sevimli kitoblar ko'rgazmasi va o'yin turiga to'g'ri keladi. Ko'rgazmada tavsiya etilgan adabiyotlardan mavjud kitoblar daraxti paydo bo'ladi.

Ko'rgazma sovg'a – bu yaxshi kitob bilan kutilmagan uchrashuv, sovg'a. Bunday ko'rgazma turlari shinamlik va bayramona muhitni keltirib chiqaradi. Foydalanuvchilar toifasidan kelib chiqqan holda kutubxonachilar tomonidan kitoblar tanlab olinadi va ularni bayramona kayfiyat keltirib chiqaradigan ko'rinishda o'raladi, maqsad – foydalanuvchilarning e'tiborini jalb qilish. Sovg'a sifatida o'ram ichida qaysi kitob yashiringanligini kitobxon bilmaydi, ko'rgazmaning sharti tanlangan kitob o'ramini uyda ochish tavsiya etiladi. Masalan kutubxonachi bolalarga uylarida o'qish uchun kitoblarni tanlab olishlarini aytadi. Kitoblar qog'ozga o'ralgan holda va kitobxon qaysi kitobni olayotganligini bilmaydi. Jasorat uchun sovrinlar beriladi. Kitobni qaytib olayotganlarida o'quvchi bilan kitob nima haqida yozilgani to'g'risida suhbat o'tkazish tavsiya etiladi. Ushbu uslub kitobxonlik madaniyatini oshirish bilan bir qatorda unitilib ketayotgan mashhur asarlarni qayta jonlanishiga olib keladi.

Kutubxonalarda tobora **interfaol ko'rgazma** turi ommalashib bormoqda. Bu bevosita kutubxonachi va foydalanuvchi o'rtasida muloqotni yuzaga keltiradi va yaratilgan ko'rgazma to'g'risida suhbatlar olib boriladi va muammolar o'rganiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кутубхоначига ёрдам : дайжест / Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси ; тузувчи М. Камилова ; муҳаррир Д. Мансуров; масъул муҳаррир У. Тешабаева – Тошкент : Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2019. – 64 б.

2. Оммавий тадбирларни тайёрлаш ва ўтказиш методикаси: Метод.- библиогр. қўлл. /Алишер Навоий ном. Ўзбекистон Миллий к-наси; Тузувчии: Н. Алаутдинова; Муҳаррир: Ҳ.Маматраимова; Масъул муҳаррир: О.Қиличбоев.-Тошкент: Алишер Навоий ном. Ўзбекистон Миллий к-наси нашриёти, 2007.-32б.

OILADA FARZANDLARNING MUTOLAA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA ONANING O'RNI

Rustamaliyeva Sh.

2-bosqich doktoranti

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada oiladagi farzandlarning mutolaa madaniyatini rivojlantirishdagi ota-onaning ahamiyati va roli ko'rsatiladi. Maqola ota-ona va farzandlar o'rtasidagi

muloqot, kitob bilan oshno bo'lishno bo'lishning foydasi, farzandlarning mutolaa madaniyatini shakllantirishning muhim usullari kabi mavzularni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: kitob, elektron dasturlar, o'yinlar, tarbiya, ma'naviy-ma'rifiy ish, bilim, ko'nikma, fazilatlar, ibrat, zehn, jadidlar.

Bugun Uchinchi Renessans poydevorini qurishi uchun azmu shijoatli, jo'shqin orzu-intilishlarga ega, hech kimdan kam bo'lmagan, navqiron yigit-qizlar talab etilmoqda. Endi o'zimizga savol beraylik: mening sinfim, guruhim, fakultetim, o'g'lim yo qizim azmu shijoatlimi? Jo'shqin orzulari bormi, orzulari qanday? Agar biz o'zimizga ana shu savolni bersak, maktab, kollej, litsey, institut, universitetlarimiz auditoriyalariga ana shu fazilatlar kirib boradi. Agar biz e'tiborsiz bo'lsak, aksincha bo'lishi ham mumkin. Chunki har bir narsaning ziddi bo'ladi. Fazilatlarining ham. Fazilat ekilmagan qarovsiz joyda uning ziddi – illatlar bolalashi mumkin. Bunday yoshlarni esa, millat onalari tarbiya qiladi.

Taraqqiyot strategiyasi xalqimiz, xotin-qizlarimizdan qaysi fazilatlarini talab qilayotganini bilish lozim. Bu - talab-taklif qonuniyati. Ya'ni strategiyani amalga oshirish uchun davlatimiz tomonidan huquqiy, iqtisodiy, moliyaviy resurslar ta'minlab berildi. Taraqqiyot strategiyasini amalga oshiruvchi kuch – inson omiliga bog'liq. Inson omilini kuchaytiruvchi omil – tarbiya, ma'naviy-ma'rifiy ish. Demak, tarbiyaviy, ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmuni Taraqqiyot strategiyasi talablari asosida kuchaytirilib, yangilab borilishi zarur.

Prezidentimiz ma'ruzalarida tilga olingan va jamiyatimiz, xotin-qizlarimizda shakllantirish zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va fazilatlar bugungi ma'naviy yangilanishning bosh manbaidir. Zero bu fazilatlar O'zbekistonni yanada rivojlantirish, xalqimizni farovon, baxtiyor qilish yo'lida uchrayotgan muammolarni hal qilishning ma'naviy yechimlaridir.

Xalqimizni farovon qilishga to'siq bo'layotgan loqaydlik - tashabbuskorlikka, ishxoqmaslik - mehnatsevarlikka, hunarsizlik - zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashga, tadbirsizlik - tadbirkorlikka, ikkilanuvchanlik - o'ziga, o'z kuch-qudratiga ishonchga aylanadi.

Kundalik hayotimizda uchrab, ko'ngillarni ranjitayotgan mafkuraviy beqarorlik - mustahkam mafkuraviy immunitetga, mas'uliyatsizlik - mas'uliyatlilikka, oqibatsizlik - mehr-oqibatga, o'zini chetga olib turishlar – fidoyilikka, sustkashlik - faollikka, dabdababozliklar - kamtarinlikka, beg'amlik - shijoatlilikka, har xil ijtimoiy tarmoqlarda adashib yurishlar - kitobxonlikka, besabrlik - sabr-bardoshlilikka, yuzakilik - samimiylikka, betartiblik - tartib-intizomlilikka, ayrim amaldorlarning noxolisligi - adolatlilikka, xalq dardiga beparvoliklari - jonkuyarlikka, xalqparvarlikka aylana boradi. Zero millatning ma'naviyati, qanday tarbiya olgani har bir fuqarolarning fazilatlarida "yuzaga chiqadi". Buning uchun Prezidentimiz ma'ruzalarida tilga olingan fazilatlariga ega ajdodlarimiz, bugungi vatandoshlarimiz qanday natijalarga erishganliklarini tarixiy, hayotiy misollarda ko'rsatishimiz darkor.

Informatsion vositalarning yuksak rivojlanishi natijasida internet, uyali telefon, telekommunikatsiyalar va turli axborot nashrlarining kirib kelishi. Bu vositalar orqali taklif etilayotgan "qadriyatlar" ko'p hollarda yoshlarimizni o'zimizning milliy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirib qo'ymoqda, o'z tarixiy ildizlaridan uzoqlashuviga olib kelmoqda. Ikkinchidan,

“ommaviy madaniyat” turli xil ko‘rinishlarining yoshlar orasida tobora keng tarqalishi. Bular asosan kiyinishda, qiziqishlarda, bo‘sh vaqtni o‘tkazishda, didlarning sayozlashuvida, milliy qadriyatlarga munosabatda namoyon bo‘lmoqda. Yot madaniyat qadriyatlarini o‘zida ifoda etayotgan “ommaviy madaniyat” yoshlarimizda g‘arbona individualizm, egotsentrizm, andishasizlik, behayolik va zo‘ravonlik, milliy qadriyatlarga va ijtimoiy manfaatlarga bepisandlik bilan munosabatda bo‘lish kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda. Uchinchidan, yoshlar orasida taqlidchilik, g‘arbona ideallarga ko‘r-ko‘rona ergashish kabi holatlar ham ko‘zatilmoqda. Bunda, xorijda keng tarqalgan ahloqiy va ma‘naviy yurish-turish andozalarining kinofilmlar, moda va turli xil reklamalar orqali yoshlarimizning ongini chulg‘ab olayotganligini sezish qiyin emas. Oqibatda, yoshlar o‘rtasida kitob o‘qishdan ko‘ra kompyuter o‘yinlari oldida vaqtini o‘tkazish, mazmunan sayoz bo‘lgan turli xil janrdagi filmlarni tomosha qilish odat tusiga kirib bormoqda. Ma‘lumki, G‘arb dunyosida ustuvor hisoblanadigan qadriyatlar sifatida, shaxsiy erkinlik va individual huquqlar, shuningdek, o‘zligini namoyon qilish erkinligi ustun qo‘yilsa, Sharq madaniyatida ustuvorlik jamoa manfaatlari, oila sha‘ni va muqaddasligi, ijtimoiy an‘ana va tartibotlar, kattalarga hurmat kabi qadriyatlarga ajratiladi. Inson va jamiyatga nisbatan qarashlarda mavjud bo‘lgan mazkur jiddiy tafovutlar sivilizatsiyalararo qaramaqarshiliklarga sabab bo‘lmoqda va yaqin yillarda ularning yanada kuchayishi taxmin qilinmoqda. Globallashuv sharoitida madaniyatlararo integratsiya eng avvalo, ma‘naviy-ahloqiy va ma‘rifiy mezonlar, umuminsoniy qadriyatlar asosiga qurilmog‘i lozim. Afsuski, aksariyat hollarda yoshlarni bosqichma-bosqich milliy o‘zligidan ayirish, milliy an‘analari va urf-odatlariga zarba berib, tarixiy xotirasini qirqish, shu orqali millatlar ustidan hukmronlikka erishish tamoyili kuchayib bormoqda. Bunda oilalarda onalarning farzand tarbiyasidagi o‘rni katta. U avvala farzandiga o‘rnak bo‘lishi kerak. Chunki farzandlarning ideali avvalo ota-onasi bo‘ladi va ularga taqliq qilib voyaga yetadi. Buning uchun onalarning o‘zi yaxshi tarbiyalangan bo‘lisci maqsadga muvofiq. Ishoqxon Ibrat o‘zining “Tarixi madaniyat” asarida ham qizlar o‘qitish borasida quyidagilarni yozgan: “Ammoki, qizlar maktabig‘a kelsak, bu qiyinroq ko‘rinadur. Xalqni vahshiyot va ota-onalar qizlarini ehtiyot qilishi, odamg‘a, bir yerga yubormasligi, xalqni ilm qudratini bilmagani, xusus, xotunlarda taassufga g‘arq bo‘lub, bular bu taassufni yo‘qotishga ellik yillar kerak bo‘lishi ko‘runadur. Munga ham yo‘llar tofsa bo‘lurki, otunbibilarni erlari targ‘ib qilsalar, muallimalarda bir-ikki oular yozuv va hisoblarni bilib olub, andin so‘ng o‘zlarini mahallasiga otunbibilardan muallima qilib, oncha (ancha) muncha oylik berib tursalar. Bular vaqti-vaqti ila katta muallima tefasi(tepa)dan qarab tursa, besh-o‘n yillar ichinda har qishloqda besh-o‘n muallima tauyor bo‘lishini umid qilsa bo‘lur. Ammoki, hozirdan darhol muallimag‘a bor deganda, xotunlar ko‘b bo‘lmagan so‘zlarni ayturlar. Munga bir misol lozim bo‘ldi. Chunonchi, bizni qarindoshlardan xotunlar, bizga mehmon bo‘lgan ekanlar. Alar ichinda yosh qizchalar muallimada o‘qur ekanlar. Kitobini ko‘tarib keldi: “kel kel, acha qizim, mulla bo‘lasan. Emdi maktabdan qolma. Har kunda borgil” dedim. Anda onasi manga savol qilib dediki, “Focha (Pochcha), man qizimni maktabda o‘qutmay deb turubman” dedi. Man nimaga desam. Aytadurki, “kitobni bismilloso yo‘q” deydu. Anga man aytdimki, “kitobingizni olub kel” dedim. Ochub toshbaqani chayon birla o‘rtoq bo‘lganini ko‘rsatub aydim. Zehn qo‘yub turing deb, “bismillahi rohmanir rohim. Toshbaqa chayonga aydi”, desam xotunlar kulub yubordilar. “Nimaga kulasizlar?”, desam. “Bo‘lmas ekan”, dedilar. “Nimaga bo‘lmaydur?”, desam. “Toshbaqa birlan

chayong‘a “bismillah(rohmanir rohiim)” deb bo‘lmas ekan” dedilar. So‘ngra man bularg‘a leksiya (ma‘ruza) qilmoq bo‘ldim. Men dedim: “Ey qarindoshlar! Avvali vaqtlarda ilm kam bo‘lg‘onni Arabistonda dindan bo‘lak ilm o‘qulmagan. Binobarin, ular Qur‘on o‘qitish majbur bo‘lg‘oni Qur‘ong‘a “bismilloh” qo‘yish rasm bo‘lgan. Oyat bo‘lsa “bismilloh” qo‘yiladur. Har so‘zga qo‘yub bo‘lmaydur. Bul kitob chiqarganlar, bolalarni aqliga keladurgan nimarsalardan hikoya qilgan. Binobarin, “bismilloh”ni aytmagan, balki hurmat qilganlar. Bu kitoblarda so‘zlar yozish o‘rganadurgan kitob uchun bolani aqliga muvofiq so‘zlar ilan kitob qilgan, deb yana maktabga boradurgan qilgan edim. Mana, xotunlardagi taas(s)ufl! Bu xil ko‘b-ko‘b taas(s)uflari bor. Man ozroq aytdim, cho‘zmadim. Juda kuladurgan taas(s)uflar ko‘b uchun qizlar maktabi qiyinroq, dedim. Bu ham oson bo‘lur, insholloh. Ham(m)asi harakat hukumatdan imdod ilan bo‘ladur. Eng yaxshisi, muallimlar xotunlarig‘a buyurushdurki, eri xotuni o‘qitadurgan bo‘lub, xotini qizlarni o‘qitadur. Mundin oson yo‘l qishloqda ko‘rinmaydur. Chunonchi, otunbibilardan hurkmaydur. Bemalol muomala bo‘lub kelgan o‘z yo‘llaridur”.

Jadidlar oila va jamiyatda o‘qimishli ayolning o‘rni hamda mavqei o‘zgacha ekanligini tushuntirishga xarakat qilganlar. Bu haqda manbalardan quyidagilarni bilish mumkin: “... xotunlarni o‘qitmoq va alarning aqlariga jilo bermoq va erlari birla yaxshi muammolar qilmoq va bolalarini tarbiyat qilmoq va zindakorchilikni yaxshi bilmaklari xususida ta‘lim albatta zarurdir”.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi taklif va tavsiyalarni brish mumkin:

- har bir shaxs kunlik hayotida kitob o‘qishni hayot qonuniga aylantirish
- shiddatli taraqqiyot davrida innovatsion fikrlash bilan yashashni shakllantirish
- dunyoviy va diniy bilimlarni egallashning uzviyligiga erishish
- ommaviy axborot vositalari (gazeta, jurnallar, televidenie, radio va internet)dan samarali foydalanish ko‘nikmasini shakllantirish.
- internetdan foydalanish madaniyatini shakllantirish.
- qaysi soha egasi bo‘lishidan qat‘iy nazar kasbiy kompetentlikka erishish.
- oila va jamiyatda kreativ fikrlashni shakllantirish
- oila va jamiyatda tolerantlilik fazilatiga ega bo‘lishi lozim

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tarixiy yozma manbalarda oila masalalari. – H.Lutfyllaev, SH. Qo‘ldoshev, R. Xydayberganov, M. Abdyjabbarova. Toshkent., 2021.
2. “Mahalla – jamiyatimizning yorug‘ yuzi va vijdoni ko‘zgusi” – M.Quronov, O.Musurmanova, M.Abdujabbarova. Toshkent., 2021.
3. “Oila uchinchi renessansning eng mustaxkam ustuni” – M.Quronov. Toshkent., 2021.
4. “Olim yetishtirgan onalar” – M.Tosun. Toshkent., 2021.
5. Bekmurodov M, “Zamonaviy boshqaruv sotsiologiyasi”–T.: “Yangi asr avlodi”, 2020– 48-58 b.
6. Gylshoda O‘razalieva Gender VA ayollar huquqiy madaniyati Toshkent – 2009
7. “Ayollari ardoqlangan yurt” O.Musurmanova. Toshkent-2021

8. Turuqun-nisa (Ayollarni o‘zini tutish qoidalari). O‘zR FA Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti, qo‘lyozma № 3075/II.

9. G. O‘zbek mahallalarida ayollar madaniyati: Yevropalik ayol Osiyoda qadimiy an‘analar izidan. // Альбом-каталог Т.: «Sharq», 2003.- 288b. 19 – bet.

TABIRLARNI LOYIHALASH

Sayfullayev M.A.

*“O‘zbekkonsert” davlat muassasasi direktori o‘rinbosari,
O‘zbekiston davlat san‘at va madaniyat instituti, “Madaniyatshunoslik” kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqola loyiha tushunchasi, loyihaning davriyligi, loyiha bosqichlari, loyihaning asosiy ishtirokchilari, loyiha smetalari, madaniy tadbirlar, yurtimizda yosh iste’dodlarni izlab topish, ularni ommaga tanitish kabi jarayonlarni o‘z ichiga olgan.

Kalit so‘zlar: Loyiha, smeta, madaniy tadbir, festival, loyiha anotasiyasi, loyihaviy chekinishlar.

Ma’lumki, “loyiha” tushunchasi avvaldan arxitektura-qurilish, texnika-texnologiya yoki shunga o‘xshash aniq fanlar bilan bog‘liq holda kechadigan va ko‘pincha hisob-kitoblar masalasini aks ettiradigan amaliy ishlarga oid hujjat turi sifatida qabul qilinadi hamda u boshlanadigan ishning umumiy tasavvurini berishga xizmat qilar edi. Masalan, qaysidir, qurilish obyektining sxemasi, rejasi, sarf-xarajatlarini o‘z ichiga olgan arxitektura loyihasi yoxud ishlab chiqarish bilan bog‘liq barcha zarur jihatlarni jamlagan iqtisodiy loyiha.

Demak, loyiha aniq bir maqsadga erishish uchun avvaldan ko‘rib-chiqib, o‘zaro maslahatlashgan holda mutaxassislar tomonidan kelishiladigan muayyan faoliyatlarining aniq qo‘llanmasi hisoblanadi.

Unda

- Yangi mahsulot yoki xizmat turini yaratish;
- Tashkilotning ichida o‘zgartirishlar kiritish; masalan, tashkilot ichki tuzilmasini o‘zgartirish;
- Qurilish rejalarini;
- Yangi biznes jarayoni kabi turlicha maqsadlar ifoda etiladi.

Bugungi kunda loyihalar ko‘plab sohalarda ishlatiladigan va keng qamrovga ega hujjatga aylandi. Misol uchun, ijtimoiy sohalarda ham biror muayyan muammoga yechim topish maqsadida turli loyihalar amalga oshirilmoqda. Ko‘pincha ular “pilot” yoki “tajriba loyihalari” deb ataladi. Bunga sabab, muammoga yechim bo‘ladigan yangi xizmat turi yoki natijaga erishish yo‘li ma’lum bir hududda tajriba sifatida sinab ko‘riladi. Deylik, tuman aholisining gigiyena bo‘yicha bilimlarini oshirish. Aslida bunday xizmat hozircha tumanda yo‘q, lekin gigiyena va tozalikka rioya qilmaslik ko‘plab kasalliklarni qo‘zg‘atmoqda. Shu muammoni hal qilish uchun tumandagi nodavlat tashkiloti aholi orasida ma’lumot tarqatish va targ‘ibot ishlarini olib borish loyihasini yaratib, yangi xizmat

turini sinab ko‘radi. Loyiha natijasi qoniqarli bo‘lsa, uni butun mamlakat bo‘ylab doimiy ravishda amalga oshirish mumkin bo‘ladi.

Davlat loyihasini esa — “muayyan masala yoki reja atrofida birlashtirilgan davlat siyosati yoxud idoralar to‘plami”, sifatida aniqlash mumkin. Shu sababli, bunday loyihalar vaqt o‘tishi bilan rivojlanayotgan ijtimoiy tuzilmalar tufayli doimiy o‘zgarish va dinamiklikni o‘z ichiga oladi. Bunda ularning ayni zamonga moslashishi muhim sanaladi. Ya‘ni, ular ijtimoiy xizmatlarga asoslangan bo‘ladi.

Loyihaning muvaffaqiyatli amalga oshirilish jarayoni loyihaning ichki muhitiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Ushbu omillar maxsus tashkillashtirilganlik – loyihaning asosiy ishtirokchilari, huquqlar, taqsimot, javobgarlik va majburiyatlar orasidagi o‘zaro aloqani aniqlab beradi hamda loyihani amalga oshirish muvaffaqiyatiga ta‘sir qiladi. Loyiha ishtirokchilari – loyihani amalga oshirish jarayonida turli xil qiziqishlarni amalga oshirib, maqsad va rag‘batga mos ravishda o‘z talablarini shakllantiradi va o‘zlarining qiziqishlari, qobiliyatlari va loyiha “jalb qilinganlik” darajasi bilan loyihaga ta‘sir ko‘rsatadi. Loyiha jamoasi – loyihaning “aql markazi”, motori va ishni bajaruvchi a‘zosi bo‘lib, loyihaning rivoji va muvaffaqiyati, ko‘p jihatdan. unga bog‘liq. Loyiha ishtirokchilarining tarkibi. Ularning roli, loyihaning turi, qurilish ko‘lami va murakkabligiga bog‘liq holda vazifa va javbgarlikni taqsimlash hamda loyihaning hayotiylik sikli fazalariga bog‘liq holda shunday qilib, loyihaning vazifalari bo‘yicha uning butun hayotiylik sikli davomida amalga oshirish doimiy bo‘lib hisoblanadi, ishtirokchilar tarkibi esa uning roli javobgarlik va majburiyatlarni taqsimlash o‘zgarishi mumkin. Bu yerda umum qabul qilingan qattiq reglamentlar yo‘q. Quyida loyiha ishtirokchilari va ularning vazifalari sanab o‘tilgan. Tashabbuskor – loyihaning bosh g‘oyasi bo‘lgan tomon, uning loyihani amalga oshirish bo‘yicha boshlang‘ich asoslari va takliflari. Tashabbuskor sifatida loyihaning kelajakdagi ishtirokchilaridan deyarli har qaysi maydonga chiqishi mumkin, lekin, natijada loyihani amalga oshirish bo‘yicha ishbilarmonlik tashabbusi loyiha buyurtmachisidan kelib chiqishi kerak. Buyurtmachi – asosiy tomon bo‘lib, u loyihani amalga oshirish va uning natijalariga erishishdan manfaatdor. Loyihaning yangi egasi va natijalardan foydalanuvchidir. Buyurtmachi loyihaning asosiy talablari va ko‘lamini aniqlab beradi, o‘z vositalari yoki jalb qiluvchi investorlar vositalari hisobiga loyihani moliyalashtiradi, loyihani asosiy bajaruvchilari bilan shartnomalar tuzadi.

Loyiha smetasi — oldindan tuzilgan kirim-chiqim hisobi sanaladi. Xarajatlar smetasi esa — mahsulot ishlab chiqarish, ish, xizmatlarni bajarish bo‘yicha to‘liq xarajatlar hisobi, daromadlar va xarajatlarni aks ettiradi. Ushbu smeta — korxonalar, tashkilot, muassasaning xo‘jalik faoliyatini moliyalashtirishda foydalaniladigan pul mablag‘lari tushumlari va ularni sarflash bo‘yicha hujjatlashtirilgan buxgalteriya rejasi hisoblanadi.

Bu o‘rinda asosiy jihat, loyihaning o‘z vaqtida, unga ajratilgan smeta chegarasidan chiqmagan holda va rejalashtirilgan natijaga erishish uchun mohirlik bilan boshqarilishini bildiradi. Loyihani samarali amalga oshirishda bilim, malaka va uslublarni yuqori professionallik bilan qo‘llash — loyihani boshqarish, deb ataladi.

Ahamiyatlisi, har bir loyihaning o‘z bosqichlari bo‘ladi va ular asosan to‘rtga bo‘linadi:

1. Rejalashtirish;
2. Ijro etish;

3. Yakunlash.

4. Yana bir muhim bosqich bu — Monitoring va nazorat qilish bo‘lib, u har bir bosqichlarda ro‘y beradi. Shuning uchun u doim ham alohida boshqichga ajratilmaydi.

Maktablarda, ta‘lim muassasalarida va universitetlarda loyiha — bu talabaga beriladigan tadqiqot topshirig‘i bo‘lib, u odatda oddiy insho topshirig‘iga qaraganda ko‘proq kuch va mustaqil ishni talab qiladi. Bunda talabalar kutubxona hamda internet tadqiqotlari orqali faktlarni aniqlash va tahlil qilishlari lozim bo‘ladi. Yakuniy yozma hisobot esa odatda dissertatsiya shaklida bo‘lib, u loyihaning boshlanishi, tahlili, topilmalari va xulosa bo‘limlarini o‘z ichiga oladi.

Loyiha boshqaruvi yangi mahsulot, xizmat yoki natijani yaratish uchun qilingan vaqtinchalik harakatlardan tashkil topadi. Bundan tashqari loyihalarni vaqtinchalik tashkilotlar sifatida ham ko‘rish mumkin.

Loyihaning maqsadlari uning yakunida maqsadli maqomni belgilaydi va unga erishish rejalashtirilgan foydalar uchun zarur, deb hisoblanadi.

E‘tiborlisi, madaniyat va san‘at sohasida ham turli loyihalar yaratiladi. Bunga tadbirlar, televizion yoki yosh ijodkorlarni kashf qilish borasidagi loyihalarni kiritish mumkin.

Bugun mamlakatimizda san‘at yo‘nalishidagi televizion loyihalarning o‘rni tobora ortib bormoqda. Bunga misol sifatida, “The cover up”, “Artist”, “Xonsaroy music” kabi teleloyihalarni keltirish mumkin va ular ham yosh iste‘dodlarni ommaga tanitishga munosib xizmat qilmoqda.

Ochig‘i, yosh ijodkorni estrada yulduzi darajasiga olib chiqish uchun eng avvalo nihoyatda puxta ijodiy loyiha ishlab chiqish zarur. Negaki, o‘sha ishlab chiqilgan loyihaga asosan musiqa maktablari, ijodiy ta‘lim muassasalari yoki oddiy xalq orasidan iste‘dodli yoshlar tanlov asosida saralab olinadi. Shundan so‘ng reja asosida ular bilan ma‘lum muddatga shartnoma tuzilib, ijodkorlarga mablag` sarflanadi.

Loyiha yakuni — bu davrga kelganida barcha tadbirlar tugagan, shartnomalar berkitilgan bo‘ladi va hujjatlashtirish ishlari amalga oshiriladi. Ya‘ni loyiha natijalari baholanadi. Yakuniy hisob-kitoblarga ko‘ra, keyingi bosqichga tavsiyalar beriladi. Agar bungacha yangi ijrochi yoki tadbir loyihasi yaratilgan bo‘lsa, u doimiy ishlab chiqarishga o‘tkaziladi va joriy loyiha rasmiy ravishda berkitiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Besner, C & Hobbs, B. 2012. "Loyihani boshqarish vositalarining empirik identifikatsiyasi va loyiha turlari o'rtasida taqqoslash". Loyihani boshqarish jurnali 24-46.

2. Dvir, D., Sadeh, A. & Malach-Pines, A. 2006. “Loyihalar va loyiha menejerlari: o'rtasidagi munosabatlar [loyiha menejerlarining shaxsiyati](#), loyiha turlari va loyiha muvaffaqiyati.” Loyihani boshqarish jurnali 37(5): 36–48. Kirish 10 03, 2018. <https://www.pmi.org/learning/library/project-managers-personality-types-success-2549>.

3. Lechler, Tomas G., Barbara H. Edington va Ting Gao. 2012. "Qiyin klassik loyiha boshqaruvi: loyihaning noaniqliklarini biznes imkoniyatlariga aylantirish." Loyihani boshqarish jurnali 59-69.

4. Qulf, Dennis. 2013. Loyiha boshqaruvi. Angliya: Gower Publishing Company.

5. PMBOK5. 2013. Loyiha boshqaruvi bilimlari bo'yicha qo'llanma. 5-chi. Pensilvaniya: Project Management Institute, Inc.
6. PMBOK6. 2017. Loyiha boshqaruvi bilimlari bo'yicha qo'llanma. 6-chi. Pensilvaniya: Project Management Institute, Inc.
7. Shenhar, A., Dvir, D., Lechler, T., & Poli, M. 2002. "Bitta o'lcham hamma uchun mos emas - loyihalar uchun to'g'ri, ramkalar uchun to'g'ri". PMI® tadqiqot konferentsiyasi. Sietl, Vashington. Newtown Square: loyihalarni boshqarish instituti. Kirish 10 03, 2018. <https://www.pmi.org/learning/library/fit-all-true-projects-frameworks-1949>.
8. Shenhar, Aaron J. 2001. "Bir o'lcham barcha loyihalarga mos kelmaydi: klassik favqulodda vaziyatlar domenlarini o'rganish". 394-414. MANAGEMENT FANI
9. D.Xujamkulov, D.Ismailov investitsiya loyihalarini boshqarish. O'quv qo'llanma

ONLINE KUTUBXONA XIZMATLARI YORDAMIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TAKOMILLASHTIRISH

Shamuratova N.I.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutining tayanch doktoranti

Аннотация: В данной статье подробно рассказывается о правильной организации самостоятельного обучения студентов посредством электронного библиотечного обслуживания, поиска электронных ресурсов, а также о преимуществах новых видов библиотечного обслуживания.

Summary: This article describes in detail about the proper organization of independent education for students through electronic library services, searching for electronic resources, and the advantages of new types of library services.

Ключевые слова: Самостоятельного образование. электронный ресурс, цифровые технологии, образовательные платформы, электронный каталог.

Keywords: Self-education. electronic resource, digital technologies, educational platforms, electronic catalogue.

Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalarni ta'lim sohasiga kirib kelishi oliy o'quv yurti talabalarining intellektual salohiyatini oshirish, davlat ta'lim standarti talablariga javob bera oladigan, yetuk, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Qaysi sohada bo'lmasin bilimlarni mustaqil ravishda egallashga intilish talaba faoliyatida muhim omil sanalib mustaqil o'qib, bilim orttirish asosida tanqidiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash va tahlil qilish ko'nikmalari shakllanadi. Ta'lim sifatini yaxshilashda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish asosida yangi innovatsion metodlarni o'rganishga, ularni ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich joriy etish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Ta'lim sifatini oshirish haqida so'z yuritganimizda kutubxonalarsiz amalga oshirib bo'lmaydi, shu bois raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan

foydalanib elektron resurslar orqali talabalarga masofaviy xizmatlarni yo'lga qo'yilishi nafaqat dars sifatini oshirishni ta'minlaydi, balki talabalarda o'qishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 7-iyun 2019 yil O'zbekiston Respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni yanada takomillashtirish to'g'risida 4354-son Prezident qarorida ham aynan foydalanuvchilarga axborot-kutubxona xizmatlari ko'rsatish uchun sifat jihatidan yangi va qulay shart-sharoitlar yaratish, zamonaviy axborot texnologiyalari asosida ularning ilmiy, ta'lim, axborot va madaniy ehtiyojlarini qondirish, mustaqil ta'lim olish va muloqot doirasini kengaytirish vositasi sifatida axborotdan foydalanish imkoniyatlarini yaratish, foydalanuvchilarga har qanday (bosma, multimedia va raqamli) tashuvchilarda, shu jumladan Internet tarmog'ida sifatli axborot manbalaridan foydalanish imkoniyatini yaratish, o'z axborot-resurslarini yaratish va ularni sifatli to'ldirib borish orqali kitobxonlarga an'anaviy xizmat ko'rsatish usulidan ularni zamonaviy axborot-kutubxona xizmatlari bilan ta'minlashga o'tish, aholiga axborot-kutubxona xizmatlarini ko'rsatish bo'yicha masofadan xizmatlar ko'rsatishni rivojlantirish va modernizatsiya qilish masalalariga ham alohida to'xtalib o'tilgan.

Bugungi kunda zamonaviy kutubxona xizmatlari kitoblar, elektron kitoblar, onlayn ma'lumotlar bazalari, jurnallar va boshqalar kabi keng ko'lamlı ta'lim resurslaridan foydalanishni ta'minlash orqali talabalarga o'z ustida ishlashga, bilimlarini oshirishga, kitob o'qish ko'nikmasi shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Kutubxonalar shuningdek, odamlarga o'z ko'nikmalari va bilimlarini rivojlantirishga yordam berish uchun tadqiqot yordami, seminarlar va ta'lim dasturlari kabi xizmatlarni taklif qilmoqda. Bundan tashqari, kutubxonalardagi sokin muhit talabalarga erkin dars qilish imkoniyatini beradi, shu sababdan ham talabalar qulayligi sababli ham darsdan keyin mustaqil o'qib o'rganishi uchun ham kutubxona xizmatlaridan foydalanmoqda. Hozirda kutubxonalarning elektron xizmatlari ishga tushirilgan talaba o'ziga kerakli adabiyotni kutubxona saytlaridan qidirib topib, ko'chirib olish imkoniyatiga egadir. Elektron ommaviy axborot vositalarida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish hamda bu kitoblarning targ'ibot-tashviqotini olib borishni izchil yo'lga qo'yish¹ bugungi kun talabi sanaladi, o'tmishda kitobxon kutubxonaga borgan bo'lsa bugun esa onlayn tarzda foydalanish imkoniyatiga egadir.

Foydalanuvchilar uchun turli xil onlayn kutubxona xizmatlari mavjud. Ba'zi umumiy misollar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Elektron kitoblar va audiokitoblar: Ko'pgina kutubxonalar foydalanuvchilar elektron kitoblarni olishlari va o'qishlari yoki audiokitoblarni tinglashlari mumkin bo'lgan onlayn platformalarni taklif qiladi.

Hozirda raqamli kutubxonalar foydalanuvchilar uchun quyidagi masofaviy xizmatlarni taklif etmoqda:

Elektron kitoblar va audiokitoblar: Ko'pgina kutubxonalardan foydalanuvchilar elektron kitoblarni ko'chirib olishlari va online o'qishlari yoki audiokitoblarni tinglashlari mumkin.

Onlayn ma'lumotlar bazalari: Kutubxonalar akademik jurnallar, maqolalar, ilmiy maqolalar va boshqalarni o'z ichiga olgan keng doiradagi onlayn ma'lumotlar bazalariga kirishni ta'minlaydi (EBSCO, Springer, ProQuest, Web of Science)

Virtual ma'lumotnoma xizmatlari: Foydalanuvchilar elektron pochta, chat xizmatlari yoki video qo'ng'iroqlar orqali virtual kutubxonachilardan yordam olishlari mumkin.

Elektron kataloglar xizmati: Foydalanuvchilar kutubxonaning katalog tizimi orqali kitoblar, maqolalar va boshqa manbalarni onlayn qidirishlari mumkin.

Raqamli arxivlar va maxsus to'plamlar: Ba'zi kutubxonalar nodir va noyob materiallarni raqamlashtirib, ularni onlayn tarzda olish imkoniyatini yaratdi.

Ta'lim dasturlari: Kutubxonalar ko'pincha turli mavzularda onlayn seminarlar, vebinarlar va darslarni taklif qiladi.

Kutubxonalararo abonement: Foydalanuvchilar onlayn tizimlar orqali boshqa kutubxonalardan materiallar so'rashlari mumkin.

Ushbu xizmatlar resurslarga raqamli va masofadan kirishni afzal ko'rgan foydalanuvchilarga vaqtni boshqarish va maqsadlarni belgilash kabi ko'nikmalarni shakllantirib, oliy ta'limda umumiy muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi. Mustaqil ta'lim bilan shug'ullanadigan talabalar ko'pincha yaxshilangan akademik ko'rsatkichlarni namoyish etadilar.

Amerikaliklarning ommaviy kutubxonalarga munosabatlari va takliflari bo'yicha Pew Research Centerning Internet & American Life loyihasi tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma ko'plab kutubxona foydalanuvchilari kutubxonalarning raqamli xizmatlari kengayishini ko'rishni istashlarini, shu bilan birga bosma kitoblar raqamli asrda ham muhimligiga to'xtalib o'tishgan. Amerikaliklarning 80 foizi kitoblarni ijaraga olish (abonement xizmati) kutubxonalar tomonidan taqdim etiladigan "juda muhim" xizmat ekanligini e'tirof etishgan bo'lsa, 80% foydalanuvchilar MBA xizmati uchun kutubxonadan foydalanishini ta'kidladi. So'rovnoma qatnashgan 77% amerikalik kutubxonalardan bepul kompyuterlar va internetga kirish imkoniyatini beradigan joy deb tanlagan.

Bundan tashqari, amerikaliklarning sezilarli qismi kutubxonalarda texnologiyadan yanada kengroq foydalanishni qabul qilishlarini aytishadi, masalan: kutubxonachiga savollar berish va javob olish imkonini beruvchi "kutubxonachidan so'rang" onlayn tadqiqot xizmatlaridan 16 va undan katta yoshdagi amerikaliklarning 37 foizi ko'p foydalanishadi, yana 36 foizi esa kamroq foydalanishini aytib o'tgan.

Kutubxona xizmatlaridan foydalanish bugungi kun talabi sanaladi, foydalanuvchilar kutubxonalarni turli maqsadlarda foydalanishini so'rovnoma natijasiga ko'ra ham bilib olishimiz ham mumkin. Bizning mamlakatimizda ham kutubxonalardan talabalar til o'rganish, mustaqil ta'lim olish maqsadida, bilimlarini mustahkamlash maqsadida foydalanib kelishmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston respublikasi aholisiga axborot-kutubxona xizmati ko'rsatishni yanada takomillashtirish to'g'risida"gi, 2019 yil 7-iyun 4354-sonli Prezident Qarori.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining " Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida "gi 2017 yil 13-sentabr 3271-sonli Qarori.

3. Author, N. (2020, May 30). Library Services in the Digital Age | Pew Research Center. Pew Research Center: Internet, Science & Tech. <https://www.pewresearch.org/internet/2013/01/22/library-services/>

KINO PRODYUSERINING MALAKAVIY TASNIFI

Todjidinov U.T.

*“Madaniyat va san’at menejmenti” kafedrasi katta o‘qituvchisi
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti*

Annotasiya: Ushbu maqolada kino prodyuseri kasbining o‘ziga xosligi haqida gap boradi. Kino mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotish jarayonlari to‘g‘risida ham fikrlar keltirilgan. Shuningdek maqolada kino prodyuserining asosiy kasbiy vazifalari aniq ko‘rsatib o‘tilgan. Undan tashqari kino prodyuseri bilishi lozim bo‘lgan mualliflik huquqi va turdosh huquqlar borasida ma’lumotlar keltirilgan.

Summary: This article talks about the uniqueness of the profession of a film producer. There are also opinions about the processes of production and sale of film products. Also, the main professional duties of a film producer are clearly indicated in the article. In addition, information on copyright and related rights that a film producer should know is provided.

Kalit so‘zlar: Kino, ishlab chiqarish, iqtisodiy, ijodiy, yetakchilik, mahsulot, menejer, prodyuser, rejissyor, television, film, iste’molchi, kinematografiya, audiovizual.

Keywords: Cinema, production, economic, creative, leadership, product, manager, producer, director, television, film, consumer, cinematography, audiovisual.

Kino prodyuseri kasbining o‘ziga xosligi kreativlik va murakkab texnik vositalardan foydalanish bilan o‘zaro bog‘liqligidir. Kino mahsulotlarini ishlab chiqarish va sotishda ishtirok etadigan moddiy, moliyaviy va mehnat resurslarini samarali tashkil etadigan ijodkor. Prodyuser – iqtisodiy va ijodiy bilimga ega bo‘lgan shaxs. Yoki boshqacha aytganda, u ijodni iqtisodiy nuqtai nazardan fikrlaydigan ijodkor inson.

Kino san’ati va sanoatini yangi bosqichga olib chiqish, sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.04.2021 yildagi PF-6202-son farmonida kinokompaniyalarga filmni ishlab chiqarish jarayonida film budjetining 10 foizigacha miqdorda naqd pul bilan hisob-kitob qilishga ruxsat etiladi. Bunda, naqd pul bilan bog‘liq xarajatlar bo‘yicha film direktori (prodyuser), rejissor va xizmati uchun naqd pulni olgan shaxs tomonidan dalolatnoma tuziladi va u soliq organiga topshiriladi deyiladi.

Bu kasb ma’lum shaxsiy fazilatlar va turli sohalarda yuqori ma’lumotga ega bo‘lishni talab qiladi. Bu, albatta, madaniyat va san’at, shuningdek, texnologik jarayonlarni tashkil etish sohasidagi bilimlar, iqtisodiyot, huquq va bozor qonunlarini bilishi kerak. Shaxsiy fazilatlarga kelsak, bular, shubhasiz, ijodkorlik, estetik did, etakchilik, moliyaviy qobiliyat va muloqot qobiliyatlari

hisoblanadi. Prodyuser kinoda asosiy menejer hisoblanadi. Uning faoliyat sohasi loyiha konsepsiyasidan uni amalga oshirishgacha bo'lgan jarayonni o'z ichiga oladi. Ko'pincha ishlab chiqaruvchi tayyor mahsulotni sotish va tarqatish bilan shug'ullanadi.

Prodyuser rejissyor, ssenariy muallifi va loyihada ishtirok etgan boshqa xodimlar bilan yaqindan ishlaydi. Ba'zan u o'z mas'uliyatini va rejissyorning mas'uliyatini birlashtiradi va shunga mos ravishda loyihani amalga oshirish bilan bog'liq deyarli barcha sohalarda mas'ul bo'ladi. Ijodiy komponent va qaror qabul qilish darajasi loyihaning o'ziga xos xususiyatlariga qarab o'zgaradi. Prodyuserning kasbiy vazifalari:

- moliyalashtirish masalalarini hal qilish, homiylarni topish;
- loyiha konsepsiyasini aniqlash;
- senariylar va ijodiy g'oyalarni tasdiqlash;
- mualliflik huquqi bilan bog'liq muammolar;
- xodimlarni, shu jumladan rejissyor va suratga olish uchun jalb qilingan mutaxassislarni yo'llash;
- sahna rejissyori va personajlar bilan muntazam muhokama;
- byudjet nazorati va mablag'larni taqsimlash;
- suratga olish jadvalini muvofiqlashtirish;
- noldan yakuniy bosqichgacha bo'lgan loyihani qo'llab-quvvatlash va barcha yuzaga keladigan muammolarni hal qilish.

Ko'pincha kelajakdagi filmning sifati bevosita prodyuserning ishiga bog'liq. Axir, bugun kinoga xaridor bo'lmasa, hech kim suratga olmaydi. Ya'ni, ishlab chiqaruvchining potentsial xaridorini kelajakdagi loyihaga pul qo'yishga ishontirish qobiliyati u yoki bu g'oyaning umuman ekranlarda paydo bo'lishiga bog'liq. Bunda muhim narsa nafaqat kino jarayonini bilish va hamma narsani oldindan hisoblash qobiliyati, balki ko'pincha yangi filmning tug'ilishida hal qiluvchi omil prodyuserning kasbiy sezgirlik qobiliyatidir. Agar loyihaning muvaffaqiyat instinkti yaxshi rivojlangan bo'lishi kerak. Prodyuser kelajakdagi film uchun qanchalik ko'p pul jamlasa, rejissyorning imkoniyatlari shunchalik ko'p bo'ladi, film shunchalik ajoyib bo'ladi.

Televizion serial suratga olinayotganda alohida iste'dod talab etiladi, chunki uni kinoteatrlarda namoyish qilish uchun uni yirik kinokompaniyalarga sotishning iloji yo'q, ya'ni filmning byudjeti boshidanoq kichik yoki hatto kichik bo'ladi. Sifatli teleserial yaratish uchun esa prodyuser o'zining barcha qobiliyat va ko'nikmalarini, ssenariyni yozish boshlanganidan to serial teleekranlarga chiqqunga qadar to'liq ishlatishi kerak. Film loyihasing badiiy fazilatlarini va iqtisodiy parametrlariga ekspert bahosini beradi. U kinoloyiha mualliflari yoki tashqi ekspertlar bilan birgalikda televideniye yoki filmning badiiy konsepsiyasini, uni ishlab chiqarish va tarqatishning optimal taktikasini ishlab chiqadi.

Film uchun adabiy va rejissyorning senariysi va prodyuserlik dizaynini ko'rib chiqadi va qabul qiladi. Film loyihasing amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslarni, shu jumladan pul mablag'larini qidiradi va ulardan oqilona foydalanishni nazorat qiladi. Ijodiy guruhni shakllantiradi va kino ishlab chiqaruvchi kadrlarni tanlaydi, ularning ishini tashkil qiladi. Filmni yaratish jarayonini nazorat qiladi.

Filmga tayyorlash, suratga olish va montaj qilish uchun ijodiy va texnologik jarayonlarni ta'minlaydi. Suratga olingan materialning filmning qabul qilingan badiiy konsepsiyasiga, tasdiqlangan rejissyorning adabiy va rejissyorlik senariysiga hamda filmning ishlab chiqarish dizayniga mos kelishini nazorat qiladi. Tayyor filmni mustaqil ravishda yoki tashqi ekspertlar yordamida qabul qiladi. Kino bozorini o'rganish, talabni hisobga olgan holda audiovizual mahsulotlar yaratish va tayyor filmni iste'molchiga samarali targ'ib qilish bo'yicha tadbirlar majmuasini (tashkiliy va tijorat) tashkil etadi. Berilgan huquqlar doirasidagi masalalarni hal qiladi va boshqa xodimlarga muayyan ishlab chiqarish va xo'jalik funksiyalarini bajarishni yuklaydi.

Film yaratish va tarqatishda amaldagi mualliflik huquqi va turdosh huquqlar normalariga rioya etilishini ta'minlaydi. Kino prodyuseri bilishi kerak:

- kinematografiya va televideniye sohasidagi qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar;
- audiovizual mahsulotlarni ishlab chiqarish, ijaraga berish va namoyish etishga oid tashkiliy, ma'muriy va me'yoriy hujjatlar;
- kinematografiya va televideniye boshqaruv tizimini qurishning asosiy tamoyillari;
- kino jarayonining asosiy komponentlari;
- kino ishlab chiqarish texnologiyasini va tashkil etilishi;
- kinorejissorlik, kinodramaturgiya, kinematografiya, kino montaji va ovozli dizayn asoslari;
- maxsus turdagi suratga olish texnologiyasi;
- moddiy madaniyat, marketing va menejment asoslari;
- mahalliy va xorijiy kino, video va televideniye ijodiy, iqtisodiy va texnik rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va tendensiyalari;
- audiovizual mahsulotlarni sotish bozorining ishlash tamoyillari;
- shartnomalar tuzish va bajarish tartibi;
- xodimlarni boshqarish usullari;
- mehnat qonunchiligi asoslari;
- mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risidagi qonun hujjatlari;
- mehnatni muhofaza qilish qoidalari.

Malakaviy talablar. "Kino va televideniye prodyuseri" mutaxassisligi bo'yicha oliy kasbiy ma'lumot va kino ishlab chiqarish sohasida kamida 3-yil ish staji yoki oliy kasbiy ma'lumot va "Kino va televideniye prodyuseri" mutaxassisligi bo'yicha qo'shimcha ta'lim hamda kino sohasida ish stajini to'plash kerak. Ishlab chiqarish kamida 3 yil. Jamoani samarali boshqarishi kerak. Kino prodyuserligida ishlab chiqarish guruhini tanlash va kadrlar faoliyatini rag'batlantirish xususiyatlarini bilishi lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.04.2021 yildagi PF-6202-son farmoni.
2. Продюсер: сущность и специфика социокультурного феномена Т.Н.Суминова 2009
3. To'ldjidinovich T. U. PRODYUSERLIK FAOLIYATINING KELIB CHIQUISHI VA RIVOJLANISHI //Research Focus International Scientific Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – С. 252-257.

4. Todjiddinov U. T. MADANIYAT VA SAN 'AT BOSHQARUVINING NAZARIY ASOSLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR //Oriental Art and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 1. – С. 301-306.

5. Todjiddinov U. T. MADANIYAT VA SAN 'AT MENEJMENTI VA UNING ZAMONAVIY KO 'RINISHLARI //Oriental Art and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 1. – С. 307-315.

6. Todjiddinov U. T. SHOU BIZNESDA PRODYUSERLIK KASBINING O 'RNI //Oriental Art and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 1. – С. 529-537.

7. Тодждинов У. Т. АКТЁРЛИК МАҲОРАТИНИНГ ПРАГМАТИК ХУСУСИЯТЛАРИНИ ЎРГАНИШ //Oriental Art and Culture. – 2021. – Т. 2. – №. 4. – С. 223-229.

THE FUNCTIONAL RELATIONSHIP BETWEEN THE ACTIONS OF THE ACTOR AND THE PUPPET

Usmanova L.Dj.

State Institute of Art and Culture of Uzbekistan senior teacher

Summary: This article focuses on the relationship between actor and puppet behavior in puppetry art. Historical facts are presented based on research conducted in Uzbekistan.

Keywords: puppet, theater, performance, director, actor.

At first glance, it seems that the stereotypes of behavior, which have become habits and skills, have completely changed from the perspective of phraseology of human behavior. Let's compare the simple physical movements of the muscular apparatus of a drama theater actor and a puppet theater actor. Let's say a dramatic actor needs to sit down during a scene. Accordingly, the command to act is first born in the brain. Such a call goes to the central nervous system through the centripetal nerve, and from there it passes to the peripheral motor vessels, and along these vessels, it moves the muscles of the shoulder, buttocks, legs and other parts. The necessary muscle lengthening or shortening is followed by the brain's command. The arc with the reflector is bent, that is, the person sits. \

In a puppeteer, the first part of this reflex process is the same as in a drama actor, but the end is different. It is the puppet, not the actor, who performs the pose through the nerves. A completely different physiological behavior is performed for the doll to sit. That is, the muscles of the shoulder, hand, wrist, elbow, and fingers come into action. As a result, the doll can be adapted to any situation.

What process takes place in the body of the puppet - the actor. There is a constant functional connection between the actions of the actor and the stage character, that is, the puppet.

According to the phrase of physiologists and athletes, an ideomotor act occurs in the body of a puppet theater actor, "The thought of movement is equal to the partial narrowing and contraction of muscles. "The action that takes place in the actor's mind and with the help of puppet plastic causes a partial, often imperceptible, contraction of the muscles responsible for it. The actor performs the

required behavior on stage and reinforces it and gives it to the puppet. When the doll jumps, runs, sits and performs various actions, the actor performs all the actions as if he were doing them, but at an invisible and unknown level. He has to keep in mind and carry out the actions based on his experience or based on his observations.

It is a necessary condition for a puppet theater performer to feel the emotions characteristic of a stage character with the heart of an actor. The actor has to express these emotions through the puppets in different angles, postures and movements, in a word, through his plastic. Only then will the plastic signs of the stage character, puppet's rigid movement in each performance appear, and the features of the stage way of life will appear.

Actor training in the puppet department of the State Institute of Art and Culture of Uzbekistan is conducted mainly on the basis of the Stanislavsky system. Actors' training sessions with puppets, of course, the elements of actor's psychotechnics based on the Stanislavsky system, are conducted in parallel with the live plan. However, in this process, the necessary criteria for the interaction of two types of exercises and their effect on each other should not be violated.

More than thirty years have passed since the training of puppet theater actors began at the State Institute of Art and Culture of Uzbekistan. Most of the theater artists were former students who graduated from the institute in the Republican Puppet Theater and regional puppet theaters. However, in recent years, it is worrying that the number of professionals who have completed schooling, especially in regional theaters, is decreasing. True, every year there are graduates of the puppetry department at the institute. But most of them do not go to regional theaters and work. There are also those who are trying to work in other fields. But there is another serious side to the matter. Studying at the institute does not mean that a puppeteer with a diploma will come to the theater and this profession will become his daily work and lifestyle. When a young man or woman entered this faculty, when choosing a profession, they obeyed the dictates of their hearts, or whether it was caused by other circumstances, that's the question. Sometimes, due to circumstances, for example, they are found unsuitable for the drama department, or there are many applicants for the drama department, and due to the size of the competition, there are also people who get into the puppet department. In this case, the student will not be an artist if he does not achieve fundamental changes in himself, if he cannot develop a feeling of love for the doll.

A puppeteer is a unique type, different from other actors. The difference from others is not limited to his professional skills and puppetry. He is a different type of person. It is known that a person who strives to show his art, his artistry, his image to society (there is no bad side to this feature, it is the rightful desire of every artist) cannot sit behind the curtain for a long time, he gets bored. , does not find itself. So, one of the main qualities of a puppeteer actor is humility. There is no doubt that this quality is characteristic of artists of other genres, but these qualities are manifested and reflected in different proportions in drama theater and puppet theater. It is noteworthy that for the actor of the puppet theater, not himself, but the existence outside him, his instrument of performance - the puppet and the situation related to him - are more important. At the same time, the modesty associated with the invisibility characteristic of a puppeteer is very active, full of contented work, creative research. whether he has earned it, in a word, whether he is a professional or not shows itself.

In general, the most profound description of the art of acting is its organicity, its blessing in giving life to a puppet.

The puppeteer's hands are a unique tool that transforms his nerves and physical energy into the puppet's plastic behavior, illuminates his consciousness and emotions. Changes in the emotional state of a character in a puppet show are caused by the movements of the fingers, various exercises of the wrists, or the subtle movement of the fingers in controlling the hip or vaga.

References:

1. Ashurova M.Kh. Acting skills. - Tashkent: Innovation - Ziya, 2021. - 210 pages.
2. Korolev M. Art theater puppet. - L., Isskustvo, 1973. - S. 112.
3. Kadirov M.Kh. Uzbek folk art. - Tashkent: Teacher, 1981. - p. 59
4. Kadyrov M. Scenes from the past of the performing arts. - Tashkent: Science 1993, - pp. 35-37.
5. Kadyrov M., Kadyrova S. History of puppet theater. - Tashkent: Talqin, 2006. - 208 p.

BO‘LAJAK AKTYORLARDA MUSTAQIL ISHLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Valiyev S.Z.

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti o‘qituvchisi

Annotasiya: Mazkur maqolada bo‘lajak aktyorlarning mustaqil ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalalari yoritilgan bo‘lib, darsdan tashqari jarayonda bo‘lajak aktyorlar tomonidan amalga oshiriladigan mustaqil ishlarga tasnif berilgan.

Kalit so‘zlar: san’at, teatr, bo‘lajak aktyor, mustaqil ta’lim, darsdan tashqari ta’lim, repetitsiya.

Teatr san’atining barqarorligi bo‘lajak aktyorlarning kasbiy ko‘nikmalariga bog‘liq bo‘lib, ijodiy ustaxonalarda olgan nazariy bilimlari hamda darsdan bo‘sh vaqtlaridagi mustaqil ishlarni to‘g‘ri tashkil etish bilan bog‘liqdir.

Ta’lim jarayonida bo‘lajak aktyorlarning mustaqil ishi o‘quv-tarbiya jarayonini takomillashtirishning muhim vositasi hisoblanadi. Bo‘lajak aktyorlar mustaqil ishining asosiy vazifasi shaxsiy izlanishlar asosida bilimlarni egallash ko‘nikmalarini va yangi bilimlarni izlashga qiziqishi rivojlantirishdan iborat.

Mustaqil ishlash davomida insonda mustaqil fikrlash, qo‘yilgan maqsadga erishish, o‘z-o‘zini nazorat qilish va boshqarish hislatlari shakllanadi. Shuningdek, o‘z ustida ishlash natijasida bo‘lajak aktyorda yangi bilimlarni qabul qilish, tizimga solish, ularni mustahkamlash jarayoni kechadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida chuqur nazariy va amaliy bilimlar bilan bir qatorda tanlagan sohasi bo‘yicha mustaqil faoliyat ko‘rsata oladigan, o‘z bilimi va malakasini mustaqil ravishda oshirib boradigan, masalaga ijodiy yondoshgan holda muammoli

vaziyatlarni to'g'ri aniqlab, tahlil qilib, sharoitga tez moslasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash asosiy vazifalardan biri sifatida belgilangan [2].

Bo'lajak aktyorning mustaqil ta'lim olishi unda o'z-o'zini tarbiyalash va bilimni rivojlantirishga bo'lgan ichki intilishni shakllantiradi, uni aniq maqsadga yo'naltiradi hamda ijodiy faoliyatini yuksaltiradi.

Mustaqil ta'lim – oliy ta'lim tizimida ta'limning shunday bir shaklidirki, bunda bo'lajak aktyorlarning o'quv faoliyati o'qituvchi tomonidan boshqariladi, ya'ni topshiriqlar beriladi, maslahatlar uyushtiriladi va bajarilishi nazorat qilinadi.

Talabalar mustaqil ishi – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir [3, 145].

Mustaqil ta'limning asosiy maqsadi ta'lim oluvchilarning mustaqilligi va faolligini oshirish, tafakkurini rivojlantirish, o'zlashtirilgan bilimlarning amaliyotga tatbiq etilishini kuchaytirish, auditoriya mashg'ulotlarida o'zlashtirilgan bilim va malakalarni mustahkamlash, yangilarini o'zlashtirish va ijodiy ishlash malakasini tarkib toptirishdan iboratdir.

Zamonaviy mutaxassisning o'z bilimi va hayotiy tajribalarini oshirib borishi unda shaxsiy xislatlarning shakllanganlik darajasiga bog'liq. Ana shunday xislatlarni shakllantirishda mustaqil ishlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Har bir bo'lajak aktyorning o'quv-ijodiy faoliyatdagi muvafaqqiyati avvalo, uni o'zini-o'zi boshqarish xususiyatiga bog'liq. Shaxsni aniq maqsad sari intilishi oxir-oqibat uni ongli ravishda mavjud intellektual va irodaviy kuch-g'ayratini, bilim, ko'nikma va malakasini mavjud qiyinchiliklarni bartaraf etishga safarbar etadi.

Bo'lajak aktyor o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalarini qo'llash orqali umum e'tirof etilgan g'oyalarni tahlil qilib, yangi g'oyalarni ilgari surish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mustaqil fikrlash qobiliyati bo'lajak aktyorda umum qabul qilingan g'oyalar ortidan ko'r-ko'rona ergashmasdan, o'z nuqtai nazariga ega bo'lish, uni himoya qila olish, boshqalarning fikrini tanqidiy tahlil qilish va baholash kabi fazilatlarni shakllantiradi.

Bu borada O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institutida bir qancha ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, bo'lajak aktyorlarni darsdan bo'sh vaqtlarini mazmunli va foydali o'tkazish maqsadida quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

- teatr va tomoshalarga, muzey va ko'rgazmalarga tashrif buyurish;
- soha mutaxassislari ishtirokida ijodiy uchrashuvlartashkil etish;
- ilmiy-ijodiy yo'nalishlardagi to'garaklar faoliyatini ta'minlash;
- ilmiy-nazariy konferensiyalar va seminarlar tashkil etish va bo'lajak aktyorlar ishtirokini ta'minlash;
- o'z iqtidorini namoyish etish uchun imkoniyatlar yaratish va uslubiy yordam ko'rsatish;
- turli tanlov va festivallar, sport musobaqalarini tashkil etish uchun imkoniyatlar yaratish kabilar amalga oshirilmoqda.

Bo'lajak aktyorlar teatrlardagi spektakllarni yoki muzeylarda qo'yilgan eksponatlarni kuzatish bilan birgalikda, ularni bevosita sahna asari yoki ko'rgazma asarlari haqida ma'lumot olish bilan birga

tahlil qilishni o'rganadilar. Tabiiyki bu jarayonda bo'lajak aktyorlarning mahorati va dunyoqarashi hamda fikr doirasi ma'lum bir darajada o'sishga erishishi mumkin.

San'at yo'nalishida tashkil etiladigan bu tarzda darsdan tashqari mashg'ulotlar bo'lajak aktyorlarda quyidagi xislatlarni tarbiyalaydi:

- san'at sohasida yanada kengroq bilim, ko'nikma va malakalarini oshiradi;
- milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida vatanparvarlik tuyg'ularini kuchaytiradi;
- shaxsiy va kasbiy mahoratini, tasavvur va dunyoqarashini, ijodkorligini takomillashtiradi;
- bo'sh vaqtini mazmunli va maqsadli o'tishini ta'minlaydi;
- tashkilotchilik va liderlik qobiliyatini shakllantiradi;
- qobiliyati va iste'dodi uchun moddiy va ma'naviy rag'batlantiriladi;
- o'quvchining kasbiy mustaqil ishlashiga zamin yaratadi.

Darsdan tashqari ta'limdan foydalanishning afzallik tomonlari shundaki, u orqali bo'lajak aktyorlar bo'sh vaqtini samarali o'tkazishi, hamda o'z qobiliyatini yanada oshirishi, o'z ustida ishlashi, fantaziyasini kengaytirishi, ma'naviyatini yuksaltirishi kabi turli xil yutuqli tomonlarga erishishi mumkin.

Shuni ta'kidlab o'tish kerakki, yoshlar o'rtasida ularning bo'sh vaqtini bemaqsad sarf etishi, ota-onalarning befarqligi tufayli yosh yigit qizlarda ma'naviy tarbiyaning buzilib ketilishi, har xil oqimlarga qo'shilib qolish holatlariga olib kelmoqda. Bu kabi holatlar natijasida salbiy jarayonlar yuz bermoqda.

Yuqorida ko'rsatilgan bu sabablarni oldini olish uchun nafaqat ota onalar balki ta'lim dargohlaridagi ustoz va murabbiylar nazoratini kuchaytirishi, ayni paytda ota-ona va murabbiy o'rtasida o'zaro hamkorlikda ish olib borish talab etilmoqda.

Shu bilan birgalikda bo'lajak aktyorlarning bo'sh vaqtini kitob mutolaa qilishga o'rgatish, ularning dunyoqarashini, fikrlashini, o'zgalarga bo'lgan munosabatini ijobiy o'zgartiradi. Prezidentimiz SH.M.Mirziyev ta'kidlaganidek "Shu o'rinda hammamiz uchun ayni paytda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan masala, ya'ni kitobxonlikni keng yoyish va yoshlarimizning kitobga bo'lgan muhabbatini, ularning ma'naviy immunitetini yanada oshirishga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga olib chiqish vazifasi turibdi" [2].

Xulosa sifida qayd etish lozimki, bo'lajak aktyorlarda mustaqil ishlashga, bo'sh vaqtdan mazmunli foydalanishga bo'lgan ko'nikmalarini shakllantirish kelajakda o'zi tanlagan kasbiga bo'lgan ma'suliyatini, ishtiyoqini, mehr-muhabbatini mustahkamlashda tayanch bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-son Qonuni. 2020-yil 23-sentabr. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.09.2020-y., 03/20/637/1313-son.
2. Mirziyoyev SH.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". – Toshkent. Xalq so'zi/ 2017-yil 15-yanvar.
3. Mamatqosimov J.A. Estrada va ommaviy tomoshalar rejissurasi. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023. – 176 b.

ISSUES OF EFFECTIVE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC ACTIVITY

Xusanov H.O'

*Head of the "National Singing" department
State Institute of Art and Culture of Uzbekistan*

Аннотация: В данной статье в целях расширения использования технологий искусственного интеллекта, совершенствования системы сбора, хранения и обработки цифровых данных, подготовки квалифицированных кадров в этой области и поддержки научных проектов в этом направлении написано о работах, которые ведутся.

Annotatsiya: Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish, raqamli ma'lumotlarni yig'ish, saqlash va qayta ishlash tizimini takomillashtirish maqsadida hozirda yurtimizda ushbu sohada malakali kadrlarni tayyorlash, mazkur yo'nalishdagi ilmiy-loyihalarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar hususida yozilgan.

Ключевые слова: Искусственный интеллект, цифровизация, инновационное развитие, искусственное мышление, аналитическая компания «Gartner», стратегическая программа, ChatGPT, статистика.

Kalit so'zlar: Sun'iy intellekt, raqamlashtirish, innovatsion rivojlanish, sun'iy tafakkur, "Gartner" analitik kompaniyasi, strategik dastur, ChatGPT, statistika.

In recent years, specific goal-oriented measures have been implemented for the innovative development of the sectors of the republic's economy and the social sphere, comprehensive support of science and scientific activity, and improvement of their effectiveness. A strategic program aimed at including the republic in the list of the top 50 countries in the global ranking in the field of innovation was approved, new mechanisms for financing scientific projects were introduced, and additional conditions were created for financial stimulation of highly qualified personnel in the field of science.

Nevertheless, the large-scale reforms implemented at the modern stage of the country's development include improving the mechanisms of state management in the field of science and innovation, increasing transparency in the formation of state programs related to scientific activities, and introducing scientific achievements and innovative technologies in economic sectors and regions, indicating the need to accelerate. In order to increase the position of the national science and innovation system in socio-economic development, and to develop innovative activities in the regions, the following main tasks were defined:

- development of strategies for the development of priority sectors and industries based on scientific achievements and innovations based on long-term scenarios of innovative development of the country;
- to increase the intellectual and technological potential of the regions, to form a modern infrastructure for the development of scientific and innovative activities;
- formation, approval and control of state programs related to scientific activity;

- coordination of the system of training of academic personnel;
- introduction of effective mechanisms for involving young people in scientific and innovative activities and comprehensive support for their initiatives;
- wide involvement of investments in the implementation of scientific and innovative projects, increasing the activity of the private sector and developing venture-based financing;
- conducting financial, economic and technical expertise of projects implemented on the basis of innovative developments and providing necessary conditions for the implementation of intellectual property objects;
- strengthening the integration of science and production based on the identification of the needs of the real sector of the economy and production sectors for scientific development and innovation and the development of branch scientific research;
- creating necessary conditions for commercialization and production of new developments, implementation of start-up projects, formation of new organizations in which intellectual property participates, and development of rationalization activities;
- implementation of measures on the expansion and strengthening of international relations in the field of science and innovation, innovation and technology transfer.

In this article, I would like to emphasize the importance of artificial intelligence, which is popular today, in the development of science. Usually, many people think of robots as assistants who can talk like humans and do all the work instead of them. But this is a relatively broad concept. In fact, applications on your mobile device: google-translator, dictionaries, various games, etc. are also clear examples of artificial intelligence. Only their coverage is smaller and they can only help you in a certain direction. That is, depending on the type of actions you want to perform, you use the appropriate program.

What is artificial intelligence? Artificial intelligence is a special branch of computer science that deals with the creation of computer systems with the capabilities of the human mind: language understanding, teaching, discussion, problem solving, translation, and similar capabilities. Currently, artificial intelligence consists of algorithms and software systems designed to perform various actions, and it can cope with several tasks that the human mind can perform. In the 1990 s, a new page was opened in the development of artificial intelligence. In 1997, an IBM computer named Deep Blue became the first computer in history to beat world chess champion Garry Kasparov. Another bright example of artificial intelligence is the IBM Watson supercomputer, which answers questions in a specific language based on its database. Also, programs such as Siri, a mobile assistant that has become a constant companion of many, and Prisma, a photo processor, can be noted as one of the achievements of Artificial Intelligence. By now, artificial intelligence has become widely popular and covers almost all aspects of our daily life. For example, residents of the Chinese city of Incheon do not need bank cards. All processes related to calculations are carried out by artificial intelligence by clarifying the image of a person's face.

Benefit or harm? The debate about artificial intelligence has been going on for almost 50 years. Experts have not yet concluded. Some worry that mass unemployment could rise as a result of their increasing popularity. Another group of experts insists that artificial intelligence should be

treated positively. Even among IT billionaires, there are different views. In particular, the founder of SpaceX, Elon Musk, is confident that artificial intelligence will destroy the entire civilization. According to Musk, "Artificial intelligence is the main threat to human civilization. artificial intelligence will cause massive labor problems. The reason is that robots can do everything better than us. In the pursuit of cutting-edge technology, companies can lose sight of the dangers posed by artificial intelligence." Also, the head of Microsoft, Bill Gates, will touch on its damage. "A few decades from now, when robots start doing most of the work, AI will become so powerful that it will eventually start to worry us. I agree with Elon Musk in this regard. But I can't understand why this question does not concern others," says Gates. It is not surprising that by "others" Gates meant Mark Zuckerberg, the owner of Facebook. Because Mark expressed his positive attitude towards artificial intelligence: "New technologies can always be created for good or evil.

We will see the positive result of the wide spread of artificial intelligence in the next 5-10 years," he said, objecting to Elon Musk's opinion. Today, in some countries, the use of robot-nurses, driverless vehicles, and the service of drones delivering orders has been established. Even some tasks of police officers are performed by special robots. Scientists are trying to make their appearance as human as possible. In addition, artificial intelligence has already become a constant assistant of journalists. For example, robots "working" at the Associated Press write financial reports. The use of artificial intelligence has increased the number of news items in this publication from 300 to 4,400 each quarter. According to Swiss Re insurance company, 4.7 million people may be unemployed by 2020. It was also said that unemployment could threaten treasurers, postal workers, accountants and office workers. Artificial intelligence can easily perform their tasks.

Artificial intelligence - in medicine In addition to the above, the fact that the majority of consumers do not trust robots is one of the obstacles to the popularization of artificial intelligence. It will take some time for people to accept self-driving cars or airplanes, of course. However, the opposite is true of the young generation growing up surrounded by modern technologies, and this process does not worry them so much. Despite all the objections and criticisms, artificial intelligence continues to develop and help people. Its importance is increasing, especially in medicine. Now robots are able to perform relatively complex surgical operations. The unique cooperation of robot-doctors with medical personnel has greatly increased efficiency. Medtronic, in cooperation with IBM, is developing a special program for patients with diabetes. This software will be able to detect an emergency drop in blood sugar 3 hours before. For this, medical data of 600 anonymous patients with this disease were studied. This means that now people will have the opportunity to regularly monitor their health through special programs on mobile devices. As you can see, the role of artificial intelligence in our life is deepening day by day. Debates on the question of whether they are a victory or a defeat for humanity will continue for a long time. Most importantly, in the words of the fantastic writer Ishaq Azimov, the motto of creating robots should be to avoid harming people. In conclusion, the role of artificial intelligence in society, industry, science and human life is significant.

REFERENCES:

1. Umaralievich, K. U. SPIRITUAL EDUCATION OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES ON THE BASIS OF CULTURAL AND HUMANISTIC APPROACH.

2. Suyumov, J., Madaliyeva, G., & Xakimova, K. (2021). IMITATION MODELING TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATIONAL PROCESS. Теория и практика современной науки, (5), 18-21.

3. Suyumov, J. Y. (2021). Theoretical basis of active teaching technology on the basis of computer imitation models. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(7), 205-210.

4. Rakhimov, D. S. (2021). DIRECTIONS OF BALANCED STRATEGIC DEVELOPMENT OF THE DIVERSIFICATION AREAS OF THE INDUSTRY. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(3), 199-207.

MUSIQALI TEATR AKTYORLIGI YO‘NALISHI TALABALARINI O‘QITISHDA BA‘ZI MASALALAR

Yuldasheva D.

"Vokal" kafedrasida o'qituvchisi

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti

Аннотация: В статье говорится о чтении литературы в формировании исполнительского мастерства студентов факультета «Театральное искусство», а также о освещении через произведения внутренних переживаний героев сцены. Обсуждаются также некоторые методические рекомендации.

Summary: The article talks about the reading of literature in shaping the performance skills of the students of the "Theatre Art" faculty, and about illuminating the inner experiences of the characters of the stage through the works. Some methodological guidelines are also discussed.

Ключевые слова: диапазон, тембр, динамика, метод, дирижер, ариетта, ариозо, романс, дуэт.

Keywords: range, timbre, dynamics, method, conductor, arietta, arioso, romance, duet.

Shaxsning kamol topishida shaxsiy mutolaa muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa badiiy adabiyot mutolaasi talabalarining dunyoqarashini shakllanishi hamda takomillashuvida mustaqil fikrlashda olamdagi voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirishda nihoyatda qo'l keladi. Odamzod faqat kitoblar orqaligina o'z tafakkurini kengaytira oladi. Mamlakatimizni 2017-2021 yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o'tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan ko'plab qonun va Uzbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Ma'lumki, diyorimiz azaldan ilm-fan markazi bo'lib, dunyo sivilizatsiyasiga o'z hissasini qo'shib kelgan. Yangi O'zbekistonning 2022-2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi va uni —Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yilida amalga oshirishga oid Davlat dasturi Prezidentimiz farmoni bilan tasdiqlanib, e'lon qilingach, hech qancha vaqt o'tmasdan, 2-fevral kuni

yana bir muhim hujjat “Madaniyat va san’at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorini imzolanishi davlatimiz rahbari tomonidan ma’naviyat, madaniyat, san’at sohaslariga jiddiy e’tibor qaratilayotganini yana bir bor tasdig‘idir. Bizning oliygoximiz ham ilm, fan, madaniyat va ma’rifat o‘chog‘idir. Ushbu maskanda talabalarimiz 24- bakalavr ta’lim yunalishlarida taxsil olib kelmoqdalar, shular orasida “Teatr san’ati” fakultetining musiqali teatr aktyorligi yo‘nalishi ko‘p yillar davomida talabalarga bilim berib kelmoqdalar. Zamonning shiddatli tezlashishi va globallashuviga qaramay ustoz, shogird an‘analari, qadriyatlari hamon davom etib kelmoqda. Musiqiy bilim, mumtoz adabiyotlardan xabardor bo‘lish yoshlarni ma’naviy, ahloqiy hayotida bevosita insoniylik fazilatlarini urgatib va komil inson bulib yetishishida xizmati cheksiz va beqiyosdir. Ko‘p yillardan beri o‘zining professional yuqori malakali professor- o‘qituvchilarimiz “Vokal” fanidan ta’lim berib uz kasb sir asrorlarini mahorat ila o‘rgatib kelishyabti.”Vokal” faninig asosiy vazifasi qo‘shiqchilik san’at vositalari orqali yoshlarni estetik va vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashdan iboratdir. Yuzlab yosh iste’dodlarni tarbiyalashda, ularni mustaqqil hayotda o‘rnilarini topishga yordam berib kelmoqdalar. Musiqali drama yo‘nalashida o‘qiyotgan talabalari uchun musiqiy ta’limning o‘rni qanday

Bu sohani egallamoqchi bo‘lgan talabalar musiqiy qobiliyatga, eshitish, kuylash, tasavvur, tafakkur, his-tuyg‘u, usulni his qilish, tanlagan kasbini tubdan tushinish va xurmat qilish, eslab qolish qobiliyati, maqsadi sari intilishi va albatta intizom zarur. Buni tagida esa o‘qish jarayonida va kelajak faoliyatida juda katta mehnat yotadi. Eng avvalo professional ustozda ta’lim olishi, ustozni talabadagi iqtidorni ko‘ra olishi, to‘g‘ri baholashi, tug‘ri yo‘naltirilishi lozim. Ovoz diapazoni ustida ish olib borib to‘g‘ri asarlar bilan taminlashi lozim. Musiqali teatr aktyorlariga musiqali dramalardan qo‘shiqlar, arioz, ariyettalar ariyalar, duetlar, triolar, romanslar va turli repertuarlar bilan boyitib dars jarayonini olib borishadi. Oliygoximiz talabalari ya’ni ushbu fakultetda ta’lim olayotgan talabalar aksariyati Uzbekiston respublikasi teatrlari buylab o‘z ish faoliyatlarini olib borishadi. Xammamizga ma’lumki musiqali drama teatrlarida barcha sahnaviy ko‘rinishlar jonli ijroda namoyish etiladi. Musiqiy teatr aktyori yosh, ko‘rkam, buy bastlari kelishgan, ovoz imkoniyatlari ya’ni diapazoni keng, diqqatni jamlayoladigan, eslab qolish qobiliyati kuchli bo‘lishi, tinmay o‘z ustida ishlashi, izlanishi, ijodida yangilikka intilishi kerak. Jonli orkestr tomonidan ijro etiladigan musiqiy dramalarni ijro etishda aktyor ba’zi muammolarga duch keladi. Kuylash – tabiiy jarayon bulib ijrochidan tovushning ravon jaranglashi, zalning har bir joyida eshinishi talab qiliniladi. Dirijyor ko‘rsatmalariga tuliq rioya qilgan holda auftakt - asarni o‘z vaqtida boshlanishini, usulni saqlagan holda ijro etishni, orkestrdan ajralmagan holatda toza kuylashi, asarni ritmini, ulchovini, dinamik belgilarini, kuychanligini his qila bilishi lozim. Aktyor nafaqat kuylanayotgan asar qaxramonini e’tiborga oladi, shu bilan birga sahna xarakatlarini ham o‘z ichiga qamrab oladi. Orkestr bosimida o‘z ovozi bilan yorib utish qobiliyatiga ovoz kuchiga ega bulishi lozim. Xammamizga ma’lumki teatlarda barcha librettolar klavirlarga yozilib boriladi bu esa ijrochidan musiqiy savodxonligini talab etadi. Musiqali teatr aktyorligi ta’lim olayotgan talabalar aksariyati musiqaviy savodi yo‘q ekanligi bizga ma’lum, vaholanki sahnada qo‘yilayotgan asarlar o‘z ichiga zamon qaxramonlarini jalb etgan xolda ariyalar, romanslar kuylanadi. Aktyor o‘z ustida mustaqqil ish olib borishi, ovoz qizdirish mashqlarini o‘zi bajarishi albatta maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Buning uchun

4 yil mobaynida bakalavriat o'qish yunalishlari davrida solfedjio, fortepiano fanlarini o'quv jarayoniga kiritilsa maqsadga muvofiq bular edi. Musiqali dramaga yozilgan pyesalarni mutoala qilib o'z asar qahramonini yaratishda alohida o'rin tutadi. Har bir o'quvchi va talaba kuproq o'z yo'nalishiga oid kitoblar mutolaa qilsagina haqiqiy zamon qaxramonini yaratar edi.

Xulosa qilib aytganda kitob bilan mutolaa qilgan talaba, o'quvchi inson sifatida tafakkurining to'g'ri shakllanishida o'rni beqiyosdir. Oliygohimizning axborot-resurs markazi tizimi faol yo'lga qo'yilgan. Barcha turdagi jahon, klassika, mumtoz adabiyotlar turli tillarda tarjima qilingan holatda elektron tizimida mavjud.

Abdulla Oripov aytganlaridek- "Dengiz ortin yoritadi ilk bor Beruniyning aql mash'ali"
Kutubxona ziyo maskani, ilm-ma'rifat o'chog'i sifatida o'z mavqeyini oshirib boraveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.A.Xamidova. Актёрское искусство узбекской музыкальной драмы. Ташкент. Издательство «Фан» 1987. С.148.
2. A.Korsakova. Узбекский оперный театр. Очерк истории.-Ташкент. Государственное издательство Художественной литературы. 1961. С.450.
3. Т.Турсunov. Sahna va zamon.- Toshkent. "Янги аспр авлоди". 2007. Б.415.
3. Т.А.Yuldashbaeva. Мастера узбекской сцены. -Ташкент. Издательство литературы и искусстваИм.Г.Гуляма.1985. С. 174.
4. А.Jabborov. O'zbekiston kompozitorlari, bastakorlari va musiqashunoslari.- Toshkent. 2018. С.432.

I XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI
"RAQAMLASHTIRISH DAVRIDA KUTUBXONA SOHASI EKOTIZIMI:
HAMKORLIK, INTEGRATSIYA VA INNOVATSIYALAR"
2024-yil 15-mart

МАТЕРИАЛЫ I МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
«ЭКОСИСТЕМА БИБЛИОТЕЧНОЙ СФЕРЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ:
СОТРУДНИЧЕСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И ИННОВАЦИИ»
15 марта 2024 г.

Авторы опубликованных материалов несут ответственность за подлинность и точность цитат, имен, названий и другой информации, а также за соблюдение законов об интеллектуальной собственности.

© ГИИКУз, 2024

© Коллектив авторов, 2024

Настоящий сборник основан на материалах
I международной научно–практической конференции
«ЭКОСИСТЕМА БИБЛИОТЕЧНОЙ СФЕРЫ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ:
СОТРУДНИЧЕСТВО, ИНТЕГРАЦИЯ И ИННОВАЦИИ»,
состоявшейся 15 марта 2024 года в Ташкенте.

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti:
O'zbekiston Respublikasi Toshkent sh.
Mirzo Ulug'bek tumani, Yalang'och dahasi 127 «A»
+99871 230-28-02
konf_dsmi@mail.ru

